

‘In één klap moeder, en ook weer niet’

Onderzoek naar demografische en sociaal-economische kenmerken en motieven van vrouwen die tussen 1998-2007 in Nederland hun kind ter adoptie hebben afgestaan.

Pien Bos (CIDIN, Radboud Universiteit Nijmegen)
Fenneke Reysoo (IHEID, Genève)
Astrid Werdmuller (FIOM, Den Bosch)

Mei 2011

Subsidie ZonMw
Projectnummer 12700.0002
Dossiernummer 50-51000-98-001

Commissieleden

Drs. E. Giepmans (dec. 2009 – mei 2011)
Dr. C. van Nijnatten (febr. 2009 – jan. 2010)
Dr. F. Reysoo (febr. 2009 – mei 2011)
Drs. A. Tan (febr. 2009 – nov. 2009)

INHOUDSOPGAVE

DANKBETUIGING	5
LEESWIJZER	6
INLEIDING	7
<i>Vraagstelling</i>	7
<i>Achtergrond</i>	9
<i>Gangbare begrippen</i>	12
<i>Twee trajecten</i>	14
Begeleiding door de Fiom	15
Juridische procedure	17
METHODEN EN BRONNEN	22
<i>Dossiers</i>	27
<i>Kwalitatieve Interviews</i>	30
<i>Focusgroepen</i>	37
DEEL 1. DEMOGRAFISCHE EN SOCIAAL-ECONOMISCHE KENMERKEN	40
Leeftijd afstandsmoeder bij de bevalling	40
Het jaar waarin de bevalling plaatsvond	42
Herkomst	42
Leeftijd afstandsmoeders uitgesplitst in migranten en niet-migranten (N=195)	43
Burgerlijke staat	44
Woon- of verblijfplaats tijdens de besluitvormingsperiode	45
Woonplaats vast of tijdelijk	46
Woonsituatie afstandsmoeders na de bevalling	47
Levensbeschouwing of religie van de afstandsmoeders	47
Eerdere biologische kinderen	48
Twee kinderen afgestaan	48
Opleiding afstandsmoeders	48
Beroep afstandsmoeders	49
Bron van inkomsten	50
Relatie met de biologische vader	51
Conclusies	51

DEEL 2. DE BETEKENIS VAN ATA, OMSTANDIGHEDEN EN MOTIEVEN	55
Migratie en ATA	55
ATA en Turkse Nederlanders	64
ATA en Marokkaanse Nederlanders	76
ATA en migranten uit Europese landen	79
ATA en geadopteerden	93
ATA en vluchtelingen	97
ATA en migranten uit overige landen buiten Europa	99
ATA en migranten uit Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba	100
ATA en migranten uit Indonesië en de Molukken	102
ATA en de vrouwen die speciaal naar Nederland zijn gekomen om afstand te doen	103
Migratieoverstijgende omstandigheden en motieven	105
SAMENVATTING EN DISCUSSIE	155
AANBEVELINGEN	164
LITERATUUR	167
BIJLAGE 1. De biologische vaders: informatie op basis van rapportages	173
BIJLAGE 2. Dossier-selectie: het proces	178
BIJLAGE 3 Itemlijst	182
BIJLAGE 4 Afstandsverklaring	187

Dankbetuiging

Dit onderzoek kon worden uitgevoerd omdat 16 afstandsmoeders bereid waren een bijzonder pijnlijke periode uit hun leven en de daaraan verbonden beslissing om hun kind af te staan ter adoptie, te delen met de onderzoekers. De betrokkenheid en openheid van de afstandsmoeders gedurende interviews en groepsgesprekken hebben geleid tot belangrijke inzichten. Enkele afstandsmoeders spraken gedurende het interview de hoop uit te kunnen bijdragen aan verbeteringen in beleid rondom afstandsprocedures en afstandsprocessen. Adelheid Eijsink, afstandsmoeder en psychotherapeut, was bereid om de eerste draft van het rapport te lezen en haar mening met de onderzoekers te delen.

Dank gaat ook uit naar de Radboud Universiteit Nijmegen. De sectie Culturele Antropologie en Ontwikkelingsstudies, prof. dr. Ruerd Ruben, heeft kantoorruimte beschikbaar gesteld en het onderzoek gefaciliteerd. Dr. Lau Schulpen was bereid om de focusgroepdiscussie met experts mede voor te bereiden en voor te zitten. Drs. Theo. van der Weegen van de Research Technische Ondersteuningsgroep (RTOG) was bereid om software maar vooral ook zijn kennis over statistische bewerkingen, mogelijkheden en beperkingen beschikbaar te stellen. Dank ook aan emeritus prof. dr. Joke Schrijvers voor haar morele ondersteuning.

Tevens is dank verschuldigd aan de Raad voor de Kinderbescherming, de Stichting Ambulante Fiom, de grootstedelijke Fioms en enkele kinderrechtters. Zonder hun bereidheid om procedures en werkwijzen te beschrijven, kennis te delen en toegang te geven tot dossiers en informanten zou dit onderzoek niet hebben kunnen plaatsvinden. Dr. Sanne Derks en Loes van der Veer hebben zich ingezet om de interviews volledig *verbatim* te transcriberen.

Dankzij de financiële ondersteuning van ZonMw en de Stichting Ambulante Fiom werd dit onderzoek mogelijk gemaakt. Dank ook aan de commissieleden die soms omwille van het bijwonen van vergaderingen weeralarmen trotseerden. Door wisselingen van baan en gewijzigde prioriteiten veranderde de commissie twee keer van samenstelling. Gelukkig werden de functies naadloos overgenomen en bleef daarmee de voortgang en de kwaliteit van het onderzoek verzekerd.

Leeswijzer

Het onderzoeksverslag is opgebouwd uit twee delen. In het eerste deel (Deel 1) wordt ingegaan op deelvraag 1: De demografische en sociaal-economische kenmerken van de moeders die in de betreffende periode hun kind hebben afgestaan ter adoptie. In dit deel worden kwantitatieve data gepresenteerd over bijvoorbeeld opleiding, inkomen, sociale zekerheid, werk en woonsituatie, zoals overgenomen uit de dossiers.

In het tweede deel (Deel 2) worden ook enkele kwantitatieve gegevens gepresenteerd, echter in dit deel zijn deze gekwantificeerde gegevens verbonden aan de op inductieve wijze verkregen kwalitatieve bevindingen. In Deel 2 staan deelvraag 2 en deelvraag 3 centraal en wordt ingegaan op motieven die gedurende de besluitvormingsprocessen van vrouwen een rol speelden, verbonden aan de omstandigheden waarin zij verkeerden ten tijde van de ATA. In dit deel wordt tevens gepresenteerd hoe vrouwen terugblikken op de ATA en welke betekenis de ATA voor hen heeft enkele tot vele jaren nadat het besluit tot stand kwam. Op enkele plaatsen wordt ook ingegaan op de rol van de verwekker gedurende de besluitvorming. Dit gebeurt, gezien de vraagstelling, vanuit het perspectief van de afstandsmoeder. Demografische en sociaal-economische kenmerken van de verwekkers, voor zover beschikbaar uit de dossiers, staan in bijlage 1.

Het rapport eindigt met een samenvatting van de bevindingen, gekoppeld aan enkele vragen of discussiepunten die beleidsvoorbereidingen kunnen sturen. Naar aanleiding van de bevindingen en de discussiepunten zijn enkele beleidsaanbevelingen geformuleerd.

Inleiding

Dit onderzoek gaat over vrouwen die in Nederland hun kind hebben afgestaan ter adoptie. Ieder jaar worden in Nederland enkele honderden kinderen geadopteerd. Uit adoptiecijfers van het CBS blijkt dat sommige kinderen die in Nederland worden geadopteerd in Nederland zijn afgestaan¹. Naar de achtergronden van deze kinderen en in het bijzonder de redenen waarom moeders in Nederland deze kinderen afstaan is nooit systematisch onderzoek gedaan. Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in demografische en sociaal-economische kenmerken en motieven van vrouwen die in Nederland afstand doen van hun kind ter adoptie. Ondanks het feit dat er gegevens over deze afstandsmoeders opgeslagen liggen in dossiers van de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK) en van de Fiom, was er tot op heden geen inzicht in de demografische en sociaal-economische kenmerken van deze vrouwen, noch in de (doorslaggevende) motivatie om de juridische band met hun kind onomkeerbaar door te snijden. Dit onderzoek beoogt in deze kennis lacunes te voorzien.

Er is voor gekozen om alle dossiers van vrouwen die tussen 1998 en 2007 een kind hebben gekregen en daar afstand van hebben gedaan in het onderzoek te betrekken. Demografische en sociaal-economische kenmerken van deze vrouwen zijn op basis van een kwantitatieve ordening in kaart gebracht. Daarnaast zijn met behulp van een kwalitatieve onderzoeksbenadering de factoren vastgesteld die gedurende het besluitvormingsproces van invloed en uiteindelijk doorslaggevend waren.

Vraagstelling

Ongewenste zwangerschappen stellen vrouwen die het overkomt voor ingrijpende emotionele, psycho-sociale, culturele en materiële dilemma's. Hoewel er de laatste 30 jaar veel vooruitgang is geboekt door het creëren van juridische en internationale kaders, zoals de Convention of the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW, 1979), alsook de International Convention of the Right of the Child (ICRC, 1989), het Haags adoptieverdrag (HAC, 2003) en het Beijing Platform of Action (1995), die onder andere tot doel hebben deze vrouwen en hun (toekomstige) kinderen te behoeden voor sociale stigmatisering en uitsluiting, besluiten moeders ook vandaag de dag in Nederland om hun kind niet zelf op te voeden, maar het af te staan ter adoptie.

¹ Uit adoptiecijfers blijkt tevens dat de meeste kinderen die in Nederland worden geadopteerd,

Centrale vraag:

Welke demografische en sociaal-economische kenmerken hebben vrouwen² die in Nederland in de periode van 1 januari 1998 tot en met 31 december 2007 een kind hebben gekregen dat zij ter adoptie hebben afgestaan, wat waren hun motieven en welke betekenissen hechten deze vrouwen achteraf aan de afstand van hun kind.

Deze vraagstelling is uitgewerkt in de volgende subvragen:

1. Wat zijn de demografische en sociaal-economische kenmerken van vrouwen die in Nederland hun kind ter adoptie hebben afgestaan in de periode 1998-2007, zoals vastgelegd in de dossiers van de Raad voor de Kinderbescherming en de dossiers van de Fiom?
2. a) Welke factoren t.a.v. besluitvorming om een kind af te staan zijn in de dossiers vastgelegd?, b) welke factoren waren indertijd doorslaggevend en c) welke betekenis verlenen de vrouwen met terugwerkende kracht aan deze factoren van besluitvorming?
3. Welke betekenis verleenden afstandsmoeders op het moment van afstand doen aan hun afgestane kind en is dit in de loop van de tijd veranderd?

Ter uitvoering van het onderzoek is Dr. P. Bos³ aangesteld als hoofdonderzoeker en A.M. Werdmuller⁴ als assistent-onderzoeker. Tevens werd een begeleidingscommissie ingesteld.⁵ De commissie en de onderzoekers kwamen eens in de twee à drie maanden bij elkaar om de voortgang, keuzes en dilemma's te bespreken. De onderzoekers hebben binnen de looptijd van het onderzoek van 16 maanden de dossiers verzameld, informanten benaderd voor interviews en focusgroepsbijeenkomsten georganiseerd. Vervolgens hebben zij op kwalitatieve en kwantitatieve wijze data verzameld. De data uit de dossiers zijn verzameld en geanalyseerd door Astrid Werdmuller en Pien Bos. De kwalitatieve data zijn verzameld en geanalyseerd door Pien Bos en Fenneke Reysoo.

² Voor zover gegevens over afstandsvaders bekend zijn, zijn deze meegenomen in het onderzoek.

³ Bos (MA Pedagogische wetenschappen en MA Culturele Antropologie) is gepromoveerd op een cultureel antropologische studie naar het proces van besluitvorming van moeders om hun kind wel of niet af te staan ter adoptie in India.

⁴ Werdmuller is Fiom-Maatschappelijk werker: HBO+VO.

⁵ De begeleidingscommissie bestond uit vertegenwoordigers van de Fiom en uit wetenschappers. Dr. F. Reysoo, antropologe (IHEID, Genève) is mede-auteur en was tevens een van de commissieleden.

Achtergrond

Voor dit onderzoek zijn uiteindelijk 197 (N=197) dossiers geselecteerd. In Nederland worden er meer kinderen geadopteerd dan in dit onderzoek zijn opgenomen.⁶ Om duidelijk te maken over welke afstandsmoeders dit onderzoek gaat is het belangrijk om te beschrijven vanuit welke achtergronden dit onderzoek is geïnitieerd.

Dit onderzoek valt onder het programma van ZonMw: 'Verkenning Abortushulpverlening. Psychosociale gevolgen van abortus en afstand doen ter adoptie.' De voormalige regeringscoalitie (2007-2010) wilde een onderzoek naar *abortus provocatus*⁷. Afstand ter Adoptie (hierna ATA) werd daarin een klein deelonderzoek met als achterliggende vraag op de politieke agenda of ATA een alternatief zou kunnen zijn voor abortus. Deze politieke agenda heeft in de media veel stof doen opwaaien. Zo stelde Brigitte Slot (*1964), econoom en zelf geadopteerd, in NRC *Handelsblad*:

Het nieuwe kabinet wil adoptie makkelijker maken om het abortuscijfer omlaag te brengen. VVD-leider Mark Rutte uitte zijn bedenkingen tegen dit plan (NRC Handelsblad, 26 februari). Als de overheid adoptie nadrukkelijk wil bevorderen dan moet volgens Rutte eerst onderzoek worden gedaan naar de psychosociale schade van adoptie bij kinderen, moeders en eventueel vaders. Rutte zegt niet tegen adoptie te zijn. Hij tekent vooral bezwaar aan tegen de betutteling die vrouwen met de kabinetsplannen ten deel valt. Ruttés kritiek is terecht, maar die kritiek mag hij wel wat zwaarder aanzetten. Er is namelijk alle reden om tegen adoptie te zijn (NRC Handelsblad, 6 juni 2007).

Slot zet in het artikel uiteen dat het bevorderen van adoptie als alternatief voor abortus bevoogdend, eenzijdig en achterhaald is.

De politieke aanleiding heeft ertoe geleid dat dit onderzoek is afgebakend tot de groep vrouwen die ongepland zwanger waren. Dit betekent dat vrouwen bij het onderzoek zijn betrokken die al gedurende de zwangerschap of direct na de bevalling ATA overwogen. Daardoor zijn ouders van kinderen die door stiefouders zijn geadopteerd, draagouders of ouders van kinderen die aanvankelijk wel gewenst waren maar door omstandigheden op oudere leeftijd door pleegouders zijn geadopteerd niet geïnccludeerd.

Uit wetenschappelijk onderzoek is nog weinig bekend over het besluitvormingsproces van vrouwen in Nederland om een kind af te staan en hoe dit besluit met terugwerkende kracht betekenis krijgt in het leven van een vrouw. Incidenteel treden, sinds de jaren negentig, Nederlandse afstandsmoeders actief naar buiten met hun ervaringen gedurende en na het besluitvormingsproces om

⁶ In de paragraaf 'Dossier selectie' staat beschreven hoe is vastgesteld welke afstandszaken binnen of buiten de kaders van dit onderzoek vallen.

⁷ In dit onderzoeksrapport wordt het begrip *abortus provocatus* verkort tot het begrip 'abortus'.

afstand te doen van hun kind. Er zijn inderdaad enkele (auto)biografieën verschenen van afstandsmoeders (De Leeuw & Sebille, 1991; De Bode-Grollée, 2007; Klitsie & Hoogenboom, 2008). Daarin beschrijven zij hoe het afstaan van hun kind ingreep in hun leven en proberen zij de gevoelens terug te halen uit de periode waarin zij tot dat besluit kwamen. Onmacht speelt een grote rol in hun verhalen. De vrouwen hadden vaak geen autonome zeggenschap over de beslissing hun kind wel of niet te houden en voelden zich onder druk gezet en gemanipuleerd door familie en hulpverleners. Met hun publicaties hebben zij het taboe rondom afstand ter adoptie doorbroken en een zichtbare positie ingenomen in de adoptiedriehoek bestaande uit biologische moeders en -vaders, het kind dat is afgestaan en de adoptiefouders.

Mede door deze (auto)biografieën is de hulpverlening aan afstandsmoeders sinds de jaren negentig veranderd. Steeds meer wordt geaccepteerd dat afstand doen van een kind een diep ingrijpende gebeurtenis is voor tenminste het kind en de moeder. Deze erkenning heeft ervoor gezorgd dat de hulpverlening aan vrouwen zich meer richt op het ontwikkelen van een fysieke en emotionele band vlak na de geboorte.

Naast veranderingen in de hulpverlening hebben er zich in de bredere Nederlandse samenleving ook veranderingen ten aanzien van de betekenissen van huwelijk, seksualiteit, anticonceptie en religiositeit voltrokken. De deconfessionalisering heeft ertoe geleid dat reproductieve beslissingen minder dan voorheen worden gedomineerd door religieuze motieven. Dit heeft eraan bijgedragen dat voorechtelijke seksualiteit en ongehuwd moederschap bij grote delen van de bevolking minder als een probleem worden gezien. Tegelijkertijd zijn er de laatste decennia veel mensen in Nederland komen wonen voor wie religieuze en culturele normen juist wel weer bepalend zijn voor reproductieve beslissingen. Dit leidt tot complexiteit omdat de betekenissen van seksualiteit, huwelijk, anticonceptie, abortus en moederschap variëren binnen en tussen etnische groepen (inclusief de Nederlandse autochtonen). Deze culturele betekenissen zijn van invloed op de besluitvorming bij ongewenste zwangerschappen (Bos, 2008). Ook de jonge leeftijd van de zwangere vrouw, samenhangend met de onzekere (toekomstige) rol van de verwekker, kunnen bijdragen aan het besluit tot afstand doen. Deze veranderde setting, gepaard gaande met complexiteit en diversiteit, vraagt aanpassing en afstemming van de hulpverlening.

In het buitenland zijn door medici en psychologen onderzoeken onder afstandsmoeders gedaan. De Australische psychiater Condon deed onderzoek onder 20 afstandsmoeders die afstand deden in de jaren 60. Hij concludeert dat afstandsmoeders het risico lopen pathologische rouwreacties te ontwikkelen, zoals depressies en psychosomatische symptomen. Voor de meerderheid van deze moeders nam verdriet, boosheid en schuldgevoel niet af in de vele jaren na

de afstand ter adoptie (Condon, 1986). Kelly (1999) deed een surveyonderzoek in de USA onder 79 vrouwen die hun kind afstonden ter adoptie tussen 1965 en 1972. Zij stelt vast dat 99% van de respondenten de afstand een traumatische levensgebeurtenis noemen en dat 95% vaak en veel last heeft van verdriet. Brodzinsky (1990) stelt intens en langdurig verdriet vast bij afstandsmoeders, soms leidend tot depressies, met daarnaast de voortdurende gedachte aan en bezorgdheid om het welzijn van het kind. O'Leary, Wiley en Baden (2005) stellen een risico vast op ernstige psychologische gevolgen op de lange termijn na het doen van afstand. Henney et al. (2007) onderzochten of het in stand houden van een vorm van contact tussen moeder en kind van invloed was op het verdriet dat een moeder ervaart nadat zij afstand heeft gedaan. Hieruit bleek dat de moeders die contact hadden met hun kind minder verdriet ervoeren dan de moeders die niet of nauwelijks contact hadden. Kelly (2005) rapporteert over de invloed van druk van buitenaf op het besluitvormingsproces. Zij deed onderzoek onder 18 Ierse afstandsmoeders die hun kind afstonden tussen 1956 en 1979. Kelly beschrijft dat geen van de vrouwen geloofde dat de afstand ter adoptie een oplossing of keuze voor henzelf of hun kind was. In hun herinnering werden zij gedwongen de afstandspapieren te ondertekenen. Dit schreven zij toe aan de wijze waarop hun familie en de begeleidende instantie hen onder druk hebben gezet gedurende de besluitvorming.

In India en de Oekraïne is vanuit ontwikkelingsstudies en de cultureel antropologie onderzoek gedaan naar afstandsprocessen. Mykytyn (2010) constateert dat gemarginaliseerde vrouwen in de Oekraïne hun kind kwijtraken omdat ze geen toegang hebben tot sociale zekerheden en sociale voorzieningen. Om te overleven dragen vrouwen soms de zorg van hun kind over aan een ziekenhuis of kindertehuis. Na verloop van tijd en volgens vastgestelde procedures worden deze moeders systematisch van het ouderlijke gezag ontzet, waarna hun kinderen in adoptiegezinnen worden geplaatst, veelal zonder dat de moeders formeel afstand hebben gedaan van hun kind.

In haar onderzoek naar afstandsmoeders in India, concludeert Bos (2008) dat de ambivalentie van de moeder op het moment dat het dossier werd afgesloten, op langere termijn een contra-indicatie kan zijn voor de verwerking van het besluit tot afstand en daarmee voor de betekenisverlening achteraf. De druk van buitenaf, tegenstrijdige belangen en invloed van derden, werden door Bos gerapporteerd als complicerende factoren gedurende het proces van besluitvorming. Tevens problematiseert Bos in haar onderzoek de juridische constructie van het doen van afstand. Zij concludeert dat de juridische procedure, met name de consequenties van het ondertekenen van een juridisch document, niet aansluit op de beleving van het moederschap. Moeders in India staan de zorg voor hun kind af, maar niet het kind zelf, omdat in hun beleving moederschap niet overdraagbaar is.

Gangbare begrippen

Om te begrijpen wat afstand ter adoptie in Nederland betekent, worden hieronder enkele begrippen uit het gangbare adoptiejargon op een rij en tegen elkaar afgezet.

Zwakke en sterke adoptie

In sommige landen wordt onderscheid gemaakt tussen ‘sterke’ en ‘zwakke’ adoptie. Deze termen gaan niet over openheid of contact tussen biologische ouders en kind, maar over de verdeling van de rechten en plichten ten aanzien van het kind. In Nederland is alleen sterke adoptie mogelijk. Sterke adoptie betekent dat de adoptiefouders alle rechten over het kind krijgen, net als bij een biologisch eigen kind. Het adoptiekind wordt dan opgenomen in de familierechtelijke betrekkingen van het adoptiegezin. Bij zwakke adoptie zijn bepaalde juridische rechten en plichten overgedragen aan de adoptiefouders, maar blijft de juridische familieband met de biologische ouders van het kind bestaan (van der Linden, 2006). Het kind wordt in de nieuwe adoptiefamilie opgenomen, maar blijft daarnaast deel uitmaken van zijn biologische familie. Er bestaan verschillende vormen van zwakke adoptie. Een vorm van zwakke adoptie is bijvoorbeeld dat het kind de achternaam van de biologische ouders en het erfrecht behoudt, maar dat de adoptiefouders onderhoudsplichtig zijn en het ouderlijk gezag over het kind hebben. De rechtsgevolgen van zwakke adoptie verschillen per land en soms zijn er binnen één land meerdere vormen van zwakke adoptie mogelijk (Schmidt, 1996). Zwakke adoptie is niet mogelijk in Nederland, maar lijkt op een vorm van pleegzorg die wel in Nederland mogelijk is. Dit heet perspectief biedende pleegzorg (zie hieronder).

Gesloten en open adoptie

De termen ‘gesloten’ en ‘open’ adoptie duiden op een open of gesloten houding tegenover het feit dat een kind is afgestaan en geadopteerd. Een gesloten adoptie wordt in de internationale literatuur soms ook ‘vertrouwelijke (*confidential*) adoptie’ of ‘geheime (*secret*) adoptie’ genoemd. Als een adoptiekind niet op de hoogte is van zijn of haar adoptiestatus, is dit een extreme vorm van gesloten adoptie. In Nederland betekent een gesloten adoptie dat een afstandsmoeder geen contact met haar kind kan onderhouden. Er wordt van een open adoptie gesproken als er een vorm is van contact tussen de drie betrokken partijen: afstandsmoeder, afstandskind en adoptiefouders.⁸ De termen ‘gesloten’ en ‘open’ adoptie vormen de uiteinden van een continuüm. Soms kan adoptie zo open zijn

⁸ In deze rapportage wordt soms gebruik gemaakt van de termen ‘afstandskind’ en ‘afstandsmoeder’. De term ‘moeder’ roept op sommige plaatsen teveel verwarring op omdat er een ‘adoptiemoeder’ of een ‘moeder van de afstandsmoeder’ mee kan worden bedoeld. Daarnaast is de term ‘adoptiekind’ niet adequaat omdat met betrekking tot dit onderzoek niet met 100% zekerheid is te stellen of een afstandskind uiteindelijk een adoptiekind is geworden. De term ‘kind’ is soms te verwarrend omdat uit dit onderzoek blijkt dat afstandsmoeders soms ook kinderen zijn en het in sommige passages duidelijk moet worden gemaakt over welk kind het gaat.

dat de biologische ouders een deel van de opvoeding van het kind op zich kunnen nemen (zie ook: website Rijksoverheid⁹).

Een ander kenmerk van open adoptie is de stem van de biologische ouders in de keuze van adoptiefouders. In Nederland is in het afstandsprotocol opgenomen dat een vrouw als zij besluit tot afstand ter adoptie haar wensen kenbaar kan maken ten aanzien van adoptiefouders, zoals leeftijd, opleidingsniveau of geloof. Hier wordt bij de keuze van adoptiefouders rekening mee gehouden.¹⁰

De betrokkenheid van afstandsmoeders bij de keuze van adoptiefouders is een vorm van openheid. In het verleden was in Nederland het beleid overwegend gericht op het beperken van de mogelijkheden van afstandsmoeders om contact te onderhouden met hun afstandskind. Bij afstand ter adoptie werd er van uitgegaan dat het directe contact tussen moeder en kind in principe verbroken zou worden. Ondanks een veranderende visie in de hulpverlening komt uit de onderzochte dossiers naar voren dat het nog steeds niet gangbaar is dat een afstandsmoeder haar kind kan bezoeken nadat het bij adoptiefouders is geplaatst.¹¹ Wel kan de afstandsmoeder volgens het afstandsprotocol¹² aangeven of en op welke manier zij informatie over haar kind wil blijven ontvangen. Van 37.6% van de 197 afstandsmoeders uit de onderzochte periode staat in het dossier dat zij informatie over het kind wil ontvangen ($N=74$), van 27.4% dat zij dat niet wil ($N=54$) en van 35.0% is dit onbekend ($N=69$).¹³ De meeste moeders die informatie willen blijven ontvangen kiezen voor het jaarlijks toegestuurd krijgen van een foto en een brief van de adoptiefouders over het kind. Of zij uiteindelijk de informatie krijgen die ze zouden willen is niet zeker. Zij hebben na de adoptieuitspraak geen rechten en geen zeggenschap meer en zijn afhankelijk van de *goodwill* van de adoptiefouders van hun kind. De zeggenschap van de biologische moeder heeft bij adoptie een andere status dan bij pleegplaatsingen.

Perspectief biedende pleegplaatsing versus adoptie

Tijdens het dossieronderzoek troffen de onderzoekers enkele tientallen dossiers aan waarin vrouwen met een voornemen tot ATA uiteindelijk bleken te hebben gekozen voor een perspectief biedende pleegplaatsing.¹⁴ Bij deze vorm van

⁹ <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/vragen-en-antwoorden/welke-vormen-van-adoptie-zijn-er.html#anker-gesloten-adoptie> (bezoekt 22-10-2010).

¹⁰ In het nieuwe afstandsprotocol dat eind 2010 ingaat is opgenomen dat geanonimiseerde profielschetsen van drie adoptiegezinnen met de afstandsmoeder worden besproken waarbij zij haar voorkeur kan aangeven.

¹¹ Er zijn uitzonderingen: zo bleken twee geïnterviewde afstandsmoeders hun kind één of twee keer in het jaar te ontmoeten.

¹² Zie volgende paragraaf 'Twee trajecten'.

¹³ In de paragraaf 'Dossierselectie' is verantwoord welke gegevens uit de raadsdossiers zijn overgenomen, welke uit de Fiomdossiers en om welke redenen. In de kwantificeringen die gebaseerd zijn op items die niet uit de twaalf raadsdossiers konden worden gescoord en waar geen Fiomdossier van bestond, vallen deze twaalf cases standaard onder de '*missings*'.

¹⁴ Deze dossiers werden niet geïncludeerd.

pleegzorg groeit een kind op bij pleegouders die de intentie hebben het kind tot aan volwassenheid groot te brengen. Deze intentie komt overeen met de intentie van (aspirant) adoptiefouders. Een wezenlijk verschil is dat (aspirant) adoptiefouders het doel hebben om juridische ouder te worden van het kind. Adoptiefouders willen een gezin vormen, waar perspectief biedende pleegouders veelal de insteek hebben hulp te willen verlenen. Dit verschil werkt zowel financieel en juridisch als sociaal-emotioneel door en beïnvloedt uiteindelijk de betekenis van de relaties. Dit geldt zowel voor de relatie tussen de pleegouder(s) en het kind, als ook voor de relatie tussen de biologische moeder en haar kind.

Een concreet verschil is dat perspectief biedende pleegzorg de biologische moeder andere mogelijkheden biedt om contact met haar kind te houden, ook al kan of wil ze niet zelf voor haar kind zorgen. Bij een perspectief biedende pleegplaatsing maken de pleegouders in samenspraak met Bureau Jeugdzorg (BJZ) of de Voorziening voor Pleegzorg afspraken met de moeder over de wijze waarop het contact tussen moeder en kind invulling kan krijgen. Dit is voor de biologische moeder een fundamenteel andere uitgangspositie dan bij ATA. Bij ATA heeft de afstandsmoeder geen juridisch afdwingbare rechten meer en is ze voor contact met haar kind afhankelijk van de welwillendheid en bereidheid van adoptiefouders.

Twee trajecten

Vrouwen die ATA overwegen hebben naast hun persoonlijke besluitvorming en daarbij komende dilemma's, te maken met een juridisch traject. Dit juridische traject is lineair en wordt gemarkeerd door enkele belangrijke momenten van besluitvorming tot uiteindelijk de absolute onomkeerbaarheid intreedt door middel van de adoptie-uitspraak. Vanaf dat moment zijn de banden tussen moeder en kind juridisch definitief doorgesneden en is het kind opgenomen in de familierechtelijke betrekkingen van het adoptiegezin. Voor het zover is worden formele en informele procedures in gang gezet. De stappen in deze procedures zijn ten behoeve van raadsonderzoekers van de Raad voor de Kinderbescherming (hierna: RvdK) en van de Fiom vastgelegd in een protocol. Hieronder volgt een beknopte beschrijving van beide trajecten. Deze beschrijving is ontleend aan het protocol zoals vastgesteld door de RvdK in samenwerking met de Fiom, Siriz en de MO-groep¹⁵, tenzij anders staat vermeld.¹⁶ De werkwijze zoals vastgelegd in de laatste versie (2007) is een werkwijze die sindsdien wordt nagestreefd. Vóór 2007 werd aan ATA-procedures minder uniform en op basis van uiteenlopende visies op diverse wijze invulling gegeven. Omdat de ATA-zaken die bij dit onderzoek zijn betrokken grotendeels vóór 2007 hebben plaatsgevonden is nog niet eenduidig

¹⁵ De MO-groep vertegenwoordigt Bureau Jeugdzorg (BJZ). Siriz heette voorheen VBOK.

¹⁶ Deel 2: Protocol en Fiom-handleiding: Hulpverlening bij (het voornemen tot) afstand ter adoptie, april 2007, LC16807. Er wordt op het moment dat dit rapport wordt geschreven nog gewerkt aan een update van het protocol.

gewerkt. Daarnaast biedt de praktijk ruimte aan individuele medewerkers om de vastgelegde intenties en procedures te interpreteren. Zo vermeldt de handleiding van de Fiom: 'De Fiom respecteert het zelfbeschikkingsrecht van de cliënt, maar zal in bepaalde gevallen niet nalaten haar eigen verantwoordelijkheid te nemen' (p. 4). Dit betekent dat hulpverleners op eigen inzicht afstemmen op de unieke situatie van de cliënt die zich bij hen meldt of de zaak die loopt¹⁷. In het protocol en ook hieronder, worden de psychosociale hulpverlening en de juridische procedure in twee parallelle sporen opgesplitst. Dit onderscheid wordt in dit onderzoek als een theoretisch onderscheid beschouwd omdat deze processen elkaar in de praktijk beïnvloeden en samensmelten tot één besluitvormingsproces.

Begeleiding door de Fiom

De Fiom stelt zich ten doel om vrouwen die zich melden met een ongeplande zwangerschap te 'begeleiden bij het besluitvormingsproces' (p. 3) waarbij voorop staat dat vrouwen¹⁸ in staat zijn om een weloverwogen besluit te nemen (p. 2). Gedurende de begeleiding bewaakt de Fiom-hulpverlener de belangen van de afstandsmoeder (p. 2). In haar contacten met betrokken instanties staat het belang van de afstandsmoeder voorop. Deze stellingname wordt verduidelijkt in het uitgangspunt dat de adoptiedriehoek een levenslange verbintenis vormt tussen de drie partijen, '*met niet altijd gelijklopende belangen*¹⁹' (p. 4). Dit impliceert dat de belangen van de (aanstaande) afstandsmoeder, het (aanstaande) afstandskind en de (aanstaande) adoptiefouders deels overeenkomen, maar ook deels tegenstrijdig zijn. Uit interviews met Fiomhulpverleners blijkt dat verbonden aan het belang van de (aanstaande) afstandsmoeder in de praktijk het belang van het (aanstaande) afstandskind expliciet wordt meegewogen gedurende de begeleiding.

De complexiteit van de begeleiding wordt onder andere veroorzaakt door tijdsdruk. De oorzaken van tijdsdruk staan niet expliciet in het protocol uitgewerkt. Een deel van de 'zeer beperkte tijd' (p. 3) wordt veroorzaakt door het juridische proces (zie hieronder). Een andere factor die de tijdsdruk verhoogt vormt de beperkte periode van een zwangerschap. In dit onderzoek is duidelijk geworden dat de zwangerschap vaak in een ver gevorderd stadium is op het moment dat de vrouw geconfronteerd wordt met het feit dat ze zwanger is (zie verder: paragraaf 'Hoe kan een zwangerschap over het hoofd worden gezien?'). Daar komt bij dat niet elke vrouw zich direct bij de Fiom meldt nadat ze bekend is met het feit dat ze zwanger is. Uit de bij dit onderzoek betrokken Fiomdossiers bleek dat 63.8% van de 185 vrouwen waarbij de Fiom betrokken is geweest, is aangemeld bij een

¹⁷ De RvdK spreekt van 'zaken', bij de Fiom wordt gebruik gemaakt van de term 'cliënten'.

¹⁸ In het protocol staat achter vrouwen of moeders altijd een *slash* met de term '(echt)paren' of 'ouders'. Omdat dit onderzoek voornamelijk gebaseerd is op de beleving van afstandsmoeders is deze toevoeging in dit rapport weggelaten.

¹⁹ Door de onderzoekers gecursiveerd.

zwangerschap van 30 weken of later (N=118). Een kwart van de vrouwen (26.5%, N=49) is pas ná de bevalling aangemeld.

Naast tijdsdruk wordt in het protocol de multi-problematiek beschreven als complicerende factor, waarbij (seksueel) geweld, verslavingsproblematiek, psychiatrische problematiek en illegaliteit worden genoemd. Tot slot wordt melding gemaakt van de invloed van een andere etnische achtergrond op de intensiteit van de begeleiding, omdat de hulpverlener zich in deze achtergrond dient te verdiepen (p. 3). Deze in de praktijk opgedane observaties worden in dit rapport bevestigd en genuanceerd.

De Fiom stelt zich ten doel hulp te bieden aan (aanstaande) moeders die aangeven zwaarwegende redenen te hebben (p. 6) om de relatie tussen moeder en kind met deze onomkeerbare interventie juridisch te ontbinden. De motieven worden door de Fiom gespecificeerd in de volgende bewoordingen²⁰ (p. 12):

- *normen rond seksualiteit. Met name opvattingen van de eigen ouders en van de omgeving over seksualiteit vóór het huwelijk; over ongehuwd zwanger zijn of zwanger zijn van een gehuwde man.*
- *het kind geen materiële basis kunnen bieden, geen huisvesting, vrees om de baan te verliezen of om geen baan te kunnen krijgen;*
- *geweld dat heeft geleid tot de zwangerschap: incest en verkrachting;*
- *psychiatrische stoornissen, dan wel ernstige psychosociale, dan wel verslavingsproblematiek (van één) van de ouders;*
- *angst en overmatige afhankelijkheid van ouders of partner (met name wanneer hij niet de verwekker van het kind is) dan wel angst om door de ouders mentaal verstoort te worden en feitelijk uit huis te worden gezet;*
- *de onverwachte en ongewenste zwangerschap verstoort de geplande toekomst, controle over de maakbaarheid van het leven wordt verloren;*
- *angst voor uitzetting uit Nederland of tot illegaliteit gedwongen te worden;*
- *angst voor (levens)bedreiging;*
- *het kind is lichamelijk en/of geestelijk gehandicapt.*

Bij een cliënte die zich meldt bij de Fiom met het voornemen om een ongepland ongeboren of pasgeboren kind af te staan ter adoptie, weegt een hulpverlener samen met een zwangere vrouw af of er sprake is van een zwaarwegende reden. Daarbij respecteert de hulpverlener zoals hierboven vermeld 'het zelfbeschikkingsrecht van de cliënt, maar zal in bepaalde gevallen niet nalaten haar eigen verantwoordelijkheid te nemen' (p. 4). Volgens de handleiding is voor Fiom-hulpverleners het zelfbeschikkingsrecht leidend. Dit werd gedurende het onderzoek bevestigd in gesprekken met Fiom-hulpverleners en ook tijdens de focusgroepsdiscussie. Daarnaast impliceren bovenstaande citaten dat ook een hulpverlener gedurende de begeleiding bij ATA overweegt en invloed uitoefent.

²⁰ Letterlijk geciteerd in Protocol en Fiom-handleiding (2007), deel 2.

Uiteindelijk komt de besluitvorming van een vrouw om haar kind wel of niet af te staan in interactie met (onder andere) de betrokken hulpverlener tot stand.

Tijdens de bedenktijd van de afstandsmoeders, die volgens het protocol drie maanden is, wordt door de Fiom-hulpverlener gedurende de begeleidende gesprekken gezocht naar eventuele alternatieven. Tegelijkertijd onderneemt de Fiom-hulpverlener in samenwerking met medewerkers van de RvdK actie om de eerste stappen richting ATA, bijvoorbeeld de voorlopige voogdij voor de baby (zie volgende paragraaf), te realiseren. Naarmate de tijd voortschrijdt en meer beslissingen geformaliseerd zijn wordt ATA minder omkeerbaar. De familierechtelijke banden tussen moeder en kind zijn volledig en onomkeerbaar doorgesneden als de kinderrechter de adoptie heeft uitgesproken.

Juridische procedure

Een (aanstaande) afstandsmoeder kan zich eerst bij een hulpverlenende organisatie melden, dan wordt vanuit de hulpverlening de RvdK geïnformeerd. Het kan ook zijn dat eerst de RvdK in contact komt met de vrouw, dan wordt volgens het protocol de Fiom of Siriz²¹ ingeschakeld voor begeleiding. Volgens protocol is 'de RvdK verantwoordelijk voor het bewaken van de belangen van het kind en in dat kader een goed verloop van de (juridische) procedure en voor het bewaken van de termijnen daarbij. De RvdK be vraagt daarbij steeds vanuit het belang van het kind de belanghebbende ketenpartners en heeft tevens oog voor de diversiteit in de situaties van de afstandsouder(s) (p. 20).' In de paragraaf hierboven werd uitgelicht dat de Fiom-hulpverlener weliswaar het belang van de (aanstaande) afstandsmoeder vooropstelt, maar dat het belang van het kind daar deels aan is verbonden. Voor de RvdK geldt dit andersom: het belang van de afstandsmoeder is verbonden aan dat van het kind maar in geval van tegenstrijdige belangen wordt het belang van het (aanstaande) afstandskind voorop gesteld. De 'ketenpartners' zoals deze in het protocol worden genoemd zijn voor de RvdK de betrokken hulpverlenende organisatie (de Fiom of Siriz), de MO-groep (Bureau Jeugdzorg (BJZ) en Zorgaanbieders) en de Rechtbank. Vóór de bevalling proberen de Fiom en de RvdK-medewerker elkaar zoveel mogelijk te informeren en waar mogelijk af te stemmen. Na de bevalling, op de dag van de geboorte regelt de RvdK een voorlopige voogdij door een verzoek (rekest) naar de rechtbank te faxen.²²

²¹ Een andere gespecialiseerde hulpverleningsorganisatie die kan worden betrokken is Siriz. In de periode waar dit onderzoek over gaat (1998-2007) heette Siriz nog VBOK (Vereniging ter Bescherming van het Ongeboren Kind). Siriz heeft de onderzoekers geïnformeerd in de vastgestelde periode van 10 jaar in totaal vijf (5) moeders te hebben begeleid bij een ATA-besluitvormingsproces. Omdat dit onderzoek via dossiers van de Fiom is verlopen en gezien het geringe aantal zijn om praktische redenen deze Siriz-dossiers niet meegenomen in de inhoudsanalyse.

²² Het komt ook voor dat gevraagd wordt om een VOTS.

Voorlopige voogdij (VOVO)

Na de bevalling verschilt de juridische procedure, afhankelijk van de leeftijd van de moeder. Dit heeft te maken met de juridische status van meerder- of minderjarigen. In Nederland verandert de status van minderjarig in meerderjarig op de dag dat een persoon de 18-jarige leeftijd bereikt.

Als een meerder- of minderjarige moeder na de bevalling aangeeft dat zij (nog steeds) voornemens is afstand van haar kind te doen wordt de RvdK diezelfde dag nog geïnformeerd. Een meerderjarige moeder is in principe verplicht om haar kind te verzorgen en het op te voeden omdat ze wettelijk het ouderlijk gezag over haar kind heeft. Heeft ze na de bevalling het voornemen haar kind af te staan, dan ziet ze feitelijk af van het gezag. Bij minderjarige moeders staat het gezag over de baby 'open'. Dit betekent dat ongeacht of een minderjarige moeder voornemens is het kind groot te brengen of niet, altijd gezag voor de baby moet worden geregeld. Bij openstaand gezag of niet uitgeoefend gezag (meerderjarige moeders) verzoekt de RvdK op de dag van de geboorte aan de rechter per omgaande de voorlopige voogdij (VOVO) over het kind uit te spreken. Door deze maatregel wordt het gezag van de moeder indien zij meerderjarig is tijdelijk geschorst en wordt het gezag over het kind overgedragen aan Bureau Jeugdzorg (BJZ). Deze maatregel is tijdelijk en in afwachting van een definitieve maatregel of gezagsvoorziening.

Neutraal terrein gezin

Als de VOVO is uitgesproken informeert de RvdK Bureau Jeugdzorg (BJZ). BJZ wijst een contactpersoon aan die de voorlopige voogdij uitvoert en plaatst het kind zo spoedig mogelijk in een tijdelijk pleeggezin. De tijdelijke pleegouders weten dat de baby in principe drie maanden bij hen zal zijn ('neutraal terrein gezin'). Zij hebben daardoor geen belangenverstremming met de afstandsmoeder of eventueel de afstandsouders.²³ Gedurende deze periode heeft de afstandsmoeder de gelegenheid om haar gedachten te herordenen en haar aanvankelijke besluit te heroverwegen. Als de afstandsmoeder beslist dat zij toch zelf voor haar kind gaat zorgen zal, indien er geen bezwaren zijn, de plaatsing bij het pleeggezin zo spoedig mogelijk worden beëindigd. Als de afstandsmoeder meer tijd nodig heeft om tot een besluit te komen kan de plaatsing worden verlengd. De RvdK streeft na deze periode te beperken vanwege het hechtingsproces van het kind en het kind zo snel mogelijk te plaatsen bij ouders/verzorgers waar het blijvend kan opgroeien.

Ontheffing

Binnen zes weken, vlak voor de VOVO afloopt, maakt de RvdK een vervolprocedure aanhangig. Zij verzoekt tegelijk om aanhouding zodat zij tijd

²³ In dit onderzoek staat de afstandsmoeder centraal. Daarom wordt verder de term 'afstandsmoeder' gebruikt. Echter, in situaties waarbij een afstandsvader is betrokken geldt in de praktijk dat het woord 'afstandsmoeder' kan worden vervangen door 'afstandsouders'.

krijgt om onderzoek te doen. Daarmee wordt tevens de bedenktijd van de afstandsmoeder verlengd. Uiterlijk 12 weken na de VOVO is volgens het protocol de bedenktijd van de moeder voorbij en bericht de Fiom²⁴ schriftelijk aan de RvdK en aan BJZ wat de definitieve beslissing is van de moeder met betrekking tot haar kind. Als de moeder tot ATA besluit wordt zij bij de Raad uitgenodigd een afstandsverklaring te ondertekenen (zie bijlage²⁵). Het kind wordt vervolgens overgeplaatst van het tijdelijk pleeggezin naar het gezin van de aspirant adoptiefouders. Als de moeder meerderjarig is verzoekt de RvdK de rechter om de moeder te ontheffen uit het ouderlijk gezag en het gezag te regelen door de voogdij van BJZ te verlengen of de voogdij toe te wijzen aan aspirant adoptiefouders.

Een ontheffing is een van de drie bestaande kindbeschermingsmaatregelen²⁶ en wordt door de rechter uitgesproken als de moeder onmachtig is voor haar kind te zorgen. De rechter moet ervan overtuigd zijn dat het kind niets meer van de moeder te verwachten heeft en de ontheffing kan alleen worden uitgesproken als de moeder zich niet tegen de maatregel verzet.²⁷ De ontheffing wordt in principe 3 tot 6 maanden na de bevalling uitgesproken.²⁸ Als de ontheffing is uitgesproken blijft de moeder nog de juridische ouder van het kind maar ze heeft geen gezag meer. Bij een minderjarige moeder hoeft er geen ontheffing uitgesproken te worden omdat zij door haar leeftijd geen gezag over haar kind heeft. De rechter kan volstaan met het verlengen van de voogdij door BJZ of het toewijzen van de voogdij aan de aspirant adoptiefouders.

De ontheffing is een belangrijke stap in het afstandsproces omdat een moeder voor de ontheffing terug kan komen op haar besluit zonder dat er een rechter bij betrokken hoeft te zijn. Indien de moeder vóór de ontheffing terugkomt op haar voornemen en zelf voor haar kind wil gaan zorgen 'wordt er in principe gewerkt aan een zo snel mogelijke hereniging van ouder(s) en kind' (Protocol, p19). Na de ontheffing wordt het moeilijker om het ATA-proces terug te draaien want dan kan dat alleen nog via de uitspraak van een rechter.

²⁴ Dit onderzoek is gebaseerd op dossiers van vrouwen die door de Fiom werden begeleid. In de praktijk verwijst de RvdK door naar zowel de Fiom als naar Siriz.

²⁵ In de bijlage is een afstandsverklaring opgenomen die werd gebruikt in de periode tussen 1998-2007. Ondertussen is een aangepaste versie in gebruik, waarin expliciet staat beschreven wat de juridische consequenties zijn van de procedure richting de adoptie.

²⁶ De andere twee mogelijkheden zijn een ondertoezichtstelling (OTS) en een ontzetting uit het ouderlijk gezag. Bij een OTS wordt het ouderlijk gezag beperkt, bij een ontheffing of ontzetting wordt het ouderlijk gezag ontnomen. Daarnaast zijn er twee voorlopige maatregelen, de voorlopige ondertoezichtstelling (VOTS) en de eerder genoemde voorlopige voorziening (VOVO).

²⁷ Dit in tegenstelling tot een ontzetting van het ouderlijk gezag die tegen de wens van de ouder kan worden uitgesproken, als er sprake is van verwijtbaar gedrag van de ouder. Er zijn uitzonderingen waarbij toch een gedwongen ontheffing mogelijk is. Een uiteenrafeling van deze juridische constructies valt buiten het kader van ATA.

²⁸ Uit sommige dossiers bleek de ontheffing van de afstandsmoeder uit het gezag pas een jaar of langer na de geboorte van het kind uitgesproken.

Adoptie

Als de aspirant adoptiefouders het afstandskind een jaar hebben verzorgd, kunnen ze bij de rechter een adoptieverzoek indienen.²⁹ Met een adoptieuitspraak worden de juridische banden met de moeder³⁰ onomkeerbaar doorgesneden en wordt het kind opgenomen in de familierechtelijke betrekkingen van het adoptiegezin. Voor deze rechtszitting ontvangt de moeder een uitnodiging en wordt zij gevraagd een 'akkoordverklaring adoptie' te ondertekenen. Vóór de adoptie-uitspraak kan een moeder het ATA-proces in principe terugdraaien. Echter, in de praktijk zal het moeilijk zijn om in deze laatste fase haar kind nog bij zich geplaatst te krijgen.

Protocol versus praktijk

Zoals vermeld vonden de ATA-zaken die binnen de kaders van dit onderzoek vallen grotendeels plaats voordat de implementatie van het protocol in gang was gezet. Dit betekent dat de juridische werkwijze zoals in de dossiers werd aangetroffend op enkele procedurele aspecten verschilde per regio en per rechtbank. Dit bemoeilijkte de selectie van ATA-dossier (zie paragraaf 'Dossierselectie'). Tevens bleek dat de diversiteit in werkwijze soms was gestoeld op diversiteit in visie. Een voorbeeld hiervan is dat in een aantal ATA-processen de rechter geen VOVO had uitgesproken, maar een voorlopige ondertoezichtstelling (VOTS) had ingesteld. Sommige rechters waren, en zijn nog steeds, van mening dat een vrouw die gedurende haar zwangerschap voornemens is haar kind ter adoptie af te staan, niet direct na de bevalling alle verantwoordelijkheid over haar kind moet worden ontnomen. Om diezelfde reden was het tot in 2008 in Amsterdam gebruikelijk dat moeders die afstand overwogen bij voorkeur zelf het gezag hielden tijdens de besluitvormingsperiode.

Ook de werkwijze met betrekking tot te ondertekenen afstandsverklaringen van de moeder verschilde per regio en per rechtbank. Volgens het huidige protocol ondertekent een aanstaande afstandsmoeder een afstandsverklaring bij de Raad voor de Kinderbescherming aan het einde van de besluitvormingsperiode van drie maanden. Echter, in de geselecteerde dossiers werden verklaringen³¹ aangetroffen die al enkele dagen na de bevalling door de moeder waren ondertekend. Dan bleek bijvoorbeeld sprake van risico-afweging door de hulpverlening, bijvoorbeeld in situaties waarin de kans groot leek dat de moeder niet meer terug zou komen en onvindbaar zou kunnen verdwijnen. In andere dossiers werd geen ondertekende afstandsverklaring of 'akkoordverklaring adoptie' aangetroffen. Soms bleek de moeder niet traceerbaar. In enkele situaties

²⁹ Bij een-ouderadoptie is de verzorgingstermijn waarna adoptie kan worden aangevraagd drie jaar.

³⁰ De adoptie kan uitgesproken worden op voorwaarde dat de moeder 16 jaar of ouder is.

³¹ In de dossiers werd een diversiteit aan ondertekende verklaringen aangetroffen waaronder afstandsverklaringen, ontheffingsverklaringen, bereidheidverklaringen en akkoordverklaringen.

bleek het kind dan uiteindelijk toch geadopteerd, in andere situaties werd het in een perspectief biedend pleeggezin geplaatst.

METHODEN EN BRONNEN

Gedurende het onderzoek bleken de beschikbare statistieken niet bruikbaar om vast te stellen hoeveel afstandszaken binnen de kaders van dit onderzoek vielen. Dit kwam doordat voor het vaststellen van de specifieke doelgroep de beschikbare cijfers niet genoeg gespecificeerd waren. Zo besloegen deze statistieken binnenlandse adopties met uiteenlopende achtergronden, bijvoorbeeld stiefouders die kinderen van hun partner adopteren of adopties van kinderen die zijn afgestaan door draagouders. Daarnaast creëerden adoptie-uitspraken met betrekking tot kinderen die uit landen komen die het Haags Adoptieverdrag niet hebben geratificeerd verwarring over de herkomst van de afstandsmoeders.

Dossier-selectie

Als onderdeel van het groot-schalige abortusonderzoek richt dit deelonderzoek zich op vrouwen die gedurende de zwangerschap of direct na de bevalling ATA overwogen. Met dit uitgangspunt selecteerden direct na aanvang van het onderzoek de Fiom en de Raad voor de Kinderbescherming alle dossiers die binnen de vastgestelde periode vielen. De onderzoekers kregen toegang tot beide selecties. Iedere vrouw die haar kind heeft afgestaan in de betreffende periode heeft een juridisch proces afgerond. Echter, niet iedere vrouw heeft gebruik gemaakt van het hulpverleningsaanbod van de Fiom. Theoretisch zou er om die reden van ieder dossier dat door de Fiom werd geselecteerd een Raadsdossier moeten zijn geselecteerd. Om beide selecties te kunnen koppelen is zowel uit de Raadsdossiers als uit de Fiomdossiers de geboortedatum van de moeder en de geboortedatum van het kind vastgelegd.

De onderzoekers zijn vervolgens gestart met de analyse van beide selecties. Ter voorbereiding op en ook tijdens de documentenanalyse van de Raadsdossiers hebben de onderzoekers het juridische proces in kaart gebracht. Er is hierbij gebruik gemaakt van informatie zoals opgenomen in het afstandprotocol (RvdK en Fiom 2007) en zoals beschreven door Van der Linden (2006). Daarnaast is gebruik gemaakt van het *Theorieboek Personen en Familierecht*, uitgegeven door de Raad voor de Kinderbescherming (2006)³². Gedurende het onderzoeksproces bleken de dossiers van de RvdK en de dossiers van de Fiom op een zeer uiteenlopende wijze geschikt als bron. Ook de toegankelijkheid verschilde. De onderzoekers moesten op diverse locaties verspreid over het land de Raadsdossiers inzien. De Raadsdossiers mochten vanwege privacyregelgeving

³² De RvdK heeft in het colofon opgenomen dat aan de inhoud van dit theorieboek niets mag worden ontleend zonder schriftelijke toestemming. Om die reden wordt aan dit materiaal niet gerefereerd en werd het door de onderzoekers gebruikt om inzicht te krijgen in de juridische processen omtrent ATA.

niet worden gekopieerd. De Fiomdossiers konden worden gekopieerd en intensief en herhaaldelijk worden geanalyseerd. Daarom is gedurende het onderzoeksproces besloten om vanwege haalbaarheid (praktisch gezien beperkte toegang in vergelijking met de Fiomdossiers en beperkte middelen) een beperkt aantal items te scoren op basis van de documenten in de Raadsdossiers.

Allereerst werden op basis van de Raadsdossiers de geboortedatum van de afstandsmoeder en haar kind gescoord. Ook werd zo mogelijk het geboorteland van de afstandsmoeder en mits beschikbaar het geboorteland van haar beide ouders vastgelegd. Met deze gegevens konden de onderzoekers de informatie koppelen aan de informatie die beschikbaar was in de Fiomdossiers. Daarnaast waren deze gegevens van belang om inzicht te krijgen in het complete aantal ATA-zaken dat in de vastgestelde periode heeft plaatsgevonden. De onderzoekers konden met een lijst van geboortedata vaststellen van welke dossiers zowel een Raads- als een Fiomdossier was. Daarop is besloten deze Raadsdossiers met name door te nemen, naast de hierboven genoemde items, op een inventarisatie van de in de dossiers beschikbare beschikkingen.³³ Voorbeelden hiervan zijn een ontheffing uit de ouderlijke macht van de afstandsmoeder, uitspraken van de rechtbank over de voorlopige voogdij of een adoptie-uitspraak.

Gedurende de inhoudsanalyse van de dossiers zoals geselecteerd door de RvdK en de Fiom konden de selecties van beide organisaties gekoppeld en dus vergeleken worden. Daaruit bleek een discrepantie. Theoretisch zou de discrepantie kunnen worden verklaard door het feit dat niet alle moeders door de Fiom zijn begeleid. Dan zouden er in de selectie van de RvdK meer dossiers moeten zijn en zouden alle door de Fiom geselecteerde dossiers terug moeten komen in de Raadsselectie. Echter, de discrepantie bleek complexer. Deze discrepantie riep vragen op bij de onderzoekers. Des te meer omdat het verschil groot was: 62 dossiers waren geselecteerd door de Fiom omdat het een afstandzaak zou betreffen, maar waren niet geselecteerd door de RvdK als zodanig. Van de dossiers die door de RvdK waren geselecteerd als afstandszaken bleken er 22 niet door de Fiom geselecteerd, terwijl tijdens de analyse wel een Fiom-hulpverlener bij de betreffende zaak betrokken bleek te zijn geweest. De vergelijking van beide selecties ten behoeve van de onderzoeksvraag bood een unieke gelegenheid om de wijze waarop de ATA-dossiers worden samengesteld, gelabeld en gearchiveerd te evalueren. Daarop heeft met de RvdK en de Fiom een overleg plaatsgevonden waarop zorgvuldig is geanalyseerd hoe de selectie tot stand is gekomen.

Precieze documentatie is in het belang van de afstandsmoeder en van het afstandskind. Voor het onderzoek werkte deze bevinding echter vertragend.

³³ Een beschikking is een beslissing van de rechter/rechtbank.

Niettemin werd het noodzakelijk bevonden dit goed uit te zoeken, het is immers een van de onderzoeksvragen en dus van belang om zo precies mogelijk vast te stellen hoeveel vrouwen en welke vrouwen in de periode 1998-2007 afstand hebben gedaan. Naast vertraging biedt de analyse van de discrepantie ook inzichten. Voor een gedetailleerde beschrijving van dit proces en de daaraan verbonden inzichten: zie bijlage 2.

Selectie voor het onderzoek: inclusie en exclusie

In totaal hebben de onderzoekers ruim 400 dossiers ter inzage gekregen van beide instellingen, waarvan logischerwijs een deel dezelfde afstandsmoeders betrof. Gedurende de periode van deze analyse stelden de onderzoekers vast welke dossiers bij de onderzoeksvraag pasten. Uiteindelijk werden 61 door de RvdK of Fiom geselecteerde dossiers niet in het onderzoek meegenomen omdat tijdens de inhoudsanalyse bleek dat bijvoorbeeld het afstandsproces was gestopt omdat de moeder zelf haar kind wilde grootbrengen of omdat zij koos voor een pleegplaatsing. Daarnaast waren dossiers geselecteerd van kinderen die buiten de geselecteerde periode waren geboren en enkele dossiers waren samengesteld uit documenten die de procedure van aspirant adoptiefouders documenteerden, of procedures van kindbeschermingsmaatregelen waarbij van ATA geen sprake was. Andere dossiers betroffen een OTS, een ontzetting uit de ouderlijke macht of een afstandsproces rondom draagouderschap. Ook die dossiers werden grotendeels niet meegenomen in dit onderzoek. De verantwoording van deze uitsluiting wordt hieronder uitgewerkt.

OTS en Ontzetting

In enkele geselecteerde zaken bleek sprake te zijn van een ondertoezichtstelling³⁴ (OTS). Het doel van een OTS is om de relatie tussen ouder en kind te verbeteren of te herstellen. Dit is een fundamenteel andere doelstelling dan bij ontheffing van een moeder die voornemens is haar kind af te staan ter adoptie. Een enkele keer bleek sprake van een OTS en ook een voornemen tot ATA, al tijdens de zwangerschap. Deze dossiers zijn geïnccludeerd. Uit enkele geselecteerde dossiers bleek dat er geen sprake was van een ontheffing, maar van een ontzetting. Deze dossiers zijn niet geïnccludeerd omdat een ontzetting een gedwongen maatregel is waarbij geen sprake is van een besluitvormingsproces bij de moeder.

Draagouderschap

Een aantal van de geselecteerde dossiers betrof afstand ter adoptie bij draagouderschap. Hiermee wordt een situatie bedoeld waarbij een draagmoeder - en haar partner indien zij getrouwd is - bewust kiezen voor een zwangerschap en ATA ten behoeve van wensouders die ongewenst kinderloos waren. In Nederland

³⁴ Bij een ondertoezichtstelling (OTS) wordt het gezag niet bij de ouders weggehaald maar beperkt. Het kind komt onder toezicht van een medewerker van BJZ die ouders en kind gaat begeleiden. Deze begeleiding is in een gedwongen setting.

bestaat geen aparte juridische procedure voor draagouderschap. Vanaf de geboorte van het kind en de melding aan de Raad voor de Kinderbescherming wordt bij draagouderschap de gebruikelijke ATA-procedure gevolgd. In deze afstandsprocedure heeft de draagmoeder - en haar partner indien zij getrouwd is - na de bevalling in eerste instantie het gezag over het kind en laat/laten zij zich vrijwillig uit het gezag ontheffen ten gunste van de wensouders. Vervolgens kunnen de wensouders nadat ze een jaar voor het kind gezorgd hebben de adoptie aanvragen. In tegenstelling tot de situatie van ongewenst zwangere vrouwen die afstand doen, is in de situatie van draagouderschap de zwangerschap gepland en gewenst. Het besluitvormingsproces is gezamenlijk tot stand gekomen en de beslissing wordt uiteindelijk door zowel de wensouders als de draagouder(s) genomen. De ATA-besluitvorming bij draagouderschap is specifiek en op essentiële punten afwijkend van de andere ATA-zaken. Om deze reden zijn de draagouderdossiers geëxcludeerd. Een analyse van de besluitvorming en procedures betreffende draagouderschap is belangrijk voor de ontwikkeling van specifieke wet- en regelgeving. Echter, dit vraagt een aparte benadering en voert te ver voor dit onderzoek.

Adoptie

De term 'Afstand ter Adoptie' bestaat uit twee begrippen die juridisch verschillende consequenties hebben. In Nederland wordt het besluit om *af te staan* ter adoptie niet door een specifiek juridisch afstandsdocument gemarkeerd, adoptie is daarentegen wel een juridisch besluit. Het kan dus pas met zekerheid worden vastgesteld dat een kind is afgestaan ter adoptie, als er een beschikking bestaat waarin de adoptie is uitgesproken. Maar omdat het verzoek tot adoptie door de aspirant adoptiefouders wordt ingediend, is de adoptiebeschikking niet altijd toegevoegd aan het afstandsdossier. De adoptie-uitspraak is de afronding van de *adoptieprocedure*. Daarom is (een kopie van) de beschikking niet standaard aanwezig in het afstandsdossier maar in het adoptiedossier.

De adoptiebeschikking is feitelijk het document waarbij met zekerheid kan worden vastgesteld dat het kind uiteindelijk is afgestaan *ter adoptie*. Maar in de praktijk bleek dit document om bovengenoemde reden geen geschikt criterium waarop afstandsdossiers konden worden geselecteerd. Zoals eerder beschreven was niet altijd uit de dossiers op te maken of er werkelijk adoptie had plaatsgevonden. In de itemlijst was als item opgenomen 'Is het een adoptie geworden?' (zie bijlage 'Itemlijst': item 107). De onderzoekers scoorden op dit item 'ja' op grond van de volgende criteria:

- als er een besluit tot adoptie van de Rechtbank in het dossier zat
- als de afstandsmoeder ontheven was, het afstandskind meer dan een jaar bij de aspirant adoptiefouders was en er een adoptie-aanvraag in het dossier zat
- als uit correspondentie tussen adoptiefouders en afstandsmoeder bleek dat het afstandskind geadopteerd was

- als uit de verslaglegging van de hulpverlener bleek dat het afstandskind geadopteerd was
- als uit recent contact met de hulpverlener bleek dat het afstandskind geadopteerd was.

Het antwoord 'ja' geeft in deze gevallen een grote mate van zekerheid dat het afstandskind geadopteerd is.³⁵

Op basis van bovenbeschreven selectie zijn uiteindelijk 197 dossiers geselecteerd als afstandszaak. Van 149 van deze afstandszaken zijn door beide organisaties, de RvdK en de Fiom, een dossier aangeleverd. Van de overige 48 zaken is het dossier óf door de Fiom óf door de RvdK aangeleverd.³⁶

Mixed Methods

De vraagstelling bestaat uit twee onderdelen: het eerste onderdeel beslaat de demografische en sociaal-economische kenmerken, het tweede onderdeel betreft de motieven die indertijd tot ATA leidden en de betekenis die de moeder achteraf aan de ATA verleent. Voor het in kaart brengen van de demografische en sociaal-economische kenmerken werden de gegevens over leeftijd, opleidingsniveau, beroep etcetera voor zover beschikbaar overgenomen uit dossiers. Het tweede onderdeel, het onderzoek naar de betekenis en de motieven, is volgens een kwalitatief *research design* en op inductieve wijze uitgevoerd. Dit betekent dat de analyses en interpretaties iteratief en volgens een mechanisme van voortschrijdend inzicht tot stand komen (Reysoo 2009). De iteratieve benadering betekende een continue vergelijking tussen de informatie uit de dossiers, de diepte-interviews met afstandsmoeders en hulpverleners, de focusgroepsbijeenkomsten, de statistische analyses en de theorie. De open benadering werd gedurende de dataverzameling, de analyse en het schrijfproces gericht door een uitbreidende diversiteit aan attenderende begrippen uit de theoretische en empirische bronnen. Voorbeelden van deze attenderende begrippen zijn betekenissen die samenhangen met migratie, gender, leeftijd, tegenstrijdige belangen, trauma, niet aflatend verdriet en diepe rouw mogelijk uitmondend in een depressie of andere pathologische ontwikkelingen, beïnvloedingen of sturing van het besluitvormingsproces door derden zoals familieleden, de verwekker en zijn familieleden of maatschappelijk werkers, financiële prikkels die tot afstand leiden of juist het ontbreken van geld, de invloed van aanhoudend of hersteld contact tussen moeder en kind of een indringende

³⁵ In enkele gevallen was wel sprake van een beslissing tot ATA door de biologische moeder, maar bleek het kind niet te zijn geadopteerd omdat de aspirant adoptieouders dit proces niet in gang hadden gezet of omdat de betrokken instanties anders hadden besloten. Dit had soms te maken met beperkingen waar het kind mee was geboren, of met de wijze waarop het kind zich ontwikkelde. Het voert buiten de kaders van dit onderzoek om op de motieven van aspirant adoptieouders in te gaan om *niet* te adopteren.

³⁶ Bij 12 afstandszaken kon het dossier niet door de Fiom worden aangeleverd omdat de Fiom er niet bij was betrokken.

bezorgdheid om een uit het oog verloren kind. Met voortschrijdend inzicht werden eerder verkregen inzichten voortdurend doorgelicht teneinde te beslissen welke bronnen en welke methoden er (nog) aangeboord dienden te worden. Dit cyclische onderzoeksproces leidde naar strategische steekproeven en via een open coderingsproces met behulp van de *software* Atlas Ti konden patronen blootgelegd worden.

De aanpak van *mixed methods* leverde een rijkheid aan materiaal op. Echter, voor het onderzoek vanuit het perspectief van afstandsmoeders was een aanzienlijk kleiner bedrag beschikbaar dan voor de onderzoeken vanuit de perspectieven van geadopteerden en adoptiefouders, of naar de gevolgen van *abortus provocatus*³⁷. Deze beperkte middelen, noodzaakten de onderzoekers om in overleg met de begeleidingscommissie keuzes te maken. Enkele keuzemomenten en dilemma's met betrekking tot precisie en haalbaarheid staan expliciet in deze rapportage vermeld.

Dossiers

Een deel van de dossieranalyse bestaat uit beschrijvende statistiek. Een belangrijk doel van dit strategisch onderzoek is allereerst om inzicht te krijgen in de demografische en sociaal-economische kenmerken van de populatie van afstandsmoeders die van 1998 tot en met 2007 in Nederland bevielen van een kind dat ze uiteindelijk hebben afgestaan ter adoptie. Hieronder volgt de procesbeschrijving. Daarnaast zijn de omstandigheden en motieven die een rol speelden gedurende de besluitvorming geanalyseerd, zoals vastgelegd door de betreffende hulpverleners. Vervolgens is door middel van interviews inzicht verkregen in de wijze waarop afstandsmoeders zelf met terugwerkende kracht betekenis verlenen aan de afstand en hoe dit volgens henzelf hun staat van welbevinden beïnvloedt. Het onderzoek biedt, via inzichten in de betekenissen die vrouwen in hun verdere leven geven aan het afstand doen ter adoptie van hun kind, aangrijpingspunten om adequate hulpverlening te garanderen.

Inhoudsanalyse

De documenten in de Fiomdossiers zijn grotendeels opgesteld door derden: hulpverleners en raadsmedewerkers. Deze documenten vormden de bronnen bij het invullen van een gestandaardiseerde itemlijst. Deze itemlijst werd opgesteld op basis van de verkregen informatie uit de literatuur, oriënterende interviews met hulpverleners en afstandsmoeders (zie hieronder) en praktische mogelijkheden en beperkingen door al dan niet beschikbare informatie in dossiers. De onderdelen die de items beslaan betreffen de beschikbare sociaal-economische en demografische gegevens zoals leeftijd, opleiding, beroep, woonsituatie,

³⁷ Deze onderzoeken vallen alle onder het programma van ZonMw: 'Verkenning Abortushulpverlening. Psychosociale gevolgen van abortus en afstand doen ter adoptie.'

geboorteland, familieverbanden etcetera. Daarnaast werden items opgenomen die gegevens in kaart brachten over de situatie rond de conceptie en de zwangerschap, de invulling en de frequentie van de hulpverlening en de juridische processen.³⁸ Ook werden op basis van verslaglegging van hulpverleners de omstandigheden en motieven uit de dossiers overgenomen. Tijdens de startfase van het onderzoek, na de onderzoekerstriangulatie (zie hieronder) en in overleg met de Research Technische Ondersteuningsgroep van de Radboud Universiteit Nijmegen werd vastgesteld op welke wijze de sociaal-economische en demografische gegevens konden worden gekwantificeerd. Daarnaast werd vastgesteld dat items betreffende de omstandigheden en motieven voor een inductieve benadering in aanmerking kwamen.

In tegenstelling tot bijvoorbeeld een enquête, waarbij de vragenlijst aan de betreffende personen wordt voorgelegd, moesten de onderzoekers op basis van de beschikbare informatie in rapportages de vragenlijst scoren. Uiteraard was de rapportage niet conform de itemlijst opgesteld. Dit betekent dat de lijst zelden volledig kon worden ingevuld. Hierdoor zijn er op veel items meer of minder grote aantallen *missings*. Deze *missings* werden veroorzaakt doordat moeders keuzes maakten in wat ze al dan niet met hulpverleners deelden en doordat hulpverleners gedurende het rapporteren keuzes maakten in wat ze wel of niet vermeldden. *Missings* veroorzaakt door de onderzoekers zijn uiteraard niet uitgesloten, maar zijn geminimaliseerd door maatregelen zoals het verlagen van de tijdsdruk door alle Fiomrapportages te kopiëren.

Opbouw Raadsdossiers

De Raadsdossiers waren overwegend samengesteld uit documenten die vallen onder het ministerie van Justitie en betroffen hoofdzakelijk juridische processen. Centraal in de Raadsdossiers stonden één of meerdere kinderen waarvan ATA werd overwogen. Echter de opzet en inhoud van de dossiers was divers. De opbouw was vrijwel altijd omgekeerd chronologisch, waardoor de dossiers vaak begonnen met het einde van het proces van Afstand ter Adoptie (ATA): bijvoorbeeld een beschikking waarin een adoptie werd uitgesproken. Het merendeel van de geselecteerde Raadsdossiers bestond uit documenten waarin een afstandskind dat in Nederland was geboren centraal stond. Enkele geselecteerde dossiers waren geschikt rond (aspirant) adoptiefouders. De documenten in de dossiers beschreven procedures en processen die te maken hadden met de omstandigheden van het betreffende afstandskind en de juridische besluitvorming daaromtrent. Gecentreerd rond het afstandskind was vervolgens meer of minder informatie over de (aspirant) adoptiefouders beschikbaar, alsook meer of minder informatie over de biologische moeder.

³⁸ Zoals onder 'Dossier selectie' gemeld komen de gegevens alleen uit de Fiom-dossiers, met uitzondering van de geboortedatum, het geboorteland van de afstandsmoeder en haar ouders en de items 106 en 107. Zie ook hieronder: 'Opbouw Fiomdossiers'

Opbouw Fiomdossiers

In de Fiomdossiers lag het accent van de documenten op rationele, emotionele en interactionele processen met betrekking tot de besluitvorming van de (aanstaande) moeder. Waar de RvdK documenteerde vanuit het perspectief van het afstandskind, documenteerde de Fiom vanuit het perspectief van de (aanstaande) afstandsmoeder. Dit inhoudelijke verschil maakte, naast de onbeperkte toegang, de Fiomdossiers geschikt als bron om het merendeel van de items te scoren. Zowel sociaal-economische gegevens, de omstandigheden waarin de (aanstaande) afstandsmoeders zich bevonden gedurende het besluitvormingsproces als de daar vaak uit voortvloeiende motieven, stonden in de Fiomdossiers beschreven. Deze verslaglegging door hulpverleners was uiteraard een selectie en een interpretatie van de door direct betrokkenen verstrekte gegevens.

Onderzoekerstriangulatie

De gegevens uit de eerste 10 Fiomdossiers zijn in nauwe samenwerking overgenomen. De onderzoekers werkten fysiek naast elkaar en overlegden stapsgewijs en *face to face* hoe een item moest worden gescoord, afgestemd op de specifieke situatie zoals geschetst in het dossier.

Gedurende deze fase kwamen onduidelijkheden, tegenstrijdigheden en multi-interpretabiliteit in de vragenlijst naar boven die vervolgens konden worden bijgesteld. Daarna hebben de onderzoekers onafhankelijk van elkaar gegevens overgenomen uit de dossiers. In die fase zijn nogmaals drie dossiers getest op interbeoordelaarbetrouwbaarheid (Boeije, 2005: 152). Met name op item 52 over de omstandigheden en motieven (zie bijlage) kwamen verschillen naar voren. De onderzoekers spraken daarop af om de omstandigheden en motieven uit een specifieke rapportage over te nemen, indien aanwezig. Dit betrof de rapportage die de Fiom-hulpverlener opstelt ten behoeve van de hulpverleners die de procedures rondom het afstandskind in gang zetten. Deze rapportage wordt opgesteld nadat de afstandsmoeder expliciet heeft uitgesproken dat ze haar besluit tot afstand wil doorzetten, meestal twee á drie maanden na de geboorte van het kind, maar soms later. Vervolgens hebben de onderzoekers besloten om dichterbij de documententeksten te blijven en motieven zoals door de hulpverleners geformuleerd in het verslag *'in vivo'* te coderen, dus woordelijk over te nemen. Na deze aanpassingen en afstemming bleek dat de overeenkomsten in de scores tussen beide onderzoekers groot was.

Persoonlijke documenten

In 38 Fiom-dossiers stuitte de onderzoekers op kopieën van documenten die door de betreffende afstandsmoeder of door andere verwanten (bijvoorbeeld grootouders) waren opgesteld. Deze documenten waren in tegenstelling tot de

documenten die door hulpverleners waren opgesteld, primaire bronnen. Vanuit methodisch oogpunt zijn deze documenten rijk aan data over wat de ATA en het kind voor de moeder betekent. In de onderzoekscommissie is intensief gesproken over het dilemma om deze documenten wel of niet als bronnen te gebruiken. De stukken waren soms geschreven in de vorm van een brief, met een aanhef gericht aan de hulpverlener, de (aanstaande) adoptiefouders of rechtstreeks gericht aan het kind. Andere documenten waren geschreven in de vorm van een fragment dat in een dagboek zou kunnen staan, of leken op een uitleg aan een willekeurige buitenstaander. Omdat deze documenten erg persoonlijk van karakter waren en niet voor de onderzoekers waren bedoeld, konden ze alleen als bron worden aangewend als de betreffende moeder daar toestemming voor zou geven. Het was gezien de geringe middelen niet haalbaar om deze 38 moeders op te sporen en toestemming te vragen. Uiteindelijk zijn deze documenten niet gebruikt in de analyse. Echter de vaak indringende inhoud van deze documenten resoneerden in de hoofden van de onderzoekers gedurende de interviews, gedurende de focusgroepen, gedurende de analyse en gedurende het schrijfproces.

Kwalitatieve Interviews

Expertinterviews

Om inzicht te krijgen in visie en werkwijze van hulpverleners is een aantal experts geïnterviewd. Drie Interviews werden afgenomen bij Fiom-hulpverleners, twee interviews bij medewerkers van de RvdK. Omdat kinderrechtters een grote rol spelen in het formele besluitvormingsproces - uiteindelijk beslissen de kinderrechtters of een kind wordt geadopteerd - zijn er ook interviews afgenomen met een kinderrechtter en een emeritus kinderrechtter die bereid was om terug te blikken, anderhalf jaar nadat het emeritaat was ingegaan. Vier van de zeven expertinterviews werden *verbatim* getranscribeerd. Drie interviews werden vastgelegd in de vorm van een gespreksverslag en in verband met betrouwbaarheid en validiteit voorgelegd aan de expert. Deze *membercheck* of *membervalidation* vergroot de betrouwbaarheid en validiteit van de data (Boeije 2005: 153).

Afstandsmoeders die langer dan 20 jaar geleden afstonden

In het eerste half jaar zijn vier afstandsmoeders die langer dan 20 jaar geleden hadden afgestaan bereid gevonden om deel te nemen aan een interview. Daarnaast heeft een onderzoeker deelgenomen aan een workshop waarin twee afstandsmoeders hun levensgeschiedenis beschreven en de rol die ATA daarin speelde. De vrouwen die hebben deelgenomen aan de interviews zijn benaderd via Fiom-hulpverleners. Zij konden worden benaderd omdat er na een periode van afstand, (opnieuw) een contact tot stand was gekomen tussen de Fiom en de afstandsmoeder. De aanleiding was dan het initiatief van het afstandskind/de geadopteerde om de biologische moeder te zoeken (dit wordt in jargon een

'zoekactie' genoemd) of de wens van de afstandsmoeder om haar kind te ontmoeten. Bij deze vrouwen zijn diepte-interviews afgenomen.

De interviews met deze vrouwen leverden rijk materiaal op. Afstandsmoeders die langer dan 20 jaar geleden hebben afgestaan bleken belangrijke aanvullende bronnen. De hulpverlening aan deze vrouwen als ook de besluitvorming plaatsvond in een andere tijd. Dit is enerzijds een beperking, omdat bijvoorbeeld kritiek op de wijze waarop indertijd hulp werd verleend, niet direct bruikbaar is omdat de werkwijze van de hulpverlening in de loop van de decennia is veranderd. Anderzijds is de terugblik die deze vrouwen boden ook een verrijking. De data uit deze interviews plaatsen de bevindingen uit de interviews met vrouwen die tussen 1998-2007 hebben afgestaan op een tijdslijn. De betekenis die vrouwen verlenen aan hun kind en de wijze waarop ze terugkijken op hun afstandsproces wordt door dit historische perspectief preciezer geduid en uiteengeerafeld. De bevindingen zijn ingekaderd binnen enkele vigerende theorieën in de ontwikkelingspsychologie en pedagogiek (zie de paragrafen 'Ontregelde levens' en 'Leeftijd als omstandigheid en motief').

Primaire bonnen

In de laatste fase van het onderzoek stonden de interviews met de vrouwen die van 1998 tot eind 2007 een kind kregen centraal. Het gestelde doel was om 20 vrouwen bereid te vinden om deel te nemen aan een diepte-interview. Aangezien het om een zeer gevoelig onderwerp gaat, en deze afstandsmoeders niet als een "groep" geregistreerd staan, hebben de onderzoekers in overleg met de begeleidingscommissie gekozen voor een zorgvuldige procedure om deze vrouwen te benaderen, en wel via de mediëring van hulpverleners van de Fiom.

Aanvankelijk was gekozen om vrouwen te selecteren op basis van een gestratificeerde steekproef. Gedurende de inhoudsanalyse werden op inductieve wijze de omstandigheden en motieven gescoord zoals verwoord door de Fiom-hulpverlener (zie itemlijst, item 52). Uit een eerste analyse vielen bepaalde gegevens en omstandigheden op. Opmerkelijk was de migratieachtergrond van een groot aantal vrouwen en de (vaak jonge) leeftijd waarop de afstandsmoeders bevielen. Een ander voorbeeld van een gegeven dat in het oog sprong was het grote percentage vrouwen waarvan werd gerapporteerd dat pas in een ver gevorderd stadium de zwangerschap werd vastgesteld; soms pas nadat de bevalling was begonnen ($N=12$). Op basis van deze en andere inzichten hebben de onderzoekers criteria opgesteld en een gestratificeerde steekproef samengesteld. Daarop zijn tientallen dossiers geselecteerd van vrouwen die op basis van de informatie uit de dossiers benaderd zouden kunnen worden voor een interview. De onderzoekers noteerden het betrokken Fiom-bureau en de naam of namen van de hulpverlener(s) die destijds het afstandsproces hadden begeleid. Vervolgens werd contact opgenomen met deze hulpverleners of, als zij ondertussen niet meer bij de Fiom werkzaam waren, met een collega. De hulpverlener werd het verzoek voorgelegd om de betreffende afstandsmoeder,

uiteraard na enige uitleg over het onderzoek, het verzoek voor te leggen om mee te werken aan een interview. Echter, deze benadering bleek niet naadloos aan te sluiten op de praktijk.

In veel gevallen hadden hulpverleners moeite met het benaderen van cliënten en voelden weerstand om de afstandsmoeders de vraag voor te leggen om mee te werken aan dit onderzoek. Dit betekende niet dat de relevantie van het onderzoek door de Fiom-hulpverleners werd miskend. De weerstand werd veroorzaakt door andere factoren. Een belangrijke factor was de onzekerheid over de omstandigheden waarin de cliënte in haar huidige leven verkeerde, slechts enkele jaren na een levensinsnijdend besluit. Hulpverleners verwoordden de zorg dat ze met het zoeken van contact teveel onrust in het leven van de afstandsmoeder zouden veroorzaken. In enkele gevallen hield de strikte geheimhouding rond de afstand hulpverleners tegen. De angst dat een brief van de Fiom in verkeerde handen zou komen kon een hulpverlener weerhouden om contact op te nemen. Dergelijke zorgen en bezwaren, verwoord door diverse ervaren hulpverleners, zijn behalve een praktische hindernis om de afstandsmoeders te bereiken, inhoudelijk belangrijke signalen die attenderend werkten gedurende het proces van dataverzameling en tijdens de analyse.

Op basis van deze ervaringen zijn de onderzoekers overgegaan op een op de praktijk afgestemde werkwijze. Hierbij werden hulpverleners benaderd met de vraag of er nog lopende contacten waren met afstandsmoeders. Dit kwam regelmatig voor omdat bijvoorbeeld afstandsmoeders op de hoogte worden gehouden door de adoptiefouders over de ontwikkeling en het welbevinden van het afstandskind. In deze gevallen vonden de hulpverleners het minder moeilijk om de afstandsmoeder het verzoek voor te leggen om deel te nemen aan het onderzoek. Soms stond er al een initiatief gepland om met een bepaalde aanleiding contact op te nemen met een afstandsmoeder. Dan werd aan het einde van een hulpverleningsgesprek het verzoek voorgelegd om deel te nemen aan het onderzoek. In andere gevallen werd speciaal met het verzoek om deel te nemen aan het onderzoek contact opgenomen, maar dan was de drempel verlaagd omdat er tussen de afstandsmoeder en de hulpverlener regelmatig contact was in het teken van ATA.

De wijze waarop door de hulpverlener contact werd gelegd met de afstandsmoeder was in de meeste gevallen schriftelijk. Een telefoontje vonden hulpverleners over het algemeen te direct en in het belang van de afstandsmoeder werd de voorkeur gegeven aan een benadering via een brief of een email. Dit had tot gevolg dat er na het verzenden van het schriftelijk bericht afgewacht moest worden omdat het initiatief bij de afstandsmoeder lag. Daarnaast werd niet altijd duidelijk of met een brief of email de vrouw was bereikt. De non-respons kon daardoor niet in alle gevallen worden geduid.

De bias die door deze selectie is ontstaan is significant, desondanks zijn de afgenomen interviews rijk aan data. Mede doordat door deze wijze van selecteren de onderzoekers toegang bleken te hebben tot afstandsmoeders die varieerden op de variabelen die aanvankelijk de basis vormden voor de gestratificeerde steekproef. Zoals hieronder blijkt varieerden de geïnterviewden op kenmerken die van invloed bleken op de betekenis van ATA zoals bijvoorbeeld migratie achtergrond, leeftijd bij ATA en leeftijd van het afstandskind ten tijde van het interview zodat ze na korte of juist langere tijd reflecteerden op de ATA.

In totaal hebben de onderzoekers de hulpverleners gevraagd om aan meer dan 50 afstandsmoeders het verzoek voor te leggen om mee te werken aan het onderzoek. Uiteindelijk hebben 12 afstandsmoeders die in de periode 1998-2007 zijn bevallen meegewerkt aan diepte-interviews. Omdat de afbakening van de vastgestelde periode gedurende het onderzoeksproces ruim een jaar is verschoven (zie bijlage 2), viel een dossier van een van de 12 recent bevallen geïnterviewde afstandsmoeders na deze verschuiving net buiten de jaren 1998-2007. De onderzoekers besloten dat ondanks dit gegeven het interview nog wel aansloot bij het onderzoeksdoel. Daarom is dit interview wel geïnccludeerd.

Open interviews

De diepte-interviews waren semi-gestructureerd. De interviewer begon een interview met een introductie over het doel en de opzet van het onderzoek, gevolgd door een uitleg van het doel en de opzet van het interview (Reysoo & Heldens, 2005). Na afspraken over onkostenvergoeding, terugkoppeling, vertrouwelijkheid en de wijze waarop de herleidbaarheid naar personen wordt vermeden staken de moeders van wal. De moeders werd gevraagd terug te blikken op de periode waarin de afstand plaatsvond. De vrouwen beschreven hierop hoe hun leven er in die tijd uitzag. Ze blikten terug op hoe ze de ongeplande zwangerschap toen beleefden en hoe de beslissing tot ATA tot stand kwam. De terugblik is ingekleurd en verrijkt door de ervaringen die de betrokkenen na de ATA hebben opgedaan en de daaraan verbonden nieuw verworven inzichten. In het tweede deel van het interview stond centraal wat de ATA en het afstandskind sinds de afstand betekenen in de hedendaagse levens van de vrouwen. Het interview was open van opzet. Er werd doorgevraagd op thema's die de informant op eigen initiatief aandroeg. Daarnaast werden aan de hand van een interviewgide enkele onderwerpen voorgelegd. Geattendeerd door de literatuur, door de informatie uit de expertinterviews, door de informatie uit de inhoudsanalyse en informatie uit de reeds uitgevoerde interviews met andere afstandsmoeders, kwamen onderwerpen ter sprake en werd doorgevraagd (Boeije 2006).

De interviews met afstandsmoeders zijn *Verbatim* getranscribeerd. De transcripten zijn ingevoerd in met behulp van de software *Atlas Ti* en kregen op inductieve wijze codes toegekend. Zoals gebruikelijk bij kwalitatief onderzoek,

volgden de onderzoekers een iteratief analyse proces om met behulp van een constante vergelijking tussen de verhalen van de geïnterviewde vrouwen, de statistische gegevens en theorieën over bijvoorbeeld migratie, ontwikkelingspsychologie, trauma, en gender gerelateerde culturele betekenissen tot een coherente interpretatie te komen.

De motivatie van moeders om deel te nemen aan de interviews bleek groot. De openhartigheid bij het delen van ingrijpende levensgebeurtenissen met een vreemde is exemplarisch. Sommige moeders verwoordden expliciet wat hen had bewogen om mee te werken. Hester³⁹ is een moeder die 23 jaar geleden haar kind afstond. Ze begint het interview spontaan met een opmerking over de politiek. De voormalige coalitie, en de onderliggende agenda om met ATA eventueel abortus te voorkomen, was haar via een radio-uitzending ter ore gekomen. Nog voor het interview start geeft ze uiting aan haar verontwaardiging over het in haar ogen schijnbare gemak waarmee het afstaan van een kind als alternatief wordt geopperd voor abortus. Ze is verontwaardigd over het feit dat politici ATA voorspiegelen als alternatief: *‘Ja, daarom vind ik het wel fijn om hier aan mee te werken. Want toen had ik zoiets van ‘oeps’. Bij ons was dat in eerste instantie ook zo. Ik was ongepland zwanger en andere mensen wilden wel graag een baby. Nou, één en één is twee en klaar. Maar achteraf bleek dat toch wel veel meer consequenties te hebben dan we toen hadden overzien.’* Afstand ter adoptie is ingrijpend en geen van de informanten wilde afdingen op de impact van abortus, maar de vergelijking ging voor de moeders die zich er over uitspraken mank.

Andere moeders gaven aan dat ze het fijn vonden om mee te werken aan een interview als mogelijkheid om over de ATA te praten, omdat ze dat vaak niet konden. Leontine, een arbeidsmigrante uit de voormalige Sovjet Unie legt uit dat ze niet makkelijk over haar beleving van de ATA praat. Ze houdt haar verdriet liever voor zichzelf. Paradoxaal genoeg is dat juist de reden waarom ze meewerkt aan het interview. Ze vindt het fijn om over haar verleden te praten en het uit te leggen. Maar dan liever aan een vreemde, zodat het niet tegen haar gebruikt kan worden. *‘En omdat ik graag anderen help’* voegt ze daaraan toe. En daarmee bedoelt ze dat haar ervaringen via dit onderzoek de hulp aan andere vrouwen wellicht zou kunnen verbeteren. Ze bedoelt ook dat ze haar hulpverleenster graag ‘helpt’, want de loyaliteit aan de hulpverleners en de dankbaarheid is groot (cf. Bos 2008). Linda, een 35-jarige vrouw die mede door haar persoonlijkheidstoornis in de loop van haar leven al veel hulpverleners heeft meegemaakt verwoordt:

L: De hulp van de Fiom was goed. Ja, Die deden het goed.

Onderzoekster: Wat was er zo goed aan?

L: Tineke [de hulpverleenster] was zo goed. Ja, Tineke is gewoon een heel fijn persoon om mee te praten. Zeg dat vooral maar tegen haar hoor.(..)

³⁹ Alle namen van afstandsmoeders, hulpverleners en andere informanten zijn gefingeerd.

Onderzoekster: Ja, dat zal ik zeggen

L: (...) Want zoals zij dat heeft opgelost en zoals zij dat allemaal heeft gedaan vind ik echt fantastisch, zoals de Fiom voor mij heeft klaargestaan, echt waar daar krijg ik tranen van (...).

Naast loyaliteit aan de hulpverlener zijn afstandsmoeders voor een (toekomstig) contact met hun kind ook afhankelijk van hulpverleners. De hulpverlener vormt een schakel tussen de afstandsmoeder en het afstandskind. Mocht een afstandsmoeder bijvoorbeeld het verlangen hebben of krijgen om informatie te ontvangen over haar kind, dan kan ze dat niet rechtstreeks doen, omdat ze geen toegang heeft tot de adresgegevens van het adoptiegezin waar haar kind verblijft. Deze afhankelijkheid maakt het voor sommige vrouwen moeilijk om te weigeren als een hulpverlener een cliënte om een gunst vraagt, bijvoorbeeld het verzoek om mee te werken aan een interview. Desondanks hebben tientallen vrouwen de ruimte gevoeld om een interview te weigeren. Dit getuigt van vertrouwen van de vrouwen in de hulpverleners.

Profiel van de geïnterviewde afstandsmoeders

De leeftijden van de geïnterviewde afstandsmoeders op het moment dat ze bevielen van hun kind, varieerde. Van de twaalf vrouwen die van 1998-2007 bevielen liep de leeftijd van 16 jaar tot 29 jaar (zie tabel 1). Sommige moeders hadden beduidend korter geleden afgestaan dan andere. Dit kan worden afgelezen uit de geboortedatum van de kinderen ten tijde van het interview. De leeftijden van de kinderen geven een indicatie van de periode waarin het afstandsproces plaats vond en dus ook van het tijdsbestek dat de basis vormt voor de terugblik. De kinderen van de twaalf afstandsmoeders die waren bevallen tussen 1998-2007 hadden op het moment van het interview de leeftijd van 2 jaar tot 12 jaar.

Tabel 1. Leeftijd van de Geïnterviewde Afstandsmoeders (1998-2007) ten tijde van de bevalling en Leeftijd van hun Afstandskind ten tijde van het Interview (N=12)

Leeftijd afstandsmoeder ten tijde van de bevalling	Leeftijd afstandsmoeder ten tijde van het interview	Leeftijd afstandskind ten tijde van het interview
16 jaar	19 jaar	3 jaar
16 jaar	25 jaar	8 jaar
17 jaar	26 jaar	9 jaar
20 jaar	24 jaar	4 jaar
21 jaar	23 jaar	2 jaar
23 jaar	29 jaar	6 jaar
23 jaar	36 jaar	12 jaar
24 jaar	33 jaar	8 jaar
24 jaar	26 jaar	2 jaar
25 jaar	28 jaar	3 jaar
26 jaar	29 jaar	3 jaar
29 jaar	32 jaar	3 jaar

De kinderen van de afstandsmoeders die langer geleden hadden afgestaan hadden op het moment van het interview de leeftijd bereikt van 21 jaar tot 31 jaar. Deze vrouwen waren op het moment dat ze bevielen tussen de 13 jaar en de 18 jaar oud (zie tabel 2).

Tabel 2. Leeftijd ten tijde van de Bevalling van de Geïnterviewde Afstandsmoeders die langer geleden ATA hebben gedaan en Leeftijd van hun Afstandskind ten tijde van het Interview (N=4)

Leeftijd afstandsmoeder ten tijde van de bevalling	Leeftijd afstandsmoeder ten tijde van het interview	Leeftijd afstandskind ten tijde van het interview
13 jaar	39 jaar	26 jaar
13 jaar	44 jaar	31 jaar
16 jaar	37 jaar	21 jaar
18 jaar	41 jaar	23 jaar

In dit rapport staan de bevindingen centraal die oprezen uit de interviews met de 12 vrouwen die binnen de geselecteerde periode zijn bevallen⁴⁰. Bevindingen op basis van de interviews met de vier afstandsmoeders die langer dan 20 jaar geleden afstonden, worden expliciet losgekoppeld van de 12 andere vrouwen. De reden voor deze ontkoppeling is dat de onderzoeksvraag gericht is op de omstandigheden en motieven van vrouwen die tussen 1998 en 2007 hebben afgestaan. Dit betekent dat vrouwen die langer geleden hebben afgestaan contextuele gegevens opgeleverd hebben.

Focusgroepen

Er is een focusgroepsbijeenkomst georganiseerd met experts uit het ATA-veld. Hieraan namen afgevaardigden deel van de RvdK, van de Fiom en kinderrechtshouders. Daarnaast was er een focusgroep die bestond uit afstandsmoeders. Hierboven is het arbeids- en tijdsintensieve proces beschreven dat vooraf ging aan de toegang tot afstandsmoeders. Afstandsmoeders die tussen 1998-2007 zijn bevallen zijn de primaire bronnen. Om deze reden lag de prioriteit bij een focusgroepsdiscussie van deze afstandsmoeders. Met intermediairen van de betrokken hulpverleners zijn enkele geïnterviewde afstandsmoeders benaderd en bereid gevonden voor deelname aan een focusgroepsdiscussie.

Omdat enkele afstandsmoeders tijdens het interview hun belangstelling verwoordden om andere afstandsmoeders te ontmoeten is de focusgroepsdiscussie een actiegerichte component van dit onderzoek. Het organiseren van bijeenkomsten voor afstandsmoeders die slechts enkele jaren geleden hebben afgestaan is innovatief en vloeit voort uit de bevindingen van dit onderzoek⁴¹. De bijeenkomst die voor de betrokken afstandsmoeders werd georganiseerd had daarmee een dubbele agenda: voorzien in een behoefte van afstandsmoeders en een methode om data te verzamelen.

De ontmoeting werd begeleid door mw. A. Werdmuller. Zij kwam in haar rol als hulpverlener tegemoet aan het verzoek van de afstandsmoeders om andere afstandsmoeders te ontmoeten. Mw. dr. P. Bos was aanwezig om gedurende dit onderdeel van de bijeenkomst via de methode van participerende observatie data te verzamelen. Het andere deel van de bijeenkomst bestond uit een focusgroepsdiscussie waarbij de onderzoeksvragen centraal stonden. In dit tweede onderdeel van de bijeenkomst had mw. A. Werdmuller de rol van moderator en mw. P. Bos de rol van observator (Greenbaum 1998). Uiteraard is deze dubbele agenda voorgelegd aan de betreffende afstandsmoeders en zijn zij

⁴⁰ Dit is inclusief het dossier van de vrouw die aanvankelijk binnen deze selectie viel, maar er later, door het bijstellen van de dossierselectie net buiten viel. Dit gegeven wordt vanaf nu niet meer apart vermeld.

⁴¹ De Fiom organiseert wel bijeenkomsten voor afstandsmoeders die langer geleden hebben afgestaan.

hier voor deelname mee akkoord gegaan. De focusgroepsdiscussie was succesvol, zowel vanuit hulpverlenings- als uit onderzoeksperspectief. De deelnemers gaven te kennen dat het ze goed deed om met lotgenoten van gedachten te wisselen en ervaringen te delen. Zo meldde een moeder: *'Dit is een onderwerp waar ik uren over kan praten. En dat kon hier ook. Want soms heb ik van "daar kom ik weer met mijn verhaal".'* Een andere moeder sprak uit *'ik dacht dat ik de enige was'*. Ze legde uit dat ze natuurlijk wel wist dat er ook andere afstandsmoeders bestonden, maar dat het niet zo voelde. Ze vulde aan: *'Toen ik de anderen zag dacht ik van "ze zijn nog normaal ook!", want je bent toch apart.'* De opmerking illustreert vooroordelen over afstandsmoeders. En blijkbaar viel het deze moeder mee dat ook andere 'normale vrouwen' afstandsmoeders kunnen zijn. Het zien en spreken van andere afstandsmoeders bleek een nieuwe en betekenisvolle ervaring. Op verzoek van de deelnemers is een tweede bijeenkomst gerealiseerd.

DEEL 1

Demografische en sociaal-economische kenmerken

Deel 1. Demografische en sociaal-economische kenmerken

In dit eerste deel van de rapportage worden de demografische en sociaal-economische kenmerken van de 197 afstandsmoeders uit de periode 1998 - 2007 gepresenteerd, voor zover bekend. Demografische kenmerken zijn kenmerken die te maken hebben met de opbouw en samenstelling van de groep, zoals leeftijd, geslacht, etniciteit en gezinssamenstelling. Sociaal-economische kenmerken betreffen zaken als opleiding, inkomen, sociale zekerheid, werk en woonsituatie.

De hieronder gepresenteerde informatie is ontleend aan de ter beschikking gestelde dossiers. De kenmerken zijn gescoord via kwantitatieve items op een itemlijst (zie bijlage) en de gegevens zijn vervolgens in het statistische programma SPSS ingevoerd. Deze kwantitatieve onderzoeksgegevens worden door middel van beschrijvende statistiek gepresenteerd in frequentietabellen en grafieken.

Zoals eerder beschreven gaven de voor de onderzoekers beschikbare dossiers wisselende en vaak beperkte informatie. De dossiers zijn niet gemaakt aan de hand van een itemlijst, maar hulpverleners zetten in de rapportage wat zij en wat hun organisatie van belang achtten en afstandsmoeders vertelden wat zij zelf kwijt wilden. Ook is met sommige afstandsmoeders minimaal contact geweest omdat zij kort na de bevalling verdwenen of niet meer reageerden op oproepen. Op veel items kon hierdoor beperkt gescoord worden. Op een aantal items over de afstandsmoeders is de respons boven de 95%, zoals de datum van de bevalling (100%), de leeftijd ten tijde van de bevalling, de herkomst en het aantal (eerdere) kinderen van de afstandsmoeder. De overige respons is onder de 95% waarvan een groot deel rond of onder de 50%. Bij de uitwerking van de demografische en sociaal-economische kenmerken via onderstaande kwantitatieve items wordt telkens vermeld of is uit de tabel af te lezen van hoeveel afstandsmoeders dat kenmerk gerapporteerd is.

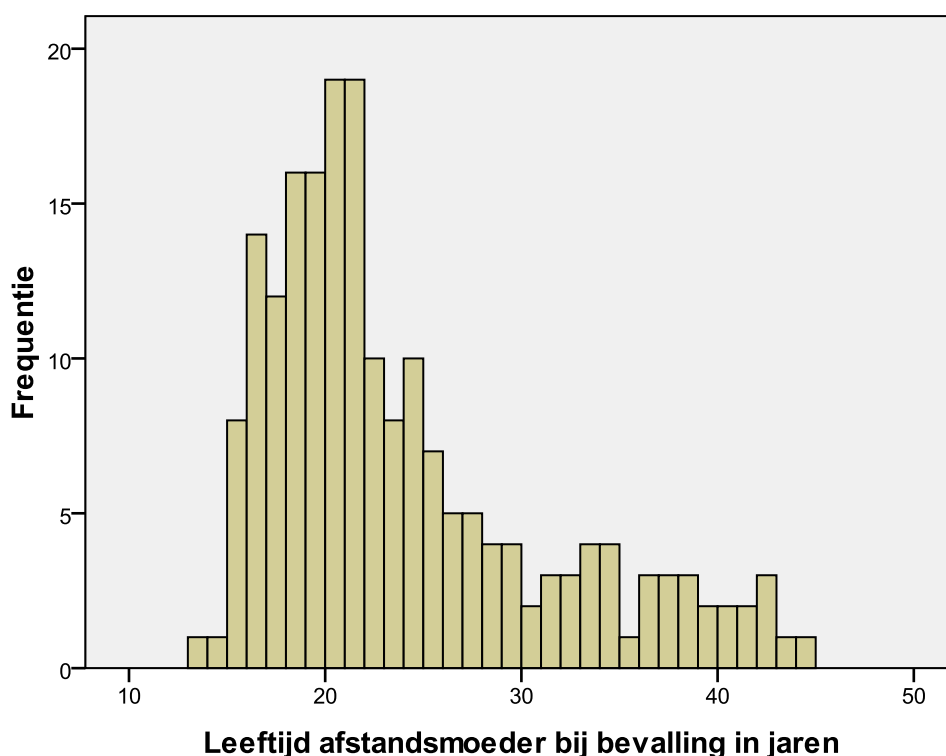
Leeftijd afstandsmoeder bij de bevalling

Van 196 vrouwen is de geboortedatum bekend en samen met de geboortedatum van het kind kon daarmee de leeftijd bij de bevalling bepaald worden. Uit de gegevens blijkt dat de jongste afstandsmoeder bij de bevalling 13 jaar was en de oudste 44 jaar. De gemiddelde leeftijd was 23.45 jaar. Tabel 3 geeft een overzicht van het aantal afstandsmoeders in zes leeftijdscategorieën.

Tabel 3. Percentage Afstandsmoeders in Leeftijdscategorieën (N=196)

Leeftijdscategorie	Percentage (%)	Cumulatief percentage (%)
13 t/m 15 jaar	5.1 (N=10)	5.1 (N=10)
16 t/m 17 jaar	13.3 (N=26)	18.4 (N=36)
18 t/m 21 jaar	35.7 (N=70)	54.1 (N=106)
22 t/m 29 jaar	27.0 (N=53)	81.1 (N=159)
30 t/m 39 jaar	14.3 (N=28)	95.4 (N=187)
40 jaar of ouder	4.6 (N=9)	100.0 (N=196)
Totaal	100.0 (N=196)	

In de tabel is te zien dat 18.4% van de meisjes (N=36) jonger dan of gelijk aan 17 jaar was toen ze beviel en 5.1% van de meisjes (N=10) jonger dan of gelijk aan 15 jaar. Ruim de helft van de afstandsmoeders was 21 jaar of jonger ten tijde van de bevalling (54.1%, N=106). De meest voorkomende leeftijden waren 20 jaar en 21 jaar (beiden 9.6%, N=19), zie ook Figuur 1.

Figuur 1 Histogram van de Leeftijd van de Afstandsmoeder bij de Bevalling in jaren (N=196)

Het jaar waarin de bevalling plaatsvond

In de periode 1998 tot 2007 hebben 197 vrouwen afstand gedaan van hun kind ter adoptie, hun besluitvormingsproces vond plaats rond en na de bevalling. Hoe het aantal afstanden ter adoptie over die 10 jaar verdeeld is wordt zichtbaar door het geboortjaar van het kind dat bij alle afstandsmoeders bekend was (N=197)⁴², zie tabel 4.

Tabel 4. Geboortjaar afgestane Kind (N=197)

Geboortjaar	Percentage (%)
1998	9.6 (N=19)
1999	8.6 (N=17)
2000	12.7(N=25) ⁴³
2001	10.2 (N=20)
2002	12.7 (N=25)
2003	11.7 (N=23)
2004	8.1 (N=16)
2005	10.2 (N=20)
2006	8.6 (N=17) ⁴⁴
2007	7.6 (N=15)
Totaal	100.0 (N=197)

Herkomst

Tijdens het dossieronderzoek werd duidelijk dat de vrouwen die hun kinderen hadden afgestaan sterk varieerden in wat in de rapportages werd omschreven als 'Etnische achtergrond'. Op het *intake* formulier van de Fiom werd een cliënte gecategoriseerd op basis van haar geboorteland of voor zover bekend het geboorteland van haar ouders.⁴⁵ Deze achtergrond zoals door de Fiom vastgesteld, werd overgenomen in de itemlijst.⁴⁶ Tabel 5 geeft de verdeling van de

⁴² Er zijn in totaal 199 kinderen geboren die afgestaan zijn, aangezien er 2 tweelingen bij zitten. Om zicht te krijgen op het aantal afstandszaken per jaar zijn deze tweelingen apart vermeld en niet meegenomen in de berekening.

⁴³ +1 kind vanwege de geboorte van een tweeling

⁴⁴ +1 kind vanwege de geboorte van een tweeling

⁴⁵ Soms werd op een andere plaats dan het intakeformulier melding gemaakt van haar etniciteit.

⁴⁶ Het vaststellen van de 'etnische achtergrond' van de afstandsmoeders wordt in Fiom-dossiers gebaseerd op het geboorteland van de afstandsmoeder of door het geboorteland van een of beide ouders van de afstandsmoeder. De vaststelling gaat als volgt:

- de afstandsmoeder is in Nederland geboren en haar ouders ook: Nederlands
- de afstandsmoeder is buiten Nederland geboren: etnische achtergrond is haar geboorteland.
- de afstandsmoeder is buiten Nederland geboren en haar beide ouders zijn in een ander land buiten Nederland geboren: etnische achtergrond is het geboorteland van de ouders.

groep afstandsmoeders naar herkomst. In totaal was 55.8 % van de afstandsmoeders (N=110) óf zelf geboren in een ander land dan Nederland óf minimaal één van hun ouders was geboren in een ander land dan Nederland. In dit rapport wordt onderscheid gemaakt in eerste en tweede generatie migranten. Het grote aantal migranten heeft de koers van de overige analyses bepaald, zie Deel 2.

Tabel 5. De verdeling van de groep Afstandsmoeders (N=197) naar herkomst

Herkomst	Percentage
Nederlandse vrouwen (niet gemigreerd)	43.1 (N=85)
Geadopteerd uit een ander land dan Nederland ⁴⁷	1.0 (N=2)
Eerste generatie migranten	37.6 (N=74)
Tweede generatie migranten	11.7 (N=23)
Eerste of tweede generatie migranten ⁴⁸	1.5 (N=3)
Speciaal voor afstand naar Nederland gekomen	4.1 (N=8)
Onbekend	1.0 (N=2)
Totaal	100.0 (N=197)

Leeftijd afstandsmoeders uitgesplitst in migranten en niet-migranten (N=195)

Aangezien migratie een belangrijke plek heeft in de analyse is een aantal kenmerken, waaronder de leeftijd, uitgesplitst in migranten en niet-migranten. Hierbij is het totaal aantal afstandsmoeders telkens 195 omdat van twee vrouwen niet bekend is waar ze vandaan komen. Deze groep van 195 afstandsmoeders is uitgesplitst in 85 niet-migranten en 110 migranten inclusief de 8 vrouwen die speciaal naar Nederland zijn gekomen om afstand te doen.

In Tabel 6 zijn gegevens te zien over de leeftijd van deze twee groepen, niet-migranten en migranten. Er blijkt een verschil in leeftijd bij de bevalling tussen

- de afstandsmoeder is in Nederland geboren en (een van) haar ouders buiten Nederland: etnische achtergrond wordt bepaald door het land van de ouder(s) die buiten Nederland geboren is/zijn.

Twee maal stond geen etniciteit vermeld en was niets geregistreerd over het geboorteland van de afstandsmoeder of van haar ouders. In dat geval werd op de itemlijst 'onbekend' ingevuld.

Soms werd op een andere plaats dan het intakeformulier haar etnische achtergrond vastgesteld of haar geboorteland of dat van haar ouders vermeld. Dan categoriseerden de onderzoekers volgens de Fiom richtlijn.

⁴⁷ Adoptie is een bijzondere vorm van migratie. Gezien het onderzoeksthema worden deze migranten apart in deze tabel vermeld.

⁴⁸ Van deze drie vrouwen is onbekend of zij eerste- of tweede generatie migrant zijn doordat hun geboorteland niet bekend is.

beide groepen afstandsmoeders. Dit blijkt met name uit het verschil in percentage van afstandsmoeders jonger dan of gelijk aan 21 jaar en enigszins uit het verschil in gemiddelde leeftijd. De verschillen in leeftijd leiden bij statistische toetsing tot de conclusie dat migranten moeders gemiddeld genomen jonger zijn dan niet-migranten moeders.⁴⁹

Tabel 6. Gegevens over de Leeftijd van de Afstandsmoeders uitgesplitst naar Niet-migranten en Migranten (N=195)⁵⁰

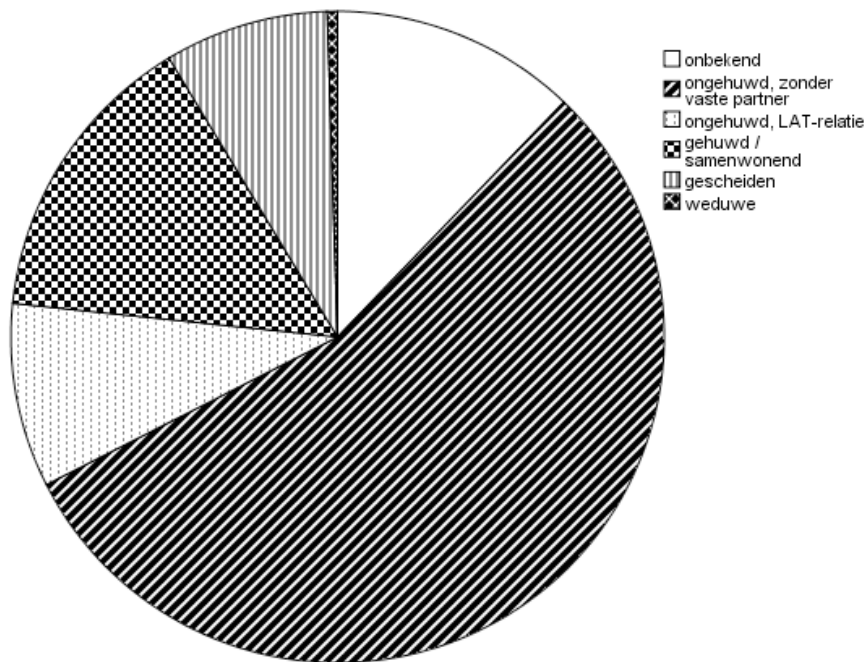
	Niet-migranten (N=85)	Migranten (N=110)
Jongste	14 jaar	13 jaar
Oudste	44 jaar	42 jaar
Gemiddelde leeftijd	24.7 jaar	22.4 jaar
Meest voorkomende leeftijd	20 jaar (10.6%, N=9)	21 jaar (13.6%, N=15)
Jonger dan of gelijk aan 17 jaar	16.5% (N=14)	20.0% (N=22)
Jonger dan of gelijk aan 21 jaar	43.5% (N=37)	63.1% (N=70)

Burgerlijke staat

Van 87.8% van de afstandsmoeders (N=173) is de burgerlijke staat ten tijde van de afstand ter adoptie gerapporteerd (zie Figuur 2). In het cirkeldiagram is te zien dat meer dan de helft van deze vrouwen in die periode ongehuwd en zonder vaste partner was. Dit is voor een deel te verklaren uit het feit dat zoveel vrouwen nog jong zijn. Een andere reden is dat bij veel vrouwen de relatie met de biologische vader verbroken is tijdens de zwangerschap (zie de informatie over de relatie met de biologische vader elders in dit deel).

⁴⁹ De Mann-Whitney-test is toegepast en geeft een significantie van .025 (tweezijdig).

⁵⁰ Bij de uitsplitsing van de resultaten in 'migranten' en 'niet-migranten' is het totaal aantal vrouwen 195, omdat van twee vrouwen niet bekend is waar ze vandaan komen.

Figuur 2. Burgerlijke staat van de Afstandsmoeders ten tijde van de Afstand ter Adoptie (N=180)

Woon- of verblijfplaats tijdens de besluitvormingsperiode

Van 143 afstandsmoeders is de woonplaats (of soms regio) gerapporteerd en deze woonplaatsen zijn divers. Daar komt bij dat een deel van de afstandsmoeders een tijdelijke woonplaats had tijdens de periode van besluitvorming tot ATA en niet altijd duidelijk is welke moeders dat betrof. Dit maakt een analyse van de woonplaats betrekkelijk. Van alle 197 afstandsmoeders is daarentegen gerapporteerd met welke vestiging van de Raad voor de Kinderbescherming zij te maken hebben gehad. Voor een volledig overzicht van de regio's waar de afstandsmoeders verbleven ten tijde van de besluitvorming tot afstand is daarom het beste aanknopingspunt de betrokken Raad voor de Kinderbescherming. Daarbij moet voor ogen gehouden worden dat vrouwen die een tijdelijke woonplaats hadden uit een andere regio kunnen komen dan de regio waarin ze woonden ten tijde van de afstand, en dat er 8 vrouwen uit een ander land speciaal naar Nederland gekomen zijn om afstand te doen van hun kind.

Uit de gegevens blijkt dat meer dan de helft van de afstandsmoeders in het Westen van Nederland woonde of verbleef tijdens de besluitvormingsperiode (zie tabel 7).

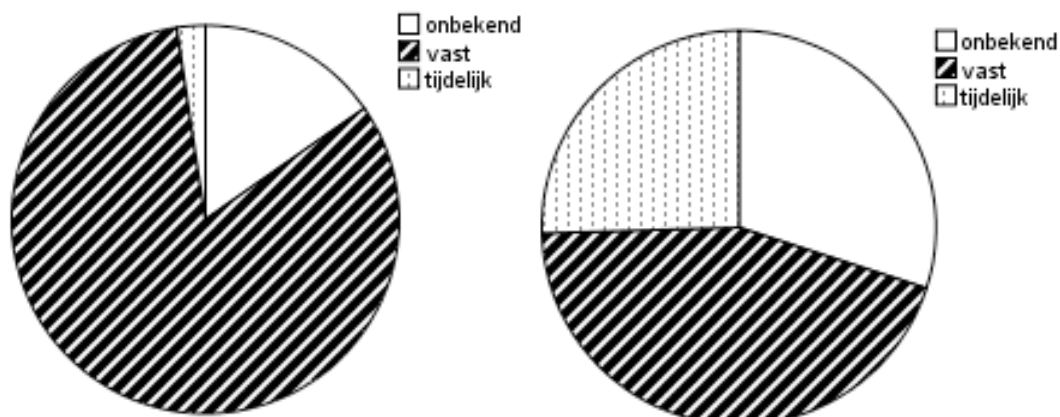
Tabel 7. Overzicht van het Deel van Nederland waar de Raad voor de Kinderbescherming is gevestigd die bij de Afstandsmoeder betrokken is geweest (N=197)

Deel van Nederland waar de betrokken Raad voor de Kinderbescherming gevestigd is	Percentage (%)
Westen: N-Holland, Z-Holland en Utrecht	55.8% (N=110)
Zuiden: Brabant, Limburg en Zeeland	18.3% (N=36)
Oosten: Overijssel en Gelderland	13.2% (N=26)
Noorden: Assen, Groningen en Leeuwarden	12.7% (N=25)
Totaal	100.0% (N=197)

Woonplaats vast of tijdelijk

Van de 197 afstandsmoeders had 60.4% volgens de rapportage een vaste woonplaats (N=119) en 15.2% een tijdelijke (N=30). Van de overige 24.4% van de vrouwen kon niet uit het dossier opgemaakt worden of het een vaste of een tijdelijke woonplaats betrof (N=48). Van de acht vrouwen die tijdelijk naar Nederland zijn gekomen om afstand te doen hadden er vijf een vaste woonplaats in hun thuisland en van drie is dit gegeven onbekend.

Een uitsplitsing in niet-migranten en migranten laat zien dat de meeste afstandsmoeders waarvan gerapporteerd staat dat ze geen vaste woonplaats hadden migrant zijn (Figuur 3). Voor een deel is dit te verklaren uit de migratiegeschiedenis van de vrouwen, zie hiervoor de hoofdstukken over omstandigheden en motieven tot afstand.

Figuur 3. Woonplaats Afstandsmoeders Vast of Tijdelijk voor niet-migranten (links, N=85) en migranten (rechts, N=110).

Woonsituatie afstandsmoeders na de bevalling

De woonsituatie na de bevalling is van 82.2% van de afstandsmoeders ($N=162$) gerapporteerd. 35.0% van de 197 vrouwen woonde na de bevalling bij de ouders in, zonder partner ($N=69$). De daarop volgende grootste groep vrouwen woonde alleen en zelfstandig (18.8%, $N=37$). 8.6% van de afstandsmoeders ($N=17$) woonde samen met de biologische vader, waarvan 4 vrouwen met de biologische vader bij zijn of haar ouders. 5.1% van de vrouwen ($N=10$) woonde samen met een andere partner dan de biologische vader. Enkele vrouwen woonden na de bevalling bij een vriendin, familie (anders dan ouders), een kennis, een gastgezin, begeleid zelfstandig of in een opvanghuis. Van de overige 17.8% van de vrouwen ($N=35$) is de woonsituatie na de bevalling niet bekend.

Levensbeschouwing of religie van de afstandsmoeders

De levensbeschouwing of religie (in het vervolg kortweg 'religie' genoemd) is gerapporteerd van minder dan de helft van de afstandsmoeders (42.6%, $N=84$). Het feit dat er in minder dan de helft van de dossiers iets vermeld staat over de religie van de afstandsmoeders kan verschillende oorzaken hebben. Dossiers zijn soms onvolledig omdat de hulpverlener nauwelijks contact heeft gehad met de afstandsmoeder. Daarnaast kan het zijn dat religie niet vermeld is omdat het voor de afstandsmoeder geen rol gespeeld heeft. Het kan ook zijn dat de hulpverlener er geen oog voor heeft gehad.

Opgesplitst in niet-migranten en migranten wordt zichtbaar dat bij de eerste groep minder bekend is over religie dan bij de tweede: bij 27.1% van de 85 niet-migranten is iets over religie vermeld ($N=23$) en bij 50.9% van de migranten ($N=56$). Dit kan betekenen dat levensbeschouwing bij migranten een grotere rol speelt, eerder wordt besproken of eerder wordt gerapporteerd dan bij niet-migranten. In Tabel 8 is te zien dat een aantal niet-migranten voor zover bekend Christelijk is (8,2%, $N=7$) of geen religie aanhangt (18.8%, $N=16$). Bij de migranten is een grotere diversiteit te zien.

Tabel 8. Levensbeschouwing / Religie van de Afstandsmoeders opgesplitst in niet-Migranten en Migranten (N=195)

Levensbeschouwing / religie	Percentage niet-migranten(%)	Percentage migranten ⁵¹ (%)
Christelijk	8.2 (N=7)	18.2 (N=20)
Islamitisch	0.0 (N=0)	23.6 (N=26)
Hindoe	0.0 (N=0)	3.6 (N=4)
Boeddhistisch	0.0 (N=0)	0.9 (N=1)
Anders	0.0 (N=0)	0.9 (N=1)
Geen	18.8 (N=16)	3.6 (N=4)
Onbekend	72.9 (N=62)	49.1 (N=54)
Totaal	100.0 (N=85)	100.0 (N=110)

Eerdere biologische kinderen

Van 90.9% van de afstandsmoeders (N=179) is uit de rapportage bekend of ze al kinderen hadden vóór de zwangerschap van het kind dat ze afstonden. Bij het grootste deel van de 197 vrouwen was dit niet geval (63.5%, N=125). Iets meer dan een kwart van de vrouwen (27.4%, N=54) had wel al één of meer kinderen.

Niet alle vrouwen zorgden zelf voor hun kinderen ten tijde van de afstand ter adoptie. Van de 54 afstandsmoeder met eerdere kinderen hadden 38 vrouwen de zorg voor één of meer van hun kind(eren) in de periode van bevalling en afstand, de overige 16 vrouwen zorgden in die tijd niet zelf voor hun kind(eren). Eén afstandsmoeder had voor zover bekend de zorg voor kinderen van anderen.

Twee kinderen afgestaan

Van 6 vrouwen is bekend dat ze twee kinderen hebben afgestaan, soms binnen de onderzochte periode soms erbuiten. Van één van deze vrouwen zijn beide dossiers aangetroffen. Omdat de omstandigheden verschilden per afgestaan kind zijn haar gegevens voor beide situaties apart opgenomen. Dit betekent dat van de 197 afstandszaken er twee dezelfde vrouw betroffen, in verschillende fases en omstandigheden.

Opleiding afstandsmoeders

In Tabel 9 staat een overzicht van de opleiding van de afstandsmoeders ingedeeld in drie leeftijdscategorieën. Van 54.1% van de 196⁵² vrouwen is gerapporteerd welke opleiding of welk opleidingsniveau zij deden of gedaan hadden (N=106). In de tabel is te zien dat het meest voorkomende

⁵¹ Inclusief de 8 vrouwen die tijdelijk naar Nederland zijn gekomen om afstand te doen van hun kind.

⁵² Van één vrouw is de leeftijd niet bekend, haar opleiding is ook niet bekend.

opleidingsniveau van de afstandsmoeders van 18 jaar en jonger de MAVO/VMBO of LBO/MBO was. Van de afstandsmoeders van 19 t/m 25 jaar was het meest voorkomend opleidingsniveau LBO/MBO met daarop volgend HBO/Universiteit. In deze leeftijdscategorie is het aantal vrouwen waarvan het opleidingsniveau niet bekend is al groter dan bij de jongere vrouwen. Bij de groep afstandsmoeders ouder dan 25 jaar is dat aantal het grootste: van meer dan 70% van deze vrouwen is niet bekend welke opleiding zij gedaan hebben.

Tabel 9. Opleiding die de Afstandsmoeders doen of gedaan hebben in drie Leeftijdscategorieën (N=196)

Opleiding	Percentage < 18 j. (%)	Percentage 19 t/m 25 j. (%)	Percentage > 25 j. (%)	Percentage totaal (%)
Lager onderwijs	11.5 (N=6)	2.2 (N=2)	3.6 (N=2)	5.1 (N=10)
Middelbare school (onbekend welke)	0.0 (N=0)	6.7 (N=6)	0.0 (N=0)	3.1 (N=6)
Mavo/VMBO	25.0 (N=13)	9.0 (N=8)	7.3 (N=4)	12.8 (N=25)
Havo/VWO	11.5 (N=6)	3.4 (N=3)	0.0 (N=0)	4.6 (N=9)
LBO / MBO	23.1 (N=12)	24.7 (N=22)	14.5 (N=8)	21.4 (N=42)
HBO / Universiteit	0.0 (N=0)	14.6 (N=13)	1.8 (N=1)	7.1 (N=14)
Onbekend	28.8 (N=15)	39.3 (N=35)	72.7 (N=40)	45.9 (N=90)
Totaal	100.0 (N=52)	100.0 (N=89)	100.0 (N=55)	100.0 (N=196)

Beroep afstandsmoeders

In Tabel 10 staat een overzicht van het beroep van de afstandsmoeders ingedeeld in drie leeftijdscategorieën van in totaal 196⁵³ vrouwen. Van 63.3% van de vrouwen is het beroep gerapporteerd (N=124).

Beroep van de vrouwen van 18 jaar en jonger (N=52)

Het grootste deel van de 52 afstandsmoeders van 18 jaar of jonger ging ten tijde van de afstand ter adoptie nog naar school (65.4%, N=34) dus zij waren scholier. Van 13 vrouwen is het beroep onbekend (25%). Van vijf vrouwen is gerapporteerd dat zij ongeschoold werk deden en of 'geen' beroep hadden.

Beroep van de vrouwen van 19 tot en met 25 jaar (N=89)

23.6% van de 89 afstandsmoeders van 19 tot en met 25 jaar was ten tijde van de afstand ter adoptie scholier of student (N=21). Van de vrouwen die geen scholier of student waren en van wie het beroep bekend is (40.4%, N=36) waren er vier huisvrouw en werkten er vijf in de seksindustrie. Overige beroepen waren administratief werk, productiewerk, werk in de horeca, werk in de zorg of in kinderdagverblijf, werk in de schoonmaakbranche, in een winkel of op de markt. Van iets meer dan eenderde van de vrouwen in deze leeftijdscategorie is het beroep onbekend (36.0%, N=32).

⁵³ Van één vrouw is de leeftijd niet bekend, haar beroep is ook niet bekend.

Beroep van de vrouwen van 26 jaar en ouder (N=55)

Van bijna de helft van de 55 vrouwen ouder dan 25 jaar is het beroep onbekend (49.1%, N=27). De grootste groep vrouwen van deze leeftijd deed ongeschoold werk (40.0%, N=22). Daarnaast deden vier vrouwen geschoold werk (7.3%). De geschoolde beroepen waren adviseur, lerares lagere school, analiste en pedagogisch medewerkster.

Tabel 10. Beroepen van de Afstandsmoeders in drie leeftijdscategorieën (N=196)⁵⁴

Beroep	Percentage < 18 j. (%)	Percentage 19 t/m 25 j. (%)	Percentage > 25 j. (%)	Percentage totaal (%)
Scholier	65.4 (N=34)	2.2 (N=2)	0.0 (N=0)	18.4 (N=36)
Student (MBO/HBO/Universiteit)	0.0 (N=0)	21.3 (N=19)	0.0 (N=0)	9.7 (N=19)
Huisvrouw	0.0 (N=0)	4.5 (N=4)	5.5 (N=3)	3.6 (N=7)
Seksindustrie	0.0 (N=0)	5.6 (N=5)	3.6 (N=2)	3.6 (N=7)
Overig ongeschoold werk	5.8 (N=3)	30.3 (N=27)	30.9 (N=17)	24.0 (N=47)
Geschoold werk	0.0 (N=0)	0.0 (N=0)	7.3 (N=4)	2.0 (N=4)
Geen	3.8 (N=2)	0.0 (N=0)	3.6 (N=2)	2.0 (N=4)
Onbekend	25.0 (N=13)	36.0 (N=32)	49.1 (N=27)	36.7 (N=72)
Totaal	100.0 (N=52)	100.0 (N=89)	100.0 (N=55)	100.0 (N=196)

Bron van inkomsten

Van slechts 50.8% van de afstandsmoeders is gerapporteerd wat hun bron van inkomsten was (N=100). Iets minder dan een kwart van de 197 vrouwen had inkomen uit werk (23.4%, N=46), 16.2% van de vrouwen werd door de ouders gefinancierd (N=32) (Tabel 11).

Tabel 11. Bron van Inkomsten Afstandsmoeders (N=197)

Bron van inkomsten	Percentage (%)
Werk	23.4 (N=46)
Bijstandsuitkering	3.0 (N=6)
WW-uitkering	1.0 (N=2)
Studiefinanciering	2.5 (N=5)
Ouders	16.2 (N=32)
Partner	1.0 (N=2)
Anders	3.6 (N=7)
Onbekend	49.2 (N=97)
Totaal	100.0 (N=197)

⁵⁴ Van één vrouw is de leeftijd niet bekend, deze vrouw is niet in de tabel met beroepen per leeftijdscategorie opgenomen. Haar beroep is ook onbekend.

Relatie met de biologische vader

Van ruim 80% van de afstandsmoeders is iets bekend uit de rapportage over hun relatie met de biologische vader. Opmerkelijk gegeven is de partnerrelatie. Van bijna de helft van de 197 vrouwen stond vermeld dat zij rond de conceptie een partnerrelatie hadden met de biologische vader van hun kind (49.2%, $N=97$). In de periode rond de geboorte van het kind had volgens de rapportage nog maar 26.8% van deze 97 vrouwen een partnerrelatie met de biologische vader ($N=26$) (Tabel 12). Van bijna de helft van hen was het contact met de biologische vader verbroken voordat de zwangerschap bekend was (49.5%, $N=48$), van 10.3% na bekendwording van de zwangerschap ($N=10$). In totaal is van minimaal 68.0% van de 97 vrouwen die ten tijde van de conceptie een partnerrelatie hadden met de biologische vader de relatie beëindigd ($N=66$). Dit kan voor deze vrouwen een belangrijke factor zijn geweest in het besluit afstand te doen van hun kind.

Tabel 12. Contact met de biologische Vader ten tijde van de Geboorte van het Kind van de Afstandsmoeders die ten tijde van de conceptie een partnerrelatie hadden met de biologische vader ($N=97$)

	Percentage
Partnerrelatie	26.8 ($N=26$)
Contact maar geen partnerrelatie	8.2 ($N=8$)
Contact met biologische vader ⁵⁵	
verbroken voordat zwangerschap bekend was	49.5 ($N=48$)
Contact met biologische vader verbroken na bekendwording zwangerschap	10.3 ($N=10$)
Anders	4.1 ($N=4$)
Onbekend	1.0 ($N=1$)
Totaal	100.0 ($N=97$)

Conclusies

De gegevens uit de dossiers van de Fiom en de Raad voor de Kinderbescherming zijn niet op gestandaardiseerde wijze vastgelegd en daardoor is er slechts voor enkele items informatie over de hele onderzoeksgroep ($N= 197$). Dit bevestigt eerdere constatering over de moeilijkheid om valide uitspraken te doen over moeders die een kind afstaan ter adoptie in Nederland. Ze zijn geen territoriale groep die geografisch te lokaliseren is, noch een sociale groep met homogene kenmerken.

De kwantitatieve analyses die gemaakt zijn aan de hand van een itemlijst zijn en blijven - ondanks dat ze hier gepresenteerd zijn als statistische feiten (uitgedrukt

⁵⁵ Contact betekende niet altijd een partnerrelatie, het kon ook een andere vorm van contact betreffen die eindigde.

in absolute en relatieve getallen, zoals percentages) - de kristallisering van subjectieve constructies van wat vrouwen tijdens het contact met de Fiom hebben verteld en van wat de hulpverleners belangrijk vonden om te rapporteren.

Uitspraken over demografische en sociaal-economische kenmerken over (bijna) de hele groep zijn derhalve slechts mogelijk voor de items geboortedatum kind ($N=197$), leeftijd afstandsmoeder ($N=196$) en herkomst ($N=195$), zoals ook hierboven gepresenteerd. Hieruit valt af te lezen dat het relatief jonge vrouwen betreft en dat meer dan de helft van de vrouwen een migratieachtergrond heeft.

Alle andere hier gepresenteerde kwantitatieve gegevens zijn een weerspiegeling van slechts een deel van de onderzoeksgroep. Het betreft dus betrekkelijke inzichten in de kenmerken van de moeders die afstand hebben gedaan ter adoptie. Het blijft een heikele onderneming om met betrekking tot deze kenmerken harde uitspraken te doen, desalniettemin kunnen de in het oog springende tendenzen dienen als attenderende punten, zowel in vervolgonderzoek alsook in termen van beleidsformulering.

Behalve de diversiteit van de groep (zie ook deel 2), zijn er enkele regelmatigheden. Genoemd is al dat het om jonge vrouwen gaat met grotendeels een migratieachtergrond. Maar ook lijkt het erop dat de relatie met een partner nog niet is gestabiliseerd, een groot aantal afstandsmoeders had geen partnerrelatie met de biologische vader en vele relaties zijn tijdens de zwangerschap of vóór de bevalling al verbroken (al dan niet gerelateerd aan de bekendwording van de zwangerschap). Dit is mogelijk in verband te brengen met de plaats en betekenis van seksualiteit in de adolescentie levensfase van deze vrouwen en mannen. Over opleiding en beroep zijn gebrekkige gegevens beschikbaar, maar de valide percentages⁵⁶ weerspiegelen een lagere scholingsgraad en derhalve ook deelname aan lagere échelons van de arbeidsmarkt. Dit zou in verband gebracht kunnen worden met de jonge leeftijd en de migratieachtergrond, maar dit hoeft niet noodzakelijkerwijs zo te zijn. Een ander in het oog springend kenmerk is dat voor zover bekend gemigreerde vrouwen een minder stabiele woonsituatie hebben dan niet-migranten. Verder onderzoek zou er inzicht in kunnen verschaffen of we met een oorzaak of een gevolg te maken hebben. Een onstabiele woonsituatie kan namelijk een reden zijn dat een kind op dat moment niet in het leven past van een vrouw (zie deel 2), maar schaamte en sociale uitsluiting als gevolg van een ongeplande zwangerschap kan ook als gevolg hebben dat een jonge vrouw een stabiele woonsituatie moet verlaten (zie deel 2).

Samengevat kan gesteld worden dat de kwantitatieve analyse van de dossiers die ter beschikking zijn gesteld door de Fiom en de Raad voor de Kinderbescherming tot op zekere hoogte inzicht geven in de demografische en sociaal-economische

⁵⁶ Valide percentages zijn percentages berekend in relatie tot het aantal bekende gevallen.

kenmerken van moeders die een kind ter adoptie af hebben gestaan. Tegelijkertijd roepen de bevindingen van deze kwantitatieve inhoudsanalyse ook nieuwe vragen op. Een aantal van die vragen zijn opgenomen in het kwalitatieve deel van dit project waarbij gezocht is naar de motieven en omstandigheden van afstand ter adoptie en waarin retrospectief gekeken is naar de betekenisgeving van afstand doen.

DEEL 2

De betekenis van ATA, omstandigheden
en motieven

Deel 2. De betekenis van ATA, omstandigheden en motieven

Aanvankelijk was een van de doelen om te onderzoeken wat de motieven zijn van vrouwen om afstand te doen van hun kind. Tijdens de analyse werd duidelijk dat motieven voor afstand vaak zijn verweven met de omstandigheden waarin vrouwen zich bevonden ten tijde van het ATA-proces. Bij omstandigheden kan bijvoorbeeld worden gedacht aan de woonsituatie, arbeidsomstandigheden of relationele situaties in de familie. Dergelijke omstandigheden beïnvloeden de besluitvorming en werden zowel in de dossiers als in de interviews beschreven omdat ze werden verbonden aan het ATA-proces.

De bevindingen van de kwalitatieve en kwantitatieve analyse worden in dit hoofdstuk grotendeels in een getrianguleerde vorm weergegeven. Op enkele plaatsen worden kwalitatieve en kwantitatieve bevindingen apart gepresenteerd. Ook de triangulatie met literatuur loopt in een cyclisch proces, door voortschrijdend inzicht en door het karakter van de bevindingen door alle onderzoeksfasen, inclusief de hieronder gepresenteerde analyse, heen.

Migratie en ATA

Uit de dossiers rees op dat 110 van de 197 vrouwen migranten waren (55.8%) (zie Deel 1: tabel 5). Deze bevinding heeft de onderzoekers geattendeerd en richting gegeven gedurende het proces van dataverzameling, de analyse en het schrijfproces. Diverse aspecten van migratie bieden inzicht in de wijze waarop het besluit van ATA tot stand komt en de betekenis die een afstandskind voor zijn of haar moeder heeft.

Sinds mensenheugenis bewegen mensen zich over grenzen. Mensen migreren over de wereld en dit grijpt diep in, in hun levens. Zowel de migranten als de achterblijvers ervaren de economische en sociale consequenties (Castles & Miller, 2009). Miljoenen mensen over de wereld zochten en zoeken werk of kansen op scholing en andere vormen van vooruitgang voor zichzelf, hun naasten en/of de achterblijvers. Andere migranten zoeken een veilige plaats om te (over)leven. Prikkel om het land te verlaten waar men is geboren en opgegroeid, zijn divers. Arbeiders, zakenlieden en hoogopgeleide specialisten kunnen voor werk in een ander land kiezen. Vluchtelingen verlaten hun landen vanwege etnisch geweld, politieke onvrijheid of andere veiligheidsredenen. En anderen verlaten hun land voor gezinshereniging of huwelijk. Daarnaast vloeit migratie over in andere vormen van mobiliteit waarbij contacten met familieleden in de landen van herkomst worden vormgegeven in het circulaire bewegen tussen het geboorteland, of een ander land waar familieleden wonen, en het land waarnaar is

gemigreerd of waarnaar men denkt te gaan migreren. Daarmee raakt migratie soms aan toerisme en andere vormen van mobiliteit (ibid.).

Niemand weet hoeveel migranten er wereldwijd zijn. Niet alle landen registeren in- en uitstromers nauwkeurig en in landen waar dit wel gebeurt kan slechts een schatting worden gedaan van het aantal mensen dat illegaal binnen de landsgrenzen verblijft. De United Nations Population Division (UNDP) schat dat er halverwege het jaar 2010 wereldwijd meer dan 200 miljoen migranten zijn. Dat is rond de 3% van de wereldbevolking⁵⁷. De UN hanteert daarbij de definitie van een migrant als iemand die langer dan een jaar in een ander land woont dan waar hij of zij geboren is. Het CBS hanteert een andere definitie voor het begrip 'migratie' en stelt vast dat migratie een verhuizing is van personen naar een ander woonadres in binnen- of buitenland⁵⁸. Dit zou betekenen dat iedereen die wel eens is verhuisd een migrant zou zijn. Deze definitie biedt geen kader voor dit onderzoek.

In dit onderzoeksrapport is de definitie voor migrant gekoppeld aan de definitie die door het CBS wordt gehanteerd om het begrip 'allochtoon' te duiden⁵⁹. Het CBS definieert het begrip allochtoon als een persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland geboren is. Het CBS schat het aantal allochtonen in Nederland op ruim 3 miljoen van de ruim 16 miljoen (20%) geregistreerde personen⁶⁰.

De meerderheid van de mensheid blijft wonen in het land waar men geboren is. Migratie is een uitzondering, en niet de regel. Dit feit staat haaks op de cijfers die uit dit onderzoek oprijzen, waarbij het aantal afstandsmoeders met een migratieachtergrond 55.8% is. Door migratie ontstaat culturele diversiteit en dit onderzoek laat zien hoe cultureel divers de achtergronden van afstandsmoeders en de verwekkers van de afstandskinderen zijn. Binnen een groep van 197 afstandsmoeders blijkt meer dan de helft een migratieachtergrond te hebben en rijzen 39 verschillende landen of regio's⁶¹ op van waaruit de moeders of hun ouder(s) zijn gemigreerd. Tabel 13 geeft weer uit welke landen de (ouders van de) gemigreerde afstandsmoeders afkomstig zijn.

⁵⁷ UNDESA, <http://esa.un.org/migration/index.asp?panel=3> bezocht op 5 juli 2010.

⁵⁸ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/begrippen/default.htm?ConceptID=2335> bezocht op 6 juli 2010

⁵⁹ De onderzoekers hebben besloten desondanks vast te houden aan het begrip 'migratie' omdat ten eerste de letterlijke betekenis van het begrip 'allochtoon' niet opgaat voor veel vrouwen met een migratieachtergrond, en ten tweede omdat 'migratie' een handeling betreft en 'allochtoon' een classificatie is die soms wordt geassocieerd met in- en uitsluiting.

⁶⁰ CBS:

<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=71877NED&D1=08&D2=a&VW=T>
bezocht op 5 juli 2010

⁶¹ Soms werd uit een dossier niet duidelijk uit welk land een vrouw precies was gemigreerd. Zo werd bijvoorbeeld in een dossier de regio 'Kaukasus' genoemd. Omdat de Kaukasus diverse landen beslaat is deze regio als aparte regio geteld. Hetzelfde geldt voor 'voormalig Joegoslavië'. Voormalig Tsjechoslowakije staat in de tabel opgesplitst in Tsjechie en Slowakije, daarom valt 'voormalig Tsjechoslowakije' niet onder de 39 getelde landen of regio's.

Tabel 13. Landen waaruit gemigreerde Afstandsmoeders afkomstig zijn (N=110)

Land	1^e generatie Migranten	2^e generatie Migranten	Naar Ned. voor ATA
Afghanistan	2		
Algerije	1		
Angola	1		
Aruba	1		
Azerbeidzjan	1		
Bosnië	2		
Brazilië	2		
Bulgarije	4		
Chili	1		
China	3	1	
Duitsland	3		
Eritrea	1		
Filippijnen	2		
Ghana	2		
Ierland			1
Indonesië	2	1	
Irak	2		
Voormalig Joegoslavië	3	1	
Kaap Verdië	1		
Kaukasus		1	
Koeweit	1		
Kongo (DR)	2		
Letland	1		
Litouwen			1
Marokko	11	6	1
Molukken		3	
Nederlandse Antillen	2		
Pakistan	1		
Polen	9		
Portugal	1		
Rwanda	1		
Slowakije	1		1
Soedan	1		
Somalië	2		
Spanje		1	
Suriname	7	3	
Thailand			1
Tsjechië	1		
Voormalig Tsjecho-Slowakije	1		1
Turkije	3	6	2
Totaal	79	23	8

Verkenning van migratie

Meerdere disciplines bestuderen het verschijnsel migratie en mobiliteit. De economische theorieën maken onderscheid in 'push factors and pull factors' waarbij migratie van 'arm' naar 'rijk' wordt geduid en verklaard. Voorbeelden van

push factors zijn bijvoorbeeld een lage levensstandaard of politieke onderdrukking en voorbeelden van *pull factors* zijn de vraag naar arbeiders, en (andere) economische en politieke kansen en mogelijkheden (Castles & Miller, 2009).

Neoklassieke theorieën gaan uit van individuele beslissingen, gebaseerd op een rationele vergelijking. Borjas (1989) spreekt van een 'immigratie markt' waarbij de calculerende migrant op basis van een 'kosten en baten analyse' het land vaststelt waar de kansen op een succesvolle migratie het grootst zijn. De neoklassieke theorieën worden betwist door andere disciplines die aantonen dat het gedrag van migranten vaak wordt beïnvloed door ervaringen van 'voorgangers' en door de dynamiek binnen een familie of gemeenschap (De Haas, 2010). Van betrouwbare en complete informatie op basis waarvan rationeel wordt afgewogen óf en zo ja naar welke land het best kan worden gemigreerd, is vaak geen sprake (Portes & Böröcz, 1989).

In de literatuur wordt vaak onderscheid gemaakt tussen 'gedwongen migratie' en 'vrijwillige migratie'. Met 'gedwongen migratie' worden dan situaties bedoeld waardoor mensen moeten vluchten vanwege politiek of etnisch geweld of natuurrampen. Deze migranten worden vluchtelingen genoemd. Met 'vrijwillige migratie' wordt bedoeld dat mensen vanwege werk of een opleiding kiezen om in een ander land te gaan wonen. Het gebruik van het woord 'vrijwillige migratie' voor vrouwen die meewerkten aan dit onderzoek is, zoals hieronder zal blijken, discutabel of zelfs ongepast. Het onderscheid biedt wel, zoals hieronder uitgewerkt, inzichten in essentieel andere omstandigheden in het herkomstland die van invloed zijn op de ATA-besluitvorming.

Vrouwen en arbeidsmigratie

Veelal doet men het voorkomen alsof de feminisering van migratie een recent verschijnsel is. Dit klopt echter niet. Reysoo (2004; 2005) laat zien dat vanaf de tweede helft van de 20^e eeuw rondom 50% van de migranten populatie altijd al vrouw is geweest, maar dat de aard van die migratie ingrijpend veranderd is. Vrouwen waren tot aan de jaren 1980 'afhankelijke' migranten, en vaak onzichtbaar in onderzoek en statistieken, maar zijn – om verschillende redenen – steeds vaker autonome economische migranten geworden. Momenteel staan migranten vrouwen erg centraal op onderzoeksagenda's, omdat zij deel uitmaken van een nieuwe internationale arbeidsdeling en zij een grote rol spelen in de *care economy* (huishoudelijk werk, ouderenzorg, andere sectoren van zorg, seksindustrie) (Verschuur & Reysoo, 2005; Kofman et al., 2000). Armoede en de kansen buiten de grenzen van het geboorteland blijken als *push-factor* en *pull-factor* juist vrouwen over grenzen te halen. Vrouwen, vaak moeders, uit Oost-Europese en Aziatische landen laten niet alleen ouders, broers of zussen maar ook steeds vaker hun kinderen achter om in zogenoemde ontwikkelde landen hun geld te verdienen. Via *remittances*, geld dat wordt gestuurd naar familie in het

thuisland, streven deze vrouwen naar een hogere levensstandaard voor de achterblijvers (Andrijasevic, 2003; Görlich, Mahmoud & Trebesch, 2007).

Gender is bepalend voor de mogelijkheden in het land waar naar wordt gemigreerd. Veel vrouwen vinden werk in huishoudens, in de zorg of in de seksindustrie (Kraus, 2003a). De arbeidsomstandigheden zijn vaak niet gecontroleerd omdat vrouwen uit bijvoorbeeld Oost-Europa, voor toetreding tot het verdrag van Schengen, illegaal of op een toeristenvisum in West-Europese landen verbleven. Ook na de toetreding tot Schengen van veel Oost-Europese landen en tijdens een legaal verblijf kan er illegaal worden gewerkt (Kraus, 2003b). Deze complexiteit maakt dat het niet eenvoudig is om het label legaal of illegaal toe te kennen aan een migrant (zie subparagraaf 'Twee werkelijkheden').

Gender beïnvloedt tevens het contact met het thuisfront. De verwachtingen van de thuisblijvers hangen samen met de verschillen in de verantwoordelijkheid die mannen en vrouwen (horen te) voelen en nemen. Familierelaties, met moederschap als exponent daarvan, worden door migratie in toenemende mate opgerekt tot soms ver buiten de grenzen van een land waar een vrouw is geboren en opgegroeid. Het is niet ongebruikelijk dat moeders uit de voormalige Sovjet Unie of Aziatische landen jaren lang zorgen voor bijvoorbeeld andermans kinderen of ouders in Europa of Amerika. Vrouwen leven daardoor soms jaren lang afgezonderd van hun familieleden zodat ze via *remittances* hun zorg en onderwijs kunnen financieren (Parreñas, 2005). Dit gegeven werkt door in de ATA-besluitvorming van vrouwen. In paragraaf 'ATA en migranten uit Europese landen' biedt de casus van Leontine, een vrouw uit Oost-Europa, inzicht in hoe deze specifieke omstandigheden de ATA betekenis kunnen geven.

Vrouwelijke vluchtelingen (asielzoekers)

De omstandigheden waarin arbeidsmigranten hun land verlaten, verschilt van de omstandigheden waarin mensen hun land verlaten, op de vlucht voor etnisch of politiek geweld. Miljoenen mensen zoeken als vluchteling veiligheid over de grenzen van hun geboorteland en een groot deel van deze vluchtelingen is vrouw. Net als bij de arbeidsmigranten is bij vluchtelingenproblematiek sprake van een *gender bias* (Martin, 2004). Veel vrouwen vluchten ten gevolge van of ter voorkoming van seksueel misbruik of seksueel geweld. Ook daarna, onderweg naar een veilige plaats alsook tijdens het verblijf in het gastland worden met grote regelmaat seksuele verrichtingen van vrouwen gevraagd in ruil voor transport of documenten (Johnsson, 1989). Hierbij moet in aanmerking worden genomen dat onder het Verdrag van Genève 'gender' geen reden van persecutie is. Daardoor is gender en aan gender gerelateerd geweld als zodanig geen grond om asiel toe te kennen aan vrouwen.

Na aankomst in Nederland verblijven vluchtelingen vaak in opvangcentra. De leefomstandigheden in asielzoekerscentra zijn specifiek. In deze centra wonen

mannen en vrouwen uit diverse landen gedurende soms lange tijd bij elkaar en deze vorm van samenleven is complex. De ervaringen in de landen van herkomst hebben mensen getekend. Los daarvan wordt het leven in een vacuüm, het wachten, afwachten en ondergaan van asielprocedures, als stressvol ervaren. Mensen in deze centra hebben vrijwillig en onvrijwillig met elkaar te maken en ook in asielzoekerscentra hebben mensen vrijwillig of onvrijwillig seksueel contact. Onvrijwillig seksueel contact is *gender*-gerelateerd. Vrouwen, meiden en vooral vrouwelijke alleenstaande minderjarige asielzoekers (ama's) worden in asielzoekerscentra blootgesteld aan de gevaren van vrouwenhandel en seksueel misbruik (Kohlmann, 2003). De omstandigheden rondom de conceptie vormen bij ATA een specifieke factor in de besluitvorming van vrouwen die zwanger in Nederland kwamen of bijvoorbeeld in een asielzoekerscentrum zwanger werden. In dit onderzoek is besloten om de ATA-motieven van vluchtelingen, dus vrouwen die om veiligheidsredenen hun land hebben verlaten, als aparte categorie te analyseren.

Migratie-categorieën

De redenen waarom de afstandsmoeders zijn gemigreerd en hun al dan niet betekenisvolle contacten met familieleden hier of in het land van herkomst zijn omstandigheden die van invloed zijn op ATA. Deze vaststelling heeft geleid tot een theoretische uiteenrafeling van het begrip migratie, om de bevindingen die uit de interviews oprezen in te kaderen. Migratieachtergronden vormen, zoals in het hoofdstuk hieronder ('Omstandigheden en motieven: migranten') blijkt, een belangrijk onderdeel van de omstandigheden waarin vrouwen tot hun besluit komen.

Omdat een relatief klein aantal vrouwen uit een groot aantal verschillende landen of regio's is gemigreerd, konden etnische achtergronden niet de basis vormen voor de analyse. Immers de culturele betekenissen van relevante concepten als *gender*, seksualiteit, huwelijk en moederschap liepen uiteen. De onderzoekers hebben besloten om de migratieachtergrond theoretisch in te kaderen en hebben op basis van deze achtergrond de migranten als categorie afgesplitst van niet-migrant. Omdat de omstandigheden die verbonden zijn aan migratie de ATA kunnen beïnvloeden zijn de migranten onderverdeeld in sub-categorieën. De aan migratie verbonden omstandigheden gelden uiteraard niet voor niet-gemigreerde Nederlanders, dus niet-gemigreerde Nederlanders zijn niet als aparte subcategorie geanalyseerd. Na de beschrijving van aan migratie verbonden omstandigheden is overgestapt op 'migratie-overstijgende' motieven⁶².

Migranten zijn onderverdeeld in subcategorieën op basis van de hierboven beschreven concepten 'vrijwillige-' en 'gedwongen migratie'. Naast het onderscheid 'vrijwillig' en 'gedwongen' is een aantal specifieke aan het onderwerp

⁶² Als op basis van etniciteit zou zijn gecategoriseerd, zouden de Nederlanders zonder migratieachtergrond uiteraard wel als aparte categorie zijn geanalyseerd.

gerelateerde categorieën vastgesteld: de categorie vrouwen die naar Nederland kwamen speciaal om af te staan, en de vrouwen die als jong kind naar Nederland kwamen en werden geadopteerd door Nederlandse adoptiefouders. In de categorie 'arbeidsmigratie' is onderscheid gemaakt tussen landen waar al enkele decennia mensen uit naar Nederland migreren, zoals Turkije en Marokko en waar gezinshereniging of huwelijksmigratie een belangrijke factor vormt. Deze landen worden gesepareerd van de landen waaruit mensen migreren om in Nederland werk te zoeken, zoals de voormalige Sovjet Unie en sommige Aziatische landen.. Daarnaast worden arbeidsmigranten uit Europese landen gesepareerd van migranten die vanuit niet-europese landen voor werk naar Nederland zijn gekomen.

In enkele gevallen konden dossiers van vrouwen die geboren waren in een bepaald land in twee categorieën worden ondergebracht. Bijvoorbeeld twee vrouwen, waarvan een was geboren in Turkije en een in Marokko, woonden in hun geboorteland, maar kwamen tijdelijk naar Nederland speciaal om afstand te doen. Deze dossiers zijn ondergebracht in de categorie 'Vrouwen die speciaal voor ATA naar Nederland zijn gekomen'. Ook migranten uit China werden vanwege uiteenlopende achtergronden verdeeld over diverse categorieën. Uit China komen hoog- en laag opgeleide arbeidskrachten. Daarnaast verlaten veel mensen China via een uitgebreid mensensmokkelnetwerk, de slangenkoppen uit China zijn berucht. Twee afstandsmoeders die als AMA met een dergelijk netwerk illegaal naar Nederland zijn gekomen zijn vanwege de specifieke omstandigheden ondergebracht in de categorie 'vluchtelingen' (zie ook: Castles & Miller, 2009).

Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba

Migranten vanuit Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba⁶³ hebben vanwege de historische relatie met Nederland een specifieke achtergrond. Antillianen hebben een Nederlands paspoort. Daardoor kan zonder bureaucratische rompslomp over en weer worden gereisd en gevestigd. Ook voor Surinamers geldt dat ze zich tot 5 jaar na de onafhankelijkheid in 1975, dus tot 1980 zonder ingewikkelde formaliteiten in Nederland konden vestigen. Door de migratiegeschiedenis van hun voorouders zijn Surinaamse Nederlanders als bevolkingsgroep multicultureel. Hindoestanen, met als voorouders contractarbeiders uit India, Creolen met als voorouders slaven uit diverse Afrikaanse landen, Javanen, Chinezen, Portugese joden en de oorspronkelijk bewoners, vaak aangeduid als Indianen, vormen de smeltkroes van de Surinaamse bevolking. Antillianen en Surinamers als aparte migrantencategorie isoleren impliceert homogeniteit en is discutabel, gezien de diversiteit. Het is ook discutabel om ze, gezien de specifieke geschiedenis en intercontinentale familienetwerken niet als specifieke migrantencategorie te beschouwen. De onderzoekers hebben er voor gekozen de Antillianen, Arubanen en Surinamers

⁶³ Aruba werd in 1986 afgescheiden van de Nederlandse Antillen.

als (voormalig) deel van het Koninkrijk der Nederlanden gezamenlijk als aparte categorie te separeren en te analyseren.

Turkse- en Marokkaanse Nederlanders

In Nederland werden in de jaren zestig de eerste Marokkaanse arbeiders gerekruteerd. Al snel daarop vervolgden de bedrijven hun rekrutering in Turkije. Deze arbeiders waren in eerste instantie uitsluitend mannen, vaak alleenstaand en soms met een gezin dat ze achterlieten. Velen van hen kwamen via een tussenland (Frankrijk, België, Duitsland) naar Nederland om in een pension, een barak of op kamers te gaan wonen dichtbij het bedrijf of de fabriek waar hen werk werd aangeboden. Er waren in die jaren veel arbeidskrachten nodig en spoedig was er sprake van kettingmigratie: migranten die elkaar achterna reizen om zich in het gastland in de buurt van familie of kennissen te vestigen. Deze eerste migratiestroom werd gevolgd door een tweede fase van het immigratieproces in de jaren zeventig: de hereniging van het gezin (Bovenkerk et al., 1985).

Na de gezinshereniging gaat de immigratie vanuit Turkije en Marokko tot op de dag van vandaag door. Hooghiemstra (2003) toont aan hoe rond de eeuwwisseling duidelijk wordt dat ook de tweede generatie Turkse en Marokkaanse migranten vaker kiezen voor een partner uit het herkomstland van hun ouders (driekwart van de huwelijken) dan voor een in Nederland geboren partner (een kwart van de huwelijken). Ondanks dat de betekenis van het gearrangeerde huwelijk afneemt en jongeren van nu meer de ruimte krijgen om zelf een partner te kiezen, houden jongeren rekening met de voorkeur van hun ouders. Veel ouders hebben een voorkeur voor een schoonzoon of schoondochter uit hun herkomstland. De cijfers van 2001 over partnerkeuze laten zien dat Turks-Nederlandse- en Marokkaans-Nederlandse mannen iets vaker een bruid uit Turkije (79.7%) dan wel Marokko (74.6%) kiezen dan de Turks-Nederlandse- (75.3%) en Marokkaans-Nederlandse (68.1%) vrouwen een bruidegom (Hooghiemstra, 2003: 23).

Turkse - en Marokkaanse Nederlanders zijn etnisch en cultureel niet met elkaar vergelijkbaar. Daarom zijn ze in de analyse in aparte migrantencategorieën opgesplitst. Wel delen ze naast de migratieachtergrond een Islamitische achtergrond, alhoewel die in de loop van de eeuwen op andere wijze vorm heeft gekregen. Beïnvloed door de Islam hebben seksualiteit en *gender* binnen beide etnische groepen cultureel betekenis gekregen. Onder de paragrafen over stigma, schaamte en schuld wordt dieper op deze culturele betekenissen ingegaan.

Indonesië en de Molukken

Dossiers van vrouwen uit het huidige Indonesië zijn in dit onderzoek apart geanalyseerd. Deze categorie dossiers bestaat uit zowel 1^e als 2^e generatie migranten. In de jaren na de tweede wereldoorlog zijn rond de 300.000 Indische Nederlanders en rond de 12.000 Molukkers naar Nederland gemigreerd. Beide

groepen migranten zijn vanuit een specifieke politieke geschiedenis en met uiteenlopende verwachtingen naar Nederland gekomen. Het is politiek gevoelig om Indische Nederlanders en Molukkers als migrantencategorie bij elkaar te voegen. Om die reden staan de Molukken in dit onderzoek als aparte regio vermeld.

Samenvattend

Gemigreerde afstandsmoeders nemen hun ervaringen en hun verbintenissen met normen en waarden uit het land van herkomst met zich mee. Deze sociale relaties hebben, zoals uit de dossiers blijkt, direct of indirect invloed op de besluitvorming ten tijde van de afstand. Na de ATA hebben relaties met hun familieleden of andere toenmalige betekenisvolle contacten, binnen of over de grens, andere vormen aangenomen. Relaties zijn verbroken en nieuwe relaties tot stand gekomen. Deze ontwikkelingen beïnvloeden de betekenis van de afstand en de betekenis van het afstandskind. De opsplitsing in categorieën op basis van migratie-achtergrond leidde tot de clusters zoals weergegeven in tabel 14.

Tabel 14. Overzicht Migratie-categorieën

Migratie-categorie	Aantal
Turkse migranten	9
Marokkaanse migranten	17
Migranten uit Europese landen	22
Geadopteerden	2
Vluchtelingen	24
Migranten uit Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba	13
Migranten uit Indonesië en de Molukken	6
Migranten uit overige niet-Europese landen	9
Vrouwen die speciaal voor ATA naar Nederland zijn gekomen	8
Totaal	110

Door migratie ontstaat culturele diversiteit en dit onderzoek laat zien hoe cultureel divers de achtergronden van afstandsmoeders zijn.⁶⁴ De onderzoekers waren extra geïnteresseerd in gesprekken met migranten, vanwege het hoge percentage. Om deze reden is de hulpverleners nadrukkelijk verzocht om vrouwen met een migratieachtergrond te benaderen met het verzoek om mee te werken aan een interview. Echter de toegang tot deze informanten bleek moeilijk. Zoals vermeld gebeurde de sampling via contacten die nog bestonden en blijkbaar

⁶⁴ Tabel 28 in bijlage 1 laat zien dat voor zover bekend ook de diversiteit van de verwekkers van de afstandskinderen groot is.

bleven contacten met vrouwen zonder migratieachtergrond vaker in stand dan contacten met migranten. Dit is een belangrijke bevinding, die tevens vragen oproept. Houden hulpverleners over het algemeen meer en intensiever contact met niet-gemigreerde afstandsmoeders? Een wellicht nog prangender vraag die zich opdringt is welke rol hulpverleners spelen in de besluitvorming van ATA als het de begeleiding van migranten betreft. Begeleiden hulpverleners een migrantenvrouw met een ATA-wens op een vergelijkbare wijze als niet-migrant, of heeft het niets met de begeleiding te maken dat een relatief groot percentage migranten uiteindelijk afstaat ter adoptie?⁶⁵ Dit zijn wellicht vragen die de hulpverlening en justitie zichzelf kunnen stellen en waar in de paragraaf 'Eer - schuld - schaamte' op wordt teruggekomen.

Uiteindelijk werden drie vrouwen geïnterviewd met een migratieachtergrond. Deze vrouwen waren om uiteenlopende redenen naar Nederland gemigreerd. Dit is niet verwonderlijk als in aanmerking wordt genomen dat 110 vrouwen uit 39 verschillende landen en regio's komen met uiteenlopende migratiemotieven. Het vinden van vrouwen met een vergelijkbare achtergrond zal moeilijker zijn dan het vinden van vrouwen met uiteenlopende omstandigheden omdat diversiteit de standaard blijkt. Een van de drie gemigreerde vrouwen was op jonge leeftijd naar Nederland gekomen vanuit een land in Latijns Amerika.⁶⁶ Deze vrouw was geadopteerd door Nederlandse ouders. De tweede migrante was een arbeidsmigrante uit een Oost-Europees land. De derde vrouw is Fidan. Fidan is 26 jaar en een Turkse Nederlander. Vanuit een uiteenrafeling van haar casus worden een aantal bevindingen gepresenteerd.

ATA en Turkse Nederlanders

Fidan

Fidan en de onderzoekster hebben een afspraak op het Fiom bureau. Voor ze zich afzonderen voor het interview drinken ze thee met de hulpverleenster die Fidan indertijd heeft begeleid. De hulpverleenster en Fidan hebben elkaar een aantal jaren niet gezien en de hulpverleenster wil haar, voor het interview, eerst ontmoeten. Tijdens dit voorgesprek praten ze wat bij en de hulpverleenster biedt Fidan aan om verder contact te hebben na het interview. Dat blijkt een goede inschatting want het interview valt Fidan zwaar. *'Ik ga eerst naar een vriendin om even bij te komen'*, zegt ze als het gesprek is afgerond. *'Nu ik al die details heb verteld..'* zo voegt ze er met een zucht aan toe. Ze ziet wit. Door het intensieve en ruim anderhalf uur durende gesprek negen jaar na de ATA zijn nare herinneringen naar boven gekomen. *'Maar ik ben er sterk door geworden'* voegt ze eraan toe.

⁶⁵ Cijfers over *abortus provocatus* in Nederland laten (ook) een overtegenwoordiging zien van migranten (Zie: Wijsen, van Lee en Koolstra, 2007).

⁶⁶ Omdat gegevens in geen geval herleidbaar mogen zijn naar personen, worden onnodige specificaties vermeden. Daarom wordt het specifieke land niet vermeld.

De moeilijke periode rond de ATA heeft ze deels achter zich kunnen laten. Ze voelt zich zelfstandig en onafhankelijk en heeft het gevoel dat ze *'het alleen redt'* zo zegt ze. Dat komt, zo legt ze uit, omdat ze een voorsprong heeft op familieleden. Die voorsprong heeft ze omdat zij in Nederland is geboren en opgegroeid. Haar ouders niet, maar ook haar man niet, hij is een 'importbruidegom' zoals dat in de literatuur wel wordt genoemd. Het huwelijk met deze indertijd nog in Turkije wonende man werd gearrangeerd toen Fidan al zwanger was van haar in Nederland wonende Turkse vriend. Zodra de in Nederland wonende vriend hoort van haar zwangerschap beëindigt hij de relatie, Fidan verdrietig en boos achterlatend omdat ze zich geen raad weet met de gevolgen van deze kortstondige verhouding.

Fidan's huidige echtgenoot was toentertijd op de hoogte van de situatie, want Fidan was zes of zeven maanden zwanger toen op vakantie in Turkije de zwangerschap aan het licht kwam. In deze zelfde zomer werd hij benaderd met het verzoek om met haar te trouwen. Ondanks de zwangerschap gaat hij op het huwelijksaanzoek in en hij steunt Fidan bij het afstandsproces. *'Dat moet ik hem nageven'* voegt ze toe. Want tevreden is ze niet over haar huwelijk. In haar beschrijvingen klinkt een moeizame relatie door. Haar man accepteerde indertijd de situatie, omdat ze het kind afstond. *'Je gaat niet andermans kindje samen opvoeden. In de Turkse cultuur kan dat echt niet'* legt Fidan uit. En na de formele afronding van het ATA-proces is de gebeurtenis voor hem een afgesloten hoofdstuk. Hij is er klaar mee, maar Fidan niet. Vaak is haar zoon nog in haar gedachten, maar ze kan haar verdriet en zorgen niet meer met haar man delen. Hij weet ook niet dat ze meewerkt aan het interview. Dat kan ze gemakkelijk regelen want Fidan gaat grotendeels haar eigen gang. Haar man migreerde door zijn huwelijk met haar en nog steeds is hij afhankelijk van haar. *'Ik ben de baas thuis'* zo licht ze toe. Want zij weet hoe het reilt en zeilt in Nederland. Haar man beheerst de taal niet goed en heeft haar nog steeds nodig om zijn weg in dit land te vinden.

Zestien jaar was Fidan toen ze zwanger werd. *'Ik werd niet meer ongesteld enzo (...). Maar ja, ik was niet echt een persoon om gelijk naar een dokter te stappen of er over te praten. Nee, zo'n persoon was ik niet, ik was daar nog te jong voor.'* Op vakantie in Turkije, negen jaar geleden, moest Fidan vanwege een andere klacht naar het ziekenhuis, en daar constateert de arts in het bijzijn van haar moeder dat ze zes of zeven maanden zwanger is. *'Enne ja...ik heb daar echt heel veel...als ik nou terug kijk (diepe zucht) ..echt heel veel moeite. Het was gewoon echt niet normaal..ik bedoel, mijn moeder werd kwáád.'* Direct daarop regelt haar moeder tickets naar Nederland. *'We hebben niet echt een gesprek gehad. Mijn moeder zei gewoon "je gaat 'm afstaan. Klaar." Dusse, ik heb niet echt veel tijd gehad om er over na te denken. Via via werden we naar de Fiom verwezen.'* Haar moeder wil aanvankelijk dat Fidan onthult wie de verwekker is. Een huwelijk met hem is in

haar moeder's ogen de meest voor de hand liggende oplossing. Maar Fidan weigert zijn naam prijs te geven want, zo licht ze toe, een man die haar op zo'n cruciaal moment in de steek laat is geen goede man en een huwelijk met hem is in haar ogen onmogelijk.

Fidan kijkt ruim negen jaar later met veel spijt op de ATA terug. Ze herinnert zich de periode van afzondering in een opvanghuis gedurende de laatste maanden van haar zwangerschap: *'Daar heb ik veel nagedacht, zowel voor als na de geboorte van mijn zoontje. Van dat ik hem niet wilde afstaan. Enne..dat is niet echt goed gelukt. Ik heb het wel met mijn moeder besproken, maar nee. Want ze was bang dat mijn oudste broer er achter zou komen. Dus dan had ik helemaal het huis uit moeten. Gewoon echt helemaal uit huis. En zestien jaar en dan helemaal ergens anders gaan wonen, dat gaat gewoon echt niet. Dat durfde ik destijds niet. (...) Ik ben niet echt met de Turkse cultuur opgevoed, maar je zit er toch mee. Voor de Turkse cultuur moet je voor je huwelijk gewoon maagd zijn en die dingen worden echt heel serieus genomen. Maar dat was bij mij destijds dus niet zo. Als die persoon achter mij had gestaan, niet dat hij meteen met me had moeten trouwen, maar misschien na twee, drie jaar of zo, dan was het echt heel anders geweest. Maar omdat hij me zo in de steek liet, ging ik hem niet achterna.'*

Fidan is ondertussen bijna tien jaar ouder. Ze heeft een man en een tweede zoon. Na de ATA is er veel in haar leven gebeurd. Haar aanstaande bruidegom werd al tijdens de zwangerschap gekozen, maar het huwelijk vond niet direct plaats. Pas een jaar later werd er in Turkije verloofd. In de tussentijd woont Fidan met haar moeder en broer in Nederland. Haar moeder heeft kinderen uit een eerder huwelijk, en haar oudste zoon, Fidan's halfbroer, is getrouwd en woont met zijn vrouw vlakbij zijn moeder. Fidan's vader woont in Turkije en haar halfbroer is eigenlijk de vaderfiguur, zo legt ze uit. Fidan heeft het zwaar na de ATA. Een aantal maanden na de geboorte kan ze de situatie niet meer aan en doet ze een zelfmoordpoging met pillen, met een ziekenhuisopname als resultaat. *'Nadat ik op mijn zestiende zwanger werd, eigenlijk tot mijn 22-ste heb ik best wel moeilijke jaren gehad.'* Haar moeder doet er alles aan om het leven van Fidan te controleren. *'Ik mocht nergens heen, ik mocht niets doen. Vooral niet met mijn vriendinnen op stap. Dat mocht al helemaal niet. Ze was heel streng. Ik werkte toen bij een bedrijf en toen leerde ik iemand anders kennen. Ik was nog veel te jong om te trouwen en dan word je gelijk verliefd op iemand anders. Mijn moeder had de keuze [voor de Turkse bruidegom] voor mij gemaakt, maar dat was gewoon een wanhoopspoging denk ik, omdat er zoveel problemen waren. Het was gewoon geen echte liefde.'*

Fidan voelt veel voor de Nederlandse jongen die ze na de ATA en voor haar huwelijk heeft ontmoet en weer wordt ze ongepland zwanger. Trouwen kan ze niet met hem, zo concludeert ze. Dat zal haar familie niet accepteren. Ze is ondertussen 18 of 19 en besluit onmiddellijk een abortus te doen. Ze twijfelt over

wie ze in vertrouwen kan nemen, en haar oudste halfbroer, de broer die vlakbij woont, is de laatste die het mag weten. Maar ze heeft nog een halfbroer. Hem stelt ze op de hoogte van haar situatie en hij steunt haar. Hij gaat ook met haar mee als de ingreep moet worden uitgevoerd: *'Ik kon destijds alleen hem vertrouwen. Hij is totaal anders (..).'* Met deze broer heeft Fidan goed contact en omdat hij haar met de abortus steunt besluit ze hem te informeren over de ATA. *'Hij zei toen: "Je had het me vanaf het begin moeten vertellen. Dan had ik je gesteund(..). Hij was heel boos dat ik het hem destijds niet verteld had. (..) Hij zei: "je bent jong en in Nederland kan van alles gebeuren. Maar als er zoiets gebeurt, kom dan wel naar mij toe." En hij zei dat ik hem [mijn zoontje] dan misschien niet had hoeven weggeven. Maar toen dacht ik nog van "nee, ik ben blij dat ik het heb gedaan, want anders had ik grote ruzie met mijn moeder gekregen".'*

Fidan's moeder speelt in die periode nog een centrale rol in Fidan's leven. De tijd na de ATA was ondraaglijk maar haar moeder toont weinig begrip. *'Je hebt geen privacy en je kan je verdriet bij niemand uiten. Ik kon het gewoon niet meer aan (..) ik wilde ook niet trouwen, ik was verliefd op iemand anders. Maar dan vertelde mijn moeder dat aan mijn oudste broer, en dan kwam die voor allemaal gesprekken, en dan sloeg hij me natuurlijk (...).'*

Een huwelijk met de man die voor haar is uitgekozen, daar komt Fidan niet onderuit. Maar een van de belangrijkste veranderingen in de jaren na de ATA is dat ze met haar man verhuist naar een andere stad, buiten het gezichtsveld van haar moeder. Al snel na haar huwelijk wordt ze zwanger: *'Ik wilde gewoon een kind. Ik denk dat als ik mijn eerste kind niet had gehad dat ik ook niet zo snel dit kindje had gewild. Ik wilde ook graag dat het weer een jongen zou worden. (..) Telkens als ik naar mijn zoontje kijk, ook al lijken ze helemaal niet op elkaar, maar dan denk ik aan hem. Dan denk ik ook van "ooit zal ik hem moeten vertellen dat hij nog een grote broer heeft". Vooral door mijn tweede zoontje moet ik veel aan hem denken.'* Ook de geboortedag is een dag die veel bij haar losmaakt. Ze heeft spijt van het feit dat ze indertijd in deze ongewenste situatie terecht is gekomen, dat ze het niet heeft voorkomen. Maar ze heeft vooral spijt van het feit dat ze haar eerste zoon heeft afgestaan en verdriet dat ze hem kwijt is.

Besluitvorming

Fidan geeft tijdens het interview meerdere motieven op die indertijd ten grondslag lagen aan het ATA-besluit. Daarnaast beschrijft ze hoe ze achteraf spijt kreeg en wat haar eerste kind voor haar betekent. Haar jonge leeftijd speelt, achteraf bezien, een belangrijke rol. Maar ook haar gender; als dochter in het gezin staat ze onder het gezag van de oudere generatie (moeder) en mannelijke familieleden (haar oudere halfbroer). Ook het krijgen van een nieuwe partner, een tweede ongeplande zwangerschap, gevolgd door een abortus en de haast waarmee ze een tweede kind krijgt zijn belangrijke gebeurtenissen na en ook deels ten gevolge van de ATA. Omdat deze bevindingen door de gehele onderzoeksgroep

terugkomen en niet specifiek gerelateerd zijn aan haar Turkse migratieachtergrond worden ze in het hoofdstuk 'Omstandigheden en motieven: vervolg' uitgewerkt.

Tijdens het gesprek beschrijft Fidan hoe ze als zwanger meisje van 16 deel uitmaakt van een familie. De besluitvorming rondom ATA is een proces waarbij haar moeder's inbreng groot is. En indirect zijn haar oudste halfbroer en haar aanstaande echtgenoot personen die de besluitvorming beïnvloeden. De broer mag niets weten van de zwangerschap omdat ze zijn agressie vrezen en de aanstaande bruidegom wil met haar trouwen mits ze haar kind afstaat. Fidan doet het voorkomen alsof haar moeder het besluit neemt, maar ook haar eigen rol in de besluitvorming wordt tussen de regels duidelijk. De ATA is een compromis. Haar moeder wil eigenlijk dat ze met de verwekker trouwt, maar Fidan wil zijn naam onder geen beding prijsgeven omdat ze niet, of in ieder geval niet direct, met hem kan trouwen. Voor Fidan schuilt in de bekendmaking nog een ander risico. Fidan is bang voor ophef tussen de verwekker en zijn familie en haar familie. Zij heeft de regels overtreden. De verwekker ook, maar hij kan ontkennen dat hij er bij betrokken was. De betekenis van voorhuwelijkse en ook buitenhuwelijkse seks is, zoals Fidan impliciet uitlegt, voor vrouwen anders dan voor mannen (Reysoo, 1985; 1994; 1998b; 2001). Een openlijke strijd betekent schade aan haar reputatie en die is van een andere orde dan de schade aan zijn reputatie. Zij wil een publieke strijd met een publieke afwijzing van deze man vermijden en streeft na om haar probleem een privéprobleem te laten. Daarmee is de ATA 'het wisselgeld' dat Fidan haar moeder betaalt.

Eer – Schuld – Schaamte

In de dossiers van Islamitische vrouwen, waar ook Fidan zichzelf toe rekent, worden door hulpverleners de begrippen eer, schuld en schaamte expliciet gebruikt. Nog vaker zijn ze impliciet aanwezig in beschrijvingen hoe de besluitvorming om het kind af te staan tot stand komt. Eer, schuld en schaamte worden vaak impliciet en soms expliciet gekoppeld aan de begrippen geheimhouding en taboe. Maar wat betekenen deze begrippen precies?

Geheimhouding

Als een vrouw ongepland zwanger wordt, zal ze dat over het algemeen niet 'aan de grote klok hangen'. Het betreft een privékwestie en de meeste vrouwen zullen dit probleem, of het nu een groot of minder groot probleem is, hooguit met enkele nauw betrokken personen delen. Een beslissing hoeft niet dermate ingrijpend te zijn om hem toch slechts met enkele vertrouwelingen te bespreken. Dus beslissingen die over een ongeplande zwangerschap gaan en daarmee samenhangende overwegingen om te aborteren of af te staan zullen de meeste vrouwen met slechts enkele vertrouwelingen bespreken en het voor anderen verzwijgen. Maar wanneer is er bij ATA sprake van een geheim?

Het verschil tussen geheimhouden en het als een privékwestie beschouwen is een nuance. Aan beide vormen ligt wantrouwen of angst voor het oordeel van een ander ten grondslag. Bij ATA kan geheimhouding variëren van ‘het met niemand delen’ tot het kind ergens te vondeling leggen. Maar die categorie moeders valt buiten de kaders van dit onderzoek. De vrouwen die binnen de kaders vallen hebben op zijn minst gesproken met iemand van de RvdK en/of van de Fiom, vaak na doorverwijzing van een andere deskundige, bijvoorbeeld een huisarts, die dan ook op de hoogte is van de vertrouwelijke informatie.

Belangrijk is of de (aanstaande) afstandsmoeder haar situatie, het feit dat ze ongepland zwanger is, heeft gedeeld met mensen uit haar sociale netwerk. En dan kan weer onderscheid gemaakt worden tussen het expliciet of impliciet delen. Uit enkele dossiers blijkt dat verwanten soms weten wat er aan de hand is, maar meegaan in het taboe en excuses over vleesbomen, ontstoken galblazen of nierproblemen niet aan de kaak stellen. Jolanda is een moeder zonder migratieachtergrond. Zij heeft op het moment van het interview drie jaar geleden haar kind afgestaan. Zij schrok enorm toen de dokter haar 25 weken gevorderde zwangerschap vaststelde. Ze informeerde haar ouders en haar broer. *‘Voor de rest weet niemand het, want als ze het weten, dan moet je toch weer gaan uitleggen waarom je zo’n beslissing neemt en dat gaat niemand wat aan. Dus moest ik toch wat hebben om te kunnen zeggen tegen de buitenwereld van, nou, dit is het.’* Dus bespreekt ze met de huisarts hoe ze hiermee om kan gaan en hoe ze haar veranderende buik zou kunnen verklaren:

J: Natuurlijk vraagt je omgeving aan je of je zwanger bent, en, dan blijkt een vleesboom handig te zijn, want daar krijg je ook zo’n buik van.

Onderzoeker: Dat had de huisarts gezegd?

J: Ja. Zodat ik dan toch iets kon zeggen tegen de buitenwereld: “Nee ik ben niet zwanger”. Maar het was wel echt zo’n buik op een gegeven moment.

Bij Marianne liep het heel anders. Ook zij heeft op het moment van het interview drie jaar geleden afgestaan en heeft geen migratie achtergrond. Ze vertelt hoe het feit dat ze een kind had afgestaan zich als een lopend vuurtje binnen haar gemeenschap had verspreid. Ze legt uit hoe ze haar nieuwe partner, die ze nog van vroeger kende, niet hoefde in te lichten over haar ATA. Al bij hun eerste afspraakje komt het onderwerp ter sprake:

M: En toen was het de eerste keer dat we elkaar weer zagen. We zouden koffie gaan drinken. En toen we eigenlijk aan kwamen lopen, toen was het al vuurwerk “all over”. [Al snel bleek dat] hij het al van zijn ex-vriendin had gehoord, en die had het weer van mijn zus gehoord, dus het verspreidt zich wel, hij wist het al. Dus bij ons is het net wat anders gelopen.

Al snel wordt ATA binnen een gemeenschap een ‘publiek geheim’, een situatie die niet mag bestaan en in gezamenlijkheid wordt gemeden als gespreksonderwerp.

Dit wordt in het adoptieveld ook wel taboe genoemd. In het dagelijks taalgebruik betekent taboe meestal een gezamenlijke ontkenning, een situatie die niet bespreekbaar is. Dit geldt niet voor de situatie van Marianne want buiten haar om wordt door de personen in haar gemeenschap haar situatie intensief besproken. In cultureel antropologische zin is een taboe niet zozeer een ontkenning, maar een gezamenlijk uitgevoerde handeling (cf. Blok, 2001)⁶⁷. Taboes hangen samen met verboden en zijn vaak gerelateerd aan seksualiteit. Een afstandsmoeder is de personificatie van het ATA-taboe en dit werkt door in de wijze waarop de ATA betekenis krijgt, zowel ten tijde van het besluitvormingsproces als ook daarna.

De taboes die met ATA samenhangen komen in de hulpverlening tot uitdrukking in het begrip 'geheimhouding'. Bij de Fiom heeft geheimhouding als term een specifieke betekenis en daarbij horende consequenties. Het begrip staat met grote regelmaat vermeld in de dossiers en staat voor vertrouwelijkheid. Zodra vertrouwelijkheid wordt afgesproken met een cliënte, treden er specifieke mechanismes in werking waarmee de hulpverlening rekening moet houden. Bijvoorbeeld: het voorkomen dat er bij de moeder thuis post komt of dat er andere bij de baby horende activiteiten aan het adres van de moeder gericht worden. De Fiom wordt dan het postadres voor deze vormen van correspondentie voor de vrouw. Dit heet in jargon dat de vrouw 'domicilie heeft bij de Fiom'. Uit de onderzochte Fiom-dossiers blijkt dat in totaal 109 afstandsmoeders hebben gekozen voor domicilie bij de Fiom. Acht afstandsmoeders kozen niet voor 'domicilie'. Van 68 vrouwen is dit gegeven niet in het dossier terug te vinden en 12 afstandsmoeders werden niet begeleid door de Fiom.

Niet alleen Islamitische vrouwen, maar vrijwel alle vrouwen die afstand doen of hebben gedaan zullen de zwangerschap en ATA voelen als een privézaak. Gedurende de zwangerschap brengt het verbergen praktische problemen met zich mee. Echter, ook na de bevalling blijft de ATA een gevoelig thema en de beleving dat er niet vrijuit over kan worden gesproken werkt diep door. In onder andere de paragrafen 'Leven in een leugen' en 'Trauma accumulatie' wordt hier verder op ingegaan.

Eer

Fidan is bang dat haar zwangerschap bekend wordt bij haar oudste halfbroer en ook binnen de Turkse gemeenschap. Eer hangt samen met een angst voor eerverlies en heeft te maken met het oordeel van een betekenisvolle ander. Binnen de sociale groep waar een persoon bij hoort, of bij wil horen, speelt de mening van de andere groepsleden over persoonlijkheid en gedrag een belangrijke rol. Gedrag dat afwijkt van de dominante morele code kan leiden tot

⁶⁷ Blok stelt dat taboes de grenzen markeren tussen de fundamentele categorieën van een samenleving. Hij haalt daarbij Van Gennep (1960 [1990]: 8) aan door te stellen dat taboes 'are acts rather than negations of acts'.

gezichtsverlies. In het levensverhaal van een jonge Marokkaanse dat opgeschreven werd door Reysoo, zegt Karima : “Ze zijn zo bang dat ik weer iets uit zal halen, waardoor hun reputatie weer een knauw krijgt. Je moet weten dat reputatie het hoogste is waar het hier om gaat. REPUTATIE.” (Reysoo & Ouchan, 1999: 85). Bourdieu stelt dat eer samengaat met bestaansrecht; groepsleden die de morele codes met voeten hebben getreden, zich hebben misdragen, lopen kans om niet meer tot de groep gerekend te worden (1966). Wat ‘correct gedrag’ inhoudt is *gender*-gerelateerd (Maris & Saharso, 2001; Wikan, 2008). Binnen veel sociale gemeenschappen geldt voor vrouwen dat de culturele betekenis van seksualiteit hierbij een grote rol speelt. Kuisheid en eer staan nauw met elkaar in verband. Onkuis gedrag wordt veroordeeld als verraad dus moet vrouwelijke seksualiteit worden gecontroleerd. Binnen veel religieuze samenlevingen is seksualiteit verbonden aan het tot stand brengen van leven en het continueren van de afstammingslijn. Christenen, Islamieten, Joden en Hindoes menen dat seksualiteit gecontroleerd dient te worden middels een huwelijk. Een huwelijk heeft binnen de genoemde wereldreligies een heilige betekenis. ‘Eervolle seks’ is dan verbonden aan moederschap: het voortbrengen van kinderen in de lijn van de man waar de vrouw mee is getrouwd (Zie ook: Bos, 2008). Deze norm is dominant en heeft ook veel betekenis voor mensen zoals Fidan die geen geloof praktiseren maar wel in een Islamitische gemeenschap zijn grootgebracht. Saloua, een Marokkaans Nederlandse vrouw verwoordt het in het dagblad *Trouw* als volgt: ‘Mijn familie hecht geen grote waarde aan de Islam, het draait om etniciteit, cultuur en traditie’.⁶⁸

Een ongetrouwde vrouw wordt binnen veel patrilineaire samenlevingen niet beoordeeld als individu, maar als ‘dochter van’ of ‘zus van’. Haar aan kuisheid verbonden eer wordt dan gerelateerd aan familie-eer en eerverlies van een vrouw kan leiden tot eerverlies van een kleine(re) groep verwanten binnen een grotere sociale gemeenschap waar deze verwanten toe behoren of willen behoren. Seksualiteit van vrouwen is dan direct verbonden aan eer van mannelijke verwanten (Saharso, 2002). Na haar huwelijk is ze verbonden aan haar man en schoonfamilie en daarmee is haar seksualiteit en haar eer gekoppeld aan deze mannelijke verwanten.

Eerwraak en eer-gerelateerd geweld

De term ‘eerwraak’ komt in de dossiers voor als hulpverleners factoren noemen die van invloed zijn op de besluitvorming om een kind af te staan ter adoptie. Er wordt dan vermeld welke mannen bedreigend zijn en voor deze mannen moet de realiteit van een verboden zwangerschap verborgen blijven. De wijze waarop de term eerwraak in dossiers voorkomt is vaak in combinatie met de angst voor geweld.

⁶⁸ *Trouw* (13-8-2009) De last van een verboden liefde. Door Door van der Wiele.

Eerwraak is een dodelijke vorm van geweld en een verschijnsel dat voorkomt bij enkele etnische migrantengroepen uit met name Oost-Turkije, waaronder de Koerden (cf. van Bruinessen, 1997)⁶⁹. Echter, eerwraak kan niet worden gekoppeld aan de Islam. Het gebruik bestaat ook onder Christenen, Hindoes, Sikhs, Joden, Boeddhisten, Confusionisten en ongelovigen, maar is altijd beperkt tot specifieke lokale gemeenschappen. Het is een aan bepaalde gebieden verbonden fenomeen (Wikan, 2008). Geweld wordt vaak als een irrationeel verschijnsel beschouwd. Echter, geweld heeft altijd een reden (Blok, 1994; Girard, 1995). Saharso noemt eerwraak 'moord om de eer van familie te wreken' en beschrijft het als een cultureel geïnspireerde praktijk die fungeert als een manier om sekseverhoudingen te reguleren (Saharso, 2002: 22). Van Eck (2001) vergelijkt eerwraak met een executie. Wikan (2008) ontkoppelt eerwraak expliciet van een moord uit jaloezie of een 'passiemoord' omdat dergelijke moorden vaak worden gepleegd vanuit een individueel motief. Zij benadrukt het aspect van een '*approving audience*'. De executie die gepaard gaat met eerwraak is een besluit dat wordt genomen in overleg en wordt goedgekeurd door meerdere betrokkenen.

Zolang het als grensoverschrijdend gedrag binnenskamers blijft, hoeft het geen dodelijke gevolgen te hebben. Maar als het gedrag onderwerp van gesprek wordt binnen de gemeenschap, en zeker als de media er bij worden betrokken doordat vrouwen uit protest naar buiten treden, kan er gevaar ontstaan. Ten overstaan van een breder publiek wordt vervolgens de eer hersteld door de schaamte 'weg te wassen'. Eerwraak gaat dan over macht en controle: een uit balans geraakte wanorde wordt met de moord hersteld (Wikan, 2008: 15-17). Moord en seksualiteit van vrouwen zijn de elementen die terugkomen in de definities van eerwraak. Saharso (2002) problematiseert het feit dat de overheid eerwraak beschouwt als een *cultureel* fenomeen, 'terwijl Turkse zelforganisaties eerwraak niet cultureel duiden, maar benadrukken dat het gaat om een vorm van vrouwenonderdrukking (2002: 23).' Deze opvatting wordt onderschreven door het CEDAW-comité van de Verenigde Naties.

Eerwraak en ATA

Eerwraak is een ernstige vorm van geweld en de angst ervoor is een factor die mee kan wegen bij besluitvorming om een kind af te staan. Binnen sociale groepen waar eerwraak voorkomt, is de drempel hoog om het toe te passen. Er wordt allereerst gezocht naar alternatieven. Er kan met eeverlies worden geleefd, zolang het verborgen blijft. Binnen de privacy van een kleine groep verwanten kan vernedering worden verdragen en familieconflicten kunnen met behulp van bemiddeling opgelost worden. Mits achter gesloten deuren (Wikan, 2008). Want,

⁶⁹ Ik noem specifiek 'migrantengroepen' omdat het fenomeen ook in gebieden van andere Islamitische landen bestaat zoals onder andere in Pakistan, Jordanië en bij Israëliische bedoeïenen (Saharso, 2002). In het kader van dit onderzoek beperken we ons tot de ervaringen binnen etnische groepen in Nederland.

zo stelt ook Saharso (2002), vaak kan de eer op andere manieren worden hersteld. Bijvoorbeeld door de vrouw te laten trouwen met de man die haar eer heeft geschonden, of door de betrokkene uit de familie te verstoten. Wikan voegt daar aan toe dat een verstoten vrouw gevaar loopt als ze de regels van verstoting overtreedt. Verstoting is onomkeerbaar en met stiekeme ontmoetingen worden levensbedreigende risico's genomen (2008).

In het teken van ATA zou het afstaan van een kind, wat immers ook een onomkeerbare verstoting is, kunnen worden afgezet tegen het alternatief: de verstoting van moeder en kind samen. Deze gedachtengang brengt ons terug bij Fidan. Fidan is bang voor de agressie van haar oudste halfbroer. Daarnaast is ze bang voor de veroordeling binnen de Turkse gemeenschap. Uiteindelijk is Fidan verhuisd en woont ze buiten de controle van haar familie. Vanuit de situatie waarin ze nu leeft, negen jaar na de geboorte van haar afstandskind, blikt ze terug op de ATA. Ze impliceert dat ze een afzondering samen met haar oudste kind zou hebben geprefereerd boven het verlies van haar kind dat ze nu dagelijks ervaart. Bij Fidan was geen sprake van een risico op eerwraak, zoals hierboven beschreven. Er was wel sprake van kans op eer-gerelateerd geweld en verstoting.

Eer-gerelateerd geweld is een breder begrip dan eerwraak, omdat het niet per se eindigt in moord. De woede die een ongepland zwangere vrouw bij familie oproept is tevens niet voorbehouden aan specifieke etnische groepen. Zowel migranten als niet-migranten beschrijven agressie van familieleden, verbaal of fysiek, als reactie op de bekendmaking van de niet gepaste zwangerschap. Zowel eer als geweld zijn rekbare begrippen. In dit onderzoek gaat het vrijwel altijd over de eer die is verbonden aan seksualiteit van vrouwen. Richters differentieert universeel en cultuur-specifiek geweld. Zij definieert geweld specifiek gericht tegen vrouwen als: 'iedere vorm van gender gerelateerd geweld die (mogelijk) resulteert in, fysiek, seksueel of psychologisch schade of lijden van vrouwen, inclusief de dreiging van dergelijk geweld, dwang of willekeurige inperking van vrijheid, zowel in de privé sfeer als in de publieke sfeer' (1994: 2). Richters stelt dat binnen culturen verschillen bestaan in hoe gender gerelateerd geweld zich manifesteert, of wat onder geweld wordt verstaan (Richters, 1994).

Het begrip geweld kan worden opgesplitst in twee dimensies: fysiek geweld en mentaal geweld. Maar fysiek geweld hoeft niet per se ernstiger te zijn dan mentaal geweld. Mentaal geweld kan groot lijden veroorzaken. Afstandsmoeders beschrijven in interviews hoe hen op verbale wijze geweld is aangedaan door mensen die dichtbij of verderaf van hen stonden. Onder mentaal geweld valt onder andere geheimhouding van een levensinsnijdende gebeurtenis, zoals het afstaan van een kind. Dit geweld wordt de afstandsmoeder door haar omgeving en/of door zichzelf aangedaan. Ook het leed veroorzaakt door het afstaan *an sich* kan gezien worden als een vorm van geweld. Zowel geweld als eer hebben vele

verschijningsvormen en hangen in het kader van dit onderzoek samen met schaamte en schuld.

ATA en Turkse Nederlanders

De dossiers

Van de vrouwen die in Nederland afstand deden ter adoptie waren er negen vrouwen 1^e of 2^e generatie migranten uit Turkije. Naast deze negen Turkse Nederlanders zijn twee Turkse vrouwen naar Nederland gekomen, speciaal om het kind af te staan. Een van deze twee vrouwen woonde in Duitsland en de andere vrouw in Turkije. Beiden zijn snel na de bevalling naar deze landen teruggekeerd. Deze twee casussen zijn voor de analyse van omstandigheden en motieven ondergebracht in de categorie 'Naar Nederland gekomen, speciaal om af te staan'. De negen Turkse Nederlanders die in Nederland woonden ten tijde van de ATA varieerden in leeftijd van 15 jaar tot en met 28 jaar. Drie van de negen vrouwen zijn 1^e generatie en zes zijn 2^e generatie migrant. Hun gemiddelde leeftijd is 20.0 jaar. Dit is lager dan de gemiddelde leeftijd van de totale groep afstandsmoeders⁷⁰.

Tabel 15. Leeftijd Turks-Nederlandse Afstandsmoeders ten tijde van de Bevalling (N=9)

Leeftijd t.t.v. bevalling	Aantal
15 jaar	1
16 jaar	1
17 jaar	2
20 jaar	2
22 jaar	1
25 jaar	1
28 jaar	1
Totaal	9

De omstandigheden zoals door hulpverleners verwoord in de documenten zijn in alle gevallen gerelateerd aan *'angst dat het uitlekt'* of *'familie mag het niet weten, op twee zussen na'*. Dit laatste citaat drukt uit dat de geheimhouding in het bijzonder gericht is op de mannelijke familieleden: *'alleen de vrouwen van de familie weten het'*. In zeven van de negen dossiers wordt door de hulpverleners de angst voor een dodelijke afloop gerapporteerd. Hierbij worden, net als bij Fidan, broers genoemd, maar ook een oom, vader of echtgenoot. In alle gevallen staat de veroordeling van voor- of buitenhuwelijkse seks centraal. Als motief staat dan bijvoorbeeld in de rapportage vermeld *'Ze vreest voor haar leven als de*

⁷⁰ De gemiddelde leeftijd van de totale onderzoeksgroep is 23.45 jaar.

zwangerschap ontdekt wordt, wil strikte geheimhouding, ze zou haar hele leven op de vlucht moeten als het ontdekt wordt'. De angst voor verstoting en de angst voor een dodelijke afrekening liggen onder het motief 'geheimhouding' en staan in de Turkse dossiers centraal.

Fidan deed een suïcidepoging, en ze is niet de enige. In de rapportages van hulpverleners wordt melding gemaakt van drie suïcidepogingen door Turks Nederlandse vrouwen, nog tijdens hun zwangerschap. Over een van deze drie vrouwen wordt tevens gerapporteerd dat ze zwanger is geworden na verkrachting. De suïcidepoging van de tweede vrouw werd door de hulpverlener in de rapportage verklaard als een poging om de zwangerschap geheim te houden en op die manier de eer te redden. Fidan deed de poging nadat haar kind was geboren en afgestaan. In het gesprek verbond ze de poging aan haar eenzaamheid, aan het feit dat ze haar verdriet met niemand kon delen en dat haar ervaringen werden doodgezwegen. Naast de angst om gedood te worden is bij Turkse Nederlandse ongehuwd zwangere vrouwen blijkbaar gevaar voor zelfdoding (zie ook: Ayaan Hirsi Ali, 2010: 183). De suïcidepogingen van deze Turkse vrouwen waren blijkbaar mislukt. De vrouwen die om eenzelfde reden tijdens een zwangerschap een gelukke poging ondernamen, komen uiteraard niet in deze onderzoeksgroep terug. Naar dat aantal kunnen we slechts gissen. Het streven om de zwangerschap te verbergen met daaraan toegevoegd de paniek, het verdriet, een trauma als gevolg van ongewenste seks, schuldgevoelens en eenzaamheid verhogen het risico op suïcide.

Behalve eengerelateerde motieven rijzen uit de documenten zoals door hulpverleners opgesteld ook andere omstandigheden en motieven op. Zo wordt duidelijk dat twee Turks Nederlandse vrouwen voorafgaand aan de ongeplande zwangerschap een turbulente puberteit doormaakten en/of een ontregeld leven leidden met huiselijk geweld door vader, broers of echtgenoot en verslavingsproblematiek bij vader of broers van de afstandsmoeder. In hulpverleningsjargon worden deze casussen in de rapportages '*multi-problem-gezinnen*' genoemd.

Een ander motief dat wordt genoemd als reden voor afstand komt ook in het interview met Fidan naar voren. Dit betreft het gegeven dat de afstandsmoeder zichzelf te jong vindt om het kind zelf groot te brengen. '*Ik ben zelf nog een kind*' zo citeert een hulpverlener haar 15-jarige cliënte. Fidan koppelt haar jonge leeftijd aan de beslissing om nog niet uit de gemeenschap te durven stappen. Ze was daar met 16 jaar te jong voor, maar enkele jaren later heeft ze dit op haar eigen wijze grotendeels gerealiseerd. Dit sluit aan bij de redenen die de hulpverlener voor een 17-jarige moeder opgeeft: '*Ze woont nog bij haar moeder.. Angst voor eerwraak.. Geen geld om haar kind groot te brengen*'. Met 'geld' wordt bedoeld dat ze nog geen eigen inkomen heeft. Niet alleen Turkse tieners voelen zich te jong. Ook een 22-jarige Turkse Nederlandse vindt zichzelf nog '*teveel kind*' om

tegen de druk in haar kind te houden en eventueel een breuk met haar familie te forceren. Zowel de jonge leeftijd als motief als ook de multi-problem-situaties zijn niet specifiek verbonden aan de categorie Turkse Nederlanders. Deze motieven worden in de paragrafen 'Ontregelde levens' en 'Leeftijd als omstandigheid en motief' verder uitgewerkt.

ATA en Marokkaanse Nederlanders

De dossiers

Ondanks aanmoediging van de onderzoekers is het niet gelukt om via de hulpverleners een Marokkaanse afstandsmoeder te interviewen. De gegevens over omstandigheden en motieven komen alleen uit secundaire bronnen: uit de rapportages zoals opgesteld door de hulpverlening. Tussen 1998 – 2007 bleken 17 Marokkaans- Nederlandse vrouwen een kind te hebben afgestaan ter adoptie. Eén Marokkaanse vrouw woonde in Marokko en kwam naar Nederland, speciaal om het kind af te staan. Al snel daarna is zij terug gekeerd naar Marokko. Het dossier van deze vrouw is voor de analyse ondergebracht in de daarvoor apart gesepareerde categorie.

De jongste Marokkaans Nederlandse afstandsmoeder was ten tijde van de bevalling 15 jaar en de oudste was 31 jaar (zie tabel 16). Acht vrouwen waren in Marokko geboren (1e generatie migrant), zes in Nederland en één in Frankrijk. Van twee vrouwen (26 jaar en 27 jaar) was niet duidelijk of ze in Marokko of een ander land waren geboren. De gemiddelde leeftijd van Marokkaans Nederlandse afstandsmoeders ten tijde van de bevalling was 20.59, dit is lager dan de gemiddelde leeftijd van de totale groep afstandsmoeders (23.45).

Tabel 16. Leeftijd Marokkaanse Afstandsmoeders ten tijde van de bevalling (N=17)

Leeftijd t.t.v. bevalling	Aantal
15 jaar	1
16 jaar	2
17 jaar	1
18 jaar	1
19 jaar	2
20 jaar	3
21 jaar	2
22 jaar	2
26 jaar	1
27 jaar	1
31 jaar	1
Totaal	17

De omstandigheden waaronder werd afgestaan waren uiteenlopend. Bij de twee 19-jarige vrouwen en een 21-jarige vrouw werd een turbulente puberteit gerapporteerd: *'cliente is weggelopen geweest..heeft samengewoond met een Marokkaanse man..na twee maanden weer naar huis gegaan..bang voor haar broer'*. Bij twee vrouwen was sprake van een ontregelde thuissituatie ten tijde van het besluitvormingsproces: *'veel gezinsproblemen..jongere zus heeft al een kind..broer moeilijk gedrag..cliënte is tot nu toe de dochter met wie alles goed gaat, wil niet teleurstellen'*. Bij drie vrouwen (26 jaar, 27 jaar en 31 jaar) was sprake van incomplete dossiers omdat dossiervorming bij andere instanties was voortgezet vanwege 'multi-problematiek'. Bij deze vrouwen werd huiselijk geweld en *'een zwervend bestaan'* gerapporteerd, al dan niet gepaard gaand met verslavingsproblematiek (hard-drugs). Bij twee van deze drie vrouwen was sprake van een tweede kind dat werd afgestaan. De eerste afstandskinderen van deze vrouwen waren geboren voor 1998 en vielen daarmee buiten de onderzoeksgroep. Ook onder de Marokkaans-Nederlandse vrouwen werd het motief *'vindt zichzelf te jong'* opgevoerd tot en met de 19-jarige, vaak gekoppeld aan de nog financieel afhankelijke positie en eventuele opleidingen die nog moesten worden afgemaakt. Als leidend motief om het kind af te staan werd, net als bij de Turks- Nederlandse moeders, de geheimhouding gerapporteerd. De voor- of buitenechtelijke seks stond voor *'grote schande voor de familie als het bekend wordt'*. De term eerwraak wordt in verslagen expliciet gebruikt, of geïmpliceerd. *'..bang dat vader of broer zich verplicht om de familie-eer te redden..mogen het niet weten'* of *'binnen haar cultuur en familie grote schande..levensgevaar..vader mag het absoluut niet weten'*. In de rapportage over een 21-jarige 2^e generatie Marokkaans Nederlandse moeder met een broer met een detentieverleden staat: *'..angst voor eerwraak..vreest verstoten te worden..weet zeker dat haar broer haar zal doden. Hij zal ook haar ex-vriend doden.'* Naast de angst voor geweld speelt angst voor verstoting een belangrijke rol: *'het lijkt de [zestienjarige] cliënte onleefbaar als de hele Marokkaanse gemeenschap het weet..bang verstoten te worden..'*

Van drie vrouwen is bekend dat ze gehuwd zijn. Een negentienjarige vrouw is getrouwd met een man die nog in Marokko woont. Zijn migratie is nog niet rond en ondertussen wordt zij zwanger van haar ex-vriend. Net als bij Fidan is haar 'importbruidegom' op de hoogte van haar zwangerschap. Hij heeft geen bezwaar tegen de voortzetting van het huwelijk mits ze haar kind afstaat ter adoptie en de situatie niet bekend wordt binnen de gemeenschap. Aanstaande importbruidegommen lijken de buitenhuwelijkse seks van hun aanstaande in Nederland wonende vrouw makkelijker te tolereren. De aanstaande bruidegom laat wellicht zijn migratie-belangen meewegen en dit geeft de aanstaande bruid macht om de controle over haar eigen leven te onderhandelen.

Schande en eerverlies zijn begrippen die in de Marokkaanse dossiers centraal staan. Deze begrippen worden verbonden aan eer-gerelateerd geweld en eer-gerelateerd geweld wordt bij vrouwen met een Islamitische achtergrond door hulpverleners gemakkelijk gelijk gesteld aan eerwraak.

Hulpverlening

Onze inhoudsanalyse laat zien dat de term 'eerwraak' door hulpverleners gebruikt wordt als ze factoren noemen die van invloed zijn op de besluitvorming om een kind af te staan ter adoptie. Er wordt dan vermeld welke mannen bedreigend zijn en voor deze mannen moet een verboden zwangerschap verborgen blijven. De wijze waarop de term eerwraak in dossiers voorkomt is vaak in combinatie met de angst voor geweld. Hulpverleners lijken angst voor schaamte, angst voor heftige reacties uit de omgeving van de (aanstaande) moeder en gevaar voor eerwraak niet precies te onderscheiden van elkaar. Er lijken bij hulpverleners specifieke mechanismen in werking te treden als Islamitische vrouwen het onderwerp 'eer' of 'schaamte' opvoeren. Ongeacht uit welk land de (ouders van de) vrouw komen, worden moslims al snel over één kam geschoren en wordt de term eerwraak onkundig gebruikt in rapportages van vrouwen uit bijvoorbeeld Turkije, Marokko, Somalië en Afghanistan. Het onderscheid tussen agressie of geweld als gevolg van woede van verwanten over het geleden eer-verlies en het risico op een executie zoals hier boven beschreven, wordt niet gemaakt. De veralgemenisering en ogenschijnlijke 'verkramping' van de hulpverlener staat de begeleiding in de weg (zie ook: Wikan, 2002; Hirsi Ali 2010: 82).

Cultuurrelativisme en knuffelallochtonen tijdperk

De weg naar ATA lijkt door hulpverleners bij migranten, en dan in het bijzonder bij Islamitische vrouwen, op een andere wijze te worden ingeslagen dan bij niet-migrant. De vraag rijst of hulpverleners hun opvattingen over 'empowerment' en 'zelfbeschikkingsrecht' gedurende deze hulpverlening op een zelfde manier voor ogen houden als bij niet-Islamitische vrouwen.

In een Marokkaanse ATA-zaak werd het motief 'eerwraak' door de hulpverlening gerapporteerd als motief. Echter, de rechtbank ging hier niet mee akkoord. De discussie was deels semantisch en ging over de betekenis van het begrip 'eerwraak'. De rechter concludeerde dat het verschijnsel eerwraak, zoals ook in deze rapportage (*'Eerwraak en eer-gerelateerd geweld'*) omschreven als een vorm van 'executie', niet voorkomt onder Marokkanen. Daarnaast betrof de discussie de huwelijkse status van de biologische vader en biologische moeder van het kind. De moeder woont sinds haar vroege jeugd in Nederland. De biologische vader is een importbruidegom die voor de wet met de moeder is getrouwd, maar nog niet volgens de voorschriften van de Marokkaanse tradities. De aanstaande bruid en bruidegom schaamden zich voor het voorhuwelijkse kind. Echter de rechtbank hanteerde een andere definitie van 'huwelijkse status' en

oordeelde dat het paar getrouwd was en dat er geen sprake was van een buitenechtelijk kind.

In Marokko en vaak ook onder Marokkaanse Nederlanders, is een ongehuwde moeder zwaar gestigmatiseerd (Reysoo, 1998a; 1999a; 1999b). Een ongehuwd zwangere vrouw roept veel emoties op bij haar familieleden. Dit kan ontaarden in agressie. Echter, dit is geen eerwraak. Eerwraak komt wel voor bij onder andere enkele specifieke Turkse gemeenschappen. Dit betekent echter niet dat er bij Turkse vrouwen altijd rekening gehouden moet worden met eerwraak. Eerverlies is een belangrijke factor die vaak ten grondslag ligt aan ATA van zowel migranten als niet-migranten. Bij Islamitische vrouwen wordt bij de besluitvorming eerverlies centraal gesteld. Echter tijdens de selectie van ATA-dossiers bleek dat ook ongehuwde Turkse- en Marokkaanse Nederlanders terugkomen op hun voornemen tot ATA. Vaak leidt juist het doorbreken van het geheim tot een andere oplossing dan ATA. Dit werd tijdens de dossierselectie zichtbaar omdat in sommige gevallen een verzoek tot ontheffing was ingetrokken. De reden die was opgegeven was bijvoorbeeld dat het geheim waar een meisje in eerste instantie alleen mee rond liep was doorbroken zodat er in overleg met belangrijke familieleden naar een andere oplossing kon worden gezocht zoals een huwelijk met de verwekker, voor of snel na de bevalling. De onderzoekers kwamen dergelijke terugtrekkingen niet vaak tegen omdat dossiers waren geselecteerd waarvan werd verondersteld dat er sprake was van ATA. Een dergelijk dossier was er dan per ongeluk tussendoor geglipt: een toevalstreffer. De meeste zaken die geen ATA werden kregen de onderzoekers niet onder ogen. Belangrijk is het feit dat ook bij Turken en Marokkanen en andere etnische groepen die worden geassocieerd met eerdergerelateerd geweld andere oplossingen dan ATA mogelijk zijn.

ATA en migranten uit Europese landen

Leontine

Steeds vaker migreren vrouwen binnen Europa om in een ander Europees land te werken. In het theoretisch kader werd geproblematiseerd hoe *gender* doorwerkt op mogelijkheden voor vrouwen om in het buitenland te werken en op de verwachtingen van de achterblijvers in het geboorteland. Familienetwerken overschrijden landsgrenzen en de verantwoordelijkheden van de gemigreerde vrouw ten aanzien van haar achtergebleven kinderen en/of andere familieleden beïnvloeden de omstandigheden waarin ze tot ATA besluit. Hieronder staat de casus van Leontine centraal. Leontine woont aanvankelijk in Oost-Europa en werkt in Nederland. Zij probeert haar verantwoordelijkheid voor haar kinderen te nemen door haar kinderen in haar thuisland onder te brengen om in Nederland 'snel geld' te verdienen. Echter, dit werkt averechts en uiteindelijk raakt ze door de migratie haar achtergebleven kinderen kwijt.

Leontine is op het moment van het interview 24 jaar. Het interview vindt plaats in een koel en rustig kantoortje van de Fiom. Het is augustus 2009 en 32 graden maar Leontine ziet er ondanks de hitte fris uit. Ze heeft kort kastanje-bruin haar dat ze met gel in een warrig model heeft gebracht. Haar lichtbruine ogen hebben een zorgvuldig aangebrachte parelmoer glans op haar bovenste oogleden. Ze vindt het spannend dit interview, zo zegt ze. Haar Nederlands heeft een accent dat het midden houdt tussen Russisch en Duits. Op openhartige wijze deelt ze haar levensverhaal:

In 2002 overweegt Leontine na een mislukt huwelijk om naar Nederland te komen. Haar man is in de gevangenis beland en ze moet alleen voor hun twee kinderen zorgen. Het blijkt moeilijk om de eindjes aan elkaar te knopen en ze luistert naar de ervaringen van andere migranten: *‘...toen is mijn vriendin hier geweest. ...en zij zei: “In Nederland kun je verdienen” zeg maar. Ik wou niet, ik dacht van “dan moet ik daar naar toegaan en dan moeten de kinderen alleen achterblijven, dat is een beetje te moeilijk” ... Maar ik dacht toen “we gaan het een maand proberen, om te kijken hoe het gaat. Want de kinderen moeten naar school toe, ze moeten eten, drinken en kleren”.*’ Leontine vertrekt, de zorg voor haar kinderen, op dat moment acht maanden en twee jaar oud, vertrouwt ze toe aan een vriendin. Ze vat het plan op om in Nederland geld te verdienen in de seksindustrie. Iedere week stuurt ze €100,- en regelmatig reist ze heen en weer om haar kinderen te bezoeken.

Het plan werkt in eerste instantie tot ieders tevredenheid. Tot er na bijna drie jaar een kink in de kabel komt: ze wordt zwanger van een klant. Ze ontdekt haar zwangerschap op een moment dat ze terug is in haar geboorteland, bij haar kinderen. Omdat ze liever in Nederland een abortus laat doen gaat ze wat eerder terug dan gepland. Eenmaal terug in Nederland blijkt de ingreep veel geld te kosten, en daar is ze niet voor verzekerd: *‘...het kon nog wel, maar het kostte geld, € 1000,- voor een operatie of zo⁷¹. Ik zei “zoveel geld heb ik niet en werken kan ik in principe nu ook niet meer. Zo veel geld kan ik niet bij elkaar krijgen.” Toen ben ik weggegaan en heb ik hulp gevraagd. Toen hebben ze mij een tijdje een huis gegeven. Iedere week kreeg ik €35,- voor eten en toen heb ik gezegd dan wil ik hier [in Nederland] het kindje geven voor adoptie. Ik dacht: “Hier [in Nederland] kunnen ze beter zorgen voor mijn kind dan in mijn eigen land.” Want daar weet je niet welke ouders je krijgt. Je kunt daar goede ouders en slechte ouders krijgen. Toen heb ik dus een paar maanden hier gewoond, ze is hier geboren en ik heb haar hier voor adoptie gegeven.’*

⁷¹ De kosten voor een abortus variëren per jaar en per kliniek. Daarnaast is het afhankelijk van het stadium van de zwangerschap. In 2010 varieerden de kosten tussen ruim €400,- en bijna €1000,-. Om in aanmerking te komen voor een vergoeding via de AWBZ moet de vrouw met bij voorbeeld een huurcontract of een arbeidscontract kunnen aantonen dat zij in Nederland verblijft.

Door de zwangerschap kan ze niet werken en daardoor kan ze geen geld opsturen naar huis. Om deze reden brengt de vriendin de twee kinderen bij Leontine's zus, die aanvankelijk geen bezwaar lijkt te hebben: ze heeft zelf al drie kinderen, dus kan ze ook wel voor vijf kinderen zorgen. Maar het ATA-proces duurt haar zus te lang: *'Op het laatst zei ze "ik kan het niet meer". En toen hebben ze de kinderen naar een kindertehuis gebracht. Daar wachten ze dan tot er ouders komen.'* Vanwege de ATA-procedure bleef Leontine langer weg dan gebruikelijk: *'ik kon niet meteen weggaan want ik moest hier alles regelen'*. Vanaf dat moment komt alles in haar thuisland in een stroomversnelling:

L: (...) Ik belde naar die mensen waar ze naar toe gaan als ze ter adoptie worden gegeven. Ik belde daarnaar toe om uit te leggen dat ik op dat moment niet kon komen. [Ik vroeg hen] kunnen jullie misschien even wachten? Maar ze konden niet wachten, en die vrouw begon te schreeuwen en weet ik veel wat allemaal en ze was brutaal. En toen ben ik ook brutaal geweest en toen heb ik nog een keer gebeld, maar het heeft gewoon niks geholpen. (...) Ik heb nooit gewild dat mijn kinderen voor adoptie gingen. Ik dacht "ik ben net bevallen" en er moest veel geregeld worden. Ik dacht, ik regel alles, een beetje werken zeg maar, en dan geld verdienen voor de terugreis en dan ga ik terug. Maar toen kon ik niet meer terug...maar ja...

Onderzoekster: Wat erg.

L: En toen zijn mijn twee kinderen geadopteerd en op het laatst denk je van "ze zijn geadopteerd, ik ga niet meer terug". In dat jaar heb ik geen contact met mijn broer en mijn zus, met niemand gehad.

Leontine komt naar Nederland om haar gezin te onderhouden en dat lukt enige tijd. Maar uiteindelijk kan ze niet voldoen aan haar financiële verplichtingen omdat ze door de zwangerschap niet meer kan werken. De *remittances* voor haar vriendin en later haar zus blijven uit. En doordat haar verblijf in Nederland langer duurt vanwege het ATA-proces, raakt ze uiteindelijk de twee kinderen kwijt voor wiens toekomst ze naar Nederland was vertrokken (zie ook: Mykytyn, 2010). Dit verlies verandert haar ideeën over haar verblijf in Nederland. Op het moment van het interview heeft ze de seksindustrie al enige tijd verlaten en werkt ze als verkoopster in de middenstand. Ze heeft een relatie met een Nederlandse man en ziet een toekomst voor zich met deze man. Hij is op de hoogte van haar levensgeschiedenis en ze voelt zich door hem gesteund. Sinds een jaar wonen ze samen. Het contact met haar familie in haar land van herkomst is door de situatie veranderd. Zij maakt haar zus verwijten en op haar beurt veroordeelt haar zus Leontine's levenswijze.

L: Mijn zus begint mij dan te beleren. "Oh hebben ze dit, hebben ze dat, jij bent zo, jij bent dit en jij bent dat."

Onderzoekster: Ze begint tegen jou te preken.

L: En als zij zo tegen mij begint dan begin ik ook zo tegen haar.

Onderzoekster: En dan krijgen jullie ruzie.

L: Ja, bij haar is het ook niet gemakkelijk geweest. (..) Door de jaren heen bel ik haar wel op. Ik had ondertussen ook kennisgemaakt met mijn vriend en die zei: "je moet wel naar jouw familie bellen".

Leontine heeft nog wel contact met haar familie, maar niet veel. Haar verbinding met haar geboorteland is veranderd en haar band met Nederland is door haar nieuwe relatie vergroot.

L: Toen de kinderen weg waren voor adoptie dacht ik "ik ga niet meer terug. Ik blijf hier en klaar. Ik probeer hier mijn leven te maken".

Onderzoekster: Jij wilde definitief hier blijven.

L: Ja. Twee weken geleden zijn we nog daar geweest en ik ben blij dat wij hier zijn gebleven.

Onderzoekster: Ja, waarom?

L: Op dit moment is daar een vreselijk grote crisis. Mijn vriend is Nederlander en hij zegt "ik snap niet hoe de mensen daar kunnen leven".

Leontine heeft haar toekomstplannen bijgesteld en ziet een toekomst in Nederland voor zich. Deze factor beïnvloedt de wijze waarop zij met terugwerkende kracht op haar Nederlandse ATA terugkijkt. Het afstaan van haar twee eerste kinderen was niet haar beslissing, niet haar keuze. Het was wel haar beslissing om haar derde kind, het kind dat in Nederland werd geboren, ter adoptie af te staan. En de omstandigheden en motieven van Nederlandse ATA-processen alsmede de betekenis die de ATA ondertussen voor de afstandsmoeder heeft staan in dit onderzoek centraal.

De rol van geld

Voor Leontine vormt het gezin in haar geboorteland een belangrijke rol in de besluitvorming. Haar verantwoordelijkheden zetten haar aan om te migreren en motiveren om in de seksindustrie te gaan werken. Haar werk voert ze blijkbaar niet altijd veilig uit en dit leidt tot de ongeplande zwangerschap. Door de zwangerschap kan ze niet werken. Een factor in de besluitvorming die Leontine te berde brengt is een financieel motief. Dit financiële motief betreft niet zozeer het grootbrengen van een kind dat teveel geld zou kosten, maar de kosten die verbonden zijn aan het afbreken van de zwangerschap. Leontine weet tijdens het interview niet precies meer hoever de zwangerschap gevorderd was, maar ze weet wel dat ze nog in aanmerking kwam voor een abortus. Daarmee is ze een uitzondering in dit onderzoek. Want de ruime meerderheid van de afstandsmoeders ontdekten hun zwangerschap pas na de abortusgrens. Dit gegeven betreft zowel migranten als niet-migrant en wordt verder uitgewerkt in de paragraaf 'Hoe kan een zwangerschap over het hoofd worden gezien?'

Voor Leontine is een abortus medisch mogelijk. Echter, ze moet zelf de kliniek betalen. De hoge kosten weerhouden haar er op dat moment van om de ingreep te laten uitvoeren. Deze situatie typeert de omstandigheden waarin vrouwen zich

bevinden als ze weliswaar legaal in Nederland verblijven, maar door illegaal (zwart) werk niet verzekerd zijn voor ziektekosten of andere risico's. Financiële beperkingen kunnen dan leiden tot negatieve keuzes. Financiële beperkingen als motief voor ATA is specifiek voor zowel arbeidsmigranten als voor vluchtelingen die nog in procedure zijn, illegaal in Nederland verblijven, of illegaal in Nederland werken. De uitwisseling over onbetaalde ziekenhuisrekeningen in Fiom-dossiers getuigen van de gevolgen, niet alleen voor de vrouwen maar ook voor de betrokken instanties die veel tijd kwijt zijn aan dergelijke bureaucratische afhandelingen.

Desondanks overstijgen financiële motieven voor ATA de migrantencategorieën en blijken niet alleen gekoppeld aan vrouwen zonder ziektekostenverzekering. Het motief komt ook in andere dossiers terug, vaak in combinatie met 'te jong' als vrouwen nog thuis wonen en bezig zijn met een opleiding. Ook bij vrouwen die een ontregeld leven leiden, eventueel gepaard met verslavingsproblematiek, worden financiële motieven gerapporteerd. Echter, financiële beperkingen lijken nooit doorslaggevend. Jolanda is een gescheiden alleenstaande moeder en werd in 2006 zwanger door ongewenst seksueel contact. Jolanda is een niet-gemigreerde Nederlander en zegt: *'Enne, ik had iets van het belangrijkste is dat het kind onvoorwaardelijke liefde krijgt natuurlijk. Niet dat ik rijk ben, maar het is natuurlijk niet zo erg als het kind geen Nike-schoenen krijgt. Maar wel de liefde die hij nodig heeft. En dat kon ik niet geven. En toen ben ik door middel van de vrouwenrechtswinkel en via mijn therapeut hier [bij de Fiom] terechtgekomen.'* Financiële motieven worden genoemd als 'bijmotieven'. Zo zegt Jolanda later in het interview: *'Er zijn zoveel instanties tegenwoordig die je kunnen helpen en vooral als je alleenstaande moeder bent met een of twee kinderen. Dus nee, het lijkt me geen geldige reden om te zeggen "om financiële redenen doe ik dat niet". Dat vind ik wel schandalig als je dat [om die reden] doet.'* Opmerkelijk is dat ze het financiële aspect op eigen initiatief te berde brengt maar zich veroordelend uitspreekt als de onderzoekster later in het interview op het onderwerp terugkomt. De financiële besparing die de ATA met zich meebrengt lijkt voor haar als alleenstaande moeder mee te wegen, maar is blijkbaar moreel verwerpelijk als motief. Naar aanleiding van het gesprek met Jolanda brengt de onderzoekster het onderwerp in tijdens het interview met Fidan, de Turks-Nederlandse moeder:

Onderzoekster: Toen jij besloot om jouw kind af te staan, heeft geld toen een rol gespeeld? Je was zo jong. Heb je gedacht, ik kan niet voor hem zorgen want ik heb het geld niet?

F: Oh nee, helemaal niet. Helemaal niet! Nee, we woonden toen in Nederland en hier al helemaal niet. Als ik in Turkije zou zijn, dan zou ik zeggen, okay. Maar echt, in Nederland kun je bij zoveel dingen terecht, je kan zoveel hulp vragen, nee, echt, helemaal niet. Nou, het is zo, geld heeft nooit een rol gespeeld in mijn leven van "ik red het niet". Nooit. Daar had ik altijd alle vertrouwen in.'

Fidan en Jolanda zijn beide Nederlanders. Zij komen in aanmerking voor sociale voorzieningen. Dit geldt niet voor migranten die net als Leontine voor werk heen en weer bewegen tussen twee landen. In de volgende paragraaf wordt beschreven hoe deze factor meeweegt in de besluitvorming.

De rol van financiële middelen, zoals hierboven beschreven lijkt te verschillen met de rol van geld zoals beschreven in onderzoeken naar de besluitvorming van afstandsmoeders bij interlandelijke adoptie. Bij interlandelijke adoptie werkt geld dat stroomt van 'rijk naar arm' en de adoptiekinderen die stromen van 'arm naar rijk' op directe en indirecte wijze door op de besluitvorming van moeders. Het geld dat voor adoptiekinderen wordt betaald, en de daarmee samenhangende belangen van bemiddelende bureaus in zendende en ontvangende landen, speelt een rol bij het scheiden van moeders en hun kinderen (Post, 2007; Bos, 2008; Mykytyn, 2010). Deze vorm van beïnvloeding is niet aangetoond onder de vrouwen die tussen 1998 en 2007 hun kinderen in Nederland afstonden. Geen enkele afstandsmoeder heeft tijdens de interviews naar dergelijke geldstromen verwezen of erop gezinspeeld. Toen een onderzoekster het onderwerp voorlegde aan twee afstandsmoeders die langer geleden hadden afgestaan, meldde een afstandsmoeder dat in 'haar tijd' (de jaren '60 en '70) instellingen geld vroegen voor de baby's die ze ter adoptie plaatsten in gezinnen. Dit is een interessante uitspraak, echter, het voert te ver voor de doelstellingen van dit onderzoek om de rol van geld in de geschiedenis van Nederlandse ATA-processen verder te analyseren.

Terug naar de Oost-Europese Leontine. De duizend euro die zij op korte termijn bespaart door haar zwangerschap niet af te breken komt haar duur te staan. Op langer termijn veroorzaakt het uitdragen van de zwangerschap inkomstenverlies, ze kan maandenlang niet werken. Het verlies van haar drie kinderen, waarvan bij twee veroorzaakt door het uitblijven van de *remittances*, is uiteindelijk de hoge prijs die ze betaalt.

Onverenigbare werelden?

Leontine leeft op het moment dat haar zwangerschap ontstaat in twee landen, maar ze werkt aan een toekomst in haar land van herkomst. Ze heeft twee kinderen, en haar derde kind past daar niet bij. Waarom neemt ze haar kind niet mee naar haar land van herkomst? Het antwoord op die vraag lijkt zo vanzelfsprekend dat hij nauwelijks gesteld wordt. Tijdens het interview stapt ook de onderzoekster in deze valkuil van vanzelfsprekendheid:

Onderzoekster: Hier in Nederland heb je zelf het besluit genomen om je derde kindje af te staan. Wat was voor jou hiervoor de belangrijkste reden dat je hier in Nederland je kindje afstond voor adoptie?

L: Toen dacht ik "Ik heb die twee daar. Dat is genoeg". Ik dacht van dan geef ik dit kindje voor adoptie, dan zorgen ze hier voor haar en dan is dat misschien beter

voor haar.

Onderzoekster: En dan zou jij terug gaan.

L: En dan wou ik teruggaan(..). Ze [de hulpverlening] zeiden hier van “er moet contact blijven”. Ze wilden een telefoonnummer en dat vond ik geen probleem. Maar ik zei wel: “ik moet terug voor die andere twee”.

Onderzoekster: Ja, dat begrijp ik.

L: En ik dacht toen ook: “ ik ga terug en je weet het nooit, misschien kan ik hier naar toekomen met mijn twee kindjes.

Er komen spontaan diverse scenario's naar voren. Maar de overweging om het derde kind mee te nemen naar haar geboorteland spreekt ze niet uit en de onderzoekster laat deze vraag liggen. Tijdens het interview komt wel ter sprake of Leontine in die tijd wel eens twijfelde over het besluit om af te staan:

Onderzoekster: Je zegt van “ik wilde rust, ik wist het zeker”. Maar heb je toen ook wel eens getwijfeld? Van “misschien kan ik het toch nog op een andere manier oplossen, misschien kan ik toch het kindje houden”. Heb jij toentertijd twijfel gevoeld?

L: Nee, ik heb gedacht het is beter voor haar. En soms.. natuurlijk heb ik wel eens zitten te bedenken hoe dat zou zijn, natuurlijk. Het kindje heeft 9 maanden in je buik gezeten. Sowieso heb ik dat vaak zitten te denken. Maar dan probeerde ik telkens om niet na te denken gewoon.

P: Je wilde er niet aan denken.

L: Nee. (..)

Leontine heeft een ongewenste zwangerschap en wil de zwangerschap afbreken. Omdat dit niet mogelijk is, lijkt ATA het enige mogelijke alternatief, want het kind meenemen naar haar gezin wordt zowel door Leontine als door de onderzoekster als een non-optie stilzwijgend geparkeerd. De onderzoekster ging er vanuit dat de twee kinderen verwekt uit haar huwelijk, de twee kinderen waar ze voor migreerde, belangrijker waren dan het kind dat hier was verwekt. Het derde kind is van een onbekende man en ontstond ongepland uit betaalde seks. Stilzwijgend gaat de onderzoekster er vanuit dat dit kind voor Leontine een andere betekenis heeft en ze interpreteert Leontine's afstandswens vanuit deze vooronderstelling. De onderzoekster veronderstelt dat Leontine's zwangerschap extra is 'belast', omdat het is ontstaan uit betaalde seks. Leontine zegt daar zelf niets over. Integendeel, zij benadrukt de betekenis van haar kind. Want vier jaar na de bevalling is geen sprake meer van een zwangerschap, maar van een kind van vlees en bloed. En Leontine ontmoet dit meisje twee keer per jaar⁷². Het kind is geen 'abstractie', maar een persoon bij wie Leontine zich betrokken voelt en om wie ze verdriet heeft. In de rapportage van een andere Oost-Europese vrouw die zwanger is geworden door betaalde seks staat dat ze zich schaamt en bang is niet van het kind te kunnen houden. Dit is een motief dat pas kan worden

⁷² Twee van de geïnterviewde afstandsmoeders ontmoeten hun kind op regelmatige basis. Vanuit de rapportage uit de dossiers is gebleken dat enkele vrouwen deze wens hebben aangegeven tijdens de besluitvormingsperiode. Of dat gerealiseerd is, is niet te verifiëren vanuit de dossiers.

weerlegd als het kind is geboren en als moeder en kind in de gelegenheid zijn gesteld om een band te ontwikkelen.

Kinderen die zijn ontstaan uit betaalde seks zijn in veel culturen gestigmatiseerd. Echter dat is een gradueel verschil met de belaste betekenissen die buitenechtelijke en voorhuwelijkse kinderen hebben die deze Oost-Europese vrouwen hebben afgestaan. Slechts twee kinderen van de Europese migranten zijn verwekt in een stabiele (huwelijks) relatie.⁷³ Alle andere kinderen zijn verwekt binnen instabiele, buitenechtelijke of voorhuwelijkse relaties. Over deze relaties als ook over deze zwangerschappen wordt gerapporteerd in termen van schaamte. Het bestaansrecht van de moeder-kind relatie lijkt daarmee op voorhand ontkend. Deze vooronderstelling heeft tot gevolg dat het onderwerp 'grootbrengen in het land van herkomst' op voorhand niet bespreekbaar lijkt te zijn. Zo laat de onderzoekster het onderwerp liggen, en zij is niet de enige. In de paragraaf 'Twee werkelijkheden' blijkt dat ook hulpverleners de mogelijkheden om het kind in het land van herkomst te integreren gedurende de begeleiding niet intensief exploreren. Hulpverleners sluiten aan op de betekenis die de moeder toekent aan het kind gedurende de zwangerschap. Leontine laat in haar antwoord op een andere vraag zien dat dit een belangrijk verbeterpunt is:

Onderzoekster: Als je nu terugkijkt op wat er allemaal is gebeurd in jouw leven. Met alles wat je nu weet en nu hebt meegemaakt. Wat zou je dan anders gedaan hebben?

L: Ik heb altijd gezegd: "Als ik het eerder had geweten dat mijn kinderen daar zouden worden geadopteerd, dan was ik nooit hier gekomen. Toen dat eenmaal gebeurd was dacht ik bij mezelf: "dan had ik beter de drie kinderen daar ...".

Ze maakt de zin niet af, en de onderzoekster vraagt niet door maar stapt over op een ander onderwerp. Desondanks is de boodschap onmiskenbaar. Ze had achteraf de hele situatie willen voorkomen. Want de migratie die ze dacht in het belang van haar twee kinderen te doen, maakte dat ze deze kinderen kwijt raakte. Maar ook op een later tijdstip heeft ze een kans laten liggen. Ze was liever op tijd naar haar geboorteland terug gekeerd om de zorg voor haar twee andere kinderen op zich te nemen en ze uit de handen van instanties te houden (zie ook: Mykytyn, 2010). Als ze dit had gedaan had ze niet alleen haar twee binnen het huwelijk geboren kinderen, maar ook nog haar derde in Nederland verwekte kind zelf grootgebracht.

Intergenerationele overdracht

Leontine zet tijdens het interview haar levensverhaal uiteen en geeft inzicht in de factoren die een rol speelden bij de besluitvorming om het in Nederland verwekte kind af te staan. Daarnaast deelt ze hoe zij enkele jaren later op de Nederlandse

⁷³ Een kind had Down-syndroom en werd om die reden afgestaan. Deze casus is geanalyseerd in de sub-paragraaf 'Dit kind past niet in mijn leven'. Een ander kind werd geboren uit een paar dat zichzelf te oud vindt en geen kind meer wil opvoeden. Deze casus wordt aangestipt in de paragraaf 'Beter voor mijn kind'.

ATA terugkijkt. Om dit te beschrijven kan Leontine niet anders dan het verlies van haar derde kind vergelijken met het verlies van haar twee eerste kinderen. Haar kinderen in haar geboorteland zijn zonder haar inspraak geplaatst in een lokaal adoptiegezin. Ze weet in welke plaats ze wonen, maar ze gaat ervan uit dat ze deze kinderen nooit meer zal zien. In Nederland loopt het anders. De Nederlandse adoptiefouders staan open voor contact met haar en zodoende mag ze haar ondertussen vierjarige dochter één keer per half jaar bezoeken. Daar is ze enerzijds blij mee: *'Ik wil wel contact met mijn dochter, maar zij is nog klein en ze begrijpt niets. Haar ouders, haar adoptieouders, zeggen tegen haar dat ze twee moeders heeft: mij en de adoptiemoeder. Dus zij weet wel dat ze twee moeders heeft. Maar ja ze is nog klein.'* Aan de andere kant vindt Leontine het contact zwaar en regelmatig denkt ze erover om het contact te stoppen:

L: Ik dacht dat het voor mijn kindje misschien moeilijk is. En voor mezelf. Iedere keer haar zien doet natuurlijk zeer, af en toe. Ik zie haar gewoon te weinig, dat is wel zo. Toen heb ik met A. [de Fiom-hulpverlener] hierover gesproken [om het contact te verbreken]. En ook met de [adoptie]ouders. Maar zij zeggen: "wij willen niet dat je eruit gaat. Wij willen wel dat je contact houdt. Wij willen haar kunnen zeggen... dus dat ze weet dat jij blijft en zij weet dat jij er bent".

Onderzoekster: Hoe vind je dat?

L: Ik vind dat wel goed. Maar als zij ouder wordt en ze gaat meer begrijpen dan weet je nooit hoe dat gaat....Ik zou haar wel begrijpen. Als zij geen contact meer wil dan begrijp ik haar sowieso wel.

Onderzoekster: Ben je daar dan bang voor?

L: Aan de ene kant ja...dan ja...ja... dan zie ik haar niet meer...ja...dat is dan misschien mijn eigen schuld dat ik dat zo gedaan heb....als ik dat niet had gedaan, dan was ze bij mij opgegroeid..

Leontine is bang dat haar dochtertje haar zal afwijzen als ze ouder wordt. Onder deze angst schuilt zelfveroordeling. Ze vindt het slecht van zichzelf dat ze haar kind heeft afgestaan. Haar uitspraak getuigt van een schuldgevoel en dit schuldgevoel hangt samen met ideeën over goed moederschap. Een 'afstandsmoeder' is een slechte moeder en daarmee een slechte vrouw. De veroordeling van haar 'daad' en het daarmee gepaard gaande schuldgevoel geldt niet alleen voor Leontine of andere vrouwen uit Oost- Europa, maar is migratieoverstijgend. Deze zelfveroordeling komt door de gehele onderzoeksgroep terug, zowel in de rapportages als tijdens de interviews. Dit gegeven loopt als een rode draad door de volgende paragrafen.

Leontine verwoordt haar angst voor een afwijzing expliciet en ze baseert deze angst op eerdere ervaringen in haar familie. Leontine heeft namelijk sinds kort contact met een biologische zus die ze daarvoor niet kende. Deze oudere zus was op jonge leeftijd door hun moeder afgestaan en zij maakte Leontine bij hun eerste ontmoeting duidelijk dat haar moeder, die ondertussen al 14 jaar dood is, haar niet interesseert. Deze zus legt uit dat ze alleen gevoelens heeft voor haar adoptiefouders. Deze uitleg sluit aan op Leontine's zelfveroordeling. Een combinatie van ervaringen maakt dat ze het contact met haar afstandskind zwaar

vindt. Ze vindt de confrontatie met het bestaan van haar kind zwaar, maar ze vindt ook de lage frequentie van twee bezoeken in het jaar zwaar. Telkens weer is haar kind verlegen tijdens het bezoek, alsof Leontine een vreemde is. Ze krijgen pas een beetje contact als het bezoek bijna weer is afgelopen. Een half jaar tussen de bezoeken blijkt voor haar nog jonge kind een te lange periode om contact op te bouwen en vast te houden. De confrontatie met deze verlegenheid doet Leontine zeer.

Toch vindt ze de Nederlandse situatie beter dan de situatie in haar geboorteland, waarbij ze haar kinderen helemaal niet meer ziet. Ze kan nauwelijks meer rustig in haar geboorteland zijn: *‘Daar mag je geen contact hebben, absoluut geen contact, bij adoptie, absoluut geen contact. Maar ja, ik weet wel dat ze ongeveer in de plaats wonen waar alles is gebeurd en waar mijn zus woont. Daar wonen mijn kinderen. En elke keer als ik daar dan loop op straat loop denk ik “misschien zie ik ze wel” en altijd bij elk klein kind dan denk je...’*. Ze maakt zich zorgen omdat ze niet weet hoe het met haar kinderen gaat. Dit verschilt van haar zorg om haar kind in Nederland. En ondanks haar angst voor de afwijzing, voelt dit toch beter.

Leontine beschrijft de omstandigheden waarin ze opgroeide, in haar oorspronkelijke gezin. Haar moeder leed een moeizaam leven. Ze had 10 kinderen van twee mannen, waarvan ze er enkele had afgestaan. Leontine was de jongste en haar moeder overleed toen Leontine een tiener was aan de gevolgen van alcoholmisbruik. De banden met haar broers en zussen verlopen moeizaam en ook uit de wijze waarop ze over haar band met haar moeder praat spreekt weinig betrokkenheid. Haar moeder stond enkele kinderen af, en nu is Leontine net als haar moeder, zelf ook afstandsmoeder.

Een moeizame en/of afstandelijke relatie van de afstandsmoeder met haar eigen moeder of ouders was niet gebonden aan Oost-Europese vrouwen, maar bleek ook bij andere migranten en bij niet-migranten terug te komen. Nicky is 16 jaar als ze zwanger wordt. Nicky is geadopteerd uit het buitenland, dus ATA is voor haar geen onbekend verschijnsel. Linda is een niet-gemigreerde vrouw die een deel van haar kindertijd in een kindertehuis en in pleeggezinnen heeft doorgebracht. En Tjitske is een niet-gemigreerde vrouw die op 24-jarige leeftijd haar kind afstond. Tjitske beschrijft tijdens het interview de slechte band die ze met haar moeder had en heeft en legt zelf het verband tussen haar band met haar moeder en haar besluitvormingsproces. Zij zegt:

Mijn moeder is, ik weet niet hoe ze dat noemen, maar die manipuleert mensen constant. Die bezoekt mensen. Die klopt gewoon niet. Die is gewoon gestoord. (..) Mijn moeder heeft me ook mijn hele leven.. dat kan je niet uitleggen, dat is met geen pen te beschrijven. Ik heb gewoon geen band. Ik heb nog meer met jou een band dan met mijn moeder. Ik kan niet praten met dat mens, ik heb daar gewoon niks mee. Voor mij heeft dat de keuze [voor ATA] ook veel makkelijker gemaakt.

Tjitske is nog maar twee jaar geleden bevallen van het kind dat ze afstond. Nog steeds gaat ze regelmatig naar haar hulpverleenster, om de ATA te verwerken. Ze zegt daarover: *'Het gaat eigenlijk minder over het afstaan van mijn kind, het gaat tegenwoordig iets meer over mijn verleden, mijn familie en dergelijke en de link inderdaad. Er zit gewoon een link tussen.'*

Tjitske, Leontine, Nicky en Linda werkten mee aan de interviews, en tijdens deze gesprekken komt dit intergenerationele aspect spontaan naar voren. Wellicht is de intergenerationele overdracht van ATA een factor die niet altijd in de rapportages van hulpverleners zichtbaar is. Echter, het verband dat Tjitske expliciet legt sluit aan bij onderzoek dat is gedaan naar het verband tussen intergenerationele overdracht en de kwaliteit van gehechtheidrelaties of de neiging tot scheiding (Dronkers 1997, Geenen 2007).

ATA en migranten uit Europese landen

De dossiers

De categorie migranten die binnen Europa zijn gemigreerd bestaat uit 22 afstandsmoeders. Deze moeders zijn voor het overgrote deel arbeidsmigranten uit Oost-Europese landen ($N=17$) te weten Bulgarije, Letland, Polen, Slowakije, Tsjechië en voormalig Tsjechoslowakije. Daarnaast zijn er drie Duitse vrouwen, één Spaanse en één Portugese vrouw die in Nederland hun kind hebben afgestaan.⁷⁴ Op de Spaanse vrouw na zijn alle vrouwen 1e generatie migranten. Dit valt te verklaren vanuit het theoretische uitgangspunt dat vrouwen uit Oost-Europese landen voor werk binnen Europa migreren. De leeftijden van de vrouwen op het moment van bevalling variëren van 19 jaar tot 41 jaar (Tabel 17). De gemiddelde leeftijd is 24.95 jaar, dit is hoger dan het gemiddelde van de totale onderzoeksgroep (23.45). Opmerkelijk is dat in deze categorie geen minderjarige moeders voorkomen. Dit sluit aan op de aanname dat vrouwen uit Oost-Europa naar Nederland komen om geld terug te kunnen sturen naar gezin en/of andere familieleden.

⁷⁴ De dossiers van Europese vrouwen die naar Nederland zijn gekomen, speciaal om af te staan, zijn in die specifieke categorie opgenomen. Dossiers van vrouwen uit voormalig Joegoslavië zijn ondergebracht in de categorie 'vluchtelingen'.

Tabel 17. Leeftijd Afstandsmoeders uit Europese landen ten tijde van de Bevalling (N=22)

Leeftijd t.t.v. bevalling	Aantal
19 jaar	2
20 jaar	3
21 jaar	4
22 jaar	3
23 jaar	1
24 jaar	3
26 jaar	1
29 jaar	1
34 jaar	1
38 jaar	2
41 jaar	1
Totaal	22

Seksindustrie

Van drie Oost-Europese vrouwen (inclusief Leontine) staat in rapportages vermeld dat ze een periode werkzaam zijn geweest in de seksindustrie. Het is mogelijk dat dit gegeven is ondergerapporteerd. Het is mogelijk dat vrouwen geen melding willen maken van hun werk in de seksindustrie en dit verzwijgen of vaag houden. Daarnaast is de rapportage in sommige dossiers beperkt, bijvoorbeeld omdat vrouwen niet op afspraken verschenen en/of na een of enkele gesprekken onvindbaar bleken.

Twee werkelijkheden

Net als Leontine leven ook andere vrouwen in twee landen. Leontine vertelt hoe ze al sinds 2004 vrij heen en weer beweegt tussen de landen. Ze woont lange periodes in Nederland, maar is niet illegaal omdat ze uit een land komt dat sinds mei 2004 een Europese lidstaat is en sinds 2007 zelfs een Schengen-land is. In de dossiers van Oost-Europese vrouwen rapporteren hulpverleners veel over illegaliteit. Zij gebruiken daarbij termen als 'illegaal, paspoort is ingenomen' of 'illegaal voor werk in Nederland'. Het is vaak niet duidelijk wat hulpverleners precies met de term 'illegaal' bedoelen. Het lijkt soms te verwijzen naar illegaal verblijf, zonder verblijfsvergunning. Maar omdat deze migranten al jaren grotendeels vrij over de landsgrenzen kunnen bewegen, vanwege het verdrag van Schengen en vóór dit verdrag op toeristen visa, lijkt dat niet altijd waarschijnlijk. Het woord illegaal kan duiden op het uitvoeren van werk zonder tewerkstellingsvergunning, of op andere vormen van illegaal werk. In dat geval zou ook Leontine 'illegaal' in Nederland zijn. Maar een dergelijke verruiming van

dit begrip zou iedere student die zwart in de horeca werkt 'illegaal' maken. Deze situatie lijkt niet waar hulpverleners op doelen. Hulpverleners kennen aan dit begrip ogenschijnlijk uiteenlopende betekenissen toe. De onderzoekers vonden daardoor de kwantificering van de rapportage van dit begrip weinig zeggend en onbetrouwbaar. Wat wel veelzeggend was, waren de omstandigheden waarop de hulpverleners de kwalificering 'illegaal' baseerden. Patronen werden zichtbaar betreffende onzekerheden over inkomsten, geen verzekering, geen kinderbijslag, geen recht op een uitkering, geen vaste verblijfplaats of het ontbreken van een sociaal netwerk. Deze redenen zijn alle verbonden aan hun verblijf in Nederland en laat de omstandigheden in het land van herkomst buiten beschouwing.

Zoals hierboven beschreven uit het interview met Leontine, lijkt in de dossiers door hulpverleners het meenemen van het kind naar het geboorteland niet intensief als mogelijkheid geëxploreerd. Het blijft in rapportages veelal een impliciete vooronderstelling dat het meenemen van het kind naar het land van herkomst geen optie is. In andere rapportages wordt wel gerefereerd aan de dominante culturele opvattingen over buitenechtelijk seks en als exponent daarvan een buitenechtelijk kind: *'een ongehuwde zwangerschap hoort niet in Polen'* of *'Er is grote sociale controle in haar kleine dorp'*. Dergelijke gerapporteerde omstandigheden onderbouwen het motief 'schaamte'. De sociale werkelijkheden van de twee landen lijken volledig gescheiden. De gebruikelijke sociale controle en het toezicht van familieleden valt weg en in Nederland ontwikkelen deze migranten een parallel sociaal leven met soms een ongewenste zwangerschap als gevolg. Deze zwangerschap hoort bij de Nederlandse setting en de migrante wenst de zwangerschap (in eerste instantie) geheim te houden voor (een groot deel van) het sociale netwerk in het land van herkomst. In de dossiers waarbij hulpverleners rapporteren over een ontbrekend sociaal netwerk wordt impliciet het sociale netwerk in Nederland bedoeld.

Meerdere kinderen

Een opmerkelijk gegeven dat uit de omstandigheden en motieven van deze categorie migranten oprijst, is het feit dat bij vijf vrouwen (inclusief Leontine) wordt gerapporteerd over kinderen in het land van herkomst. Nog eens drie vrouwen hebben kinderen die ze zelf in Nederland verzorgen. Van één migrante (41 jaar) uit Duitsland is bekend dat ze behalve het betreffende afstandskind nog zes andere kinderen heeft, waarvan één ter adoptie is afgestaan en twee met een Onder Toezichtstelling (OTS) in een pleeggezin verblijven. Uit de rapportage wordt niet duidelijk waar haar andere vier kinderen zijn. Ook bij de rapportage over andere kinderen is het aannemelijk dat is ondergerapporteerd door bijvoorbeeld een vroegtijdig afgebroken hulpverlening en beperkte dossieraanleg.

Bij de 41-jarige Duitse vrouw staat 'multiproblematiek' vermeld. Hierbij wordt in de verslaglegging verslavingsproblematiek gerapporteerd. Ook bij een van de drie andere Duitse vrouwen en een Oost-Europese vrouw wordt drugsgebruik gemeld.

Gezien het woordgebruik in de rapportage (woorden als 'afkickverschijnselen') lijkt hier sprake te zijn van ernstige verslavingen aan harddrugs.

Beter voor mijn kind

Leontine geeft terugblikkend en naast andere redenen op dat ze toentertijd tot ATA besloot omdat het haar kind kansen bood. Afstand doen omdat het beter is voor het kind is een motief dat in veel rapportages van Europese migranten terugkomt. Hulpverleners rapporteren grote betrokkenheid van de moeder bij het kind. Zo wordt van een 26-jarige Poolse moeder gerapporteerd dat deze moeder de eerste weken zelf voor haar kind zorgde. Haar andere twee kinderen wonen bij hun grootmoeder in Polen. Wellicht voelen vrouwen die al moeder zijn zich anders betrokken bij hun nog ongebornen of pas geboren ongeplande kind. Echter ook bij vrouwen die hun eerste kind afstaan wordt grote betrokkenheid beschreven. Zo wordt over een Tjechische vrouw gerapporteerd: *'Ze kan het kind geen toekomst bieden. Hoopt dat hij gelukkig wordt in een goed gezin'* of een 21-jarige Poolse: *'Het belang van het kind weegt zwaar voor de cliënte'*. Voor een andere 21-jarige Poolse geldt net als voor Leontine het motief dat ze Nederlandse ouders beter in staat acht goed voor haar kind te zorgen dan ouders in haar land van herkomst: *'Cliënte vindt dat het voor het kind beter is om in Nederland op te groeien bij Nederlandse ouders'*. Van 16 van de 22 Europese migranten worden expliciet kindgerichte motieven gerapporteerd. Van enkele andere vrouwen wordt expliciet afstandelijkheid gerapporteerd. Zo schrijft een hulpverleenster dat een 22-jarige Poolse aangeeft dat haar samenleving harder is en dat ze daarom een gemakkelijker houding hebben ten aanzien van abortus of ATA. Van een Pools stel dat samenwoont met kinderen uit beide vorige huwelijken wordt gerapporteerd dat ze hadden afgesproken dat ze geen kinderen wilden. Bij dit afstandsproces was de biologische vader betrokken en hij wordt geciteerd met de woorden: *'we willen een beetje vrij zijn en niet ons hele leven kinderen opvoeden'*. Ook bij deze casus wordt gemeld dat de ouders ATA beter vinden voor het kind.

In enkele dossiers wordt gerapporteerd dat de moeder met de gedachte heeft gespeeld om haar kind zelf groot te brengen in het land van herkomst. Afstandsmoeders hebben uiteindelijk de voorkeur gegeven aan het opgroeien van hun kind bij Nederlandse adoptiefouders. Moeders die voor het alternatief hebben gekozen en hun kind hebben meegenomen naar hun geboorteland zijn niet in dit onderzoek betrokken. Dit is een belangrijk onderwerp voor vervolgonderzoek.

In de dossiers van Europese migranten wordt vanuit betrokkenheid van moeders bij hun kind veel gerapporteerd over kindgerichte motieven. Echter, deze motieven overstijgen de migratieachtergronden en komen ook terug bij niet-migranten. Om die reden zijn ze verder uitgewerkt in de paragraaf 'In het belang van het kind'.

ATA en geadopteerden

Nicky

Nicky is op het moment van het interview 19 jaar en drie jaar daarvoor bevallen van een zoon. Nicky is zelf ook afgestaan door haar Latijns Amerikaanse moeder en door Nederlandse mensen geadopteerd toen ze nog geen jaar oud was. Nicky heeft nog af en toe contact met haar hulpverleenster en was bereid om tijd vrij te maken voor dit onderzoek. Het interview vindt plaats op het Fiombureau, een voor Nicky vertrouwde plaats. Nicky heeft veel nagedacht over haar recente ervaringen en ze spreekt openlijk over hoe ze op zichzelf terugkijkt, ten tijde van het afstandsproces, en ook hoe ze zichzelf nu ziet. Ze ziet zichzelf als sociaal, slim en actief *'als je dat al van jezelf mag zeggen'* zo voegt ze toe. Haar ondernemende karakter, zo beschrijft ze gedurende het gesprek, heeft haar geholpen om haar leven een positieve wending te geven, na een turbulente puberteit. *'Dat is mijn temperament'* zegt ze als ze beschrijft hoe ze soms confrontaties heeft met mensen in haar omgeving. Nicky refereert aan haar Latina achtergrond.

Nicky was 16 jaar toen ze zwanger werd van een in Nederland verblijvende Irakees die zich met drugs en andere criminele activiteiten bezighield. Ze beschrijft de omstandigheden waarin ze zwanger werd als volgt:

N: (..) Ik was een hele opstandige puber, die hele verkeerde vrienden had. Ik ging wel naar school, maar hield met weinig dingen rekening en noem maar op. Ik had net drie maanden een vriend ofzo en effe denken hoor.

Onderzoekster: Hoe oud was je?

N: Zestien, zeventien, zestien denk ik.

Onderzoekster: En je woonde met..?

N: Met mijn ouders. Ja eigenlijk echt het leven van een opstandige puber. Ruzies op school, niet naar school, ruzies thuis, altijd weg, drugsgebruik.

Onderzoekster: Wat gebruikte je?

N: Ik snoof, ik heb geslikt, ik blowde veel.

Onderzoekster: Coke?

N: Coke, speed, alles.

In deze turbulente periode heeft ze voor het eerst seks met de man uit Irak. Pas maanden later, als de relatie met hem uit is en ze een nieuwe vriend heeft, ontdekt ze de zwangerschap. *'Ik werd ook gewoon nog ongesteld, dus nou ja, dan denk je er ook niet bij na. En ik feestte nog net zo hard als dat ik altijd deed, dus eigenlijk was er niks waaruit het opviel. (..) Maar op een gegeven moment zei ik tegen mijn moeder, ik voel me niet zo lekker, dus uiteindelijk een zwangerschapstest, nou, die bleek positief. Ik had echt zoiets van, hoe kan dat? Ik zat niet aan de pil, dat niet, maar ik had toch veilige seks, dus ik had echt zoiets van, hoe kan dat nou?'* De abortustermijn is gepasseerd en Nicky weet direct dat ze het kind wil afstaan, maar haar adoptiefouders en vooral haar adoptiefmoeder heeft daar moeite mee:

Onderzoekster: Hoe stonden jouw ouders, jouw adoptieouders er tegenover?

N: Mijn vader die zei: "Als je het wel wilt houden, dan kan dat wel. Wij steunen je financieel". Ze wilden ook wel een leugen bedenken waarom wij ineens een kind in huis hadden. Maar aan de andere kant had mijn vader ook zoiets van, als je hier echt achter staat, dan moet je het doen. Mijn moeder stond ook honderd procent achter me, maar ze had er wel meer moeite mee, omdat zij in de situatie is dat ze onvruchtbaar is. Maar ook zij had zoiets van, "jij moet de keuze maken". Dus ze steunden me volledig.

Gedurende haar hele jeugd is Nicky's adoptiestatus een open gespreksonderwerp. Haar adoptiefouders hebben enige tijd in haar geboorteland verbleven gedurende het adoptieproces en hebben sindsdien contact gehouden met Nicky's oudere biologische zus. Ze voelen zich betrokken bij haar achtergrond en al op jonge leeftijd, als Nicky 11 jaar is en haar basisschool bijna heeft afgerond, stellen haar ouders haar voor om haar familie te bezoeken. De directe aanleiding was dat deze oudere zus een kindje had gekregen. *'Ik wilde er heel graag heen, maar vooral voor het land. Ik heb nooit gehad dat ik mijn moeder wilde zien. Enne, mijn adoptiemoeder wilde wel heel graag het kindje van mijn zus zien.'* Ze ontmoeten tijdens het bezoek twee zussen en haar moeder. Maar haar moeder vertelt weinig over haar geschiedenis. Nicky vertelt spontaan en al aan het begin van het interview over haar roots-reis. De onderzoekster legt haar daarom de vraag voor óf en hoe haar adoptiestatus een rol heeft gespeeld in de besluitvorming om ook zelf haar kind af te staan.

Onderzoekster: Kun jij aangeven of jouw eigen adoptie heeft doorgewerkt in deze situatie.

N: Ja, denk het wel, omdat abortus dus geen optie was. En omdat ik natuurlijk weet hoe graag mijn ouders een kind wilden en die kans is hen geboden door middel van adoptie. Dus ik denk dat je op die manier heel erg beïnvloed bent. Aan de andere kant denk ik dat als je vreselijk negatieve ervaringen hebt met adoptie zelf, dat je dan eerder kiest voor abortus, omdat je dan denkt, "oh adoptie dat is weer... dan komen we weer in zo'n situatie als ik". Maar omdat mijn ervaring heel positief is, heeft dat ook een positief effect gehad op mijn beslissing. Dus zodoende.

Op het moment dat Nicky zwanger werd stond ze op het punt om het VMBO vroegtijdig te verlaten. Ze hield zich bezig met uitgaan, vrienden en drugs. Tot ze samen met haar adoptiefouders voor de ongeplande zwangerschap komt te staan. Deze situatie brengt een kentering in haar leven. Het directe motief dat Nicky aanreikt is dat ze niet wil dat de verwekker achter het bestaan van het kind komt. Ze is bang voor hem. *'Ik weet dat hij steekpartijen en alles op zijn naam heeft staan. Er is ook een ander meisje dat zwanger van hem is geweest. Dat kind woont nu dus in zijn geboorteland, en dat meisje woont gewoon in Nederland.'* Dit vinden Nicky en haar ouders geen rustige gedachte, en samen zoeken ze naar manieren om de zwangerschap verborgen te houden. Ze verblijft uiteindelijk

tijdelijk in een opvanghuis voor tienermoeders. De fysieke afstand en de recente gebeurtenissen zetten Nicky tot nadenken.

N: (..)Het is gewoon een groot leerproces. Ik heb onwijs veel geleerd in die tijd dat ik daar was. Over allerlei dingen enzo.

Onderzoekster: Kun je beschrijven wat je geleerd hebt?

N: Vooral wat ik heb gezien, ik heb natuurlijk met heel veel meiden.. en meteen binnen drie dagen viel me op dat ik wel een van de jongere was die toch het beste stel hersenen had, om het even heel lullig te zeggen. Toen heb ik echt gedacht: "wow, ik moet echt iets gaan doen aan school, waarom ben ik het al jaren aan het verpesten, waarom bemoei ik me met de zaken waarmee ik me bemoei?" (..) Vooral dat heb ik geleerd, dat je echt keuzes moet maken. Van iedere keuze hangt wat af, en je moet echt voor jezelf beslissen. Mensen met wie ik bevriend was, die zeiden ook dat ik in de gevangenis zat en noem maar op. Toen heb ik ook echt geleerd, wat zijn vrienden en wat komt er aan te hangen voor gewicht? In hoeverre zijn het vrienden? Dus ik heb ook echt geleerd om te incasseren in hoeverre ik contact met iemand moet hebben en wat ik van iemand kan verwachten. En dat zijn wel de twee grootste leerlessen geweest voor mij.

Onderzoekster: Een kentering in je leven, zeg maar.

N: Ja, ja, onwijs ook. Daarna was ook de puberteit eigenlijk helemaal weg. Want je bent een stukje volwassener geworden en dat straatleven dat was al helemaal achter me. Ik wilde me inzetten voor school. Nog wel op mijn manier, maar ik ging me wel inzetten. En vrienden die kreeg ik wel, maar wel die ik koos. Vrienden waar ik wat van verwachtte zeg maar. Ik ben veel meer gaan verwachten van mensen, zo van, als ik jou iets geef, dan verwacht ik het terug. Dat heb ik nooit gehad. (..) Ik heb toen wel geleerd wat je van iemand kan verwachten en wat niet. Dus ik kan ook heel abrupt, als iemand mij iets flikt, zoiets hebben van.. dan is het klaar, gewoon klaar, omdat ik weet, sommige eigenschappen veranderen gewoon niet in mensen. Dat heb ik daar wel echt geleerd.

Nicky breekt met haar vroegere vrienden en nog tijdens haar verblijf in het opvanghuis gaat ze met haar toekomst aan de slag. Ze pakt school weer op, en met succes. Op het moment van het interview, drie jaar na de bevalling, heeft ze net gehoord dat ze is aangenomen op het HBO.

Nicky wist gedurende het besluitvormingsproces zeker dat ze wilde afstaan. Er was drie jaar geleden geen spoor van twijfel te bespeuren. Maar ook terugblikkend maakt ze duidelijk dat zonder enige twijfel ATA de beste oplossing was. Ze geeft geen blijk van momenten van spijt.

De ATA is voor Nicky een cruciaal keerpunt. Ze was haar leven in haar ogen aan het vergooien. En het is niet onmogelijk dat haar destructieve levenswijze verband hield met haar eigen afstand en adoptie. Juist in de puberteit lopen geadopteerden vaker vast dan pubers die bij hun biologische ouders opgroeien (Hjern, Lindblad, & Vinnerljung, 2002; Hübinette, 2003). Het is opmerkelijk dat Nicky haar leven een wending kan geven door zelf een kind af te staan. Ze geeft daarmee een positieve betekenis aan de ATA en spijt maakt daar geen onderdeel van uit. *'Ja, het klinkt misschien heel raar, maar het voelt niet als je kind. Je weet*

dat je het weggeeft eigenlijk als het ware en het is niet gewenst, dus er is ook niets van "oh het is van mij", zo voelde het niet en het was heel.. niet dat ik hem niet wilde, maar het is gewoon niet gewenst. Dus ik had niet zoiets van "nou wat ben ik blij om hem te zien". Nee, je kijkt of het gezond is en daar ben je blij om, maar voor de rest. Nee. Totaal niet'. Ze heeft haar besluit al tijdens de zwangerschap genomen en laat geen twijfel toe. En ze is niet de enige afstandsmoeder die zonder spijt terugkijkt op haar besluit. Daartegenover staan afstandsmoeders die net als de Oost-Europese Leontine gedurende het interview aangeven hun besluit achteraf te betreuren. Deze tegenstelling komt terug onder migranten en niet-migrant en is verder uitgewerkt in de paragraaf 'Twijfel en Spijt'.

ATA en geadopteerden

De dossiers

Behalve van Nicky is het nog van één andere afstandsmoeders bekend dat ze zelf is afgestaan en geadopteerd. Deze 21-jarige vrouw komt net als Nicky uit een Latijns Amerikaans land. Zij is een alleenstaande moeder en staat haar tweede kind af. De hulpverlener rapporteert dat ze dit doet in het belang van haar kind: *'Ze is zelf geadopteerd en goed terecht gekomen'*. Net als Nicky werkt haar positieve visie op adoptie door in de besluitvorming. Een andere overeenkomst is dat de verwekker een bedreigende man is voor wie ze de zwangerschap verborgen wil houden.

Naast de twee vrouwen waarvan bekend is dat ze zelf zijn geadopteerd, wordt in sommige dossiers gerapporteerd over adoptie van direct betrokkenen. Zo wordt bijvoorbeeld een keer gemeld dat de verwekker geadopteerd is. Omdat de adoptiestatus van de moeder, verwekker of andere familieleden geen standaard thema is gedurende een hulpverleningsgesprek, zijn deze gegevens 'toevalstreffers'. Opmerkelijk is dat bij drie van de 16 geïnterviewden de ervaringen met adoptie, dichtbij of verder weg, worden opgevoerd als factor in de besluitvorming. Voor Hester, een moeder die 23 jaar geleden afstand, stond de ervaring verder van haar af. Zij vermeldt: *'En hier in de buurt is ook een gezin waar de ouders geen kinderen konden krijgen. En die hebben ook twee Nederlandse kinderen geadopteerd. En dat bleek een heel fijn gezin. Dus dat voorbeeld hadden we ook in ons achterhoofd.'* De mensen die Hester noemt zijn niet betrokken bij Hester's situatie. Desondanks noemt ze dat deze 'ervaring op afstand' een rol speelde bij haar besluitvorming. Voor Nicky en Leontine speelde adoptie gedurende hun leven een wezenlijke rol. Nicky omdat ze zelf was afgestaan en Leontien beschrijft dat haar moeder enkele van haar kinderen, dus Leontine's zussen, had afgestaan. Zie een uitwerking hiervan in de paragraaf 'Intergenerationele overdracht'.

ATA en vluchtelingen

De dossiers

Ondanks aanmoedigingen van de onderzoekers is het niet gelukt om via de hulpverleners een gevluchte afstandsmoeder te interviewen. Tot de categorie 'vluchtelingen' zijn de afstandsmoeders gerekend uit landen waaruit veel mensen vanwege etnisch of politiek geweld vluchten. Dat zijn binnen dit onderzoek de volgende landen: Afghanistan, Algerije, Angola, Azerbeidzjan, Bosnië, Eritrea, Irak, voormalig Joegoslavië, Kaukasus⁷⁵, Kongo (DR), Pakistan, Rwanda, Soedan, Somalië. Uit de meeste landen zijn één of twee vrouwen afkomstig, uit voormalig Joegoslavië vier. Ook zijn twee jonge vrouw uit China ondergebracht in deze categorie. Zij zijn via een mensensmokkelnetwerk illegaal (als AMA) naar Nederland gekomen. De meeste vrouwen zijn 1e generatie migrant, een vrouw uit de Kaukasus en één vrouw uit voormalig Joegoslavië zijn 2e generatie migrant.

De groep afstandsmoeders uit vluchtelingenlanden bestaat uit 24 vrouwen. De jongste van deze groep migranten was ten tijde van de bevalling 13 jaar en de oudste 30 jaar (zie tabel 18). Hun gemiddelde leeftijd is 19.08 jaar. Dit is lager dan het gemiddelde van de totale onderzoeksgroep (23.45). 87.5% Van de vrouwen is 21 jaar of jonger (N=21).

Tabel 18. Leeftijd Afstandsmoeders uit Vluchtelingenlanden ten tijde van de Bevalling (N=23)

Leeftijd t.t.v. bevalling	Aantal
13 jaar	1
15 jaar	1
16 jaar	3
17 jaar	3
18 jaar	4
19 jaar	6
21 jaar	3
25 jaar	1
27 jaar	1
30 jaar	1
Totaal	24

In de rapportages van de hulpverleners valt een patroon op van gewelddadige en traumatische situaties. Zo zijn elf vrouwen uit hun land gevlucht voor

⁷⁵ Het is onbekend welk land van de Kaukasus dit betreft. Gezien de territoriale geschillen in de Kaukasus sinds de instorting van de Sovjet-Unie in 1991 wordt deze regio bij de categorie 'vluchtelingen' gevoegd.

oorlogsgeweld. Enkele van hen kwamen op jonge leeftijd, zonder hun ouders in Nederland aan. Zes van hen zijn zwanger doordat zij voor of tijdens de vlucht verkracht zijn door politie of militairen. Van sommigen zijn ook een of beide ouders verkracht, vermoord of vermist. Zo is een vluchteling van 25 jaar zwanger doordat de politie in het land van herkomst haar heeft opgepakt en verkracht, uit wraak op haar man die het land was ontvlucht. Een vrouw van 19 jaar is verkracht door militairen nadat haar ouders voor haar ogen zijn vermoord. De hulpverlener rapporteert dat zij 'erg getraumatiseerd' is en niets met de baby te maken wil hebben. Een vrouw van 17 jaar is met haar familie gevlucht nadat zij getuige is geweest van de genocide in haar land. Zij is zwanger geworden in het asielzoekerscentrum, vlak na haar eerste suïcidepoging, en kan zich niet of nauwelijks herinneren onder welke omstandigheden ze zwanger is geworden. Van 10 van de in totaal 24 vluchtelingen is gerapporteerd dat zij zwanger werden door niet-consensuele seks (zie verder paragraaf 'Niet-consensuele seks').

Naast geweld en trauma rapporteren hulpverleners 'geheimhouding' als motief bij negen vrouwen. In deze negen gevallen wordt gerapporteerd over angst om uitgestoten of gedood te worden. Zo wordt over een 19-jarige afstandsmoeder gemeld: *'is zwanger van ex-vriend... zij is Soenit hij is Sji'iet, de relatie is onacceptabel, ongehuwde zwangerschap.. erg bang voor eerwraak'*. Over een 13-jarige afstandsmoeder wordt geschreven: *'kind zonder huwelijk onaanvaardbaar.. angst voor verstoting of gedood te worden (zelf, of haar moeder, of haar kind)'*. In de rapportage van een andere 19-jarige vrouw staat: *'door alcohol bedwelmd op een feestje en toen verkracht.. paniek over zwangerschap.. schande.. bang dat ze teruggestuurd wordt naar land van herkomst en daar gedood wordt'*.

Ook bij deze categorie vluchtelingen wordt het motief 'te jong' opgevoerd, zij het slechts bij twee vrouwen (16 en 18 jaar): *'vindt zichzelf te jong.. wil nog genieten van het uitgaan en haar studie afmaken.. heeft geen behoefte aan een kind'* en *'wil geen kinderen, vindt ze niet leuk, kan er niet voor zorgen'*. Dit motief wordt uitgediept in de paragraaf 'Leeftijd als omstandigheid en motief'.

Bij twee vrouwen wordt illegaliteit genoemd. Een vrouw van 21 jaar is illegaal in Nederland met twee kleine kinderen. Een andere vrouw (18 jaar) ziet geen andere mogelijkheid dan de illegaliteit in te gaan. Ze denkt niet dat dat kan met twee kleine kinderen waaronder een baby en staat haar baby daarom af.

Van drie vrouwen staat beschreven dat zij zich niet in staat voelen een kind te verzorgen. Een 19-jarige vrouw haar partner is tijdens de zwangerschap overleden: *'zij heeft het zoveel mogelijk ontkend.. acht zichzelf niet in staat het kind die opvoeding te geven die het toekomst'*. Voor één vrouw is het motief om haar kind af te staan het feit dat het kind gehandicapt is. Dit motief is uitgewerkt in de sub-paragraaf 'Dít kind past niet in mijn leven'. Traumatische ervaringen, door seksueel geweld of oorlogsgeweld, vormen de patronen in de rapportages van

hulpverleners over de besluitvorming van de vaak jonge vluchtelingen die hun kind hebben afgestaan ter adoptie.

ATA en migranten uit overige landen buiten Europa

De dossiers

Naast niet-Europese landen waar mensen uit vluchten vanwege etnisch of politiek geweld, is er voor dit onderzoek een aparte categorie gevormd van negen vrouwen die afkomstig zijn uit landen buiten Europa. Deze vrouwen komen uit Brazilië, China, Filippijnen, Ghana, Kaapverdië en Koeweit. Van de negen vrouwen zijn er acht 1e generatie migrant en is er één 2e generatie migrant.

Uit de gespreksverslagen blijkt dat twee vrouwen naar Nederland zijn gekomen om te werken (één uit China en één uit Brazilië). Twee vrouwen zijn naar Nederland gekomen om bij hun moeder te gaan wonen (uit de Filippijnen en Kaapverdië). Van de andere vrouwen is hier niets over bekend.

De jongste vrouw is ten tijde van de bevalling 16 jaar, de oudste 33 jaar. De gemiddelde leeftijd is 22.22 jaar. Dit is iets lager dan de gemiddelde leeftijd van de totale onderzoeksgroep (23.45).

Tabel 19. Leeftijd Afstandsmoeders uit Overige landen Buiten Europa ten tijde van de Bevalling (N=10)

Leeftijd t.t.v. bevalling	Aantal
16 jaar	1
18 jaar	2
19 jaar	1
20 jaar	1
24 jaar	2
28 jaar	1
33 jaar	1
Totaal	9

De achtergronden van deze afstandsmoeders zijn divers. Er zijn slechts enkele 'gemene delers' waar het omstandigheden en motieven betreft. Van drie vrouwen staat in het dossier vermeld dat ze illegaal in Nederland zijn. Als redenen tot ATA wordt een gebrek aan huisvesting, sociale zekerheid en veiligheid gerapporteerd: *'zag geen mogelijkheden zelf voor kind te zorgen, geen inkomsten, geen goede huisvesting.. in de steek gelaten door biologische vader van het kind, dat doet haar erg veel verdriet'*. Van twee van de negen vrouwen staat, al dan niet

gekoppeld aan hun illegale status, gerapporteerd dat ze werkzaam zijn in de seksindustrie. Bij één afstandsmoeder staat een vorm van niet-consensuele seks gerapporteerd.

Van vijf afstandsmoeders (16 tot 20 jaar) wordt gerapporteerd dat ze zichzelf te jong vinden voor een kind. Deze jonge leeftijd gaat bij vier van hen gepaard met een ontregelde thuissituatie: *'op jonge leeftijd weggelopen van huis.. slechte relatie met stiefvader, geslagen (...) ouders gescheiden.. vader crimineel, veel last gehad van onvoorspelbaar gedrag vader, haar moeder kan haar niet steunen als ze het kind houdt (...) woonde bij oma tot die is overleden..'*

ATA en migranten uit Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba

De dossiers

De categorie migranten uit Suriname en de Nederlandse Antillen bestaat uit 13 afstandsmoeders. Ook van deze afstandsmoeders was het niet mogelijk iemand te interviewen. De informatie komt daarmee uitsluitend uit de dossiers. Tien van de 13 afstandsmoeders zijn afkomstig uit Suriname, waarvan zeven eerste generatie migranten en drie tweede generatie migranten. Twee van de 13 vrouwen zijn afkomstig uit de Nederlandse Antillen en één uit Aruba. Over de redenen om naar Nederland te migreren is weinig in de dossiers te lezen. Van één Surinaamse vrouw is bekend dat zij voor huwelijksmigratie naar Nederland is gekomen, van de overige 12 vrouwen is dit niet bekend.

De jongste van deze groep migranten was ten tijde van de bevalling 15 jaar en de oudste 41 jaar (zie tabel 20). De gemiddelde leeftijd van de vrouwen is: 27.23. Dit is hoger dan het gemiddelde van de totale onderzoeksgroep (23.45).

Tabel 20. Leeftijd Afstandsmoeders uit Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba ten tijde van de Bevalling (N=13)

Leeftijd t.t.v. bevalling	Aantal
15 jaar	1
17 jaar	1
18 jaar	1
20 jaar	1
21 jaar	1
24 jaar	2
27 jaar	1
33 jaar	1
37 jaar	1
38 jaar	1
39 jaar	1
41 jaar	1
Totaal	13

Bij de afstandsmoeders uit Suriname en de Nederlandse Antillen zijn de motieven tot ATA divers. Patronen zijn nauwelijks te ontdekken. Het meest voorkomende motief dat hulpverleners rapporteren bij deze groep is 'schaamte en schande'. Dit wordt bij zes van de 13 afstandsmoeders in het dossier aangegeven, allen van Surinaamse afkomst. Drie van deze vrouwen zijn 2^e generatie migrant, waaronder twee Hindoestaans-Surinaamse vrouwen. Van de overige vrouwen is niet bekend van welke etnische groep zij afkomstig zijn. Voor vier vrouwen, waaronder de twee vrouwen waarvan bekend is dat ze Hindoestaans zijn, geldt de schaamte en schande vooral de seks voor het huwelijk. Zo rapporteren de hulpverleners: *'in deze cultuur is het een grote schande om een kind te krijgen voor je getrouwd bent.. haar moeder denkt dat ze een abortus heeft ondergaan'* en *'moeder van de cliënte is een half jaar geleden overleden – de vader van de cliënte is zeer teleurgesteld over de zwangerschap - grote schaamte en schande – geheimhouding'*. De reputatie van de familie speelt een belangrijke rol.

Over de vijf jongste vrouwen, van 21 jaar of jonger, wordt gerapporteerd dat ze zichzelf te jong vinden voor het moederschap. Bij drie van hen speelt hierbij mee dat de thuissituatie belastend is, bij een is sprake van mishandeling, van een ander zijn beide ouders overleden en van de derde is de moeder depressief. Twee vrouwen (21 en 27 jaar) noemen als motief tot ATA een moeilijke jeugd: *'tot haar 9e opgegroeid bij haar oma, toen ineens bij haar moeder.. moeder heeft haar veel lichamelijke mishandeld.. op 18de crisisopvang.. woont nu begeleid'*. Voor de andere vrouw, die vanaf jonge leeftijd veel is geslagen, *'ik ben die problemen nog niet vergeten'*, is dit het tweede kindje dat zij afstaat. In de

paragraaf 'Leeftijd als omstandigheid en motief' wordt verder op het motief 'te jong' ingegaan.

Van twee vrouwen (33 en 39 jaar) wordt een ontregeld leven gerapporteerd: *'sociaal-economisch moeilijke omstandigheden.. te weinig geld'* of *'alleenstaande moeder.. heeft het financieel moeilijk met 3 kinderen'*. Twee vrouwen hebben psychiatrische problematiek en een getrouwd stel is zwaar aan de drugs, hun huis is afgesloten van gas, electra, water en ze zijn moeilijk bereikbaar voor de hulpverlener.

Van één vrouw staat gerapporteerd dat zij bang is voor achtervolging door de biologische vader van het kind, hij bedreigt haar en ze wil niets meer met hem te maken hebben. Daarom kan ze haar kind niet houden en vertelt ze de omgeving dat het dood is. Bij drie vrouwen speelt mee dat hun kind van een andere vader is dan hun huidige partner of echtgenoot. Van twee vrouwen wordt gerapporteerd dat zij gedwongen zijn tot seks.

ATA en migranten uit Indonesië en de Molukken

De dossiers

In totaal betreft de categorie migranten uit Indonesië en de Molukken zes vrouwen, drie vrouwen uit Indonesië en drie vrouwen uit de Molukken. Van de vrouwen uit Indonesië is er één 1e generatie migrant (21 jaar), één 2e generatie migrant (21 jaar) en van één is de geboorteplaats onbekend (37 jaar). De vrouwen uit de Molukken zijn alle drie 2e generatie migrant, twee ervan zijn 18 jaar en de andere vrouw is 25 jaar oud. De 1e generatie migrante uit Indonesië is in Nederland voor studie.

De vrouwen zijn geen van allen minderjarig, de jongste is 18, de oudste 37 jaar (zie tabel 21). De gemiddelde leeftijd is 23.33 jaar. Dit wijkt nauwelijks af van de gemiddelde leeftijd van de totale onderzoeksgroep (23.45).

Tabel 21. Leeftijd Afstandsmoeders uit Indonesië en de Molukken ten tijde van de Bevalling (N=6)

Leeftijd t.t.v. bevalling	Aantal
18 jaar	2
21 jaar	2
25 jaar	1
37 jaar	1
Totaal	6

Bij de migranten uit Indonesië en de Molukken zijn moeilijk patronen te ontdekken in de omstandigheden en motieven die tot ATA leidden omdat achtergronden sterk variëren. De omstandigheid die het meest gerapporteerd wordt – bij drie van de zes vrouwen – is dat er problemen zijn in het contact tussen de afstandsmoeder en één of beide van haar ouders.

Van twee van deze drie vrouwen worden motieven gerapporteerd die samenhangen met een gebrek aan zelfstandigheid die onder andere wordt toegeschreven aan de jonge leeftijd van de moeder.

Opmerkelijk feit is dat twee van de zes vrouwen (18 jaar en 37 jaar) onverwacht zijn bevallen. Een van deze vrouwen bleek zwanger te zijn van haar ex-vriend, de andere vrouw was verkracht door een onbekende. Over haar situatie werd gerapporteerd: *'.. wilde baby niet zien, bang de ogen van de verkrachter te zien.. geen onbelaste gevoelens voor baby.. nachtmerries over verkrachting en bevalling'*. Schaamte wordt beschreven over voor- en buitenhuwelijkse seks en angst voor woede van de ouders of de verwekker.

Wat opvalt is dat bij vijf van deze zes vrouwen in de rapportage vermeld staat dat zij hun kind goeds toewensen: *'wil dat haar kind niets tekort komt.. wil dat haar zoon een veilige, goede opvoeding krijgt.. wil dat haar kind opgroeit in een gezin met liefdevolle gevoelens voor hem.. wil het allerbeste voor hem'*.

ATA en de vrouwen die speciaal naar Nederland zijn gekomen om afstand te doen

De dossiers

Acht afstandsmoeders zijn speciaal naar Nederland gekomen om afstand te doen van hun kind. Twee van deze afstandsmoeders woonden op het moment van ATA in Turkije. De andere zes afstandsmoeders waren afkomstig uit Ierland, Litouwen, Marokko, Slowakije, Thailand en Tsjechië.

In de rapportages staat niet vermeld waarom zij voor Nederland hebben gekozen. Wel blijkt dat enkele vrouwen zelf in Nederland hebben gewoond of een familielid of kennis in Nederland hebben. Eén vrouw geeft als reden om naar Nederland te komen dat zij de afstandsprocedure hier gunstiger vindt dan in haar eigen land.

De leeftijd van deze afstandsmoeders varieert van 17 tot 42 jaar (zie tabel 22). De gemiddelde leeftijd is 24.13 jaar. Dit is iets hoger dan de gemiddelde leeftijd van de totale onderzoeksgroep (23.45).

Tabel 22. Leeftijd ten tijde van de Bevalling van Afstandsmoeders Speciaal naar Nederland gekomen voor ATA (N=8)

Leeftijd t.t.v. bevalling	Aantal
17 jaar	2
19 jaar	1
21 jaar	2
27 jaar	1
29 jaar	1
42 jaar	1
Totaal	8

Geheimhouding

Het patroon dat in twee dossiers expliciet en bij de andere vrouwen impliciet in de rapportages terugkomt als motief voor ATA is het feit dat de vrouw wil dat haar zwangerschap en/of het bestaan van het kind verborgen blijft. Bij twee vrouwen (27 en 32 jaar) wordt de angst voor geweld beschreven vanwege een buitenechtelijke zwangerschap. Beide vrouwen hebben thuis hun zwangerschap niet verzwegen, omdat de zwangerschap het probleem niet is. Zij vrezen echter dat hun kind op de biologische vader zal lijken. Na de ATA zijn beide vrouwen van plan hun omgeving te vertellen dat hun kind dood is.

Bij andere vrouwen wordt geheimhouding niet expliciet gemeld maar kan verondersteld worden dat het een rol speelt in hun besluit afstand te doen en mogelijk ook in hun besluit dit in een ander land dan hun thuisland te doen. Bij twee vrouwen staat het sociale stigma dat aan ongehuwd moederschap kleeft beschreven als reden tot ATA. Zo blijkt een vrouw van 17 jaar verbannen uit de leefgemeenschap in haar land van herkomst in verband met het ongehuwd moederschap. Zij is naar Nederland gestuurd door haar ouders met als doel en opdracht het kind hier achter te laten. Zij hoopt weer opgenomen te worden in de familie als zij terugkeert zonder kind. Van de andere vrouwen lopen omstandigheden en motieven uiteen. Genoemd worden redenen als - te jong - wil carrière maken - geen kinderwens.

Migratieoverstijgende omstandigheden en motieven

In de bovenstaande paragrafen zijn omstandigheden en motieven beschreven die voorkwamen op basis van dossiers die gecategoriseerd waren op migratieachtergronden. Daarbij kwam een aantal motieven aan het licht die niet per se gebonden waren aan migratie. Hieronder volgen de bevindingen die weliswaar voornamelijk aan interviews met niet-migranten zijn gekoppeld, maar in meer of mindere mate ook onder de migranten voorkwamen en waarvan enkele in voorgaande paragrafen wel zijn benoemd maar nog niet uitgewerkt. De bevindingen die oprijzen uit de interviews worden aangevuld met de gegevens die uit de dossiers zijn opgetekend.

Een van de motieven om een kind af te staan bleek voort te komen uit de omstandigheden waarin het kind was verwekt, verbonden aan seksueel geweld of andere vormen van niet-consensuele seks. Niet-consensuele seks werd specifiek gerapporteerd bij vluchtelingen (zie paragraaf 'ATA en vluchtelingen: de dossiers'). Echter, ook bij andere migranten en niet-migranten kwam niet-consensuele seks ter sprake.

Niet-consensuele seks

Jolanda is 29 jaar op het moment dat ze deelneemt aan het interview. Zij heeft op dat moment twee kinderen. Haar oudste kind, een zoon, is negen jaar en haar jongste kind, ook een zoon, is 3 jaar en stond ze kort na zijn geboorte af ter adoptie. Jolanda was, zo legt ze uit gedurende het interview, al jong getrouwd en al snel werd haar eerste kind geboren. Als haar kind de kleuterleeftijd heeft bereikt, Jolanda is op dat moment rond de 25 jaar, loopt haar huwelijk op de klippen op een voor haar onverwachte wijze. *'(..) En dat was toch wel een harde klap. Vooral als je zelf eigenlijk nog weinig van het leven weet, omdat ik nog vrij jong was toen ik met hem trouwde en mijn eerste zoontje kreeg. Dan snap je dat niet. Dan raak je eigenlijk de weg kwijt op dat moment.'* Jolanda's leven staat op z'n kop. Het vertrek van haar echtgenoot laat haar ontredderd achter. *'Omdat ik toen het nodige had meegemaakt stond ik niet helemaal stabiel in het leven. Daardoor ben ik dus, ja, wat onvoorzichtig geworden door 's nachts alleen over straat naar huis te gaan. En toen ben ik verkracht en bleek naderhand dat ik zwanger was daarvan. Want ik had verder geen contacten, dus het moest wel daarvan zijn.'* Jolanda beschrijft dat de verwekker een 'donkere man' was, en dat dit aan haar tweede kind te zien zou zijn. Het kind zou haar herinneren aan de traumatische ervaring die ze die nacht op straat had opgedaan. En met dit negatieve gevoel doet ze haar kind tekort: *'(..) ik kan het niet zelf opvoeden. Ik hou er wel van, natuurlijk. Want het is toch ook een deel van mij. Maar anders dan van mijn zoon die uit mijn huwelijk tot stand is gekomen, dat voorzag ik al. Want dat was vrijwillig en het andere natuurlijk niet. Enne, het belangrijkste is dat het kind onvoorwaardelijke liefde krijgt, natuurlijk.'* Al tijdens de zwangerschap vergelijkt Jolanda haar gevoelens voor de nog ongeboorte vrucht met haar

gevoelens voor haar kind dat geboren was uit consensuele seks. Ze ontdekt de zwangerschap bij 25 weken, de abortusgrens is gepasseerd. Direct gaan haar gedachten richting ATA.

De ongewenste omstandigheden waaronder het kind is verwekt zijn voor Jolanda een belangrijk motief, zo wordt tijdens het interview duidelijk. In de dossiers stonden soortgelijke motieven om tot ATA te besluiten gerapporteerd. Zo wordt van een 28-jarige vrouw vermeld: *'tijdens haar vakantie verkracht door onbekende toerist... heeft niemand op hoogte gesteld, schaamde zich... kind zal haar aan het trauma herinneren... zal niet genoeg van het kind kunnen houden'*. Of een vrouw van 16 jaar: *'verkrachting, 's nachts van haar fiets getrokken... verkrachting geheim gehouden... kan kind niet los zien van verkrachting... kind herinnert haar aan de vreselijke ervaring... kind is niet uit liefde geboren'*. En een vrouw van 18 jaar: *'zwanger door verkrachting door onbekende... is bang dat ze haar kind wat zou verwijten omdat het voortkomt uit verkrachting.'*

De onderzoekers kregen rapportages onder ogen waarin niet-consensuele seks expliciet werd gerapporteerd. Ook werd gerapporteerd over situaties waarbij extreme vormen van seksueel geweld of minder extreme vormen van dwang werden beschreven. Echter, in veel rapportages bleef onduidelijk óf en op welke wijze dwang een rol speelde. Wanneer is seks niet-consensueel?

In de Nederlandse wetgeving wordt seks onder dwang afgezet tegen consensuele seks. Seks zonder consensus betekent dat er sprake is van (bedreiging met) geweld of een andere feitelijkheid, bijvoorbeeld psychische druk (Frenken, 2002). Met het begrip 'ontucht' wordt onderscheid gemaakt in seksueel geweld met minderjarigen. Er is volgens de Nederlandse wet sprake van ontucht als het lichaam van een kind beneden de 12 jaar seksueel is binnengedrongen. Voor kinderen tussen de 12 en 16 jaar is er sprake van ontucht als er een klacht is ingediend door het kind, een ouder of de RvdK. De term 'ontucht' geldt ook voor het seksueel binnendringen van het lichaam van een (meer- of minderjarig) bewusteloos persoon of van iemand met een lichamelijke of verstandelijke beperking⁷⁶.

Rapporterende hulpverleners zijn tijdens het opstellen van gespreksverslagen niet uitgegaan van wetgeving of van tevoren vastgestelde definities. Zij hebben begrippen letterlijk opgetekend uit de monden van vrouwen en daarnaast hebben zij begrippen toegekend op basis van interpretaties van beschreven situaties. De omstandigheden waaronder Jolanda's kind is verwekt, een verkrachting, valt in dit onderzoek onder niet-consensuele seks. Maar wat staat wel en wat staat niet in rapportages vermeld? Valt bijvoorbeeld uit een rapportage af te lezen als een vrouw zichzelf tot seks heeft gedwongen, omdat ze een opdringerige partner niet durfde te weigeren? Het is ook mogelijk dat ze expliciet zegt geen seks te willen,

⁷⁶ Zie: Wetboek van Strafrecht, Artikel 242 t/m 249.

maar daar niet in wordt gekend en zich om wat voor reden dan ook niet verzet. Dergelijk gradaties zijn vaak niet uit de documenten in de dossiers op te maken. In 29 dossiers wordt door hulpverleners gerapporteerd over seks die de onderzoekers hebben vastgesteld als niet-consensueel (zie tabel 24). Soms staat het woord 'verkrachting' vermeld. Naast seksueel geweld door middel van bedreiging wordt in de dossiers gerapporteerd over seks na bedwelming, seks met een verstandelijk beperkte vrouw die zichzelf achteraf als ongewenst benoemd en seks als betaling aan mensensmokkelaars. De terminologie in rapportages is niet eenduidig. Bij andere zaken is het evident dat er sprake was van gedwongen seks omdat er sprake is van bruto seksueel geweld door onbekenden, bijvoorbeeld in een oorlogssituatie. Een voorbeeld hiervan is een 19 jarige vrouw uit een Afrikaans land die gedwongen seks onderging door een aantal militairen die voor haar ogen haar ouders hadden vermoord. Naast vrouwen uit Afrikaanse landen hadden ook vrouwen uit voormalig Joegoslavië te maken met extreme vormen van seksueel geweld.

Naar de omstandigheden waaronder het kind verwekt is wordt wellicht meestal door hulpverleners geïnformeerd. Echter, over deze omstandigheden wordt niet standaard door hulpverleners gerapporteerd. Als het al ter sprake komt, hoeft het feit dat er wel of geen sprake was van seksueel geweld niet altijd in de verslaglegging te zijn opgenomen. De vraag is of vrouwen de omstandigheden waaronder het kind is verwekt 'gemakkelijk' bespreken of liever verzwijgen. Tankink (2009) stelt dat vluchtelingen geneigd zijn seksueel geweld te verzwijgen omdat, zo concludeert Tankink, de situatie in het gastland niet als veilig genoeg wordt ervaren. Het delen van de ervaringen kan blijkbaar nieuwe bedreigingen oproepen. Niet alleen migranten, ook niet-gemigreerde vrouwen zijn geneigd om (seksueel) geweld te verzwijgen (Groen, 2003). Vanuit schaamte voor het seksuele geweld dat hen is overkomen zou sprake kunnen zijn van onderrapportage. Schaamte voor de niet gewenste conceptie en de te laat ontdekte zwangerschap wordt vaak tijdens de interviews beschreven. Schaamte voor de misschien gedwongen, maar in ieder geval achteraf ongewenste seks. Christy verwoordt haar schaamte:

Interviewer: Je zei van 'ik schaamde me heel erg'. Waar schaamde je je dan voor?

C: Dat ik dit had meegemaakt. Ik gaf de schuld ook 100% aan mezelf. 100%. Ik gaf hem niet de schuld. Ik gaf mezelf de schuld. Van hoé ver heb ik dit laten komen. Hoé ver heb ik mij laten gaan. Hoe ver weet je..

Christy werd ongewenst zwanger van haar vriend. Hij gedraagt zich onberekenbaar en nadat zij hem van de zwangerschap op de hoogte heeft gesteld is de relatie spoedig uit. Christy zegt niets over seks onder dwang, maar neemt 'de schuld' volledig op zich, en dat weegt zwaar. Christy en met haar ook andere vrouwen die deelnamen aan het onderzoek verwijten zichzelf dat ze de zwangerschap niet hebben voorkomen en de zwangerschap te laat ontdekten. Net

als Christy kan niet iedereen de woorden vinden om de schaamte precies te duiden. Vaak worden de woorden schaamte en schuld door- en naast elkaar gebruikt. Christy schaamt zich voor de omstandigheden waaronder de conceptie tot stand kwam. Maar als die omstandigheden onder dwang gebeuren neemt dat (een deel van) de verantwoordelijkheid weg bij de afstandsmoeder. De moeder en haar omgeving kunnen de verwekker verantwoordelijk houden voor de conceptie en daarmee wordt de schuld over de tot standkoming van de zwangerschap en schaamte over de seks (deels) aan de verwekker toegeschreven. Het feit dat er sprake is geweest van seksueel geweld neemt (een deel van) de verantwoordelijkheid voor de conceptie weg. Dit kan een reden voor vrouwen zijn om niet-consensuele seks te rapporteren (overrapportage). Concluderend kan worden gesteld dat de rol van niet-consensuele seks in het proces van besluitvorming betekenisvol is. Echter, het getal 29 voor het aantal meldingen van niet consensuele-seks in de rapportages is gezien de kans op over- zowel als onderrapportage weinig zeggend.

Ontregelde levens

Jolanda, de vrouw die 's nachts door een onbekende man op straat werd verkracht, neemt het ATA besluit in een periode dat haar leven ernstig is ontregeld. Ze is net gescheiden en ze verwoordt dat ze 'de weg kwijt was'. Zowel in de interviews als in de dossiers bleek dat vrouwen tijdens de besluitvorming nogal eens in omstandigheden verkeerden waarbij sprake was van vaak tijdelijke maar wel ernstige ontregeling. Nicky, de 16-jarige geadopteerde afstandsmoeder uit Latijns Amerika beschreef een periode van drugsgebruik en een ontregeld (uitgaans)leven, wat geduid zou kunnen worden als een 'turbulente puberteit'. Van een turbulente puberteit was ook sprake bij Christy, die beschrijft hoe ze sinds haar 15de af en aan bij vriendinnen woonde, na de scheiding van haar ouders. Ook bij Rosie, die op haar 15de zwanger werd, was sprake van een turbulente tienertijd. Rosie vertelt:

Ik woonde bij mijn moeder thuis, met mijn moeder en mijn zusje. Mijn moeder heeft altijd veel wisselende relaties gehad, en het was sowieso heel hectisch bij ons thuis, want ik woonde dan bij mijn moeder, met mijn broertje en mijn zusje en mijn moeder's vriend. Maar die vriend dronk heel veel en die rookte heel veel, en dan bedoel ik niet de normale sigaretten. En mijn moeder werd dan een beetje meegesleept. Mijn moeder is altijd al anders geweest. Ze ging altijd naar houseparty's en ze dronk ook altijd heel veel. Maar door hem werd het nog meer en werd het huishouden heel erg ontregeld. Ze kreeg schulden en de kinderen werden op de tweede plek gezet. Ik werd steeds meer verantwoordelijk voor de opvoeding van mijn broertje en mijn zusje. Dat is eigenlijk al begonnen toen ik in groep acht zat.

Pubers hebben veel ontwikkelingstaken. Deze levensfase wordt (nog) ingewikkelder als de omstandigheden instabiel zijn. Dit zijn de omstandigheden waarin deze tieners tot ATA besluiten.

Niet alleen vrouwen in de tienerleeftijd beschreven dat de besluitvorming had plaatsgevonden gedurende een turbulente periode in hun leven. In de paragraaf 'ATA en migranten uit Europese landen' staan de omstandigheden beschreven waaronder Leontine, de Oost-Europese arbeidsmigrante, tot ATA besloot. Zij beschreef hoe ze er alleen voor stond omdat haar man in de gevangenis belandde. Ze besloot in de Nederlandse seksindustrie te gaan werken, liep door een ongewenste zwangerschap haar inkomsten mis en raakte daardoor in de omstandigheden waarbij ze moest vechten voor haar ouderschapsrechten voor de kinderen in haar thuisland. Haar besluitvorming tot ATA van haar nog ongebooren kind vond plaats in een situatie waarin ze afgeleid werd door andere grote zorgen.

Ook Inge beschreef tijdens het interview turbulente omstandigheden. Inge is ten tijde van het interview 29 jaar en ruim zes jaar geleden ongewenste zwanger geraakt. Nadat ze de doelen van het onderzoek en van het interview heeft vernomen steekt ze van wal. Inge praat gemakkelijk. Ze weet de woorden te vinden om haar gevoelens van verwarring uit te drukken. Want verwarring was er, zowel gedurende haar besluitvormingsproces als daarna. Want: de adoptie van haar kind vond uiteindelijk niet plaats. Haar kind bleef in het pleeggezin waar het direct na de geboorte was geplaatst. De reden van deze wending was dat de verwekker te kennen had gegeven het vaderschap te willen claimen. En dat vond Inge, net als de medewerker van de RvdK, geen wenselijke oplossing voor het nog ongebooren kind:

I: Uhm, ik had een relatie met een erg foute man, zoals we dat nu achteraf zeggen. Inderdaad een moeilijke relatie waarin ik niet mezelf was en niet, of ook, weinig vrijheid had. Ik werd lichamelijk en vooral geestelijk mishandeld of beperkt. Ik probeerde wel het leven te leiden dat je op die leeftijd hebt. Ik studeerde ook, ik had vriendinnen, ik ging op stap, de gebruikelijke dingen eigenlijk. Alleen door de relatie werd dat min of meer beperkt. Van mijn vriendinnen afgesloten, minder op stap, of met problemen op stap. Ik was niet heel happy op dat moment zeg maar.

Inge had in die tijd een relatie met een man uit Kongo (DR). Ze woonde bij haar ouders, en hij woonde bij hen in. Gedurende zijn asielpcedure en ook nadat hij een status kreeg zijn Inge en haar ouders bij hem betrokken en met hem begaan.

Het was een beetje dubbel. Aan de ene kant had ik met hem te doen. Hij had natuurlijk ook zoveel meegemaakt, familie kwijtgeraakt.. ja, dan wil je hem ook zoveel mogelijk helpen. Aan de andere kant werd ik ook steeds meer het slachtoffer van zijn greep op mij en zijn manier van denken en doen. Mijn ouders hadden daar minder last van. Ze kregen wel wat mee, maar veel houd je natuurlijk verborgen. Je schaamt je ervoor en je wilt liever niet dat je ouders dat zien. Plus natuurlijk dat je ouders daar tegen gaan zijn en moeilijk gaan doen. Dus je probeert dat te verbergen op dat moment.

Inge bevond zich in een ingewikkelde sociale situatie en daar komt de ongewenste zwangerschap bovenop. Ze moet onder tijdsdruk een onomkeerbare beslissing nemen over haar te laat ontdekte zwangerschap. Maar ondertussen wordt ze afgeleid door de problematische relatie met haar ex-vriend en het dubbelleven dat ze leidt.

Moeilijke omstandigheden zijn inherent aan ATA omdat ATA voortvloeit uit moeilijke omstandigheden. Er is vrijwel altijd sprake van andere turbulentie naast de ongeplande zwangerschap. De vraag rijst of een weloverwogen beslissing genomen kan worden in een levensfase waarin ook andere problematiek veel aandacht vraagt. Een andere vraag die rijst is of een tiener in een turbulente periode een beslissing kan nemen een kind af te staan. Deze vraag staat centraal in de paragraaf 'Leeftijd als omstandigheid en motief'.

Een ontregeld leven leidt vrouwen af van het ATA-besluitvormingsproces en vormt daarmee een contra-indicatie voor een weloverwogen besluit. Naast omgevingsfactoren werden in de dossiers ook andere ontregelende omstandigheden beschreven. Zo werd in de diverse migranten-categorieën incidenteel over psychiatrische problematiek en drugsgebruik gerapporteerd. Dergelijke vormen van ontregelende omstandigheden kwamen ook terug in de dossiers van niet-migranten. Bij de niet-migranten ($N=85$) werd in zeven dossiers gerapporteerd over psychiatrische problematiek, en in zeven dossiers werden vrouwen 'verstandelijk beperkt' of 'zwak begaafd' genoemd. Bij 20 niet-gemigreerde vrouwen werd een moeilijke jeugd gerapporteerd in bewoordingen als: 'opgegroeid in een *kindertehuis*' of 'opgegroeid in een *pleeggezin*'. Aan deze en ook andere situaties bleken dan vaak seksueel misbruik en/of andere vormen van mishandeling ten grondslag te liggen, regelmatig resulterend in een verbroken contact met de ouders. Bij drie niet-gemigreerde vrouwen werd melding gemaakt van drugsgebruik.

Hoe kan een zwangerschap over het hoofd worden gezien?

Terug naar Christy, de vrouw die haar schaamte uitdrukte over 'dat ze het zo ver had laten komen'. Christy verwijt zichzelf dat ze ten eerste de zwangerschap niet had voorkomen, en bovendien te laat ontdekte. Uit de dossiers blijkt dat er meer vrouwen waren die de zwangerschap pas laat ontdekten. Van 53.8% van de 197 vrouwen ($N=106$) is bekend bij hoeveel weken zwangerschap zij vermoedden of zeker wisten dat zij zwanger waren⁷⁷. Van sommigen daarvan stond alleen in het dossier vermeld wanneer zij het vermoeden kregen dat ze zwanger waren, bij anderen alleen wanneer zij het zeker wisten. Daar waar beiden bekend was uit

⁷⁷ Vaak was niet duidelijk of het aantal weken of maanden zwangerschap dat in het dossier stond gerekend was vanaf de eerste dag van de laatste menstruatie of vanaf de conceptie. Vaak stond er een aanduiding als 'ongeveer' bij het aantal weken of maanden. Hierbij is het aantal weken aangehouden dat vermeld stond en indien het aantal maanden vermeld stond is dit omgerekend naar weken.

het dossier is het aantal weken zwangerschap waarop ze het vermoeden aangehouden. In tabel 23 is te zien dat van de hele groep van 197 vrouwen 7.6% in de laatste 5 weken van de zwangerschap merkte dat zij zwanger was (N=15) en 5.1% het pas merkte bij de bevalling (N=10). 13.2% van de vrouwen merkte dat ze zwanger was binnen de periode van de abortusgrens⁷⁸ van 22 weken (N=26).

Tabel 23. Stadium van de Zwangerschap waarbij het bestaan van de Zwangerschap bekend was bij de Afstandsmoeders (N=197)

Stadium zwangerschap waarbij zwangerschap bekend	Percentage afstandsmoeders (%)
0 t/m 12 weken	3.0 (N=6)
13 t/m 22 weken	10.2 (N=20)
23 – 30 weken	16.8 (N=33)
30 – 35 weken	11.2 (N=22)
35 t/m 40 weken	7.6 (N=15)
Tijdens de bevalling ⁷⁹	5.1 (N=10)
Onbekend	46.2 (N=91)
Totaal	100.0 (N=197)

Hoe kan het gebeuren dat zoveel vrouwen de zwangerschap pas laat ontdekken? Dat is een vraag die ook in de interviews ter sprake kwam. Net als Christy ontdekte ook Tjitske haar zwangerschap laat: ze was 27 weken zwanger toen de zwangerschap werd vastgesteld. Tjitske is 24 jaar als ze bevalt van haar dochter. Ze heeft op dat moment een drukke baan en werkt soms 70 tot 80 uur in de week:

T: Het stomme was, ik slikte wel eens de pil door, zeker als ik moest reizen voor mijn werk.(..) En wat er toen gebeurde is later gebleken. Eens in de zoveel tijd heb je een tussentijdse bloeding tijdens de zwangerschap. Ik heb gewoon gedacht, oh, ik ben gewoon ongesteld. Dus achteraf gezien waren er die signalen. Maar aan de andere kant als je daar totaal niet mee bezig bent en daar ook niet van uitgaat en je de pil gewoon doorslikt en zo'n sterk immuunsysteem hebt dat je nergens last van hebt. Okay, dat je wel eens moe bent, maar ja, he, als je logisch nadenkt, veel werken, flink op stap, onregelmatige tijden.

Onderzoekster: Dus jij slikte de pil.

T: Ja, maar ik vergat 'm ook wel eens. Ja.

⁷⁸ Volgens het Wetboek van Strafrecht is het in Nederland toegestaan om een ongewenste zwangerschap te laten beeindigen totdat 'een vrucht die naar redelijkerwijs verwacht mag worden in staat is buiten het moederlichaam in leven te blijven'. De grens voor levensvatbaarheid is op dit moment vastgesteld op 24 weken. In de praktijk hanteren de meeste artsen een veiligheidsmarge van 21 weken en enkele dagen. Deze praktijkgrens van (ongeveer) 22 weken is in dit onderzoek aangehouden. De zwangerschapsduur wordt met een echoscopie vastgesteld

(<http://www.minbuza.nl/dsresource?objectid=buzabeheer:59216&type=pdf> bezocht op 24 november 2010).

⁷⁹ Deze vrouwen kwamen er achter dat zij zwanger waren doordat de bevalling was begonnen.

Tjitske leidt een druk en onregelmatig leven. De tussentijdse bloedingen, afgedwongen door pilgebruik, leiden haar om de tuin. Marianne, een vrouw die op haar 25-ste ongepland zwanger werd kan het niet geloven als haar dokter haar meedeelt dat ze 7,5 maand zwanger is. Ze beschrijft hoe haar onregelmatige menstruatiecyclus haar in deze situatie bracht:

M: Nou, ik ben niet een van de dikste en dat is altijd zo geweest, dus ik verwacht dan bij 7,5 maand een buik. Maar nee, misschien was ik drie kilo dikker, of vier, ofzo. Maar ja, iedereen kan wel eens wat aankomen. Ik zat eigenlijk aan de twee maanden, drie maanden, vier maanden te denken en ja, het was gewoon onmogelijk.

Onderzoekster: Had je niet gemerkt dat je niet meer ongesteld werd?

M: Nou, ik was dertien toen ik voor het eerst ongesteld werd en gelijk daarna heb ik baarmoederontsteking gekregen en sinds dat moment heb ik altijd een onregelmatige cyclus gehad; dan een week later, dan drie weken niet, dan wel. De dokter en ik hebben alles al geprobeerd. Zelfs met de pil kregen we het niet recht en ja, toen heb ik op een gegeven moment hele zware hormonen gekregen en als je er geen last van hebt... toen hebben we het eigenlijk maar zo gelaten. En het is mij eigenlijk niet opgevallen en in die zeven en een halve maand ben ik ook gewoon wel ongesteld geweest. Dus dat. En die dokter zegt dat komt vaker voor bij zwangerschappen van vrouwen die baarmoederontsteking gehad hebben. Dat blijkt niet goed meer te sluiten, dus dat kan voorkomen.

Marianne leefde met een onregelmatige cyclus. Ze vermoedde op een gegeven moment wel iets, omdat ze zich anders voelde dan anders. Om die reden ging ze naar de dokter. Maar het nieuws dat haar zwangerschap zo ver was gevorderd overviel haar enorm. Bij Nicky, de uit Latijns Amerika geadopteerde jonge vrouw, speelden andere oorzaken een rol. Zij legt uit:

Ik voelde me niet zo lekker, dus deed ik uiteindelijk een zwangerschapstest. Nou, die bleek positief. Ik had echt zoiets van "hoe kan dat"? Ik zat niet aan de pil, dat niet, maar ik had toch veilige seks, dus ik had echt zoiets van, hoe kan dat nou?

Onderzoekster: Wat voor voorbehoedsmiddel gebruikte je?

N: Alleen een condoom. Achteraf ga je ook denken: was er wel een condoom? En noem maar op. Het was mijn ontmaagding, dus daar lette ik ook minder op zeg maar.

Nicky weet het niet meer zeker. Ze was nog geen zestien toen ze zwanger werd en gebruikte verdovende en stimulerende middelen. Marianne beschreef dat ze 7,5 maand zwanger was toen ze haar zwangerschap ontdekte en begreep niet hoe haar lichaam zo weinig veranderd kon zijn. Hoe kan een zwangerschap pas in een ver gevorderd stadium worden ontdekt? Afstandsmoeders horen soms de reacties waarin ongeloof doorklinkt, en vaak een impliciete constatering dat ze weinig besef van hun lichaam zouden hebben. Tjitske, de hard werkende twintiger legt uit:

T. Mijn grote nadeel was, ik kwam er pas achter toen ik 27 weken zwanger was. Onderzoekster: Joh.. hoe kwam dat?

T: Ik heb zeg maar van kleins af aan.. in Amerika noemen ze dat een inny of een outy. Zeg maar je navel kan of naar binnen staan of naar buiten staan en ik heb van kleins af aan al dat mijn navel een beetje bol naar buiten staat. En op een gegeven moment kreeg ik steeds meer last van mijn navel. Ik heb jarenlang gesport en mijn postuur is dat ik gewoon brede heupen heb. En ik heb altijd flink buikspieren gedaan. Ik had vroeger blokjes [een "sixpack"]. Dus je zag het ook niet. Mijn buikspieren drukten het plat. Bovendien had ik nergens last van. Ik ben nooit ziek. Ik ben gewoon een rauwdouwer. Een keer had ik wat raars gegeten en toen werd ik misselijk. Maar ik dacht: dat zal wel door het eten zijn. Ik was ook een tijdje constant moe, maar ik werkte ook 70-80 uur in de week en ik rende de trap op en af. Dus ja, weet je, dan ben je wel eens moe. (..) Ik had in principe nergens last van, gewoon niks in de gaten. Maar dan blijkt gewoon: de een heeft er veel last van en de ander niet. En als je figuur zeg maar ideale verhoudingen heeft om zwanger te zijn zonder dat het echt opvalt.. ik heb altijd best wel flinke borsten gehad. Ik had wel een maatje meer, maar dat schommelde sowieso.

De bouw van haar lichaam misleidde Tjitske. Inge, zwanger van haar vriend uit Kongo (DR) legt uit dat niet zozeer haar lichaam als wel haar geest haar misleidde. Ze duwde de gedachte aan een zwangerschap van zich weg tot ze er niet meer omheen kon:

Onderzoekster: Had je een onregelmatige cyclus?

I: Had ik altijd al, ja. Dat had ik inderdaad. En daarmee probeerde ik het wel goed te praten, van ach, het komt wel, het komt wel. Op een gegeven moment weet je het natuurlijk. Onbewust weet je het wel. Maar blijkbaar kun je het zo erg wegdringen dat je er echt in gaat geloven. En dat heb ik heel lang vol weten te houden. Maar dat kon op een gegeven moment niet meer.

Onderzoekster: Hoelang?

I: Lang, want ik heb er pas aan toegegeven met 22 weken toen ik het kindje echt voelde voor het eerst. En toen schrok ik wakker. Ik voelde het kindje en toen was er in een keer de klap van "ik ben echt zwanger". En dan, je kunt er niks meer aan veranderen, toen wilde ik natuurlijk toch niks liever dan een abortus. Geen kind van hem. Alles behalve dat. Maar dat was dus te laat.

Een feit was dat anticonceptie faalde bij Inge en alle andere vrouwen die bereid waren een interview af te geven. Zij bieden inzicht in hoe een combinatie van factoren er toe kan leiden dat een zwangerschap maanden lang over het hoofd kan worden gezien en/of kan worden ontkend.

Ook uit dossiers werd geïnventariseerd welke redenen de oorzaak waren van falend voorbehoeden. Van het grootste deel van de 197 afstandsmoeders is niet bekend waardoor ze hun meestal ongewenste zwangerschap niet hebben kunnen voorkomen (65.0%, N=128). In de dossiers van 35% van de vrouwen (N=69) staat een reden vermeld (zie tabel 24). In de tabel staan de percentages per reden gescoord. Echter, de informatie uit interviews laat zien dat het 'niet voorkomen

van de zwangerschap' complexer is dan de percentages opgesplitst per reden doen vermoeden.

Tabel 24. Redenen waardoor de Zwangerschap niet is voorkomen (N=197))

Reden	Percentage (%)
Seks zonder voorbehoedsmiddel	4.1 (N=8)
Pil een keer vergeten	1.0 (N=2)
Anticonceptie heeft niet gewerkt	9.6 (N=19)
Seks zonder gemeenschap	1.5 (N=3)
Spiraaltje gebroken	0.5 (N=1)
Gewenste zwangerschap	1.5 (N=3)
Dacht dat ze niet (meer) zwanger kon worden	1.5 (N=3)
Niet-consensuele seks	14.7 (N=29)
Geen herinnering aan verwekking	0.5 (N=1)
Onbekend	65.0 (N=128)
Totaal	100.0 (N=197)

Abortus Provocatus

Inge verwijt zichzelf dat ze haar vermoedens heeft verdrongen en daarmee de mogelijkheid om te aborteren voorbij heeft laten gaan. Bij alle vrouwen die deelnamen aan de interviews kwamen de mogelijkheden om wel of geen abortus te doen ter sprake. 14 van de in totaal 16⁸⁰ vrouwen die deelnamen aan de interviews waren de abortusgrens gepasseerd. Uit de tabel aan het begin van de vorige paragraaf blijkt dat een grote meerderheid van de vrouwen de abortusgrens ruimschoots is gepasseerd als de zwangerschap wordt vermoed of vastgesteld. Echter, voor enkele vrouwen is een legale abortus nog wel een mogelijkheid om de zwangerschap te beëindigen. De vraag is waarom zij geen gebruik maakten van deze mogelijkheid. De dossiers geven hier beperkt zicht op. 13.2% van de vrouwen merkte volgens de rapportage dat ze zwanger was binnen de periode van de abortusgrens van 22 weken (N=26). Van hen heeft meer dan de helft zwangerschapsafbreking overwogen (57.7%, N=15), van de overigen is onbekend of ze dit hebben overwogen of niet. Tabel 25 laat iets zien van de motieven om geen zwangerschapsafbreking te doen, voor zover bekend.

⁸⁰ De vrouwen die langer dan twintig jaar geleden hebben afgestaan waren zwanger in een tijd waarin *abortus provocatus* praktisch minder toegankelijk en moreel minder geaccepteerd was.

Tabel 25. Reden om toch geen zwangerschapsafbreking te doen van de Afstandsmoeders van wie bekend is dat zij dit hebben overwogen (N=15)

Reden waarom toch geen zwangerschapsafbreking	Aantal
Vond het te laat	10
Wilde niet	1
Had slechte ervaring met vorige abortus	1
Kon het praktisch niet voor elkaar krijgen	2
Onbekend waarom toch niet gedaan	1
Totaal	15

Van de totale groep van 197 vrouwen is gerapporteerd dat 34.5% zwangerschapsafbreking had overwogen of zou hebben overwogen als het niet te laat was geweest (N=68) en dat 8.6% van de vrouwen zwangerschapsafbreking überhaupt geen optie vond (N=17).

Van alle vrouwen die deelnamen aan een interview (inclusief de vrouwen langer dan 20 jaar geleden hadden afgestaan) wist één vrouw niet meer precies hoever haar zwangerschap was toen werd vastgesteld dat ze zwanger was. Daarnaast was Henny de enige die de abortusgrens niet was gepasseerd. Henny was 20 weken zwanger toen ze haar zwangerschap ontdekte, 23 jaar geleden. Ze was toen 18 jaar. Haar besluitvorming vond plaats in de jaren '80 en zij woonde buiten de Randstad in een kleine dorpsgemeenschap. Zij heeft op het moment van conceptie nog niet zo lang verkering met de verwekker, de man die ze uiteindelijk trouwt. Zij zegt over abortus:

Ik was net aan de pil, maar ja, net te laat. En in eerste instantie denk je van 'is het wel zo of is het niet zo'. Ik had af en toe wel wat bloedingen, dus ik wist niet dat ik zwanger was. Maar toen was ik een tijdje niet ongesteld en ben ik naar de huisarts gegaan. Test gedaan en ik bleek zwanger te zijn. Nou, ik moest meteen door naar het ziekenhuis om te kijken hoever. En toen was het toch al twintig weken. Ik was nog helemaal niet dik. Je kon nog niets zien, maar het was toch al zover. En toen was de vraag van 'wat doe je dan?'. Ik geloof dat de abortustermijn nog niet helemaal was verstreken. In ieder geval was dat nog wel een optie om over te praten. Dat hebben we gedaan. Er waren drie keuzes: het kindje houden, adoptie of abortus. Nou ja, abortus wilden we allebei niet. Dat wilden we niet doen. Ik had een keer met biologie gehoord dat een kindje met 12 weken al helemaal volgroeid of volmaakt was. Dus ik had zoiets van 'dat wil ik niet'. Dus dat viel af.

Het is al lang geleden, Henny weet het niet meer precies. Maar ze herinnert zich dat zij en haar vriend geen abortus wilden, en veel tijd om daar op terug te komen was er niet met een ver gevorderde zwangerschap. Linda weet niet meer precies hoever haar zwangerschap was gevorderd als ze het ontdekt. Haar leven was

ernstig ontregeld toen ze 12 jaar geleden haar kind kreeg. Linda beschrijft dat ze een persoonlijkheidsstoornis heeft en ten tijde van haar zwangerschap was ze verslaafd aan alcohol en harddrugs.

Onderzoekster: Welke oplossingen zijn toen door jouw hoofd gegaan?

L: Nou, zeker geen abortus, absoluut niet. Dat zeker niet.

Onderzoekster: Dat was je niet van plan.

L: Nee, want dat is kindermoord, vind ik. Dat mag niet. Nee dat voelde niet goed. Nee, dat kan niet de bedoeling zijn.

Onderzoekster: Dat was in ieder geval duidelijk. En toen? Wat dacht je nog meer. Wat voor gedachten gingen er door jouw hoofd.

L: Als ze maar betere ouders krijgt dan dat ik heb gehad. Een betere toekomst.

Linda weet niet zeker of ze nog voor abortus in aanmerking kwam. Maar terugblikkend vindt ze abortus geen optie; ze vindt abortus een criminele interventie. Maar deze uitspraak doet ze bijna 12 jaar nadat haar kind is geboren en in een situatie waarin net de eerste stappen zijn gezet naar contact met haar dochter. Niet lang voor het interview plaatsvindt heeft ze haar dochter voor het eerst terug gezien. Daar is ze vol van. Ze kijkt met spijt terug op de ATA en hoopt dat ze het contact met haar dochter zoveel mogelijk kan herstellen. In deze omstandigheden en vol van verlangen legt de onderzoekster haar de vraag voor hoe ze aankijkt tegen een abortus van ditzelfde kind. Haar spijt en verlangen hebben wellicht de betekenis die Linda abortus geeft gevormd en haar reactie tijdens het interview beïnvloed.

Omdat het onderzoek retrospectief is, geldt voor alle vrouwen dat het abortusvraagstuk wordt besproken nadat er geen sprake meer is van een ongewenste zwangerschap, maar van een kind van vlees en bloed. Jolanda beviel 3 jaar geleden van haar zoon. Zij antwoordt het volgende op de vraag of ze abortus heeft overwogen:

J: Ja, maar daar was het te laat voor. Dus dat kon niet meer. Maar nu hij er is, is het ook moeilijk dat je daar dan weer aan denkt. Omdat je 'm nu toch als baby hebt gezien en ik heb ook een foto en haren [van hem]. Dan denk je van goh, dan was hij er toch niet geweest. Hoewel abortus de eerste gedachte was die ik had. Maar het kon niet meer, en dat snap ik dan ook. Na 25 weken gaat het niet meer. Dus in eerste instantie was dat [abortus] het beste geweest, omdat je dan niet door al deze ellende heen moet en je familie niet bij hoeft te betrekken en al die dingen. Maar nu, als je hem hebt gezien als baby, en je denkt er nu aan, dan is dat ook weer moeilijk.

Stilstaan bij de gedachte aan een abortus nadat het kind is geboren is van een andere orde dan stilstaan bij abortus tijdens de zwangerschap. En Jolanda laat zien hoe moeilijk het is om toe te geven abortus te hebben overwogen nadat het kind is geboren, omdat het voelt als verraad. Bij Nicky, de geadopteerde jonge vrouw, speelt in haar uitspraak over abortus mee dat haar adoptiemoeder niet

zwanger kon worden. Ook bij haar was abortus een gepasseerd station vanwege een te ver gevorderde zwangerschap. Zij zegt:

N: Abortus, ik ben er ook geen voorstander van. Ik moet ook eerlijk zeggen, ik weet ook niet of ik dat had gedaan. Misschien had het dan voor toen de situatie makkelijker gemaakt, maar ik denk niet dat ik dat gedaan had. Want als je geen kinderen kunt krijgen en je wilt ze graag, die mensen moeten ook de kans krijgen. En abortus is toch eigenlijk dood maken, hoe je het ook zegt, wendt of keert. Ik heb zoiets van, zo maak je iemand gelukkig en het kind komt goed terecht, of vaak goed terecht. Dan heb je toch twee in een. Ik heb het niet meer en zij hebben wat ze willen. Dus eigenlijk was dit de enige optie voor mij van begin tot het einde.

Christy zegt 8 jaar na de geboorte van haar kind schoorvoetend:

C: Het was gewoon vaak, dat als je thuis zat dan, met je dikke buik (...). Ja, dan zit je en dan voel je het bewegen. En dan heb je toch zoiets van, Ja, het is toch echt. Het is gewoon echt. Het zit gewoon ..daar!

Onderzoekster: Je voelde het.

C: Ja, het was zo moeilijk eigenlijk om te begrijpen, om het mee te maken, om gewoon eh.. alles ook door te zetten, want .. doorzettingsvermogen heb ik gewoon. Ten eerste kan je geen abortus plegen. Was het al eerder ontdekt, ik zal maar zeggen voor die 6 maanden, dan had ik het wel gedaan. Zeg ik ook eerlijk. Maar, ja. Na 6 maanden gaat dat niet meer. Moord op je kind. Dus dat kan ik ook niet over mijn hart verkrijgen.

Toegeven dat je eigenlijk een abortus wilde, of het op z'n minst hebt overwogen is niet gemakkelijk. Zeker als je spijt hebt van de ATA. Desondanks durft Christy uit te spreken dat 'abortus plegen'- haar woordkeus impliceert 'een moord plegen'- haar voorkeur zou hebben gehad. Ook Fidan, de Turks-Nederlandse moeder heeft spijt dat ze door het verzwijgen en ontkennen van de zwangerschap de abortusgrens laat passeren. En enkele jaren later, als ze weer ongepland zwanger wordt laat ze zich dit niet nog een keer gebeuren:

Want destijds, toen was ik denk ik achttien, negentien ofzo, toen had ik een relatie met een Nederlandse jongen. (...) Toen ben ik van hem ook zwanger geraakt. Alleen uhm, ik heb er eigenlijk heel lang over nagedacht, maar een Nederlandse jongen, dat gaat gewoon echt niet in een Turkse familie natuurlijk. En toen heb ik een abortus genomen.

Fidan overwoog in eerste instantie om met deze Nederlandse jongen te trouwen, maar daarvoor ziet ze weinig mogelijkheden. Dus kiest ze voor abortus, want een tweede ATA is het laatste wat ze wil meemaken.

Leeftijd als omstandigheid en motief

In de voorgaande paragrafen, bij zowel migranten als niet-migrantinnen rees met regelmaat het onderwerp 'leeftijd' op. Zowel tijdens de interviews met moeders en

hulpverleners, als in de rapportages stond het onderwerp leeftijd vaak centraal. De wijze waarop de rol van leeftijd in de besluitvorming werd omschreven was in termen als 'te jong' of 'nog te onvolwassen'. De leeftijd van een afstandsmoeder blijkt een belangrijk gegeven bij de besluitvorming tot ATA. In de paragraaf 'juridische procedure' staan de juridische implicaties beschreven, zoals verbonden aan de kalenderleeftijd van een vrouw. In de praktijk werken formele mogelijkheden en onmogelijkheden door in de persoonlijke afwegingen bij ATA. Leeftijd als juridische indicator en leeftijd als motief beïnvloeden elkaar gedurende de besluitvorming. In deze paragraaf wordt beschreven hoe ze interacteren. Daartoe worden beide dimensies in eerste instantie kunstmatig gesepareerd.

Leeftijd bepaalt de omstandigheden

Tabel 3 in Deel 1 biedt een overzicht van de leeftijd van de afstandsmoeder ten tijde van de bevalling. De geboortedatum van de vrouwen was bij één vrouw niet bekend. Omdat alle geboortedata van de kinderen bekend waren is op nauwkeurige wijze de leeftijd van de 196 afstandsmoeder ten tijde van de bevalling vastgesteld.

In de tabel is te zien dat 18.4% van de moeders ($N=36$) onder de 18 jaar was toen ze beviel en 5.1% van de moeders ($N=10$) onder de 16 jaar. Dit betekent dat de meeste van deze moeders als minderjarige hun kind afstonden.⁸¹ Sinds 1988 is men in Nederland meerderjarig vanaf 18 jaar. Voor 1988 gold deze grens bij 21 jaar. Ook nu nog geldt voor sommige beroepen wettelijk een leeftijdsgrens van 21 jaar. In het strafrecht heeft de leeftijd van 21 jaar betekenis omdat de rechter kan bepalen om voor jongvolwassenen tussen de 18 jaar en 21 jaar het jeugdstrafrecht toe te passen, bijvoorbeeld als 'de persoonlijkheid van de dader daartoe aanleiding geeft'.⁸² Blijkbaar houdt de Nederlandse wetgeving rekening met individuele verschillen en zijn grenzen in rijpheid en volwassenheid niet eenduidig te combineren met kalenderleeftijden. In dit onderzoek bleek ruim de helft van de afstandsmoeders 21 jaar of jonger (54.1%, $N=106$).

Naar de ontwikkeling van kind tot volwassenheid is in de psychologie, pedagogiek en culturele antropologie veel onderzoek gedaan. Het verschil tussen een kind en een volwassene is niet alleen een biologisch, neurologisch of psychologisch gegeven. De notie 'kind' is ook een culturele constructie. Dit betekent dat in andere culturen op andere wijze betekenis kan worden gegeven aan de notie 'kind' of 'volwassene'. Daarnaast getuigen veranderingen in bijvoorbeeld de

⁸¹ De adoptieuitspraak vindt op zijn snelst plaats 15 maanden na de bevalling. Een aantal moeders zal dan de 18-jarige leeftijd hebben bereikt. Desondanks vindt een groot deel van de besluitvorming van de moeder plaats ruim voor de adoptiezitting. Drie maanden na de bevalling wordt door de moeder al dan niet de belangrijkste stap gezet richting ATA: zie paragraaf 'Twee trajecten'..

⁸²<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/vragen-en-antwoorden/wanneer-geldt-het-jeugdstrafrecht.html> (bezoekt op 20 september 2010).

Nederlandse wetgeving dat betekenissen van de noties 'kind' of 'jeugd' tijdgebonden zijn (zie ook: Dasbergen, 2009 [1975]).

In de Westerse wetenschap en in de Nederlandse hulpverlening domineren opvattingen uit de psychologie en pedagogiek over de specifieke ontwikkelingsfase die met de notie 'adolescentie' wordt gedeut. Onder deze periode wordt de leeftijdperiode van 10 (of soms 12) tot (vaak) 22 jaar verstaan (De Wit en van der Veer, 1987; Crone, 2008). Wat deze theorieën gemeen hebben is dat de adolescentie wordt gezien als een aparte ontwikkelingsfase. De periode wordt gekenmerkt door grote veranderingen die gepaard kunnen gaan met emotionele verwarring ('storm en stress'). De wijze waarop de adolescent deze periode doorkomt is afhankelijk van veel factoren waaronder omgevingsfactoren en de blootstelling aan belangrijke levensgebeurtenissen (Erikson, 1982; Crone, 2008; Delfos, 2003; Goossens, 2006).

Cognitieve ontwikkeling, identiteitsontwikkeling en sociale ontwikkeling

Hester, heeft 23 jaar geleden afgestaan, ze was toen 18 jaar:

'(...) Maar omdat ik nu anders in het leven sta, en ondertussen ook weet dat ik redelijk kinderen kan opvoeden(..) denk ik van "dat hadden we nooit moeten doen. Dat hadden we gemakkelijk gered met zijn tweetjes." Maar toen dachten we anders en handelden we anders. Je bent jong en onervaren. Nog een kind eigenlijk.'

In Nederland staan zeer jonge vrouwen hun kind af ter adoptie. Ook vrouwen die voor de wet bijvoorbeeld nog geen auto mogen rijden en onder het jeugdstrafrecht vallen mogen het uiteindelijk onomkeerbare traject naar ATA afleggen. Dit roept vragen op over het gedachtegoed waarop in Nederland keuzes worden gemaakt bij de vormgeving van wetten en hulpverleningsprotocollen.

Voor dit onderzoek voert het te ver om alle opvattingen over de ontwikkeling van adolescenten af te zetten tegen het besluit van ATA. Daarom is een keuze gemaakt uit enkele vigerende theorieën in de ontwikkelingspsychologie en de pedagogiek die hun weerklank hebben in de praktijk van de Nederlandse hulpverlening als ook in de publieke opinie via populaire media.

Crone (2008) benadert de adolescentie vanuit neurologisch perspectief en beschrijft hoe het gedrag van adolescenten wordt beïnvloed door de hersenontwikkeling. Verschillende hersendelen zijn in de adolescentie nog in ontwikkeling en rijpen door tot aan 20- tot 25-jarige leeftijd. Niet alleen zijn bepaalde delen van de hersenen nog niet volgroeid, ook de samenwerking tussen de hersendelen is nog niet optimaal. Deze neurologische onrijpheid heeft volgens Crone gevolgen voor de beschikbare cognitieve vaardigheden, de omgang met emoties en de aard van vriendschappen (Crone, 2008).

Delfos (2003) spreekt van het vormen van een psychologische identiteit als een van de ontwikkelingstaken in het eerste deel van de adolescentie, de periode van 12 tot 18 jaar. Dit vormen van een psychologische identiteit houdt in dat de jongere zichzelf onderzoekt, zijn of haar eigen diepste motieven (Delfos, 2003). ATA wordt door vrouwen als schaamtevolle en verwijtbare handeling ervaren (zie paragraaf 'Leven in een leugen') en kan vanuit deze opvatting diep ingrijpen op de wijze waarop een jonge afstandsmoeder haar zelfbeeld en daarmee haar identiteit ontwikkelt.

Ook het vermogen om zich in te leven in een ander, om te kijken vanuit het perspectief van een ander, ontwikkelt zich gedurende een mensenleven (Crone, 2008). Zo zal een meisje zich op haar 15de moeilijker kunnen inleven in haar kind, dan ditzelfde meisje 10 of 20 jaar later. Dit impliceert bij dilemma's de kans op een veranderende weging, met uiteindelijk een andere uitkomst. Bovendien, stelt Crone, maken adolescenten vaak korte termijn keuzes. De vaardigheid om consequenties op langer termijn in te schatten wordt pas laat in de adolescentie ontwikkeld (ibid.).

Naast bovengenoemde factoren zijn jonge adolescenten tevens in praktisch en vaak emotioneel opzicht afhankelijk van hun ouders of andere volwassenen. Daarom spelen ouders van tieners meestal een grote rol bij belangrijke besluiten. Uit een onderzoek van Keinemans, Baart en van Dijk (2008) naar tienermoeders ten tijde van hun zwangerschappen blijken de reacties van de naaste familie van grote invloed te zijn. De meisjes zijn bang voor deze reacties en doen er alles aan de relatie goed te houden.

Concluderend kan worden gesteld dat de juridische aspecten en visies op ontwikkelingstaken van adolescenten betekenis geven aan de notie 'kind' of 'adolescent'. Dominante betekenissen werken door in de wijze waarop de hulpverlening wordt vormgegeven. Bovendien bepaalt dit gedachtegoed mede de wijze waarop een jonge vrouw als Hester (zie citaat bovenaan deze paragraaf) zichzelf ziet, door anderen gezien wordt en op zichzelf terugkijkt, jaren na dato. In de praktijk van ATA blijkt de notie 'kind' ambigue waar het jonge zwangere meisjes of jonge moeders betreft. Ambigüiteit gaat gepaard met *room for manoeuvre* en deze ruimte maakt het mogelijk dat in Nederland kinderen die geen stemrecht hebben of alcohol mogen kopen, wel een kind kunnen afstaan ter adoptie.

Leeftijd als motief

Rosie is 15 jaar als ze zwanger wordt van haar vriend. Ze deelt met haar moeder dat ze niet meer menstrueert, maar haar moeder wimpelt het weg. Zij is te druk met drugs, uitgaan en drank. Rosie blijkt zwanger en is er van overtuigd dat ze haar kind wil afstaan, maar haar moeder is het hier niet mee eens. Zij wil haar kleinkind grootbrengen. Rosie vindt haar thuissituatie niet geschikt en blijft bij haar voornemen. Tijdens het interview, ze is ondertussen 25 jaar geworden, heeft ze

haar leven goed op orde. Ze heeft een gelukkige relatie met een nieuwe partner en ze heeft ondertussen een tweede kind gekregen. Rosie beschrijft gedurende het interview haar zorg en haar verdriet om het verlies van haar eerste kind. Ze legt uit: *'Nou ja, op dat moment wilde ik het heel graag. Omdat ik zoiets had van, wat is dit? Ik had gewoon geen flauw idee wat het betekende waar ik mee bezig was. Ik had mijn school niet af, ik had helemaal niks, ik vond het zo belangrijk dat ik een diploma had.'*⁸³

De Turks-Nederlandse Fidan was 16 jaar toen ze zwanger werd en bijna 10 jaar later werkt ze mee aan een interview. Ze kijkt met deze tien jaar extra levenservaring, en met ondertussen een tweede zoon, terug op zichzelf als 16-jarige. *'Maar ja, ik was toen zestien en ja, ik was niet echt de persoon die gelijk naar de dokter stapte of dit doet of dat doet ofzo, erover praten ofzo, nee, zo'n persoon was ik niet. Ik was nog te jong.. Ja, ik was nog echt jong.'* Haar onzelfstandigheid speelde voor Fidan een grote rol. Ze was in veel opzichten nog afhankelijk van haar moeder. Zij schetst hoe zij na haar 22ste steeds meer los kwam, en de regie nam over haar leven. Vanuit deze nieuwe situatie blikt ze terug:

Het is ... Als mijn broer erachter zou komen, mijn oudste broer, dan zou ik echt heel veel problemen hebben. Dus moest ik eigenlijk gewoon echt helemaal uit huis. Ja, gewoon echt helemaal uit huis gewoon. En zestien jaar en dan helemaal ergens anders gaan wonen, dat ging gewoon echt niet. Dat durfde ik toen destijds niet.

Toen niet, maar ondertussen heeft ze haar leven anders ingericht en vanuit haar verworven zelfstandigheid kijkt ze met groot verdriet terug op de afstand. Het had anders moeten lopen. Dat vindt ze 10 jaar later, maar eigenlijk wist ze dat toen ook al:

Ja, eigenlijk zei ik na de bevalling al meteen dat ik hem niet wilde afstaan. Toen heb ik ook gewoon goed nagedacht. Ik dacht erover om niet terug te gaan naar mijn moeder. Maar toen dacht ik van ja, ik ben zestien, dat hou ik echt niet vol. Ik heb er toen wel met mijn moeder over gesproken, toen ik terugkwam bij mijn moeder. Maar mijn moeder zei: "Nee, het gebeurt niet!" Toen dacht ik van, nou ja, dan maar zo. Als ik nou terugdenk heb ik echt de verkeerde beslissing genomen. Dat weet ik honderd procent zeker. Ja echt(..) Als ik had geweten dat mijn leven zo zou lopen, had ik hem niet afgestaan.

Fidan is minderjarig als ze bevalt. Omdat ze minderjarig is betekent dit dat ze het ouderlijk gezag bij voorbaat niet heeft, ongeacht of ze zou afstaan of niet. Direct na de geboorte moet het gezag voor haar zoon worden geregeld. En dit gegeven heeft grote invloed op haar besluitvorming. Ze maakt in haar afweging

⁸³ Meer over Rosie in 'Een kind past niet in mijn leven' en 'Discussie'.

onderscheid in of ze haar kind wil afstaan ter adoptie of dat ze de voorkeur geeft aan een pleegplaatsing. Ze zegt hierover:

F: Ik heb destijds wel aan een pleeggezin gedacht. Daar heb ik het ook over gehad. Maar omdat ik zestien was, zeiden ze dat er nog een oudere (..) een voogd moest zijn. Ja, als ik achttien was geweest, dan had ik hem echt wel in een pleeggezin gedaan en niet afgestaan.

Onderzoekster: Dus eigenlijk omdat er sowieso een voogd moest worden aangesteld, koos jij voor adoptie.

F: Ja, want ik heb echt aan alle mogelijkheden gedacht. Maar dat was gewoon echt de enige oplossing destijds. Want ik heb het er toen echt heel erg moeilijk mee gehad.

Terugblikkend geven haar afhankelijkheid en de juridische constructie die formeel bij haar leeftijd paste voor Fidan de doorslag. Ze kon geen gezag uitoefenen, en daarmee was in haar beleving het moederschap al van haar weggenomen. Strikt genomen is dit de wetgeving. Echter, omdat Fidan al zestien jaar was had de rechter haar meerderjarig kunnen verklaren als ze haar kind zelf had willen verzorgen. Onduidelijk is hoe de gesprekken indertijd precies zijn gegaan maar de uitkomst is een feit. Fidan's kind is niet in een pleeggezin geplaatst, maar geadopteerd. Daarmee zijn de juridische banden definitief doorgesneden.

Linda was 23 jaar toen ze haar kind kreeg. In tegenstelling tot Fidan was Linda al ruimschoots meerderjarig. Juridisch was ze volwassen. Echter, ze had haar leven niet op orde. Ze worstelde met verslavingen en bovendien was er een persoonlijkheidsstoornis vastgesteld. Zij legt in het interview uit hoe haar leeftijd een rol speelde in de besluitvorming:

L: [Ik dacht] "Oh jeetje, ik krijg een kindje. Ik, oh jeetje, ongelofelijk. Maar daar kan ik niet voor zorgen. Ik ben zelf nog een kind."

Onderzoekster: dus je was opgewonden.

L: [Toen dacht ik van] "dat kan ik zelf niet". Want ik zit al mijn hele leven in de hulpverlening. Ik kon heel moeilijk voor mezelf zorgen. Heel moeilijk voor andere dingen in mijn omgeving en zo. Maar nu gaat het al veel beter.

Linda geeft aan dat ze zichzelf te jong vindt om voor een kind te zorgen. Niet iedere 23-jarige acht zichzelf in staat een kind op te voeden. Los van andere problematiek die bij Linda van invloed is, vindt ze zichzelf een kind. Het motief 'te jong' wordt door hulpverleners in veel dossiers opgevoerd als reden om tot ATA te besluiten. De leeftijden van de vrouwen waarbij hulpverleners 'te jong' rapporteerden varieerden van 14 jaar tot 22 jaar. Met Linda's interview schuift dit op naar 23 jaar en wellicht vonden andere vrouwen boven de 23 jaar zichzelf ook te jong, maar is dat niet gerapporteerd. De bewoordingen waarin hulpverleners zich uitdrukten waren bijvoorbeeld: 'Is er nog niet aan toe', 'vindt zichzelf te onervaren om de zorg en verantwoordelijkheid te dragen', 'kan nog niet voor zichzelf zorgen, laat staan voor een kind', 'wil haar ouders niet belasten', 'geen

inkomsten en woonruimte, *'wil haar opleiding afmaken*', *'wil haar eigen toekomst opbouwen*', *'wil doorgaan met het leven zoals het was*', *'wil nog genieten van uitgaan*' en *'wil reizen, de wereld ontdekken*'. De woordkeuzes laten zien dat citaten zoals opgetekend uit de monden van de moeders en interpretaties van hulpverleners door elkaar lopen. Wat 'te jong' inhoudt wordt beïnvloed door juridische constructies, door de beleving van afstandsmoeders en door de interpretatie van de hulpverlener. 'Te jong' wordt dan gekoppeld aan 'niet capabel', 'is er nog niet klaar voor' of 'niet gemotiveerd'. Henny is een van de vrouwen die langer geleden (26 jaar) heeft afgestaan. Zij kreeg op haar 13de een dochter en zegt:

Onderzoekster: Stel dat ik jou 7 jaar na haar geboorte, toen je 20 was, gevraagd had of ik jou mocht interviewen voor een onderzoek, wat denk je hoe je toen terugkeek?

L: Ja, dat zou heel anders geweest zijn dan nu. Wat zou ik gedacht hebben? Ik denk dat ik als eerste toch het gemis, het schuldgevoel naar mijn dochter.. dat weet ik zeker dat ik dat had gehad. Maar tegelijkertijd ook het wenselijke naar mijn ouders en de schaamte. Het was zo belangrijk er zeker niet over te spreken. Het was er allemaal nog.

Onderzoekster: Dus de redenen waarom je toen afstand, de invloeden die er waren, die speelden nog toen je 20 was?

L: Ja, zeker.

Onderzoekster: Je was nog niet bevrijd en kon vanuit een andere visie kijken?

L: Nee, want dat is pas net gebeurd eigenlijk. (...) Ja, dat heeft bij mij heel erg lang geduurd, voordat ik mij steeds meer los kon maken van mijn ouders. En van de tijdsinvloeden ook.

Marianne was 22 toen ze haar kind kreeg. Ten tijde van het interview is dit ruim 3 jaar geleden. Ze legt uit hoe het krijgen van een kind nog helemaal geen overweging was in haar leven. Bovendien geeft de ontdekking van de zwangerschap op ruim zeven maanden haar weinig tijd om zich op het moederschap voor te bereiden:

Ik had nooit over kinderen nagedacht. Het was altijd zo van: 'ik vind kinderen leuk, maar niet voor mij'. Zo ben ik niet. En iedereen zegt van "iedereen kan het". Maar nee, ik zou niet alleen een kind op kunnen voeden. Dat is gewoon niet verantwoordelijk. Toen ben ik na gaan denken van "wat nu". En via alle opties en via de dokter kwam ik bij het Fiom terecht en die hebben me verder geholpen.

Marianne had geen kinderwens. Los van of ze ooit een kinderwens zal krijgen was ze op het moment van de zwangerschap niet klaar voor het moederschap. Laat staan voor alleenstaand moederschap. Afgeleid of rechtstreeks, tonen de rapportages en de interviews aan dat de leeftijd van moeders een belangrijke factor is in de besluitvorming tot ATA. Echter, jonge moeders blijven niet jong. En met het verstrijken van de jaren krijgt de ATA en het afstandskind een andere betekenis.

'Een kind past niet in mijn leven'

Een motief dat in interviews en dossiers vaak, maar niet altijd gepaard gaat met het motief dat een vrouw zichzelf te jong vindt is het motief dat een kind, of eigenlijk de zorg voor een kind, niet past in het leven dat een vrouw leidt op het moment dat de zwangerschap wordt vastgesteld. Zoals hierboven beschreven worden de zwangerschappen van bijna alle vrouwen in een laat stadium ontdekt. Dat houdt in dat er niet veel tijd is om aan het idee te wennen en er is ook niet veel tijd om het leven anders vorm te geven. De tijdsdruk veroorzaakt mede de grote paniek. Janneke is twee jaar geleden bevallen. Op het moment van het interview is het minder dan een jaar geleden dat de adoptie door de rechtbank werd uitgesproken. Zij was ten tijde van de bevalling 21 jaar en begon na een moeilijk periode haar leven net weer op orde te krijgen. Zij verwoordt:

Ik ging op dat moment net een HBO-opleiding beginnen. Ik had net de introductiedagen gehad. Ik had geen contact meer met die jongen en ik woonde nog thuis. Ik wilde dit niet. Ik wilde gewoon kunnen leven zoals ik leefde en daar mee door kunnen gaan. Vrijheid, blijheid, lang leve de lol zeg maar. (...) Ik ging ook meteen aan heel veel praktische dingen denken, van "het kan niet in huis". Dus wat moest ik doen? Ik wilde het niet, en ik heb ook altijd gezegd: 'Als ik een kind krijg, dan wil ik dat het opgevoed wordt door een papa en een mama'. Dit wilde ik niet. Daar ben ik altijd heel stellig en heel duidelijk in geweest. Ik heb nooit een moment van twijfel gehad, ik ben altijd heel duidelijk geweest: ik wil het niet.

Net als Janneke beviel ook Tjitske ruim twee jaar voor het interview. Zij was als alleenstaande hardwerkende 24-jarige niet ingesteld op de komst van een kind:

Ik vind gewoon als een kind op de wereld komt, moet het gewoon gewenst zijn. Klaar. Want ik had echt zoiets van "wat moet ik met dat kind, wat moet ik daar nou mee"? Daar kun je niks mee. Ik heb een leuke baan, ik heb leuke vrienden, er was gewoon geen plek voor. Dat paste er totaal niet in. Ik hou ook niet van kinderen. Vreselijk. Ik zie daar ook echt het nut niet van in. Ik heb dat gewoon. (...) Leuk zo'n neefje van een vriendin van mij. Voor een uur of twee, dan ben ik er klaar mee. Dan denk ik, pfff, rot op. Nee, ik zie daar echt het nut niet van in.

Bij Janneke en Tjitske en zoals uit dossiers van andere vrouwen oprijst verstoort de ongewenste zwangerschap het toekomsttraject, opleiding of carrière, van de aanstaande moeder. Omdat een abortus niet meer mogelijk is, is de ATA het alternatief om 'de vrucht te verwijderen'. De onderliggende gedachte is dat het toekomstige kind als een probleem wordt ervaren en dat het probleem weg is als het kind weg is. Inge [23] kijkt na 6 jaar terug op haar besluitvorming. Ze legt uit:

Op dat moment waren dat inderdaad de eerste twee dingen, of abortus, of afstaan, want ik wilde het zo ver mogelijk weg hebben. Ik wilde er echt helemaal van af. Ik wilde weer met mijn leven verder gaan en er verder niks meer van merken dat ik ooit zwanger was geweest, dus nu klinkt het stom, maar toen dacht ik wel zo simpel. (...) Achteraf, met wat je nu allemaal weet, is het heel makkelijk gedacht, een beetje naïef wel. Maar op dat moment leek het wel zo simpel te zijn,

van naja, ok, ik wil het weg hebben en dan ga ik verder met mijn leven alsof er niks gebeurd is.

Een abortus kon niet meer, dus het werd afstand. Het leek simpel, maar zo simpel blijkt het uiteindelijk niet te zijn. Als het kind weg is, is misschien een deel van het probleem weg. Maar er komen andere problemen voor terug. Een van de problemen is de reactie die dergelijke gedachtegangen oproepen bij misschien ook wel de lezers van deze citaten: deze motieven klinken egocentrisch. Ze wekken een oordeel op. Het is niet algemeen sociaal geaccepteerd om een kind af te staan omdat het je levensloop belemmert. Maar Rosie laat zien dat het niet uitmaakt om welke redenen je een kind afstaat. Mensen houden hun mening niet altijd voor zich en Rosie verwoordt hoe in de provinciestad waarin ze woont wordt gereageerd op haar situatie:

Er is ook een hele periode geweest dat ik mijn gezicht nergens kon laten zien omdat ik door iedereen en alles, ook gewoon mensen die ik niet kende, verrot werd gescholden over wat ik had gedaan, wat ik gedaan had, wat ik wel niet dacht. (...) Hoe ik het in mijn hoofd haalde om mijn kind zomaar af te staan, en waar ik mee bezig was. Allemaal zulke dingen. Er werd niets uitgelegd. (...) Er werd gewoon gezegd "ze wil niet en ze doet er geen moeite voor" en allemaal zulke dingen. Ik werd gewoon heel zwart weggezet.

Een kind afstaan roept niet alleen veel emoties op bij de direct betrokken personen. Het feit dat een moeder haar kind afstaat blijkt door mensen te worden veroordeeld. Het *afstaan* van een kind staat gelijk aan het *afwijzen* van een kind en dat appelleert aan diepe gevoelens van onveiligheid en onrechtvaardigheid. Een moeder die haar kind afstaat wordt in Nederland veroordeeld als een slechte moeder en een slechte moeder is een slecht mens.⁸⁴ Terughoudendheid om vrij over de ATA te spreken getuigt van de angst voor veroordeling. Schaamte en geuite gevoelens van schuld over de ATA getuigen van zelfveroordeling.

Inge, de vrouw die zwanger bleek te zijn van haar Congolese ex-vriend wil verder met de toekomst zoals ze die voor zich ziet: bevrijd van de beknellende relatie wil ze haar contacten met vriendinnen weer aanhalen en haar opleiding oppakken. Een kind past daar niet bij, en vooral *zijn* kind past daar niet bij:

Ik wilde helemaal los van hem zijn. Ik had zo'n nare periode gehad met hem, ik wilde daar zo graag vanaf. Ik wilde zo graag mijn eigen leven weer oppakken. Ik wilde zo graag weer verder met leven, dat inderdaad alles in me zei van Nee. Ik wil ook dat kind niet, want het is van hem en dat doet mij elke keer weer denken aan hem. Dan moet ik mijn hele leven om gaan gooien voor hem. Dat was eigenlijk alles wat in mij steeds de boventoon voerde.

Inge verbindt het kind aan de nare ervaringen die ze met de verwekker heeft, en die ze achter zich wil laten door de relatie te verbreken. Ook bij Jolanda, de vrouw

⁸⁴ Voor de Tamils in Zuid India geldt een vergelijkbare culturele betekenis (Bos, 2008).

die 's nachts op straat door een onbekende man werd verkracht, is deze ervaring een belangrijke zo niet doorslaggevende factor. Omdat ze was misbruikt door een in haar woorden 'donkere man', zal de kleur van haar kind, zo vermoedt ze, haar aan deze ervaring doen denken.

Ook in de dossiers is door hulpverleners gerapporteerd dat vrouwen het kind verbonden aan negatieve ervaringen, met name als er sprake was van seksueel geweld. De bewoordingen die hulpverleners gebruikten in rapportages waren bijvoorbeeld 'kan het kind niet los zien van de verkrachting', 'het kind herinnert haar aan de vreselijke ervaring' of 'het kind is niet uit liefde geboren'.

'Dit kind past niet in mijn leven'

Bijna geen van de vrouwen die in de voor het onderzoek vastgestelde periode hun kind afstonden had een kinderwens. Bij vrijwel alle vrouwen was sprake van een ongeplande zwangerschap, zo niet bij drie vrouwen. Bij deze drie vrouwen werd de zwangerschap of het pasgeboren kind pas ongewenst nadat bekend was dat er sprake was van een verstandelijke of fysieke beperking van het kind. In deze dossiers wordt gerapporteerd over 'ernstige afwijkingen'. Een van de kinderen had het syndroom van Down. De motieven van de ouders van deze kinderen waren gebaseerd op de beperkingen van het kind en stonden omschreven als 'kunnen geen goede ouders zijn denken ze' of 'afgestaan omdat ouders de ernstige hartafwijking niet konden hanteren'. In de dossiers wordt veel verdriet beschreven, verdriet om het verlies van een gezond kind dat wel was gewenst, maar niet werd geboren. Het kind dat wel werd geboren was niet gewenst.⁸⁵

Afstandskinderen passen niet in de levens van deze moeders. Moeders willen door met de toekomst zoals die is gepland of gedroomd en het ongeplande kind doorkruist de plannen. In de paragraaf 'Twijfel en spijt' wordt dieper ingegaan op deze motieven die gedurende het besluitvormingsproces (nog) kunnen domineren.

In het belang van het kind⁸⁶

In bijna alle interviews wordt door de moeders spontaan 'het belang van het kind' genoemd als een zwaarwegend, zo niet doorslaggevend motief. Zoals Tjitske verwoordde: *'Ik vind gewoon als een kind op de wereld komt, moet het gewoon gewenst zijn, klaar.'* Jolanda stond haar tweede kind af omdat hij na haar scheiding was geboren uit een verkrachting. Zij vergelijkt de situatie tussen haar beide kinderen en legt uit:

⁸⁵ Uit de dossiers blijkt dat afstandskinderen met een beperking meestal niet geadopteerd worden, maar pleegkinderen blijven.

⁸⁶ In de Engelse literatuur, zo ook in het Haags Adoptieverdrag, gesproken van 'the best interest of the child'. Dit is genuanceerder gesteld omdat uiteenlopende belangen van een afstandskind verschillend gewogen kunnen worden.

J: Ik had het heus wel gekund die twee, maar de liefde is het belangrijkste, en als dat er niet genoeg is, of niet onvoorwaardelijk is, dan groeit zo'n kind ook niet goed op. Dan gaat het geheid mis als hij straks in de puberteit zit.

Onderzoekster: Dus vanuit het kind gedacht, dacht jij, mijn kind heeft het recht op...

J: Ja, ja, want hij is sowieso het slachtoffer van deze hele situatie, dus laat het dan maar tot een goed einde komen bij mensen die zelf geen kinderen kunnen krijgen, die willen het zo graag, dan zal hij ook daar wel zeker de onvoorwaardelijke liefde kunnen krijgen die hij nodig heeft.

Onderzoekster: Jij wilde dat hij heel erg welkom was

J: Ja, en niet van "nou ja, omdat het niet anders kan". Dat lijkt me geen goede basis voor de toekomst van een kind.(..) Het gaat erom dat je weet dat er mensen zijn die onvoorwaardelijk van je houden zonder daar nog achterliggende gedachten bij te hebben.

Jolanda twijfelt aan haar gevoelens voor dit kind en ze schat in dat ongewenst kinderloze adoptiefouders haar kind meer kunnen bieden dan zij te bieden heeft. Ook bij Inge geeft het beeld dat ze van adoptieouderschap heeft de doorslag. Zij zet adoptieouderschap af tegen het beeld dat ze van pleegouderschap heeft.⁸⁷

I: Er is wel over [een pleegplaatsing] gesproken, dus het is door mijn hoofd gegaan. Maar eigenlijk had ik zoiets van, nee, dan raak ik juist weer dat stukje kwijt dat ie bij een gezin terecht komt dat ik er heel blij mee maak. Een pleeggezin, dat zei mij op dat moment ook niet heel veel. Wat ik er van wist was inderdaad dat het een tijdelijke oplossing is. En ja, meerdere [pleeg]kinderen hebben. Door het beeld dat ik er van had, wilde ik hem liever in een gezin dat echt voor hem kiest als kind, om de rest van zijn leven in het gezin op te nemen.

Onderzoekster: Jij was bang dat het pleeggezin tijdelijk zou zijn.

I: Dat dacht ik. Dat idee zat er achter. Ze zeiden wel dat het ook voor langer kon, maar ik wilde dat hij ter adoptie zou weggaan.

Inge vergelijkt haar beeld van adoptieouderschap met pleegouderschap en concludeert dat adoptie in het belang is van haar ongebooren kind. De optie om het kind te laten opgroeien bij pleegouders en daarmee de familierechtelijke betrekkingen niet door te snijden was een belangrijke overweging bij Alien. Het interview vindt plaats bij Alien thuis en in het bijzijn van haar hulpverleenster. De reden daarvoor is dat Alien ernstige angststoornissen heeft: al heel lang komt ze nauwelijks de deur uit. Alien is 32 jaar en de 3-jarige dochter die ze als baby afstond is haar tweede kind. Ze heeft ook een zoon van 11 jaar. De eerste jaren na zijn geboorte heeft Alien zelf voor haar zoon gezorgd, maar door haar angsten ging dit niet goed. Hij groeit ondertussen op in een pleeggezin. Alien heeft ervaring met de pleegzorgconstructie.

⁸⁷ In dit citaat blikt Inge terug op haar beluivorming tot ATA. Uiteindelijk is haar ATA door omstandigheden omgezet in een pleegplaatsing, maar dat was nog niet aan de orde in de beginfase van haar besluitvorming waar dit citaat over gaat (zie paragraaf 'Ontregelde levens').

Onderzoekster: Dus toen jij hoorde dat abortus niet meer kon voelde je je daar eigenlijk ook wel goed over. Toen besloot je van nou okay, dan ga ik het kindje voldragen. Welke overwegingen zijn toen door je hoofd gegaan?

A: Ik heb nog een tijdje aan pleegzorg gedacht, mijn zoontje zit dan ook in een pleeggezin, maar uhm.. omdat ik periodes heb dat ik me heel erg afsluit, me heel erg afzonder en...ik weet dat ik mijn zoontje daar af en toe ook heel erg mee afstoot. Hij begrijpt het wel. Hij is nu wel zo oud dat hij het allemaal wel snapt en dat het met mijn ziektebeeld te maken heeft. Maar het geeft wel heel veel onrust en verdriet en noem maar op en uhm.. en het geeft ook heel veel stress. Dat wou ik voor mijn dochtertje niet. En daarom heb ik toch voor adoptie gekozen. Ik had zoiets van "dan krijgt ze gewoon echt alle rust en niet hele tijd dan weer een moeder in beeld en dan weer niet in beeld, en de zorg van gaat het wel goed met haar", vooral als het dan weer even wat slechter gaat.

Onderzoekster: Wat maakt voor jou het verschil tussen zeg maar een permanent pleeggezin, dus een gezin dat gewoon zegt van "wij blijven het pleeggezin voor dit kind" en dat mensen adoptieouders zijn.

A: Nou, adoptie is toch meer afstand. Dan is het echt haar ding en ben ik praktisch niet in beeld. Ja, dan is gewoon... alle rust, zeg maar...dan heb ik zoiets van dan cijfer ik me maar helemaal weg, hoe moeilijk ik dat ook vind. (A onderdrukt hier een snik)

Onderzoekster: Rust voor je kind.

A: Rust voor het kind. Kijk als het aan mij had gelegen, had ik het liefst een pleeggezin. Maar ik had zoiets van "Ja, ik wil haar dat...". Ik weet hoeveel moeite mijn zoontje er af en toe mee heeft. Als hij mij niet zo vaak ziet of als hij mij ziet, dat hij mijn angstaanvallen allemaal meekrijgt, noem maar op. Hij accepteert dat wel en hij houdt er niet minder om van mij, maar ja, ik vind dat nog al heel wat om...om dat een kind aan te doen.

Op basis van haar ervaring met de pleegzorg en het beeld dat ze van adoptieouderschap heeft beslist ze dat adoptie weliswaar tegen haar belang maar in het belang is van haar kind. Nadat haar dochtertje ruim 3 maanden in een tijdelijk pleeggezin verbleef is ze overgeplaatst naar het aspirant adoptiegezin. En deze adoptiefouders blijken open te staan voor contact. Alien prijst zichzelf daar gelukkig mee. Want in tegenstelling tot een pleegzorgconstructie heeft een afstandsmoeder geen rechten op contact na adoptie.

Niet alleen Alien, Rosie, Christy en andere moeders die meewerkten aan de interviews uitten hun verdriet om het verloren contact en de daarmee gepaarde zorgen om het welbevinden van hun kind. In de dossiers is bij 37.6% van de 197 afstandsmoeders (N=74) gerapporteerd dat zij contact met of over hun kind wilden houden na de afstand ter adoptie. 27.4% koos ervoor geen contact te houden (N=54) en van 35.0% van de vrouwen (N=69) is dit niet bekend. In de manier waarop de 74 afstandsmoeders contact wilden houden zat grote overeenkomst: 81.1% van deze vrouwen (N=60) gaf aan dat ze informatie of een of meerdere foto's van haar kind wilde, vaak op regelmatige basis dat wil zeggen één of twee

keer per jaar of één keer in de twee jaar.⁸⁸ De meesten wilden dit via de Fiom. Sommigen wilden dat de informatie in het dossier werd gestopt zodat ze zelf konden bepalen wanneer ze er aan toe waren of in staat waren om te komen kijken naar de informatie. Daarnaast gaven negen vrouwen aan dat ze het wilden horen als hun kind een ernstige ziekte had of was overleden. Een aantal vrouwen nam de ruimte om specifieke wensen te uiten. Een paar wilden graag zelf een kaartje kunnen sturen op de verjaardag van hun kind. Sommigen wilden hun kind graag op regelmatige basis zien, bijvoorbeeld één keer per half jaar of per jaar, of een keer zien na een paar jaar. Anderen wilden de adoptiefouders een keer ontmoeten of hadden contact met de adoptiefouders via email. Een enkeling gaf aan wel contact te willen maar nog niet goed te weten op welke manier precies.

Het is niet uit de dossiers op te maken hoe deze wens tot contact in de werkelijkheid gestalte heeft gekregen. Adoptiefouders kunnen niet verplicht worden tot dit contact en de afstandsmoeder is dus afhankelijk van hun *goodwill*. Gelukkig voor Alien staan de adoptiefouders van haar dochtertje open voor contact:

A: Ja, dat klikte eigenlijk vanaf het begin al wel. Ik kon gewoon heel goed met hun praten. Ze geven ook alle ruimte om mijn verhaal te doen. Ze vragen ook heel veel, heel belangstellend. Voor zichzelf, maar ook voor C [naam dochter]. Dat als C vragen gaat stellen dat ze daar antwoord op kunnen geven. Er is een fotowisseling, dat gaat dan via de hulpverlening met af en toe een verhaaltje er bij. Daar ben ik dan ook heel blij mee, dat je even weer wat hoort. Dat je weet hoe haar ontwikkeling is en wat de dingetjes zijn die ze aan het doen is. Wat ze leuk vindt, wat ze niet leuk vindt. Nou, dat ik toch op de hoogte blijf van hoe het gaat. Dat je niet constant zit te twijfelen van: zou alles wel goed gaan. (..) Ze zijn heel open en eerlijk en belangstellend...ook niet angstig voor mij of zo dat ze bang zijn ja dat ik teveel ga trekken of zo... In het begin waren ze er nog een beetje huiverig voor toen ze nog niet 100% zeker wisten of C bij hun zou blijven, toen waren ze nog wel een beetje onzeker over alles, maar..

Alien legt uit dat het contact nog soepeler ging verlopen toen eenmaal de adoptie was uitgesproken. Ze concludeert dat vanaf dat moment de adoptiefouders niets meer van haar te vrezen hadden omdat het definitief hun kind was geworden. Dit had tot gevolg dat ze vanuit die veilige constructie open staan voor contact met de biologische moeder van *hun* kind. Alien was aanwezig bij de zitting en maakte mee dat de banden tussen haar en haar kind definitief werden doorgesneden. Zij zegt hierover:

A: Ja, ik was heel blij voor hun. Voor mij was het heel moeilijk, heel dubbel. Aan de andere kant ben ik heel blij voor hun, dat ze gewoon een kindje hebben. Een gezinnetje hebben.(..) Ja, ja, heel dubbel. Aan de ene kant schreeuwt je hele hart

⁸⁸ Deze mogelijkheid tot contact houden wordt de afstandsmoeders vaak door de hulpverlener van de Fiom voorgelegd.

van: "dit, dit kan niet, dat wil ik niet...zo'n kindje". Maar aan de andere kant weet je gewoon van: "wat ik wil is niet haalbaar". Dat ik voor C...ja, je moet kiezen en ook wel het gevoel van opluchting van de handtekening is gezet...je kunt weer verder. (huilt)

Alien laat in haar besluitvorming het belang van haar kind zwaar wegen. Ook het gegeven dat ongewenst kinderloze adoptiefouders gelukkig zijn met haar kind doet haar goed. En zij is niet de enige vrouw waarbij dit motief meeweegt.

Adoptie, pleegplaatsing en het belang van adoptiefouders

Alien weet uit ervaring wat het betekent als haar kind in een pleeggezin wordt grootgebracht. Maar in tegenstelling tot haar ervaring met de pleegconstructie heeft ze met ATA op het moment van besluitvorming geen ervaring. Ze heeft wel een beeld bij adoptieouderschap. Dat beeld is deels gevormd in de loop van haar leven. Net als andere Nederlanders worden ook afstandsmoeders gevoed door sprookjes, mythen, media en andere beeldvormers. Daarnaast krijgen vrouwen gedurende het ATA-proces informatie aangereikt door hulpverleners. Alien is een uitzondering wat betreft haar ervaring met een pleegplaatsing omdat de meeste afstandsmoeders op het moment van besluitvorming met geen van beide constructies te maken hebben gehad. Ze besluiten op basis van het beeld dat ze creëren van adoptiefouders en pleegouders. Voor dit onderzoek zijn gedurende de interviews en ook tijdens de focusgroepsdiscussies de afwegingen tussen de keuze voor een perspectiefbiedend pleeggezin of voor een adoptiegezin besproken. Opmerkelijk is dat lang niet in alle dossiers de reden wordt gerapporteerd waarom adoptie uiteindelijk verkozen is boven een perspectiefbiedend pleeggezin. Want, zoals Alien aangeeft, een pleegplaatsing heeft vanuit de belangen en de mogelijkheden van de moeder gezien voordelen. Omdat de familierechtelijke banden niet definitief zijn doorgesneden blijft de moeder ook formeel de moeder. Daardoor wordt gestreefd naar het in stand houden van contact tussen moeder en kind. Dit maakt dat de moeder aanspraak kan maken en rechten behoudt waarbij ze bij ATA afhankelijk is van de *goodwill* van adoptiefouders. Andersom wordt in de dossiers gerapporteerd dat ten tijde van het ATA-proces moeders geen contact met hun kind of rechten ten aanzien van hun kind willen. Zij kiezen op dat moment voor adoptie om daarmee een hoofdstuk af te sluiten.

Het beeld dat afstandsmoeders hebben van pleegouderschap is bepalend bij de overweging. Tijdens een interview blikte Inge terug op het beeld dat zij 6 jaar geleden, in de periode rond de bevalling, van pleegzorg had. In het citaat in de vorige paragraaf wordt duidelijk dat Inge het beeld heeft dat pleegzorg een tijdelijke constructie is. Linda bevestigt dit beeld. Zij baseert dit op de ervaring die ze zelf opdeed als pleegkind:

L: Ja, voor mij wel een adoptiegezin. Dan wordt zij geadopteerd, dan kan zij in dat gezin blijven. (...) Ja, een pleeggezin, een pleeggezin als het daar heel erg moeilijk

wordt, dan kan ze zo worden overgeplaatst. Dan kan ze zo naar een ander pleeg... en dan krijgt ze alsnog hetzelfde leven als wat ik heb gehad en dat wilde ik absoluut niet..

Onderzoekster: Jij wilde één vaste plek.

L: Een vaste plek voor haar. Niet hetzelfde als wat ik heb meegemaakt. Dat wilde ik echt absoluut niet.

Onderzoekster: Dus dan is voor jou eigenlijk het argument dat je bij een adoptiegezin zeker weet dat ze bij mensen komt waar ze haar leven lang kan blijven wonen.

L: Ja. En waarmee ze misschien eventueel op vakantie kan of leuke dingen kan doen waar ze misschien een broertje of een zusje erbij krijgt. En in een pleeggezin of zoals waar ik heb gewoond, een gezinsvervangend tehuis bijvoorbeeld, daar is dat niet. Ja, dat is niet aan te raden. Dat is echt niet aan te raden.

Onderzoekster: omdat je zelf..

L: Omdat ik zelf die ervaring heb gehad, wilde ik haar dat besparen. Ja.

Onderzoekster: Hoe was dat voor jou zelf? Want adoptie is wel definitiever dan een pleeggezin.

L: Huilen, heel veel huilen, echt heel veel huilen. Als ik daaraan terugdenk, dan krijg ik alweer ..nou de emoties die komen weer een beetje naar boven.

Onderzoekster: (..) Zou voor jou zelf een pleeggezin niet deels prettiger zijn geweest? Want dan was misschien het contact wat meer open gebleven.

L: Ja maar ik.. het is beter voor haar. Geweest, maar ook nu nog steeds, dat het juist niet zo is, want zij krijgt nu tenminste een open eh,... hoe zij opgevoed wordt zeg maar, dat is open. Vanaf haar ouders, vanaf haar ouders, Goh...(zucht) open...(pakt haar pakje shag)

Onderzoekster: Effe een sjekkie.

L: Effe een sjekkie..

Het gesprek roept bij Linda veel emoties op. Ze heeft een beeld bij pleegzorg dat ze baseert op haar eigen jeugd. En dit beeld bestaat uit de gedachte dat een kind als een postpakket kan worden doorgegeven. Pleegouders geven geen onvoorwaardelijke liefde. Christy bevestigt dit beeld tijdens de focusgroepsdiscussie als zij zegt over haar 8-jarige afstandskind: *‘Met een pleegplaatsing had ik misschien meer contact kunnen hebben, maar als hij dan van de ene naar de andere moet..maar als ik er nu voor zou staan en zou moeten kiezen..dan had ik het misschien zelf opgevoed.’* Leontine verwoordt in reactie op Christy: *‘Dan had ik het zelf gehouden en was ik er zelf voor gaan zorgen. Eerst ergens achter laten en er dan misschien later zelf voor gaan zorgen is niet goed. Dan gaat het kind van de ene naar de andere plaats.’* Marianne weet nog dat 3 jaar geleden, ten tijde van haar ATA-proces over pleegzorg is gesproken. Zij zegt: *‘Ik weet niet of ik het toen goed begrepen heb maar er werd zoiets gezegd van ‘misschien kan je het terug krijgen’. Ik vond dat geen stabiele basis. Ik vond dat onrustig voor een kind. Ik ken een pleeggezin met tussen de 8 en 13 kinderen. Een fantastisch gezin, maar ik vond het toch te onrustig.’* De gesprekken die indertijd over pleegzorg zijn gevoerd zijn bij de meeste vrouwen die deelnemen aan interviews of de focusgroepsdiscussie grotendeels weggezaakt of de

gesprekken zijn niet gevoerd. Tjitske is ruim twee jaar geleden bevallen en heeft geen idee van het verschil tussen adoptie of pleegzorg:

Onderzoekster: Wat zou je hebben gedaan als ATA niet zou kunnen, dus als je had moeten kiezen tussen je brengt je kind zelf groot of plaatsing in een pleeggezin?

T: Wat is het verschil? In een pleeggezin zitten ze nog met zes kinderen ofzo?

Zo niet bij Janneke. Janneke is ook nog maar twee jaar geleden bevallen. Zij heeft de pleegzorgoverweging nog helder voor de geest en verwoordt:

Onderzoekster: Welke mogelijkheden zijn met jou doorgesproken toen bleek dat je geen abortus meer kon doen en je het kind niet zelf wilde grootbrengen?

J: (..)Een pleeggezin en dat ik dan zelf nog na twee, drie jaar de zorg op me zou nemen. uhm, en afstand ter adoptie en dan volledige afstand nemen, dus echt geen contact meer, of wel nog gewoon contact blijven houden. Volgens mij waren dat de opties die ze me aangedragen heeft.

Onderzoekster: En toen, jij wist eigenlijk al dat je afstand ter adoptie wilde doen. Wat was voor jou nou de overweging van nou, ik doe geen pleegzorg, maar ik doe afstand ter adoptie. Wat was voor jou het verschil ertussen waardoor adoptie voor jou de beste keus was.

J: Uhm, het was sowieso dat adoptie het eerste was dat in me op kwam. Van 'ik wil het niet, dus het gaat gewoon naar een ander gezin'. Ik wilde dat als het ergens naar toe ging, dat het dan ook echt opgevoed zou worden door die mensen. En niet half door mij of half. Gewoon het gaat naar een gezin en dat worden de papa en mama.

De beslissing om het kind niet in een pleeggezin te plaatsen is gebaseerd op een beeld dat pleeggezinnen tijdelijk zijn of tijdelijk dreigen te worden als een kind zich niet gedraagt zoals de pleegouders dat wensen. Adoptiefouders hebben in de ogen van de afstandsmoeders en in tegenstelling tot pleegouders een kinderwens. En dat beeld weegt mee als motief in de besluitvorming. Leontine, de Oost-Europese arbeidsmigrante, legt uit:

Onderzoekster: Bij adoptie, dan ben je eigenlijk je kind kwijt. De adoptieouders van jouw kind laten wel contact toe, maar het is hun kind geworden. Heb jij 4 jaar geleden, toen je kind net was geboren nagedacht over pleegzorg?

L: Wat is dat?

Onderzoekster: Pleegzorg is als een kind wel jouw kind blijft, maar bij andere ouders, bij pleegouders opgroeit, omdat jij niet voor je kind kan zorgen.

L: Nee, zo heb ik niet gedacht. Toen ik mijn kind voor adoptie gaf, hoopte ik dat er goed voor mijn kind gezorgd zou worden. Dat ze goed opgroeit. (..) Ik dacht misschien kan ik die mensen wel blij maken, nu ze een kindje krijgen.

En Leontine is niet de enige die de belangen van ongewenst kinderloze mensen mee laat wegen. De gedachte mensen blij te maken verzacht nare en verdrietige gevoelens die inherent zijn aan ATA. Het idee dat er uit alle ellende ook geluk voortkomt, weegt mee in de besluitvorming. En het geluk van ongewenst

kinderloze adoptiefouders weegt anders dan het geluk dat pleegouders worden verondersteld te voelen. Adoptiefouders *krijgen* het kind en pleegouders *helpen* het kind, voor zolang ze daar zin in hebben. Nicky, de uit geadopteerde jonge vrouw uit Latijns Amerika verwoordt:

Onderzoekster: Je zei, ik wist eigenlijk gelijk dat ik het af wilde staan. Heb jij nog pleegzorg overwogen?

N: Nee. Echt. Het klinkt heel stom, maar eigenlijk heb ik helemaal niets anders overwogen. Want als je het aan iemand schenkt, doe het dan volledig. Dat is misschien echt iets van binnenuit of zo, van wie je bent. Maar ik vind dat je niet tegen iemand kunt zeggen 'je krijgt het alleen door de weeks'. Dat soort regelingen, dat vind ik niet kunnen. Dan moet je die ouders ook de kans geven om ouders te kunnen zijn en alles te kunnen meemaken. Dus nee, ik heb echt niets anders overwogen.

Afstandsmoeders hebben een ongenueanceerd beeld van pleegzorgconstructies en het verschil tussen perspectief biedende pleeggezinnen en bijvoorbeeld crisispleeggezinnen is niet altijd bekend. Daardoor wordt pleegzorg gezien als misschien een aantrekkelijke optie voor een moeder, maar niet voor een kind. En daarmee uiteindelijk ook niet voor de moeder.

Leven in een leugen

In de paragrafen waarin de bevindingen van migranten per categorie werden beschreven werd het begrip 'geheimhouding' verbonden aan begrippen als 'taboe', 'schuld', 'schaamte' en 'eer' en uiteengerafeld aan de hand van data die voornamelijk onder migranten waren verzameld. Echter, gevoelens van schuld en schaamte komen niet alleen voor onder migranten. Het verbergen van de zwangerschap en daaraan verbonden het verbergen of ontkennen van het bestaan van een zoon of dochter bleek van grote invloed op de verdere levens van zowel gemigreerde als niet-gemigreerde vrouwen. Uit de interviews waarin afstandsmoeders terugblikken op de jaren na de ATA blijkt, bij zowel vrouwen die korter als langer geleden hebben afgestaan, hoe gevoelens van schuld en schaamte hun leven beïnvloedden of zelfs grotendeels hebben bepaald. Een van de eerste vrouwen die bereid was om een interview af te geven was Veronique. Veronique woont in een dorp in een plattelandsgebied. Ze was 15 jaar toen ze zwanger werd, en is 21 jaar geleden bevallen. Ze woont in hetzelfde dorp als waar ze is opgegroeid. Maar ze is er wel een aantal jaren weg geweest en heeft in grote steden in de Randstad gewoond. Het interview vindt overdag plaats, in het huis van Veronique. De woning van Veronique is donker ingericht. Donkergrijze vloertegels, donkerbruine bank, donkere houten tafels en weinig lichtinval. Ook Veronique oogt donker met haar zwart geverfde haar. Veronique vertelt dat ze antidepressiva slikt en dat ze lange periodes teveel gedronken heeft. Veronique is een van de weinige vrouwen die gedurende het interview niet geëmotioneerd raakt. Woede is de emotie die ze overbrengt. Veronique begint uit zichzelf over

het regeringsbeleid en de discussie zoals die in de media werd gevoerd, over ATA als alternatief voor abortus.

V: Ze blaten maar wat en hebben geen idee waar ze het over hebben. Onderzoekster: Wat raakte jou zo, in wat ze zeiden? V: Het zijn twee kwade keuzes. Dit is geen goede vervanging voor abortus. Dat vind ik een domme uitspraak. Ze hebben er gewoon niet over nagedacht. De Christen Unie is dan voor alles wat leeft, dus doe dan maar adoptie. Dan blijft het kind in ieder geval in leven. Maar dan denk ik van, “en zo’n moeder dan (..)”?

De periode waarop Veronique terugblijkt is al meer dan twintig jaar geleden en ze is ondertussen getrouwd en heeft nog een kind. Veronique en ook de andere afstandsmoeders die langer geleden hebben afgestaan kunnen bij uitstek delen wat de ATA gedurende een lange periode in hun leven betekende. Veronique koppelt dit aan andere grote gebeurtenissen, die daarna in haar leven plaatsvonden zoals het krijgen van een tweede kind. Veroniques contact met haar eerste dochter is ondertussen hersteld. Desondanks heeft de ATA diep ingegrepen in haar leven.

Zo gauw het werd ontdekt door mijn moeder was ik al 7 maanden zwanger. Ik wist eigenlijk al wel dat er iets helemaal fout was, maar je verdringt het zo erg..schaamte..dat is het enige wat ik kan zeggen. Dat was het gewoon. Schaamte. Zo ontzettend bang. Dus toen mijn moeder het ontdekte gingen we naar de dokter. Nou, toen brak de hel los. Dat was het einde van de wereld voor mij. Ik heb uiteindelijk angststoornissen ontwikkeld, zeg maar. Maar op dat moment begon de eerste hyperventilatieaanval. De dokter zei van “volgens mij zit er een kind in je buik”. Maar dat kon absoluut niet. Gewoon absoluut niet. Ik was echt als de dood. Ik was ontzettend bang. Vooral naar mijn ouders toe. (..) Die ontzettende schaamte..Ik was vooral bang voor mijn vader. Zijn reacties zijn nogal heftig. En toen was het dus zo. Dus gelijk door naar het ziekenhuis. Gelijk controle en toen heb ik me gelijk afgesloten voor de hele wereld. Op het moment dat het ontdekt is.

De ouders van Veronique vinden de zwangerschap van hun 15-jarige dochter een blamage. Ze zijn bang voor de veroordeling van de dorpelingen. Bovendien zijn ze bang voor inkomstenverlies, want deze dorpelingen zijn tevens de klanten van hun zaak.

V: Het was dus één grote paniek. We kregen onderweg nog bijna een ongeluk. Iedereen was helemaal van de kaart. Het was echt een ramp. Dat vergeet ik echt nooit meer.

Onderzoekster: Dan sta je heel alleen. Als je ouders zo paniekerig reageren. V: Ik had helemaal niks aan hun. Helemaal niks. Ik heb die periode helemaal alleen gedaan. Op een gegeven moment werd dan voorgesteld van “het blijft geheim”. Ik heb zelf in het hele verhaal niks besloten. Ten eerste was ik niet bereikbaar en ten tweede deed ik alles voor mijn ouders. Ik schaamde me zo erg. Ik dacht dat ik hen van alles had aangedaan. Dus mijn moeder besloot dat het geheim bleef, voor de zaak en blabla. Dus ik moest in een gastgezin. Dat is

natuurlijk verschrikkelijk eenzaam. Zit je daar in je eentje bij vreemde mensen in huis.

Veronique mag de zwangerschap en daarna het feit dat ze moeder is geworden met niemand delen. Dit grijpt in op haar sociale leven. Contacten tussen tienermeisjes bestaan grotendeels uit het uitwisselen van vertrouwelijkheden. Dit mag Veronique niet en daarmee belandt ze in een leugen die jarenlang standhoudt. Hester heeft een vergelijkbare ervaring. Zij was 18 jaar en woonde ook in een dorp toen ze 23 jaar geleden haar zoon afstond. Zij zegt: *'Ik vond het wel een enorm groot zwaarwegend iets. Want je moet altijd oppassen met wat je zegt. Ik heb het toen mijn vriendin ook niet verteld. Daar heb ik toen nog wel over nagedacht, maar ik dacht van: "Dan ben ik het kwijt, maar dan zit zij er mee". Want dan mag zij er niet over praten omdat het geheim is. Als je het niet geheim zou hoeven houden, dan kun je er met je leeftijdgenoten over praten. Dat is op die leeftijd ook heel prettig'*. Veronique krijgt van haar moeder het verbod om haar zwangerschap met haar hartsvriendin te delen:

V: Ja, ik wilde toen meteen naar mijn vriendin rennen. Maar mijn moeder zei "nee nee, dat gaat niet".

Onderzoekster: Mocht je het aan niemand vertellen?

V: Nee. Niemand. Nee

Onderzoekster: En dat had je anders gewild..

V: Absoluut. Want als dát anders was geweest dan had ik haar waarschijnlijk ook gehouden natuurlijk. Want ik denk, dat was voor mijn ouders gewoon het allerbelangrijkste. Niet of ik het kind kon opvoeden of wat dan ook. Zij hadden een zaak, daar staken ze alle energie in. Dus niet ineens een baby. Dat is hoe het bij mij overkomt...en wat zullen de mensen er van denken. Dat stond voor hen voorop. Dat ging voor op mij zeg maar.

Onderzoekster: Denk jij dat echt niemand het wist?

V: Nee, ik denk dat de vermoedens wel heel sterk waren. Ik was helemaal niet dik, maar mijn buik was natuurlijk wel een bolletje. En zij [vriendin] heeft mij ook gevraagd van "Goh, is er niet wat met jou aan de hand? Ben je niet zwanger?". En ik van "O nee". Meteen ontkennen en er gauw overheen praten. En als ik wel eens uitging, want ik ging gewoon uit, dan vroegen ook wel meiden van "Is ze zwanger of zo?". Er gingen wel geruchten. Maar ja, ik weet niet wat ze wel of niet precies weten.

Onderzoekster: Heb je daar later nooit met haar over gesproken?

V: Nee, want we waren geen vriendinnen meer. Ik kon niet meer met haar omgaan omdat zij teveel van mij wist.

Hester en Veronique herinneren zich nog heel goed hoe de leugen diep ingreep op hun sociale leven, met isolatie tot gevolg. Ondertussen zijn zij in een andere levensfase beland. Beide moeders hebben sinds enkele jaren contact met het kind waar ze zolang over hebben moeten zwijgen. Met het contact werd de leugen achterhaald omdat de hereniging de aanleiding werd om de mensen in hun omgeving te informeren. Ongeacht de reacties van mensen, die beide moeders

overigens als grotendeels positief ervoeren, beleefden Veronique en Hester de achterhaalde leugen als een enorme bevrijding.

Ook vrouwen die veel korter geleden hebben afgestaan kampen met de leugen waarin hun leven zich afspeelt. Dit komt niet altijd omdat anderen afstandsmoeders het zwijgen opleggen. Zo beschrijft Inge hoe zij zichzelf het zwijgen oplegde toen ruim 6 jaar geleden haar zwangerschap werd vastgesteld. Ze beschrijft: *'En als ik de deur uit ging dan ging ik echt naar een stad of een dorp ver weg, dat ik geen bekenden tegen zou komen. Want verder had ik ook niet echt de behoefte om het te delen, want het is natuurlijk toch een uitzonderlijke situatie omdat ik toen toch al voor mezelf het besluit had genomen van, "ik wil het kindje niet, dus ik ga 'm afstaan" en ja, dat is niet iets alledaags. Je wilt niet de reacties van iedereen, bewust of onbewust meekrijgen. Het is mijn ding.'* Om de leugen in stand te houden worden carrièreplannen omgebogen en studies gestopt. Inge vertelt:

I: (...) Ik ben in die tijd ook met mijn studie gestopt. Ik studeerde nog tot die tijd, ... een HBO-opleiding. Ik ben, eigenlijk op het moment dat ik het echt door had dat ik inderdaad zwanger was (...) en dat het niet meer ging om het af te breken, toen ben ik met mijn studie gestopt. Op school heb ik toen eigenlijk alle contacten ook verbroken. (...) Die twee vriendinnen, waar ik het al over had, die wonen vlak bij mij. Eentje in de straat, de andere een straat verder. Die kwamen naar mij toe, maar ik ging ook niet meer naar hun toe.

Inge heeft de neiging om haar situatie te verbergen en raakt daarmee haar opleiding en haar sociale contacten kwijt. Christy vindt het moeilijk om mensen niet te informeren en ervaart hierdoor vergelijkbare consequenties:

C: Ik werkte zoveel maanden in een winkel en ik moest in een keer gaan vertellen dat ik met zwangerschapsverlof moest. Al snel daarna vertelden ze me dat mijn contract niet werd verlengd. Ik wist gewoon dat het daarom gewoon ging. Maar ja, je hebt niet echt de bewijzen om daar dan eigenlijk een rechtszaak van te maken. Daar had ik ook geen zin in. En ja m'n kamer. Ik woonde op een kamer in de stad. Die wilden me ook weg hebben. Maar blijven ging toch niet. Het was niet echt een kamer dat je zegt van nou, daar ga ik heel lang in zitten. Ja en vrienden die ik in een keer kwijt raakte. Mensen die zeggen dat ze je gaan steunen door dik en dun.

Christy wilde mensen die ze als haar vrienden beschouwde informeren. Maar dat vond ze moeilijk, omdat ze ervaart dat ze de ATA moet uitleggen. Op de vraag wat ze dan moet uitleggen antwoordt ze: *'Puur de adoptie. Ik probeer zelf mensen nooit te veroordelen. Op zo'n dag wordt je veroordeeld, maar dan niet door één, maar door heel veel mensen om je heen. (...) Op een gegeven moment hoor je niks meer van ze en dan vraag je van "wat is er?". Ja, meestal zeiden ze dan niets of dan merkte je het gewoon aan hun houding of aan hun manier van doen of weet ik veel wat..Je weet dat het gewoon aan dat lag, dat wist je gewoon. Dat voelde je van binnen.'* Christy heeft na de ATA alle contacten met haar toenmalige

vrienden verbroken. Het opbouwen van nieuwe vriendschappen en relaties ging moeizaam. De eerste nieuwe partner die ze na haar ATA heeft wordt woest als ze hem informeert. Langzaam aan glijdt Christy in een depressie: *'Ik gaf mezelf overal de schuld van en ik begon overal om te huilen. Als ik maar een baby hoorde ging ik al huilen'*. Pas na 8 jaar en na intensieve therapie heeft ze het gevoel dat ze uit haar depressie klimt.

Nicky, de geadopteerde vrouw uit Latijns Amerika, ervaart de breuk met haar vriendenkring als een bevrijding. Zij verblijft tijdens de laatste periode van haar zwangerschap in een tienermoederhuis en bouwt daar in korte tijd vriendschappen op die meer voor haar betekenen dan de vrienden en vriendinnen die ze achterlaat in haar woonplaats.

N: Ja. Ik ging [na de bevalling] nog even terug naar het huis waar ik zat. Want mijn beste vriendinnetje die ik daar ondertussen had, die moest ook nog bevallen en die had gevraagd of ik wel bij haar bevalling wilde wezen. Dus dat is ook gebeurd. Zij had wel echt een helse bevalling. Ik vond het echt heel zielig. Maar ik had wel alle contacten die ik toentertijd had, die heb ik wel afgesneden. Dus vanaf het moment dat ik wegging heb ik ook mijn vriendinnen niet meer gezien. (..)

Onderzoekster: Waarom heb je hen er niet bij betrokken ?

N: Omdat het een dorp is. En dorpen, daar kun je je beste vriendin nog zoveel toevertrouwen, maar met een borrel, dan ligt het toch nog op tafel. Dat kon ik me echt niet.. dan had ik nog al die stappen voor niks ondernomen. Dat kon ik me echt niet permitteren.

Onderzoekster: Maar dan heeft het dus wel nogal veel consequenties gehad, want je bent dus al je vrienden uit je woonplaats kwijtgeraakt.

N: Ja, eigenlijk wel, maar wel bewust.

Nicky had al tijdens de zwangerschap, voor ze wist dat ze zwanger was, een nieuwe vriend leren kennen. Ook hem informeert ze niet over haar situatie: *'Mijn vriend had ik ook nog steeds in die tijd. Dat was best wel heftig. We gingen net drie maanden met elkaar en ineens besloot ik om weg te gaan. Hij wist niet waarom, dus ik had tegen mijn ouders gezegd dat ze moesten vertellen dat (..) ik even weg was voor rust. Dat was toch de helft van de waarheid. Iedereen vond dat logisch klinken.'* Via internetcommunicatie verneemt Nicky hoe haar sociale contacten speculeren over waar ze naar toe zou zijn. Nicky moet er om lachen, en legt nu drie jaar later uit er geen moeite mee te hebben. Ze deelt haar situatie met haar adoptiemoeder en dat is genoeg.

Nicky gaat er op haar negentiende, drie jaar na de bevalling ogenschijnlijk ontspannen mee om. De ATA heeft haar geholpen om te breken met mensen waar ze niet mee verder wilde. Bovendien zijn haar adoptiefouders op de hoogte en zij voelt zich door hen gesteund. Zij is een uitzondering in hoe ze het leven met leugens ervaart. Ook in dossiers wordt door hulpverleners gerapporteerd over de problematische situatie. Zo citeert een hulpverlener een Marokkaans-Nederlandse

moeder: *‘Cliënte vindt de geheimhouding al direct na de bevalling zwaar “eerst moet je verbergen dat je zwanger bent en nu moet ik verbergen dat ik een kindje heb”.’* De isolatie en de onbespreekbaarheid van het onderwerp ATA wordt, op Nicky na door de geïnterviewde vrouwen als problematisch ervaren. Een last die op soms onverwachte momenten opduikt. Als voorbeeld noemden enkele moeders de moeite die het hen kostte om deel te nemen aan een gesprek waarin over een bevalling wordt gesproken. Een bevalling is een ervaring waar vrouwen, vooral in de eerste periode erna, niet over raken uitgepraat. Al snel beschrijft iedere deelnemster aan een gesprek hoe de bevalling bij haar is gegaan. Maar een afstandsmoeder kan niet ongecompliceerd haar ervaringen delen, want dat roept vragen op. *‘Je kan het dan niet bij de bitterballen vertellen. Dan is het net of je een beetje moet liegen’.* Tijdens de focusgroepsbijeenkomst wordt uitgelegd: *‘Ik was toen van plan om te bevallen, en dat is het dan. Maar je bent toch in een klap moeder, en ook weer niet. Er gebeurt wat met je. Je bent ineens volwassen. Mijn plan was om weer door te gaan. Maar ik was niet meer dezelfde, alhoewel mijn omgeving daar wel van uitging. Ook nu nog vertel ik het alleen aan mensen waarvan ik inschat dat ze het goedkeuren. Maar als ik het dan vertel, dan schaam ik me toch. Want mensen begrijpen het niet: “wie geeft nou zijn kind weg?”. Zo zien ze dat. Maar geen enkele moeder doet dat zomaar. En dat leg je niet in 5 minuten uit.’*

In 154 dossiers is informatie gevonden over het contact van de afstandsmoeder met haar moeder. Hieruit blijkt dat 40.1% van alle afstandsmoeders ($N=79$) hun moeder tijdens de besluitvormingsperiode had geïnformeerd over het voornemen tot ATA en 38.1% ($N=75$) niet. Van 21.8% is dit onbekend ($N=43$). Van 27.9% van de afstandsmoeders ($N=55$) was hun vader op de hoogte, 46.2% niet ($N=91$) en van 25.9% is dit onbekend ($N=51$). De relatie van een vrouw van 35 jaar met haar ouders heeft over het algemeen een andere betekenis dan de relatie van een adolescent met haar ouders, omdat de afhankelijkheid van een jong volwassene vaak afneemt naarmate de leeftijd toeneemt. In Tabel 26 is te zien hoe over de openheid over de ATA van de jonge afstandsmoeders tot en met 25 jaar is gerapporteerd. De rechterkolom toont dat uit de rapportage is gebleken dat van 52 van de 141 afstandsmoeders van 25 jaar of jonger de moeder én de vader niet op de hoogte waren van de ATA tijdens de besluitvormingsperiode. Dat is van ruim een derde van deze groep afstandsmoeders (36.9%).

Tabel 26. Kruistabel van de Leeftijd van de Afstandsmoeder t/m 25 jaar en/of de Moeder en/of Vader tijdens de besluitvormingsperiode op de hoogte waren van de Afstand ter Adoptie (N=141)

Leeftijd afstandsmoeder (in jaren)	Moeder is op de hoogte	Moeder ⁸⁹ is niet op de hoogte	Onbekend of moeder op de hoogte is	Vader is op de hoogte	Vader is niet op de hoogte	Onbekend of vader op de hoogte is	Beiden niet op de hoogte
13 (N=1)	1	0	0	0	1	0	0
14 (N=1)	1	0	0	1	0	0	0
15 (N=8)	7	1	0	6	1	1	0
16 (N=14)	9	4	1	5	7	2	4
17 (N=12)	9	2	1	6	5	1	2
18 (N=16)	10	4	2	7	4	5	2
19 (N=16)	6	7	3	3	10	3	7
20 (N=19)	9	10	0	4	14	1	10
21 (N=19)	4	12	3	4	13	2	12
22 (N=10)	2	7	1	2	8	0	6
23 (N=8)	4	4	0	4	3	1	3
24 (N=10)	1	4	5	1	3	6	3
25 (N=7)	2	3	2	3	3	1	3
Totaal (N=141)	65	58	18	46	72	23	52

De bevalling als markering

Binnen de medische en antropologische disciplines is veel onderzoek gedaan naar de betekenis van bevallingen in het leven van vrouwen. Bevallingen staan voor de overgang naar het moederschap. Maar de bevalling is ook een op zichzelf staande betekenisvolle gebeurtenis, ongeacht de sociaal-culturele context (Bender, 1995; Rodrigues et al., 2003). Rubin (1986) stelt vast dat moeders in de periode kort na de bevalling niet uitgepraat raken en details uit de doeken doen voor iedereen die wil luisteren. Een bevalling gaat gepaard met angsten en afhankelijk van de omstandigheden waarin vrouwen bevallen zijn die angsten in meer of mindere mate, realistisch. Bevallen is bijzonder pijnlijk en niet zonder gevaar. Een van de afstandsmoeders vertelt over haar bevalling: *‘Ik had heel veel pijn(.) doodsangsten bij het idee dat ze ging kijken hoe ver ik ontsluiting had. Ik kon me niet ontspannen op dat moment. Dat was echt heel vervelend. Toen heb ik wat tegen de pijn gekregen. Ik zei: “het werkt niet”. Maar mama zei, “jawel, je ligt veel rustiger, je bent veel stiller”, maar ik kon me dat niet voorstellen.(.) En toen was op een gegeven moment het vruchtwater gebroken. Ik kon het niet meer, ik was doodop. Het hele ziekenhuis bij elkaar geschreeuwd, voor mijn gevoel alles bij elkaar geschreeuwd. Toen had ik negen centimeter, of tien*

⁸⁹ In enkele gevallen is de ouder niet op de hoogte omdat zij/hij overleden is.

centimeter, ik mocht gaan persen. In ieder geval heb ik alles bij elkaar geschreeuwd. Het doet pijn. Naderhand ga je erop terugkijken en denk je, heb ik dat echt allemaal geroepen?’ Tijdens de interviews werd de bevalling regelmatig uitgebreid door de moeders beschreven. Het praten over de indrukwekkende ervaring helpt bij de verwerking. Een inadequate verwerking van de bevalling stelt vrouwen bloot aan de gevaren van een postnatale depressie (Clark Callister, 2003). Clark Callister beschrijft hoe vrouwen een bevalling beschrijven als een bitterzoete ervaring: “tongku” and “xingfu”, vertaald in *agony and happiness*. Vrouwen in China, Tonga, Guatemala en Finland beschreven de bevalling als zowel moeilijk als lonend. De baby als tastbaar resultaat geeft betekenis aan de ingrijpende ervaring. Wat betekent een bevalling voor vrouwen die voornemens zijn het kind af te staan? Hester beviel 23 jaar geleden van haar kind, zij vertelt:

Zijn huiltje heeft jaren door mijn hoofd gespeeld. Pas toen mijn tweede kind werd geboren raakte dat wat op de achtergrond. Maar daarvoor kon ik het altijd nog oproepen. En toen werd hij weggedragen. Dat vond ik heel erg, o bah, afschuwelijk..Die hele periode had ik naar de bevalling toegeleefd. Ik dacht “als die bevalling geweest is, dan is het klaar, dan ga ik weer lekker verder met mijn leven. Dan ga ik weer lekker uit, en dan ga ik weer plezier maken”. Maar niks was minder waar dan dat. Want dan heb je in één keer zoiets bijzonders meegemaakt. Dan ben je in één keer zoveel ouder geworden, serieuzer. Dat uitgaan zei me helemaal niks meer. Vond ik niet meer leuk. Dan vroeg ik me af van “wat heb ik hier nou aan gevonden”.

Voor Hester was het lang geleden, maar ze herinnerde zich de bevalling nog goed. Voor Inge vond de bevalling zes jaar geleden plaats. Zij legt uit waarom haar moeder haar waarschuwde toen ze zich tijdens de zwangerschap voornam om het kind af te staan:

I: Als je nog nooit een kind hebt gekregen.. want ook tijdens Fiom bijvoorbeeld, dan moest ik inbeelden wat dat dan zou zijn als ik op dat moment een kind bij me had. Maar je hebt er geen idee van. Je bent 22, je bent met hele andere dingen bezig. Je wilt geen kind en je denkt van “ja”. Je hebt geen idee wat het inhoudt. En omdat ik er met mijn gevoel heel ver vanaf stond, omdat ik het alleen maar weg weg wilde, was het voor mij op dat moment niet zo moeilijk. Het was meer van, “ik moet het nu uitdragen en dat is het”. Het was wel moeilijk en natuurlijk had ik mijn moeilijke momenten, maar ik had er verder geen bepaalde gevoelens bij. Ik keek er alleen maar naar uit dat ik er vanaf zou zijn.

Onderzoekster: Het was voor jou nog iets abstracts.

I: Ja, en mijn moeder wist natuurlijk wat het was om een kind te krijgen en daar gevoelens voor te krijgen, en die kon zich gewoon niet voorstellen hoe dat dan zou kunnen.

Onderzoekster: Dus jouw moeder wilde jou daar eigenlijk voor beschermen.

I: Ja, mijn moeder is ook wel een bezorgd persoon en ik denk ook dat dat er grotendeels achter heeft gezeten. Zij had zoiets van, “dat kun je nooit aan, dat is te zwaar”.

Na de bevalling valt het niet mee om afscheid te nemen en het ziekenhuis te verlaten en de baby achter te laten. Inge zegt:

Ja, dat was wel heel moeilijk. Dan moet je echt de stap zetten, van “nu is het echt voorbij”. Want ze hadden ook gezegd van “als je op de bel drukt, dan komen we bij je en dan komen we hem halen, je moet zelf aangeven wanneer je daar klaar voor bent”. Maar ja, dan stel je dat maar uit, eerst een beetje bijkomen van de roes, er wat van genieten. En op een gegeven moment ben je toch bezig van, “nou komt bijna dat moment”, en dan wil je dat nog uitstellen, maar op een gegeven moment kon ik ook zelf bijna niet meer. Ik was gewoon doodmoe en pijn in mijn armen van hem de hele tijd op mijn arm te houden. Want ik heb het toch best wel lang uitgesteld. Dat was wel echt het moeilijkste moment.

Inge heeft ondertussen een nieuwe vriend. Hij was bij de bevalling aanwezig en hij neemt uiteindelijk het initiatief om op de bel te drukken. Inge wordt opgehaald door haar vader. Samen vertrekken ze, zonder baby. In de drie maanden dat de baby bij het tijdelijke pleeggezin is bezoekt Inge hem nog een paar maal. Want zo zeker als Inge was voor de bevalling, na de bevalling is ze niet meer zo zeker:

De eerste dagen heb ik nog heel veel twijfels gehad. Want ik had toen toch wel bepaalde gevoelens. Geen moedergevoelens, dat heb ik niet echt gehad, niet echt van, “het is mijn kindje”. Maar ik had heel erg het gevoel van dat ik voor hem moest zorgen. Toen heb ik wel echt heel veel twijfels gehad. Huilend in slaap vallen, huilend weer wakker worden. Ik was echt heel erg verdrietig en heel erg in de war door wat me allemaal overkomen was. Dat heeft wel even geduurd.

Inge legt uit dat haar gevoel en verstand in de periode kort na de bevalling ver uit elkaar lagen, maar dat haar verstand haar uiteindelijk weet te overtuigen. Ze blijft bij haar besluit en gaat het ATA-traject in. De baby gaat na enkele maanden naar een aspirant adoptiegezin.⁹⁰

Twijfel en spijt

Inge beschrijft hoe na de bevalling de twijfel toeslaat. Maar al snel overwinnen de argumenten die ze tijdens de zwangerschap had en gaat ze verder op de ingeslagen weg richting ATA. In bijna alle interviews worden momenten van twijfel verwoord. Bij sommige vrouwen explicieter dan bij andere vrouwen. Maar uiteindelijk zijn deze vrouwen allen de weg naar ATA ingeslagen. Opmerkelijk is dat negen van de zestien vrouwen die deelnamen aan de interviews, dit is inclusief de vrouwen die meer dan twintig jaar geleden hebben afgestaan, uiteindelijk spijt betuigen van de beslissing tot ATA. Het woord ‘spijt’ heeft verschillende betekenissen. Het kan een mens spijten dat zaken zijn gelopen zoals ze zijn gelopen, in de zin van ‘het is vervelend, maar het kon niet anders’. Deze negen vrouwen bedoelen dit niet. Ze bedoelen dat ze de beslissing

⁹⁰ In de paragraaf ‘Ontregelde levens’ staat beschreven waarom de ATA bij het kind van Inge uiteindelijk niet tot adoptie leidt. Het tijdelijke pleeggezin wordt uiteindelijk een perspectief biedend pleeggezin.

betreuren en het liefst de ATA zouden terugdraaien. Opvallend feit is dat bij de geïnterviewden als ‘groep’ de grens van wel of geen spijt hebben van de ATA samenvalt met de grens van vrouwen die korter of langer geleden hebben afgestaan. Alle zes vrouwen die 2 of 3 jaar geleden bevielen zeggen expliciet dat ze nog achter hun besluit staan. Fidan zegt negen jaar na de bevalling: *‘Als ik nou terugdenk, dan heb ik echt de verkeerde beslissing gemaakt, dat weet ik honderd procent zeker. Ja echt.’* Het spijt haar dat ze in de situatie geraakte dat ze geen abortus meer kon doen. Maar ze betreurt ook de onomkeerbare ATA. En ze is niet de enige vrouw die dit tijdens het interview kenbaar maakt. De vrouwen die vier jaar of langer geleden bevielen van hun afstandskind betreuren allen het ATA-besluit.⁹¹ In de eerste jaren na de bevalling hebben de argumenten om af te staan blijkbaar de overhand. Gezien het kleine aantal, en ook de selectiebias in aanmerking genomen, kan hier geen statistisch verantwoord causaal verband worden gelegd. Desondanks is het een opvallend gegeven dat wellicht nader onderzoek vereist.

De casus van Inge in de vorige paragraaf illustreert wat door andere vrouwen wordt bevestigd. Gedurende de ATA-periode en gemarkeerd door juridische stappen en emotionele mijlpalen, in het bijzonder de bevalling, worden vrouwen geconfronteerd met tegenstrijdige gevoelens en tegenstrijdige argumenten. Hoe gaan vrouwen gedurende het traject om met het dilemma: het wel of niet afstaan? Inge legt uit dat haar gevoel en verstand ver van elkaar waren verwijderd en dat ze zichzelf met haar verstandelijk argumenten heeft overtuigd. Een andere moeder zegt: *‘Ja, ik vind best wel dat je gewoon alles moet bespreken..en uh..Vooraf omdat in het begin de twijfel toch wel heel erg groot is. Je zit dan nog zo midden in je gevoel terwijl je weet van “nou moet mijn verstand aan het werk”.’* Beide vrouwen schetsen de complexiteit van de afweging. In de sociale psychologie is veel geschreven over het omgaan met dilemma’s. Een klassieker is het werk van Leon Festinger die in 1957 zijn theorie over cognitieve dissonantie ontwikkelde. Dit werk inspireert tot op de dag van vandaag wetenschappers die zich bezig houden met processen van besluitvorming en de omgang met dilemma’s. Festinger stelt dat mensen ‘psychologisch discomfort’ ervaren als ze tegenstrijdige gevoelens beleven en/of tegengestelde argumenten moeten afwegen. Mensen ontwikkelen strategieën om dit discomfort te verkleinen (Festinger, 1957; Starzyk et al., 2009). Een van de strategieën van de menselijke geest om het discomfort van de twijfel te reduceren vindt plaats gedurende het afwegingsproces. Als de besluitvorming eenmaal een richting is ingeslagen, worden volgens Festinger de argumenten die bij de gekozen richting horen zwaarder gewogen. Het gewicht of het belang van tegenargumenten wordt

⁹¹ Er zijn in totaal 16 vrouwen geïnterviewd. Bij Inge liep het anders, want haar kind groeit uiteindelijk op in een perspectief biedend pleeggezin waarbij de inzet is om het contact tussen Inge en haar kind in stand te houden en zo mogelijk uit te breiden. Zij kan dus geen spijt van de ATA hebben omdat het geen ATA is geworden.

'verkleind' (getrivialiseerd). Dit wordt de reductie van de cognitieve dissonantie genoemd.

Vrouwen die tijdens de zwangerschap, en in enkele gevallen tijdens de bevalling, worden geconfronteerd met een ongeplande zwangerschap, en in de meeste gevallen tevens een onafbreekbare zwangerschap, reageren primair en in paniek: de zwangerschap moet weg, het kind mag niet bestaan. Op dat moment en in ongunstige omstandigheden, waar het een weloverwogen besluitvorming aangaat, wordt de richting van het besluit gekozen. De vrouw slaat de weg naar ATA in. Dan komt de bevalling, en een bevalling is een levensinsnijdende gebeurtenis. De bevalling maakt gevoelens los die cognitieve dissonantie zullen veroorzaken. Deze gevoelens worden door sommige vrouwen onder woorden gebracht. Andere vrouwen blijven tot ver in de besluitvormingsperiode twijfelen. Ook zijn er vrouwen die geen enkele twijfel lijken toe te laten.

Een van de informanten beschrijft tijdens het interview intens verdriet om het verlies van haar eerste kind. Ze betreurt dat ze indertijd is meegegaan in de dwingende invloed van haar moeder. Ondertussen is ze getrouwd en ze heeft een tweede kind gekregen. Haar ervaringen met haar tweede kind doet haar verlangen naar haar eerste kind regelmatig oplaaien. Haar man is op de hoogte van haar ATA en ze vertelt hoe ze in een gesprek met haar man hardop nadenkt over de dag dat haar eerste kind wellicht voor hun deur zal staan. Haar man is niet gelukkig met die gedachte en reageert: *'Dan zal je een keuze moeten maken tussen hem en mij.'* Zij stelt hem gerust en zegt dat ze dan voor haar man zal kiezen. *'Maar als mijn zoon komt, dan kies ik echt voor hem. Mijn moeder zei ook: "Een man kan je overal krijgen, maar je kind niet".* En lachend voegt ze daaraan toe: *'Soms geeft ze wel goede adviezen hoor. Maar die gelden dan voor haar, en niet voor mij.'*

Janneke is ten tijde van de bevalling 23 jaar. Ze beviel twee jaar voor het interview plaatsvond en laat geen enkele twijfel toe. Ze kijkt positief op haar besluit terug. Ze wilde toen, en nu nog steeds niets van haar kind weten. Omdat de bevalling nog maar twee jaar geleden plaatsvond, is de adoptiezitting nog maar enkele maanden achter de rug. Janneke zegt *'ik heb nooit een moment van twijfel gehad, ik ben altijd heel duidelijk geweest, ik wil het niet.'* De ontdekking van de zwangerschap, op 28 weken was voor haar een schokkende ervaring. Vanaf dat moment wil ze maar een ding: alles terugdraaien. Janneke vraagt na enkele weken de gynaecoloog of ze kan worden ingeleid. Want ze wil het proces versnellen en de ATA zo snel mogelijk afhandelen. De gynaecoloog weigert dit, en dat is voor Janneke een tegenvaller. Na de bevalling wilde Janneke haar dochter niet zien. Ze wilde de rapportage van BJZ over het wel en wee van haar dochter niet lezen. Ze wilde haar kind eigenlijk ook geen naam geven, maar op aandringen van de hulpverlenster doet ze dit uiteindelijk wel. Maar ze koos niet de naam die ze het mooist vond, want die wilde ze bewaren voor het kind dat ze

later graag zou willen krijgen. Gedurende het interview benadrukt ze de juistheid van de beslissing tot ATA.

Onderzoekster: (...) En wat waren dan de mogelijkheden die de hulpverlener met je wilde bespreken om toch contact te houden met je kind of met de adoptieouders?

J: Die heb ik eigenlijk nooit echt besproken want ik heb dat gewoon niet. Dat was voor mij gewoon van..ik sta het af, en daar blijft het voor mij bij. Ik ga verder niet.. ik kan wel een brief schrijven van waarom ik het gedaan heb of nee, ik heb gewoon gezegd.. ik zie wel wat er over jaren, of weet ik veel wanneer, voor als er contact gaat komen, maar ik wil het nu gewoon niet.

Onderzoekster: Een brief schrijven?

J: Ja, een brief schrijven met waarom ik het afgestaan heb. Puur voor haar [het kind], als ze de leeftijd bereikt heeft. Zo van "tijdens de zwangerschap heeft je moeder dit geschreven", ofzo. Maar dat wilde ik niet en dat kon ik niet. Ik had zoiets van "ik doe dit zo en dit is mijn manier". Dit is voor mij de beste manier.

Een persoonlijke brief gericht aan haar kind kon Janneke niet schrijven, dat vond ze te zwaar. Op het moment dat de onderzoekster het onderwerp aansnijdt over hoe ze zou aankijken tegen een toekomstige ontmoeting deinst Janneke letterlijk terug in haar stoel.

Onderzoekster: Stel over een jaar of zestien krijgt jouw kind interesse in jou. Hoe kijk je daar tegenaan?

J: Geen idee. Die vraag is mij geregeld gesteld. Ik zeg, dat weet ik niet. Dat zie ik tegen die tijd wel. Weet ik niet.

Onderzoekster: Dat is nog niet aan de orde.

J: Nee, dat is niet aan de orde, sowieso niet. Mijn hulpverleenster heeft ook gezegd "een kind heeft recht om te zoeken vanaf zijn achttiende" geloof ik. Dan krijgt het papieren, tenzij het eerder in een crisis komt en het belangrijk is. Maar dat weet ik niet. Ik weet niet hoe ik dan in mijn leven sta en wat ik doe.(...) Dat zijn van die dingen, dat kan ik niet overzien.

Onderzoekster: Nee, Hoe je het dan ziet, dat zie je dan wel weer.

J: Ja.

Onderzoekster: En als het nu dan zou zijn?

J: Dat weet ik ook niet. Dat moet me overkomen. Dan moet de Fiom opbellen van "J. kan je hier komen? Er zijn wat dingen die ik met je wil bespreken." Pas als dat gebeurt, weet ik wat ik doe. Ik kan daar niet over beslissen als ik dat niet weet, zeg maar. Dat is hetzelfde als mensen zeggen, "oh, als ik zwanger ben, dan zou ik dit doen." Dat weet je niet, dat weet je pas als je het echt hebt.

Onderzoekster: Daar ben je nog niet mee bezig.

J: Daar kan ik ook niet mee bezig zijn, dat kan ik wel denken, maar daar kom je toch niet uit.

Janneke reageert wat geprikkeld op het doorvragen van de onderzoekster. En de onderzoekster, beïnvloed door de gesprekken die ze met andere afstandsmoeders heeft gehad, kan de stelligheid van Janneke bijna niet geloven. Ze is op zoek naar momenten van twijfel, maar Janneke toont geen twijfel. Op een

moment na. Janneke heeft een vriendin die in bijna dezelfde periode ook ongepland zwanger is geworden en een kind gekregen. Janneke heeft haar kraambezoek aan deze vriendin een tijd uitgesteld, want dit kind is even oud als haar afstandskind en dat vindt ze moeilijk. Maar op een dag trekt ze de stoute schoenen aan en bezoekt ze haar vriendin. Ze zegt hierover:

Toen ik binnen kwam, zei ze, “Janneke, mijn kindje ligt in de box. Als het niet gaat dan zeg je het maar.” Ik kan met haar er ook altijd heel weloverwogen over praten. Het was wel confronterend om haar kind te zien, maar van de andere kant doet het me ook wel weer goed in sommige dingen. Ja, gewoon van, “oh ja, dit is de leeftijdsfase”. Maar in sommige dingen is het ook heel confronterend. Ik kom er niet zo heel vaak. Maar een tijdje terug een keer, was het van, “oh ze kan dit en ze kan dit”. Dan ga je er over denken en dan is het toch een achtbaan waar je doorheen gaat even. Van “dat had ik ook kunnen zien”.

Driekwart jaar na de geboorte wilde Janneke toch iets weten over haar kind. Ze nam contact op met haar hulpverleenster omdat ze wilde weten hoelang haar kind na de bevalling in het ziekenhuis heeft gelegen voordat het naar het pleeggezin ging. Wellicht heeft ‘de achtbaan’ die de baby van haar vriendin bij haar losmaakte dit initiatief in gang gezet.

‘Doorvoelen’ versus ‘Op een andere planeet’

Ook de hulpverlening is zich bewust van de betekenis van de bevalling en de daarbij komende overgang van een abstractie naar een kind van vlees en bloed. In de vorige paragraaf beschreef Inge hoe ze tijdens de begeleiding door de Fiom-hulpverleenster zich moest inbeelden dat ze haar kind in haar armen zou houden. In de expert- interviews maakten hulpverleners duidelijk hoe er naar gestreefd wordt om een aanstaande afstandsmoeder haar beslissing te laten ‘doorvoelen’ en zich niet te laten beperken door cognitieve overwegingen, gedurende de besluitvorming tot ATA.

De eerste drie maanden na de bevalling, vóór een moeder de juridische weg is ingeslagen om haar kind af te staan, sturen Fiom-hulpverleners er op aan om de moeder bij haar kind te betrekken. Echter, met grote regelmaat ervaren hulpverleners dat een vrouw zich afsluit of, zoals het ook wordt uitgedrukt, de gebeurtenis lijkt te ontkennen. *‘De laatste tijd zijn afstandsmoeders moeilijk te begeleiden’* zo legde een hulpverleenster het uit. *‘Ze willen vaak geen begeleiding’*. Deze hulpverleenster verwoordt een indruk die ook regelmatig uit de interviews en de dossiers oprijst. In de paragraaf ‘Een kind past niet in mijn leven’ werd beschreven hoe (aanstaande) afstandsmoeders zo snel mogelijk het dagelijks leven weer op willen pakken. Binnen de hulpverlening heerst de gedachte dat het beter is als een moeder de afstand ‘doorvoelt’. Daaronder schuilt de opvatting dat het krijgen en dus ook het afstaan van een kind dermate ingrijpend is dat het zich op termijn niet laat ontkennen. Dus is het belangrijk om

de vrouw er in de beslissende fase al op te wijzen wat de consequenties van afstand zijn: het voelen van pijn.

Moeders daarentegen voorvoelen dat een grotere betrokkenheid bij hun kind de pijn van het afscheid zal vergroten, en gaan daardoor de confrontatie uit de weg. Naast de pijn, wordt ook de twijfel uit de weg gegaan. Stel dat haar kind, dat na de geboorte een mensje van vlees en bloed is geworden in plaats van een 'abstractie', haar stellige voornemen om af te staan in de war schopt? Twijfelen is zwaar werk.

'Ik probeer er een bewustere keuze van te maken' drukte een hulpverleenster het uit. Maar als moeders zich afsluiten voor verwarrende gevoelens of voor confronterende informatie, dan wordt het moeilijk om haar te begeleiden naar een bewustere keuze. Voorbeelden van dit 'afsluiten' die zowel in de dossiers als mondeling door hulpverleners worden opgevoerd zijn onder andere dat de moeder na de bevalling en voorafgaand aan het definitieve besluit haar kind niet wil zien, of dat ze haar kind niet zelf een naam wil geven. Een dergelijke houding werd door hulpverleners geduid als 'afsluiten' of 'ontkennen'. Een hulpverleenster schetste het voorbeeld waarbij ze een Poolse moeder en de vader van het kind voorstelde om de baby in hun armen te nemen. *'Dat doé je toch niet?'* was hun reactie. Ze vonden het blijkbaar een vreemd voorstel van de hulpverleenster. Misschien zelfs wel ongepast. Blijkbaar sluiten opvattingen die leven bij de hulpverlening over goede begeleiding niet altijd aan bij de opvattingen of de beleving van hun cliënten in deze belangrijke beslissingsfase.

In de dossiers stond over 80.7% van de afstandsmoeders (N=159) gerapporteerd of ze hun kind hebben gezien of niet. Het 'zien van haar kind' varieert van 'bewust zien van haar kind direct na de bevalling' tot 'vaker zien en een paar keer opzoeken'. Meer dan de helft van alle afstandsmoeders heeft haar kind gezien (60.4%, N=119). Een vijfde heeft om uiteenlopende redenen haar kind niet gezien (20.3%, N=40) (Tabel 27).

Tabel 27. Het zien van haar kind door de Afstandmoeder (N=197)

De afstandsmoeder heeft haar kind 1 of meerdere keren gezien	Percentage afstandsmoeders (%)
Ja	60.4 (N=119)
Nee	20.3 (N=40)
Onbekend	19.3 (N=38)
Totaal	100.0 (N=197)

Hulpverleensters beschrijven mondeling en ook in de verslagen in de dossiers hun bezorgdheid over een afhoudende of afwezige houding van cliënten bij dergelijke

besluitvormingsprocessen. Nog belangrijker is wat de moeders die het betreffen er over zeggen. Echter, vrouwen die zich *afsluiten* en niet graag bij de moeilijkheden stil willen staan, zijn moeilijk te motiveren voor een *open* interview. Toch waren er vrouwen die hier wel iets over vertelden. Dit waren de moeders die al langer geleden hadden afgestaan en vanuit een andere levensfase, in andere omstandigheden, bereid waren terug te blikken op hun afstandsproces.

Toos was 13 jaar toen ze zwanger werd. Tientallen jaren later, als ze contact krijgt met haar afstandszoon realiseert ze zich dat ze zich nauwelijks iets herinnert van de wellicht meest indrukwekkende periode uit haar leven:

Achteraf berekend ben ik in februari zwanger geraakt en in juni ben ik voor het eerst naar de huisarts gegaan. Toen merkte mijn moeder schijnbaar iets op. Dat heb ik pas [later ontdekt].. er waren zoveel dingen die ik kwijt was. Sinds mijn zoon contact met me heeft gezocht vier jaar, bijna vijf jaar geleden ben ik alles gaan opgraven. Ik ben naar de Raad voor de Kinderbescherming gegaan, ik ben naar het ziekenhuis gegaan, afspraak gemaakt, ik wilde me helemaal.. ja ik was alles kwijt eigenlijk.(..) Ja, zelfs in het ziekenhuis, de bevalling, weet ik niet of mijn moeder überhaupt bij me was. Volgens mij ben ik helemaal alleen geweest maar ik weet het niet. En mijn moeder is verongelukt dus ik kan het niet navragen.

Toos was, zoals ze dat uitdrukt 'alles kwijt'. Maar meer dan dertig jaar later zoekt haar zoon contact. Dat maakt veel bij haar los, onder andere de wens om te weten wat er indertijd precies is gebeurd. Toos reconstrueert daarop haar eigen geschiedenis aan de hand van door hulpverleners opgetekende verslagen over die periode in haar leven. Ook Veronique kijkt terug op haar leven, twintig jaar nadat ze op haar 15de ontdekte dat ze zwanger was.

En de dokter zei van 'volgens mij zit er een kind in je buik'. Maar dat kon absoluut niet. Gewoon absoluut niet. Ik was echt als de dood. Ik was ontzettend bang. Vooral naar mijn ouders toe.[..] en als je dan een keuze moet maken waar je niet aan toe bent, want eigenlijk ben je op een andere planeet.. Ja hoe ga je daar dan mee om. Dat heb ik mezelf ook vaak afgevraagd. Hoe moet je zoiets doen? Pfff. Heel veel...toch proberen om er doorheen te prikken. Heel moeilijk.

Veronique probeert te schetsen hoe hulpverleners moeten omgaan met een cliënte, een kind in haar geval, die zich afsluit voor informatie en zich zelfs afsluit voor zichzelf. Niets lijkt er binnen te komen. Ze noemt dit 'op een andere planeet'. Andere moeders gebruiken de term 'ik was er niet bij'. Hulpverleners rapporteren in hun verslaglegging over 'onbereikbare vrouwen' en gebruiken met regelmaat het begrip 'ontkenning'. Maar die termen lijken in het geval van Veronique en Toos een *understatement*.

Trauma-accumulatie

De citaten in de voorgaande paragrafen getuigen van verdriet en pijn van afstandsmoeders. Gedurende de interviews verhieven vrouwen hun stemmen

en/of er vloeiden tranen. Rapportages in de dossiers bevestigen deze observaties van woede en verdriet. De emoties betreffen vaak de situatie soms al vanaf het moment van conceptie tot lang na de ATA en het is niet altijd te herleiden welke specifieke factor het lijden veroorzaakt. Hulpverleners rapporteren: [19-jaar] *'De cliënte heeft het vaak moeilijk en is soms erg verdrietig in de periode na de bevalling'* of [15 jaar] *'staat 2½ jaar na de bevalling nog steeds achter haar besluit, al doet het pijn'* of [20 jaar] *'Geeft wens te kennen haar kind toch een keer te willen zien. Is nog wel vaak verdrietig'*. Over een twintigjarige moeder wordt gerapporteerd: *'..cliënte is tot nu toe de dochter met wie alles goed gaat, ze wil niet teleurstellen ..heeft veel verdriet en twijfel..vindt zich een slechte moeder'*.

In de bevindingen zijn uiteenlopende negatieve ervaringen te onderscheiden. Deze ervaringen stapelen chronologisch op. Al vanaf de conceptie beïnvloedt niet-consensuele seks, soms in de vorm van bruto seksueel geweld, het besluitvormingsproces van de vrouwen die hiermee te maken hebben gehad. De traumatische effecten van seksueel geweld zijn evident (Ruch et al., 1980; Resick, 1993; Zinzow et al., 2010). Tijdens de interviews begonnen veel vrouwen spontaan over het moment dat de zwangerschap werd vastgesteld. Dit moment is in de voorgaande paragraaf door Toos en Veronique omschreven als een grote schok. Vrijwel alle vrouwen beschreven de vaststelling van de zwangerschap en de onmogelijkheid om te aborteren als een ingrijpende gebeurtenis die gepaard ging met ongeloof *'dit kan gewoon niet'* en paniek. In de paragraaf *'Hoe kan een zwangerschap over het hoofd worden gezien?'* staat beschreven in welk stadium van de zwangerschap de vrouwen een vermoeden hadden van hun zwangerschap of op welk moment de zwangerschap uiteindelijk werd vastgesteld. De ontdekking van een vergevorderde zwangerschap veroorzaakt paniek die wellicht nog dieper ingrijpt als een vrouw haar zwangerschap pas ontdekt op het moment dat de bevalling is ingezet. Dit was, zoals in tabel 23 zichtbaar is, voor 10 vrouwen een realiteit. Onder hen zijn zeven niet-gemigreerde vrouwen, twee Marokkaanse vrouwen en één Molukse vrouw. De jongste is ten tijde van de bevalling 16 jaar, de oudste 28 jaar (zie tabel 28). De gemiddelde leeftijd is 20.10 jaar.

Tabel 28. Leeftijd Afstandsmoeders die de Zwangerschap pas Ontdekten tijdens de Bevalling (N=10)

Leeftijd t.t.v. bevalling	Aantal
16 jaar	1
17 jaar	1
18 jaar	1
19 jaar	2
20 jaar	2
22 jaar	2
28 jaar	1
Totaal	10

Na de vaststelling van de zwangerschap volgt een duivels dilemma, zoals verwoord door Veronique in de vorige paragraaf '*kiezen tussen twee slechte*': het kind afstaan ter adoptie of zelf grootbrengen. Een derde 'keuze', het kind plaatsen in een perspectief biedend pleeggezin, wordt vaak niet als mogelijkheid gerapporteerd.

De ATA- besluitvorming vindt plaats in turbulente omstandigheden en gaat, zoals in de vorige paragrafen bleek, gepaard met andere dilemma's en omstandigheden die afleiden. Uit een dossier bleek dat een vrouw haar aanvankelijk gewenste kind afstond. Ze was zwanger van haar vriend. Echter, haar vriend verongelukte in de laatste maanden van de zwangerschap. Deze vrouw besloot in diepe rouw om haar kind af te staan uit angst dat haar kind het gemis om haar vriend zou doen vergroten. Deze vrouw staat af in ernstig ontregelende omstandigheden. In de voorgaande paragrafen bleek dat ATA-besluitvorming inherent was aan ontregelende situaties, soms door hulpverleners samengevat in de term 'multi-problem'.

Een betekenisvolle gebeurtenis gedurende de besluitvorming bleek de bevalling. Vrouwen verwoordden verwarrende gevoelens die gepaard gingen met de overgang van een 'abstracte' zwangerschap in een kind van vlees en bloed. Twijfelen is zwaar en vrouwen bleken nogal eens geneigd om twijfel niet toe te laten.

Na de ATA vrezes of ervoeren afstandsmoeders de veroordeling: het stigma van de slechte moeder die haar kind wegdoet. De veroordeling, of de angst daarvoor, brengt vrouwen ertoe om met zo weinig mogelijk mensen hun ATA-geschiedenis en alle ervaringen die daarbij horen te delen. Het verzwijgen van levensinsnijdende gebeurtenissen zoals een zwangerschap, een bevalling, moeder worden en toch ook weer niet en soms het seksueel geweld dat daaraan vooraf ging gaat gepaard met een leven vol leugens. De opeenstapeling van de

traumatische ervaringen gaat gepaard met factoren of omstandigheden die het trauma kunnen versterken, zoals bijvoorbeeld emotionele onrijpheid bij (heel) jonge moeders.

Na de ATA drukken de zorgen om en het verlies van hun kind een stempel op de levens van afstandsmoeders, zo bleek in de paragraaf 'In het belang van het kind'. Christy verwoordde hoe haar zorgen haar bewogen om via de adoptiefouders in contact te komen met haar zoon, Want ze wilde weten: '(..) *Of hij het goed zou hebben en of hij het naar z'n zin heeft. Ja, niet dat je hem terug wil. Dat niet. Want ik heb altijd tegen mijn hulpverlener gezegd: "Het zijn en blijven zijn ouders. Ik ben dat niet".*' Christy is bang dat de adoptiefouders haar bedreigend vinden en ze benadrukt zelfs in een interview met een onderzoeker, ogenschijnlijk als een automatisme, dat ze niet hoeven te vrezen dat ze haar kind (of is het hun kind?) zal opeisen. Een andere moeder verwoordde hoe de zorgen om haar kind toeslaan en haar doen malen: '*Soms voelt hij [nieuwe partner] dat er iets aan de hand is. Dan zegt hij: 'praat maar'... En dan zeg ik: 'laat me nou maar even gewoon alleen'. (..) Ja, soms lig ik 's avonds in bed en dan in één keer dan komt het... Meestal begint het als het avond is. Want overdag heb je andere dingen te doen. 's Avonds heb je meer rust en dan begint het... Maar ja...'*

Afstandsmoeders worden blootgesteld aan accumulerende trauma's. Bij een traumatische gebeurtenis treden er beschermende mechanismen in werking. Over het doormaken en de verwerking van traumatische ervaringen is in de psychologie en psychiatrie veel geschreven. Vaak wordt trauma gekoppeld aan het begrip dissociatie: een ontregeling van het bewustzijn, het geheugen, het identiteitsgevoel en de waarneming (American Psychiatric Association, 1994). Candel & Merckelbach (2003) beschrijven dat dissociatie kan worden gezien als een continuüm waarbij 'normale' dissociatie zich aan het ene einde en extreme vormen van pathologische dissociatie zich aan het andere einde bevinden. Peritraumatische dissociatie is een vorm van dissociatie die plaatsvindt ten tijde van het trauma. Deze vorm zou een beschermende werking kunnen hebben tegen bijvoorbeeld extreme gevoelens van hulpeloosheid en pijn.

Dergelijke vormen van dissociatie kunnen leiden tot Post Traumatische Stress en ander vormen van lijden (Van de Kolk, 1987; Van der Kolk e.a., 1996; Eijnsink, 2003). Veronique koppelt de ontwikkelingen van haar angststoornissen expliciet aan haar ATA-ervaring. Ze gebruikt al geruime tijd antidepressiva. Hester (41) zegt 23 jaar later over de eerste tien jaar nadat ze heeft afgestaan:

We hebben er die eerste 10 jaar bijna nooit met elkaar over gepraat. En ook niet met de familie. (..) We hebben het doodgezwegen en zijn aan het werk gegaan. Dat ging natuurlijk niet goed. We kregen lichamelijke klachten en, ja, dat trek je gewoon niet.

Henny (39 jaar), die 26 jaar geleden op haar 13de een dochter kreeg die zij heeft afgestaan, verwoordde:

Maar ik ben heel destructief geweest hoor, mezelf verwonden, ontzettend groot minderwaardigheidsgevoel, ja. Ik had echt een hele grote sociale angst. In dagtherapie is dat allemaal naar boven gekomen. Maar de heling was toch wel om vertrouwen te krijgen in het verhaal en in het beginnen te praten over mijn dochter en mij. Ik moest het vertrouwen krijgen dat het er mag zijn, en inzicht krijgen van “ja maar je was te jong en je mocht niet spreken en je had geen aandeel”. Het verdriet, nogmaals, ik heb zo vreselijk veel gejangt, zo vreselijk veel gehuild. En ik had het gevoel na een aantal weken “ik ga helemaal niet meer terug, want ik heb geen vel meer over mijn hele lijf, ik ben zo kaal, ik kan me helemaal nergens meer mee beschermen, ik ben zo bloot, zo kwetsbaar”.

Ook een hulpverleenster drukt de risico's uit, als ik haar vraag om een moeder voor het onderzoek te benaderen voor een interview. Ze heeft hier moeite mee want 'het grenst toch allemaal aan psychiatrie'. Hiermee bedoelt ze niet dat deze vrouwen psychiatrische patiënten zijn, maar ze bedoelt dat ervaringen die gepaard gaan met ATA psychiatrie kunnen veroorzaken, en zo beargumenteert ze haar terughoudendheid. Ze is bang om met een onverwacht telefoontje de beschermende mechanismen van afsluiting en verdringing te verstoren.

Ondanks de opvatting dat de trauma-accumulatie niet bevorderlijk is voor het maken van een bewuste keuze, worden ATA-processen in gang gezet. Ook als moeders hun gevoelens uit de weg gaan en er blij van geven de realiteit van het moederschap niet onder ogen te willen zien. Dit betekent dat deze moeders besluiten tot een onomkeerbare levensinsnijdende beslissing, zonder er zelf bij te zijn.

Institutionele kaders

Vrouwen die in Nederland hun kind afstaan hebben te maken met hun persoonlijke leefsituatie, maar ook met wetgeving en met regels en opvattingen die gelden binnen hulpverlenende instanties. In dit onderzoek staat de Fiom als hulpverlenende instantie centraal. De Fiom is de afgelopen decennia geëvolueerd tot een organisatie die de geschiedenis van reproductieve rechten van vrouwen onderschrijft. Feministische golven zoals de echo's van 'Baas in eigen buik' hebben er toe geleid dat Fiom-hulpverleners zich ten doel stellen om de cliënten te coachen bij het nemen van een geïnformeerd besluit. Zoals abortus door de Fiom wordt gezien als een verworven recht, wordt ook ATA gezien als een recht. Mits met een cliënte intensief is gesproken over alternatieven zoals mogelijke hulpvormen om het kind toch zelf groot te brengen of pleegzorg in plaats van adoptie. Mocht een cliënt bij haar ATA besluit blijven, zien de Fiom-hulpverleners zich niet als de geëigende persoon om een vrouw daarin te hinderen. Ook al vindt een hulpverlener het persoonlijk niet verstandig in een bepaald geval, dan zal haar professionaliteit gebaseerd op de opvatting zoals beschreven, er toe leiden dat ze de vrouw steunt in haar beslissing tot ATA. Het beïnvloeden van de

besluitvorming moet worden vermeden, zo luidt het uitgangspunt van de hulpverlening laat staan dat het 'overnemen' van de besluitvorming wenselijk wordt geacht.

Het protocol en de Fiom-handleiding bieden hierbij houvast. Zo verwoordde Astrid Werdmuller in haar dubbele rol als hulpverlener en onderzoekster tijdens het onderzoeksproces in een reflectieve memo die ze schreef halverwege het onderzoek: *'Een afstandszaak geeft me altijd een zekere spanning. Ik heb het gevoel dat ik geen fouten mag maken, ik moet mijn uiterste best doen om alles goed te laten verlopen. De gevolgen kunnen groot zijn en desastreus als ik een fout maak. Zeker als het een wat gecompliceerdere zaak is en dat is het bijna altijd. Het protocol en de daaraan gekoppelde Fiom-handleiding zijn daarbij belangrijk, je moet het precies volgens het protocol doen. Precies weten wat je verantwoordelijkheid is en wat niet.'* Gedurende het onderzoeksproces werden tussen beide onderzoekers soms discussies gevoerd op basis van tussentijdse bevindingen. De open werkrelatie tussen beide onderzoekers maakte dat Pien Bos zich soms hardop kritisch uitliet over de rol van de hulpverlening. Zij twijfelde regelmatig of in specifieke situaties een ATA in het belang van de moeder was en of andere oplossingen, bijvoorbeeld een perspectief biedend pleeggezin, de belangen van de moeder met het oog op de toekomst wellicht veiliger hadden gesteld. Pien keek met meer afstand en minder loyaal aan de hulpverlening naar de processen zoals in dossiers en de interviews beschreven. Astrid's dubbelrol en Pien's kritische opmerkingen brachten Astrid soms ergernis en regelmatig in een loyaliteitsconflict. Zij schreef in een reflectieve memo:

'Door een aantal zaken zelf te begeleiden en het uiteindelijke besluit van de vrouw mee te maken, waar ik intens in meegedacht heb en invloed op gehad heb, was ik er eigenlijk bij elke zaak van overtuigd dat dit het goede besluit was. Ik heb alle gedachtes en gevoelens die de vrouw kon delen met haar gedeeld, er in meegedacht, ze verhelderd, aangevuld enzovoort. Ik heb wel eens gehad dat ik dacht "is ATA nu wel echt nodig"? Maar als de vrouw er uiteindelijk toe besloot stond ik er achter. Ik begreep haar gevoelens. Ik had dan ook elke keer het gevoel dat ik het goed gedaan had en dat het zo goed was. Als Pien dan komt met "Het moet allemaal anders" voel ik dat als de boodschap dat ik verkeerd bezig geweest ben en ook nog eens stom ben dat ik dat niet in de gaten had. Ook roept het de reactie op: "je hebt geen idee. Je snapt niet wat er allemaal speelt en hoe ingewikkeld het is. Hoe het laveren is tussen de afgronden en wat er allemaal fout kan gaan. Je ziet van alles over het hoofd." De procedure zoals hij nu is, is ontwikkeld vanuit de praktijk, vanuit al die situaties met hun ingewikkelde aspecten, hij is bijgesteld in de loop van de jaren, door ervaring aangepast, organisch gegroeid. Je kunt niet ineens van bovenaf erop kijkend met iets anders komen.'

De open en kritische reflecties beïnvloedden de wijze waarop beide onderzoekers vanuit een specifieke deskundigheid en betrokkenheid tot veelzijdige inzichten kwamen. Onderliggende meningsverschillen in deze discussies betroffen niet

alleen verschillen in visie op de belangenbehartiging van de moeder. Het verschil van mening ging ook over de rol en de verantwoordelijkheid van de hulpverlening. In de tweede zin van het citaat stelt Astrid dat ze meedenkt en invloed heeft. Hulpverleners sturen een vrouw aan in haar ATA-proces. Daarbij helpt een protocol met de daarin opgenomen richtlijnen. Maar uiteindelijk oefenen hulpverleners invloed uit, want dat is inherent aan gespreksvoering. De hulpverlener beslist op welke momenten en op welke onderwerpen ze doorvraagt en welke informatie ze verstrekt. De Fiom streeft naar het niet beïnvloeden van de besluitvorming, maar aan de andere kant is het juist haar taak om te beïnvloeden. Daarmee is 'Objectieve hulpverlening' of 'Neutrale hulpverlening' een *contradictio in terminis*. Net zo goed als 'objectief onderzoek' niet bestaat en onderzoekers sociale situaties beïnvloeden en interpreteren, zowel gedurende het proces van dataverzameling, tijdens de analyse als gedurende het schrijfproces (Schrijvers, 1991; Willemse, 2001). De Nederlandse wet biedt de mogelijkheid tot ATA en is daarmee een recht voor iedere vrouw die dat wenst. Voor de Fiom staat daarbij de zelfbeschikking van de cliënte centraal. Het overnemen of aansturen van de beslissing wordt gezien als bevoogdend, en dat begrip heeft voor de Fiomhulpverleners een negatieve connotatie. Dit streven staat haaks op de realiteit. Daarmee kan een hulpverlener nooit voldoen aan de eisen die de Fiom en de hulpverlener zichzelf wellicht stelt. Het is daarnaast de vraag of zelfbeschikking altijd nastrevenswaardig is en of vrouwen niet alleen in de hulpverleningspraktijk, maar ook in de hulpverleningsideologie te maken zouden moeten krijgen met een 'sturende' of zelfs ingrijpende hulpverlener.

Vrouwen komen tot een ATA wens, maar de vrouwen die het betreft nemen in Nederland niet de uiteindelijke beslissing. Want dat doet de kinderrechter. Kinderrechters werken vanuit een ander perspectief dan Fiomhulpverleners en hebben daarnaast een andere rol. Kinderrechters werken vanuit het perspectief van het pasgeboren kind. Vanuit dat perspectief neemt de kinderrechter in geval van ATA de beslissing om een vrouw te ontheffen. Maanden later en op verzoek van de aspirant adoptiefouders spreekt de rechter uiteindelijk de adoptie uit. Maar niet altijd is de rechter genegen om in te stemmen met de nadrukkelijke wens van een moeder om haar kind af te staan ter adoptie. Zo stelde een kinderrechter: *'Ze heeft wellicht tijd nodig om te wennen aan het idee dat ze een kind heeft. Moet eerst de schrik te boven kunnen komen'*. Daarnaast zien kinderrechters de exploratie van andere oplossingen dan ATA als het recht van het pasgeboren kind. *'Een baby kan niet praten'* zo stelde een rechter. Als er minder onomkeerbare oplossingen mogelijk zijn zal een kinderrechter daartoe besluiten. Eventueel legt de kinderrechter daarvoor de ATA-wens van een moeder naast zich neer. Onder kinderrechters heerst de gedachte dat ouders voor hun kinderen horen te zorgen, als dat mogelijk is. Bevoogden is het werk van kinderrechters, en heeft geen negatieve connotatie. Het spanningsveld dat ontstaat is dat een vrouw door de Fiom wordt geleid naar, in de zaken waar we hier over praten, afstand ter

adoptie. Na dit ingewikkelde besluitvormingsproces schuwt de rechter soms niet om hier kritisch over door te vragen en desgewenst tegen dit besluit in te gaan.⁹²

⁹² Deze bevinding is gebaseerd op de interviews met experts. Hoe vaak het feitelijk gebeurt dat een ATA door de rechtbank wordt tegengehouden, wordt in dit onderzoek niet duidelijk omdat dit onderzoek over vrouwen gaat waar het ATA-proces is doorgezet.

Samenvatting en discussie

Dit onderzoek naar “Afstand ter Adoptie” in Nederland maakt deel uit van een uitgebreid onderzoeksprogramma van ZonMw naar de “Verkenning Abortushulpverlening. Psychosociale gevolgen van abortus en afstand doen ter adoptie”. De voormalige regeringscoalitie (2007-2010) wilde nieuw beleid aangaande de abortuswetgeving in Nederland stoelen op wetenschappelijke inzichten (*evidence-based policy*). In de politieke arena waren destijds geluiden te horen dat “Afstand ter adoptie” (hierna ATA) mogelijk een alternatief kon bieden aan vrouwen die ongepland zwanger waren.⁹³ Dit onderzoek geeft derhalve inzicht in de demografische en sociaal-economische kenmerken van afstandsmoeders en in de omstandigheden, motieven tot en betekenisverlening van afstand van een kind ter adoptie. De titel van het onderzoeksrapport luidt: *‘In één klap moeder, en ook weer niet’* (Bos, Reysoo, Werdmuller, 2011).⁹⁴

De onderzoeksgroep en werkwijze

Vrouwen die in Nederland te maken krijgen met een ongeplande zwangerschap en overwegen om hun (aanstaande) kind af te staan ter adoptie kunnen terecht bij verschillende instanties. Enerzijds, betreft dit de hulpverlening (waaronder de Fiom) die de (aanstaande) afstandsmoeders kan ondersteunen en begeleiden in het proces dat leidt tot een juridische onomkeerbare beschikking waarbij de familierechtelijke betrekkingen worden doorgesneden. Anderzijds, gaat het om de Raad voor de Kinderbescherming, die erop toeziet dat de rechtelijke procedures en termijnen zoals vastgesteld bij wet worden gerespecteerd.

Op basis van dossiers die door de Fiom en de Raad voor de Kinderbescherming zijn geselecteerd is in dit onderzoek kennis verkregen over moeders die in Nederland tussen 1 januari 1998 en 31 december 2007 hun kind hebben afgestaan. Deze dossiers zijn zorgvuldig gescreend en met elkaar vergeleken om vast te stellen óf het uiteindelijk een adoptie is geworden en óf de afstandsmoeders voldeden aan de door de opdrachtgever bedoelde doelgroep (draagmoederschap werd bijvoorbeeld geëxcludeerd). Dit heeft geleid tot de bevinding dat in de beoogde periode 197 moeders in Nederland een kind hebben

⁹³ ZonMw initieerde in deze context een groot onderzoek (qua omvang, duur en financiële middelen) naar de “psychosociale gevolgen van abortus”, alsook naar “meerderjarige geadopteerden in Nederland”. Het onderzoek naar de demografische en sociaal-economische kenmerken van afstandsmoeders en de gevolgen van ATA behelsde een derde opdracht, van mindere omvang, duur en financiële middelen.

⁹⁴ Bos, P., Reysoo, F., Werdmuller, A. (2011). *‘In één klap moeder, en ook weer niet’* Onderzoek naar demografische en sociaal-economische kenmerken en motieven van vrouwen die tussen 1998-2007 in Nederland hun kind ter adoptie hebben afgestaan’. Den Bosch: Stichting Ambulante Fiom.

afgestaan ter adoptie. De dossiers van al deze 197 afstandsmoeders zijn bestudeerd aan de hand van een uitgebreide item-lijst. De scores van de items zijn verder verwerkt in een statistische analyse alsook in een inhoudsanalyse (Deel 1 van het rapport). Daarnaast zijn er kwalitatieve interviews en focus groep discussies gehouden met afstandsmoeders uit de doelgroep, alsook met experts en met moeders die langer geleden een kind af hebben afgestaan ter adoptie. De analyses van deze kwalitatieve data zijn getrianguleerd met gegevens zoals opgetekend in de dossiers. De combinatie van bronnen bood inzicht in betekenisverlening, de omstandigheden en de motieven van moeders om een kind ter adoptie af te staan (Deel 2 van het rapport).

Bevindingen

Nooit eerder is er wetenschappelijk onderzoek gedaan naar de besluitvorming van vrouwen in Nederland die een kind afstaan en daarmee is dit onderzoek uniek in zijn genre.

De bevindingen aangaande de demografische en sociaal-economische kenmerken van moeders die tussen 1998-2007 een kind hebben afgestaan ter adoptie in Nederland waren niet eenvoudig in kaart te brengen aangezien de gegevens niet gesystematiseerd voorhanden zijn. Dit heeft te maken met de verschillende werkwijzen van de betrokken instanties gelieerd aan hun specifieke mandaten. De hulpverlening werkt vanuit een visie waarbij het belang van de afstandsmoeder prevaleert. De Raad voor de Kinderbescherming bevraagt steeds vanuit het belang van het kind de belanghebbende 'ketenpartners' zonder de diversiteit in de situaties van de afstandsouder(s) uit het oog te verliezen.

Bij de analyse van de dossiers bleek dat slechts voor enkele items informatie beschikbaar was voor de gehele onderzoeksgroep, en dat voor de andere items slechts in een deel van de dossiers informatie stond. Wat betreft de informatie over de hele onderzoeksgroep, is allereerst gebleken dat het aantal afstandsmoeders gering is ($N=197$, dus gemiddeld minder dan 20 per jaar), en dat het om een heterogene sociale groep gaat verspreid over heel Nederland. In de tweede plaats, blijkt uit de gegevens dat het om een relatief jonge groep vrouwen gaat. Alhoewel de gemiddelde leeftijd 23.5 jaar is, is iets meer dan de helft (54.1%, $N=106$) 21 jaar of jonger ten tijde van de bevalling, 18.4% onder de 18 jaar ($N=36$) en 5.1% zelfs onder de 16 jaar ($N=10$). In de derde plaats, blijkt dat ruim de helft van het aantal afstandsmoeders (55.8%) een migratieachtergrond heeft (inclusief tweede generatie) met een zeer heterogene herkomst (39 landen).

Voor de andere items die als leidraad hebben gediend om de dossiers te screenen op demografische en sociaal-economische kenmerken ontbreken volledige scores. Enkele tendensen die daaruit af te lezen zijn, maar die door

vervolgonderzoek moeten worden bevestigd zijn dat een groot aantal afstandsmoeders geen stabiele relatie had met haar partner op het moment van de zwangerschap en dat vele relaties vóór de bevalling verbroken zijn. Alhoewel er ook gegevens opgenomen zijn over de verwekkers, blijkt dat afstand ter adoptie veelal een besluitvormingsproces is van de moeder alsook van derden (familie, hulpverlening) zonder de betrokkenheid van de biologische vader.

De valide percentages⁹⁵ van de gegevens over opleidingsniveau en arbeidsparticipatie tonen een beeld van lage scholingsgraad en deelname aan de lagere échelons van de arbeidsmarkt. Mogelijk gaat dit samen met de jonge leeftijd en de migratieachtergrond van de onderzoeksgroep, maar dit hoeft niet noodzakelijkerwijs zo te zijn. Een andere in het oog springende tendens is de onstabiele woonsituatie van een groot aantal gemigreerde moeders in deze periode van hun leven.

Alhoewel de ontdekking van de zwangerschap geen sociaal-economisch kenmerk is, blijkt uit de dossiers dat de zwangerschap van de afstandmoeders vaak al in een ver gevorderd stadium is op het moment dat ze geconfronteerd worden met het feit dat ze zwanger zijn. Deze late ontdekking zet de besluitvorming en daarmee de hulpverlening onder grote tijdsdruk.

Op basis van het voorgaande kan gesteld worden dat de kwantitatieve analyses van de dossiers die ter beschikking zijn gesteld door de Fiom en de Raad voor de Kinderbescherming deels inzicht geven in de demografische en sociaal-economische kenmerken van moeders die een kind ter adoptie hebben afgestaan. Tegelijkertijd blijken er ook lacunes te bestaan, omdat de dossiers niet op gestandaardiseerde wijze tot stand zijn gekomen. Het kwalitatieve deel van het onderzoek heeft in een groot aantal van de vragen die deze lacunes opriepen kunnen voorzien.

Omstandigheden en motieven van ATA in Nederland.

De belangrijkste bevindingen met betrekking tot omstandigheden en motieven zijn samen te vatten met de termen diversiteit en ambiguïteit. Het besluit om een kind af te staan is vaak dermate complex dat tegenstrijdige gevoelens, conflicterende loyaliteiten en wisselende meningen vechten om de doorslag in het gemoed van een moeder. Niet alleen had elke vrouw afzonderlijk met tegenstrijdige gevoelens te maken, maar ook tussen de verschillende moeders waren er zeer uiteenlopende factoren doorslaggevend voor de besluitvorming.

⁹⁵ Valide percentages zijn percentages berekend in relatie tot het aantal bekende gevallen.

In eerste instantie was de analyse erop gericht om inzicht te verschaffen in de migratieachtergrond, omdat deze als markant kenmerk naar voren kwam. Voor analytische doeleinden is er een aantal migrantencategorieën geconstrueerd, variërend van vrijwillige arbeidsmigratie, migranten gelieerd aan het koloniale verleden van Nederland, tot gezinshereniging, vluchtelingen, geadopteerden en speciaal voor ATA naar Nederland gekomen vrouwen. De leidende hypothese bij de analyse was dat migratie van invloed is op de omstandigheden waarin vrouwen leven en dus ook op de motieven van moeders om een kind af te staan ter adoptie. Uiteindelijk is gebleken dat er weliswaar per migratieachtergrond specifieke omstandigheden en motieven zijn die tot ATA leiden, maar dat er ook vele omstandigheden en motieven migratie-overstijgend zijn.

Wat betreft de migratie specifieke omstandigheden en motieven blijkt er een verschil in leeftijd van afstandsmoeders ten tijde van de bevalling. Gemigreerde afstandsmoeders bleken vaker jonger dan 22 jaar. Vooral gevluchte vrouwen bleken gemiddeld jonger ten tijde van de bevalling (19.1 jaar) en zij hebben vaker ervaringen gehad met seksueel geweld.

Migrantenvrouwen uit de (nieuwe) EU-landen en uit sommige Aziatische landen zijn veelal in Nederland om geld te verdienen voor familie en kinderen in hun thuisland. Deze vrouwen leven in twee gescheiden sociale werkelijkheden. Ze veronderstellen bij voorbaat dat een ongeplande zwangerschap, ontstaan in de Nederlandse sociale situatie, niet zal passen in hun andere sociale realiteit.

Bij Turkse- en Marokkaanse Nederlanders werd door een aantal hulpverleners gerapporteerd in termen van 'eerwraak'. Deze term is in dit onderzoek uiteengerafeld. 'Eerwraak' wordt nogal eens verward met angst voor de beschadiging van reputatie en daaraan verbonden angst voor geweld. Deze angst voor geweld of beschadiging van reputatie speelde echter ook vaak een rol bij andere vrouwen.

Voor sommige migranten speelde hun beeld van de kwaliteit van Nederlandse (adoptief)ouders een rol, met als onderliggende vooronderstelling dat een kind beter bij adoptiefouders kan opgroeien dan bij de moeder zelf.

Behalve bovengenoemde meer specifieke omstandigheden en motieven gerelateerd aan een bepaalde migratieachtergrond, is een belangrijke bevinding dat ATA een migratie-overstijgende gebeurtenis is.

Verbonden aan reputatie en angst voor eerverlies speelde schaamte op diverse wijze een rol bij zowel migranten als bij niet-migrantenvrouwen. De ATA als gepercipieerde 'slechte' daad weegt mee in het verzwijgen van levensingrijpende gebeurtenissen zoals verkrachtingen, een bevalling en het verdriet en de zorg om een verloren kind. Tevens weegt de schaamte over de ATA mee in de wijze waarop een vrouw

zichzelf veroordeelt en haar angst om in de toekomst door haar afstandskind te worden veroordeeld. Dit zou vrouwen er van kunnen weerhouden om contact te zoeken of te onderhouden met de hulpverlening en via de hulpverlening met hun kind.

In de dossiers kwam het begrip 'multi-problematiek' naar voren. In de interviews beschreven de vrouwen hoe hun besluit tot stand kwam in een vaak turbulente, zo niet onregelde levensfase. Uit zowel de interviews als de dossiers kwam als motief van de vaak nog jonge vrouwen naar voren dat het kind 'niet in hun leven paste'. Daarmee werd bedoeld dat het kind de toekomstplannen verstoorde. In drie dossiers werd gerapporteerd dat tot ATA werd besloten omdat er sprake was van een verstandelijke of fysieke beperking van het kind.

Zijdelings kwam naar voren dat een aantal vrouwen een nieuwe levenspartner had gevonden op het moment dat zij voor de keuze stonden om hun kind wel of niet af te staan. Deze nieuwe levenspartner bleek voor deze vrouwen veel steun te bieden. Daarnaast beïnvloedden deze partners de besluitvorming soms op indirecte wijze, omdat de man het kind van een andere verwekker niet wilde grootbrengen.

Zowel in de interviews als in de dossiers kwamen bij veel vrouwen kind-gerichte motieven naar voren. Ze gunden het ongeborn of pasgeboren kind goede ouders en een stabiele gezinssituatie en impliceerden daarmee dat zij dat niet konden bieden. Verondersteld werd dan dat adoptiefouders betere mogelijkheden zouden hebben en de gedachte dat de kinderwens van adoptiefouders in vervulling zou gaan met het afstandskind beïnvloedde soms de besluitvorming.

Niet-consensuele seks, in het bijzonder als er sprake was van seksueel geweld, vormde als dit aan de orde was geweest een besluitvormende factor. Gevreesd werd dat het nog ongeborn kind de moeder zou herinneren aan het traumatische moment ten tijde van de conceptie. De angst voor verbinding van het ongeborn kind aan een traumatische gebeurtenis kwam ook als motief terug bij vrouwen die zwanger waren van een ex-partner waarmee een relatie was beëindigd waarin seksueel geweld of andere vormen van geweld aan de orde waren.

Twee geïnterviewde vrouwen hadden een psychiatrische stoornis. Ook in diverse dossiers werden door hulpverleners psychiatrische stoornissen gerapporteerd. Deze stoornissen speelden een rol in de besluitvorming, omdat ze stonden voor het onvermogen om een kind groot te brengen. Psychiatrie rees niet alleen op als *oorzaak* voor de ATA, maar ook als *gevolg* van ATA. In de interviews schreven vrouwen hun (psychiatrische) problematiek, zoals depressies en verslavingsproblematiek toe aan de ATA-ervaring.

Sociale en psychologische consequenties van ATA

Geïnterviewde vrouwen die langer dan vier jaar geleden hadden afgestaan gaven vaker te kennen dat ze met spijt terugkeken op de ATA. Deze vrouwen hadden dan bijvoorbeeld hun leven op orde of waren anders tegen het leven en de ATA aan gaan kijken doordat ze ouder waren geworden en/of door betekenisvolle veranderingen in hun leven zoals het krijgen van een stabiele relatie en/of een tweede kind. De vrouwen die relatief kort geleden (twee of drie jaar) hadden afgestaan uitten daarentegen weinig twijfel over de juistheid van hun beslissing.

ATA veroorzaakt groot lijden. Trauma's kunnen zich opstapelen, vaak al vanaf het moment van conceptie als er sprake is geweest van seksueel geweld. Het moment van de vaststelling van de zwangerschap en de onmogelijkheid om de zwangerschap af te breken bleek diep in te grijpen in de levens van de vrouwen. Sommige moeders blijken na de bevalling moeite te hebben om twijfel toe te laten (cognitieve dissonantie reductie). Vrouwen sluiten zich af voor verwarrende gevoelens, uitgedrukt in termen als 'ik was er niet bij' of 'ik was op een andere planeet'. Hulpverleners onderschrijven deze staat van 'onbereikbaarheid'.

Het afstaan van een kind greep diep in op de levens van de moeders. Na de ATA hebben vrouwen te maken met het sociale stigma dat aan afstandsmoeders kleeft. Angst voor veroordeling bleek terughoudendheid te veroorzaken in het delen van de door haar beleefde ingrijpende gebeurtenissen. Dit kon resulteren in het verzwijgen van de doorgemaakte zwangerschap, de bevalling, de ATA en het verdriet na de ATA. Het leven met of zelfs in een leugen weegt zwaar. Daarnaast hebben afstandsmoeders te maken met het verlies van hun kind, maar omdat het kind niet dood is maken moeders zich nogal eens zorgen en vragen zij zich af hoe het met hun kind is. Soms mondt dit uit in de wens tot contact. Echter, afstandsmoeders zijn hierin afhankelijk van de *goodwill* van de adoptiefouders omdat hun kind juridisch niet meer hún kind is en ze geen zeggenschap meer hebben.

Rosie 1

Rosie was 15 jaar toen ze zwanger werd en 16 toen ze beviel. Het kind dat ze heeft afgestaan is op het moment dat Rosie wordt geïnterviewd bijna 9 jaar en Rosie is zelf ondertussen net 25 jaar oud en heeft haar leven op orde. Tijdens het interview kijkt ze op haar afstand terug en zegt: *'Ik heb er gewoon heel veel spijt van dat ik haar heb afgestaan. Ik mag haar nog steeds niet zien. En ze is nou bijna 9. In juni wordt ze 9 en ik kan mijn dochter niet zien.(..) Als ik terug zou kunnen gaan in de tijd, zou ik alles heel anders hebben gedaan. Dan zou ik ook harder op hebben gestaan tegen de vriend van mijn moeder, dan zou ik ook andere dingen hebben besloten voor mijn broertje en zusje. Dan zou ik alles eigenlijk anders doen.'*

Moeilijke omstandigheden zijn inherent aan ATA omdat ATA voortvloeit uit moeilijke omstandigheden. Er is vrijwel altijd sprake van andere turbulentie naast de ongeplande zwangerschap. De vraag rijst of een weloverwogen beslissing

genomen kan worden in een levensfase waarin ook andere problematiek veel aandacht vraagt.

Afsluitend kan worden gesteld dat veel vrouwen gedurende de zwangerschap in een situatie van paniek over de zwangerschap en vanwege het feit dat de abortustermijn was verstreken, de eerste stappen zetten richting ATA. De onderliggende wens was om een probleemsituatie terug te draaien. Deze wens werd omgezet in de gedachte dat met het kind ook de problemen weg zouden zijn. Met de ATA bleken weliswaar sommige problemen te zijn opgelost, maar er kwamen andere problemen voor terug.

Het besluitvormingsproces rondom afstand bestaat uit een levenslang traject met verstandelijke en sociaal-emotionele aspecten, een 'persoonlijk traject'. Na afstand heeft de afstandsmoeder verder te leven met de gebeurtenis. Veranderingen in levensfasen gaan vaak gepaard met veranderingen in de wijze waarop vrouwen de ATA beleven. Vrouwen die ATA overwogen hebben naast hun persoonlijke beleving en daarbij komende dilemma's, ook te maken met een juridisch traject waarover ze minder zeggenschap hebben.

ATA en het juridische kader

Het sociale verschijnsel 'afstand ter adoptie' bestaat uit twee kernwoorden: afstand en adoptie. Strikt genomen is het doen van afstand in Nederland geen juridisch besluit, maar adoptie wel. Uiteindelijk is er pas sprake van een ATA als het kind is geadopteerd. Dit is het geval nadat de rechter een adoptie-uitspraak heeft gedaan. Deze uitspraak maakt de afstand onomkeerbaar en ontbindt de juridische relatie tussen moeder en kind. In Nederland is alleen sterke adoptie mogelijk. Sterke adoptie betekent dat de adoptiefouders alle rechten over het kind krijgen, het adoptiekind wordt opgenomen in de familierechtelijke betrekkingen van het adoptiegezin.

De adoptie-uitspraak markeert de onomkeerbaarheid van ATA. Deze uitspraak kan al bij 15 maanden na de geboorte van het kind plaatsvinden. De rechter die beslist over het verzoek van de pleegouders om te mogen adopteren neemt feitelijk ook het besluit over de afstand.

De aspirant adoptiefouders nemen uiteindelijk de beslissing om wel of niet het verzoek in te dienen om het kind te mogen adopteren. Dit initiatief wordt door de kinderrechter wel of niet beslecht met een adoptie-uitspraak. De moeder en eventueel de vader worden voor de rechtszitting opgeroepen om gehoord te worden of zij volharden in hun voornemen om definitief het kind af te staan. De zeggenschap van de moeder is nog niet formeel maar wel in de praktijk gediskwalificeerd omdat ze al eerder is ontheven van het gezag. De macht om

deze vorm van ouderschap te creëren ligt uiteindelijk bij personen die niet biologisch met elkaar verbonden zijn. Dit geeft te denken. Want belangen van de direct betrokkenen, afstandsmoeder, afstandskind en adoptiefouders, komen idealiter grotendeels overeen, maar zijn ook op zijn minst deels tegenstrijdig. De gedachte om de onomkeerbaarheid van de scheiding van moeder en kind uit te stellen lijkt op zijn plaats.

Wettelijk is er een mogelijkheid om de adoptie terug te draaien. Zij het in een beperkte periode en alleen door het kind zelf. Het is mogelijk tussen het tweede en vijfde jaar nadat de geadopteerde meerderjarig is geworden (art. 1:231 lid 2 BW). Uit de interviews met experts werd duidelijk dat het terugdraaien van een adoptie altijd gepaard gaat met pijnlijke situaties, met als uitkomst alleen verliezers.

In het huidige beleid hebben moeders na de bevalling drie maanden de tijd om te besluiten of ze de ATA willen doorzetten. Gedurende deze periode wordt het kind in een tijdelijk pleeggezin geplaatst. Dit beleid is gebaseerd op het dienen van twee belangen. Enerzijds is het gestoeld op de visie dat een moeder belang heeft bij zoveel mogelijk bedenktijd. Een plaatsing van het kind in een zogenoemd 'neutraal terrein gezin' zou voorkomen dat ze de belangen van de aspirant adoptiefouders meeweegt in haar besluitvormingsproces. Anderzijds weegt het belang van het pasgeboren kind dat zo spoedig mogelijk een veilige gehechtheidsrelatie aan moet kunnen gaan. Het kind heeft daarmee belang bij een zo kort mogelijk verblijf in het tijdelijke pleeggezin.

Uit dit onderzoek blijkt dat vrouwen veelal pas enkele jaren na de bevalling met spijt op de ATA terugkijken. Een periode van drie maanden bedenktijd sluit dus niet aan bij deze realiteit. Bovendien blijkt dat het belang van aspirant adoptiefouders ook na deze eerste drie maanden voor afstandsmoeders mee te wegen gedurende de besluitvorming. Sommige experts zijn van mening dat een periode van drie maanden al te lang is voor het (aanstaande) afstandskind. Zij duiden de tijdelijke plaatsing als een maatregel om mensen met een kinderwens te beschermen tegen het verlies van een aspirant adoptiebaby en concluderen dat het kind hierdoor een extra verlieservaring oploopt.

Daarmee lijkt de maatregel om de baby de eerst drie maanden in een tijdelijk pleeggezin te plaatsen geen van de beoogde doelen te dienen. Beleidsmakers zouden in overweging kunnen nemen al direct na de bevalling perspectief biedende pleeggezinnen een grotere rol te laten spelen.

Rosie 2

Op de vraag wat ze zou doen als er nu een 15-jarig meisje bij haar zou komen in dezelfde omstandigheden als zij toen en zij zou haar moeten haar adviseren en begeleiden, antwoordt ze: *'Eerlijk is eerlijk, als ik op dat moment alle mogelijkheden zou hebben gehoord, niet dat mij daar niet op geweest is, maar op dat moment wilde ik het gewoon niet horen. Het was gewoon teveel. (...)'*

Een andere bevinding in dit onderzoek is dat het in Nederland wettelijk is toegestaan dat kinderen hun kind afstaan ter adoptie. Als een minderjarige een kind krijgt, kan de baby vervolgens geadopteerd worden. Het verzoek daartoe kan gedaan worden vanaf het moment dat de minderjarig moeder 16 jaar is. De adoptie wordt vanuit het belang van de pasgeborene gezien als een adequate interventie. Maar hoe zit het in dat geval met het belang en de rechten van het kind dat een kind afstaat?

Fiom, Raadmedewerkers en Kinderrechters hebben allen hun rol gespeeld in de 54.1% afstandszaken door kinderen en adolescenten (21 jaar of jonger). Wat vinden de experts van de gedachte om ATA door minderjarigen of nog breder, door adolescenten bij de wet te verbieden en deze jonge moeders tegen zichzelf in bescherming te nemen?

Rosie 3

'Ik denk niet dat een kind van vijftien een weloverwogen keuze kan maken.(..) Als een meisje het [kind] echt niet wil, ik weet niet eens of dat wel zo bestaat, maar dan zou ik zeggen een pleeggezin of zo, zodat je wel de kans hebt om een keer per week te kunnen gaan kijken als je wilt, en dat eventueel uit te breiden. Ik denk gewoon niet dat een meisje van vijftien de keuze kan maken.'

Aanbevelingen

Beleid

a. **Uit het onderzoek kan worden geconcludeerd dat ATA geenszins een alternatief is voor abortus**

Aanleiding tot dit onderzoek was het politieke debat (2007-2010) in Nederland om afstand ter adoptie als mogelijke oplossing te zien voor vrouwen die besluiten tot een abortus. Uit dit onderzoek blijkt dat ATA een zeer specifiek proces is met grote en vaak pijnlijke gevolgen. Het is daarom niet aan te raden ATA voor te stellen als alternatief voor abortus.

b. **Herziening van wet- en regelgeving met betrekking tot ATA door minderjarige en jongvolwassen meerderjarigen**

Afstand ter adoptie kan in sommige situaties het belang van het kind dienen. Het is echter niet altijd mogelijk om eenduidig van het belang van het kind te spreken, vooral als de zwangere vrouw een minderjarige is. Uit dit onderzoek blijkt dat het nemen van een zo groot en onomkeerbaar besluit door jonge mensen discutabel is. De Nederlandse wet- en regelgeving biedt de mogelijkheid van ATA aan deze jonge vrouwen. Maar hoe zit het met het belang en de rechten van het kind dat een kind afstaat? Aanbevolen wordt om wet- en regelgeving door te lichten op mogelijke ambivalenties zodat de belangen van adolescenten (afstandsmoeders) meisjes en vrouwen die overwegen hun kind af te staan veilig worden gesteld.

c. **Aandacht voor specifieke omstandigheden van de migranten**

Meer dan de helft van de afstandsmoeders heeft een migratie-achtergrond, terwijl migranten een minderheid vormen in Nederland. De omstandigheid waarin een vrouw verkeert, is vaak het motief voor afstand ter adoptie. Aanbevolen wordt om de omstandigheden van migranten, en in het bijzonder van vluchtelingen, extra aandacht te geven en meer mogelijkheden te creëren voor een goed bestaan in Nederland.

Praktijk

a. **Voorlichting aan vrouwen over perspectief biedende pleegplaatsing**

Kennis over perspectief biedende pleegplaatsingen is schaars en soms vertekend onder het grote publiek en onder hulpverleners. Aanbevolen wordt om bij

begeleiding van vrouwen die ATA overwegen extra aandacht te besteden aan uitgebreide kwalitatief goede informatie over deze vorm van jeugdhulpverlening.

- b. Angst voor reputatieverlies en geweld kan bij alle vrouwen voorkomen**
Angst voor reputatieverlies en geweld is niet specifiek voor Moslima's, maar kan bij alle vrouwen voorkomen. Bij Turkse of Marokkaanse vrouwen dienen hulpverleners alert te zijn op een mogelijke overschatting van gevaar. Aanbevolen wordt om kennis en vaardigheden op het gebied van interculturele communicatie en kennis over interculturele vraagstukken actueel te houden.
- c. Aandacht voor trauma-accumulatie en de invloed hiervan op besluitvorming**
Uit het onderzoek blijkt dat vrouwen onder druk of met grote stress informatie niet goed kunnen opnemen. Hulpverleners moeten hier alert op zijn en methoden zoeken waarmee informatie (beter) tot de vrouw kan doordringen ondanks de omstandigheden waarin ze verkeert, zodat de kans vergroot wordt dat ze een zo bewust mogelijke beslissing kan nemen. Lukt dit niet voldoende dan wordt aanbevolen te overleggen of het besluit tot ATA uitgesteld kan worden.
- d. Biedt de vrouwen ervaringen van en contacten met lotgenoten**
Uit het onderzoek blijkt dat afstandsmoeders het gevoel hebben 'de enige' te zijn. Het lezen van ervaringen van lotgenoten kan helpen om dit gevoel weg te nemen en daarnaast bieden de ervaringen van lotgenoten inzicht in de gevolgen van ATA. Aanbevolen wordt om informatie uit dit rapport te verwerken in een brochure die beschikbaar wordt gesteld aan vrouwen die ATA overwegen. Daarnaast is het aanbevelenswaardig om vrouwen zowel gedurende hun besluitvorming als ook direct daarna in contact te brengen met lotgenoten. Dit kan enerzijds helpen bij de besluitvorming en anderzijds bij de verwerking van het besluit.

Vervolgonderzoek

- a. De rol en mogelijkheden van biologische vaders**
Het is aan te bevelen om door middel van onderzoek meer zicht te krijgen op de rol van de biologische vaders. Welke rechten hebben zij? Welke verantwoording en verantwoordelijkheid kan van hen worden afgedwongen?
- b. Vergelijking tussen de betekenis voor de moeder van het afstaan van de zorg van een kind aan een perspectief biedend pleeggezin en ATA.**
Het plaatsen van kinderen in perspectiefbiedende pleeggezinnen is een al in Nederland voorkomende constructie. Deze vorm van hulp lijkt op veel punten de problemen die zich bij ATA voordoen te ondervangen (zoals de onomkeerbaarheid van de beslissing, het in contact komen met het kind). Onbekend is welke kansen en knelpunten de keuze voor een perspectief biedend pleeggezin met zich (zouden kunnen) meebrengen.

Een vergelijkend onderzoek tussen ATA en het perspectiefbiedende pleeggezin biedt inzicht in deze kansen en knelpunten, als basis voor de ontwikkeling van mogelijke oplossingen wanneer een vrouw niet zelf voor haar pasgeboren baby kan zorgen.

c. De betekenis van ATA door draagouders.

Omdat de zwangerschap van draagouders gepland is, werden deze dossiers niet in dit onderzoek meegenomen. Desondanks zijn ook deze ouders afstandsouders. Over de gevolgen van hun ATA is weinig bekend. Onderzoek kan voorzien in deze kennislacune.

Literatuur

- American Psychiatric Association (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (4de versie). Washington DC: American Psychiatric Press.
- Andrijasevic, R. (2003). The difference borders make: (Il)legality, migration and trafficking in Italy among Eastern European women in prostitution. In, Ahmed, S., Castenada, C., Fortier, A., Sheller, M. (eds.). *Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration*. Berg, 251 -272.
- Bender, S. (1995). *Everyday sacred: A woman's journey home*. New York: Harper-Collins.
- Benedict, R. (1947). *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*. Boston: Houghton Mifflin.
- Blok, A. (2001). *Honour and Violence*. Cambridge: Polity press.
- Blok, A. (1994). Zinloos en zinvol geweld. In, Driessen, H. & de Jonge, H. eds. (1994). *In de ban van betekenis. Proeven van symbolische antropologie*. 27 – 46. Nijmegen: uitgeverij SUN.
- Bode-Grollee, R. de (2007). *Een gemiste kans. Het verhaal van een afstandsmoeder*. Uitgeverij Aspekt: Soesterberg
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Amsterdam, Boom onderwijs.
- Borjas, G.J. (1989). Economic theory and international migration, In, *International Migration Review*, Special Silver Anniversary Issue, 23: 3, 457-485.
- Bos, P. (2008). *Once a mother. Relinquishment and adoption from the perspective of unmarried mothers in India*. Radboud Universiteit Nijmegen: proefschrift.
- Bourdieu, P. (1966). The sentiment of honour in Kabyle Society. In, Peristiany, J.G. ed. *Honour and Shame, the Values of Mediterranean Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bovenkerk, F., Bruin, K., Brunt, L. & Wouters, H. (1985). *Vreemd volk, gemengde gevoelens. Etnische verhoudingen in een grote stad*. Amsterdam: Boom Meppel.
- Brodzinsky, A.B. (1990). Surrendering an infant for adoption: the birthmother experience. In, Brodzinsky, D.M. & Schechter, M.D. *The psychology of adoption*. New York: Oxford university press.
- Bruinessen, M. van (1997). *De Koerden en Geweld*. Paper gepresenteerd bij het Symposium "Politiek geweld en Turken", Willem Pompe Instituut voor Strafwetenschappen & Studie-en Informatiecentrum Mensenrechten, Utrecht, 31 Oktober 1997.
- Candel, I. & Merckelbach, H. (2003). Peritraumatische Dissociatie als Voorspeller van Posttraumatische Stressstoornis. *Tijdschrift voor Psychiatrie* 45(4), 211- 220.
- Castles, S. and Miller, M.J. (2009). *The Age of Migration. International population movements in the modern world*. Hampshire, NY: Palgrave Macmillan.
- Clark Callister, L. (2003). Making Meaning: Women's Birth Narratives. *JOGNN Clinical Issues*. 33(4), 508-518.
- Condon, J.T. (1986). Psychological disability in women who relinquish a baby for adoption: The experience of young birthmothers. *Social Work*, 38(3), 117-119.
- Cohen-Almagor, R. (1996). Female Circumcision and Murder for Family Honour among Minorities in Israel. In, Schulze, K.E. Stokes, M. & Campbell, C. eds. *Nationalism*,

- minorities and Diaspora's: Identities and Rights in the Middle East*. 171-187. London/New York: Tauris Publishers.
- Crone, E. (2008). *Het puberende brein. Over de ontwikkeling van de hersenen in de unieke periode van de adolescentie*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Dasbergen, L. (2009) [1975]. *Grootbrengen door kleinhouden*. Amsterdam: uitgeverij Boom
- Delfos, M.F. (2003). *Ontwikkeling in vogelvlucht. Ontwikkeling van kinderen en adolescenten*. Lisse: Swets & Zeitlinger B.V.
- Driessen, H., de Jonge, H. ed. (1994). *In de ban van betekenis. Proeven van symbolische antropologie*. Nijmegen: uitgeverij SUN.
- Dronkers, J. (1997). *Zoals de ouden zongen piepen de jongen. Intergenerationele overdracht van de kans op scheiding in Nederland*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam
- Eck, C, van (2001). *Door bloed gezuiverd. Eerwraak bij Turken in Nederland*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Eijsink, A. (2003). Wat niet weet wat niet deert? *Adoptietijdschrift*, 2, 17-19.
- Elias, N. (2001) [1939]. *Het civilisatieproces: Siciogenetische en psychogenetische onderzoeken*. Amsterdam: Boom.
- Erikson, E.H. (1982). *The life Cycle Completed. A review*. New York: Norton.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Fodor, E., Glass, C., Kawachi, J., Popescu, L. (2002). Family policies and gender in Hungary, Poland, and Romania. In, *Communist and Post-Communist Studies*, 35(4), 475-490.
- Frenken, J. (2002). Strafbare seksualiteit en seksueel deviant gedrag: definities en prevalenties. In, *Tijdschrift voor Seksuologie*, 26, 4-8.
- Geenen, M. (2007). *Intergenerationele overdracht van gehechtheid bij Belgische moeders en kinderen die in extreme armoede leven: een meervoudige gevalsstudie*. Katholieke Universiteit Leuven: proefschrift
- Girard, R. (1995) [1977]. *Violence and the Sacred*. London: The Athlone Press.
- Görlich, D, Mahmoud, T.O., Trebesch, C. (2007). *Explaining Labour Market Inactivity in Migrant-Sending Families: Housework, Hammock or Higher Education*. Kiel: Working Paper No. 1391, December 2007.
- Greenbaum, T. L. (1998). *The Handbook for Focus Group research*. New Delhi, London, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Groen, M. (2003). De samenhang van schaamte en geweld, In, *Tijdschrift voor Psychotherapie*, 29(3), 149-157.
- Haas, H. de (2010). Migration and Development: A Theoretical Perspective. *International Migration Review*, 44(1), 227-264.
- Henney, S.M., Ayers-Lopez, S. McRoy, R.G. & Grotevant, H.D. (2007). Evolution and resolution: Birthmothers' experience of grief and loss at different levels of adoption openness. *Journal of Social and Personal Relationships*. 24, 875-889
- Hirsi Ali, A. (2010). *Nomade*. Amsterdam & Antwerpen: Uitgeverij Augustus.
- Hjern, A., Lindblad, F., & Vinnerljung, B. (2002). Suicide, psychiatric illness, and social maladjustment in intercountry adoptees in Sweden: A cohort study. *The Lancet*, 360(9331), 443-448.
- Hooghiemstra, E. (2003). *Trouwen over de grens. Achtergronden van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland*. Den Haag; Sociaal en cultureel Planbureau.

- Hübinette, T. (2003). *The international adoptees of Sweden and the theory of multiple burdens. Paper*. Stockholm University: Dept. of Oriental Languages.
- Hulpverlening bij (het voornemen tot) afstand ter adoptie. (2007). Deel 2: Protocol en Fiom-handleiding. 's Hertogenbosch: Fiom.
- Johnsson, A.B. (1989). The International Protection of Women Refugees. A Summary of Principal Problems and Issues. *International Journal of Refugee Law* 1(2), 221-232. Oxford: Oxford University Press.
- Keinemans, S., Baart, A. & van Dijk, B. (2008). Pilot 3 Het leven van jonge moeders. In, A. Baart. *Kwetsbaar maar niet alleen kwetsbaar. Verslag van drie pilots*. 169 – 227. Tilburg: Actioma.
- Kelly, R.J.A (2005). *Motherhood Silenced – The experiences of Natural Mothers on Adoption Reunion*. Dublin: Liffey Press.
- Kelly, R.J.A. (2009). Emerging Voices – Reflections on Adoption from the Birth Mother's Perspective. In, Miller Wrobel, G. & Neil, E. *International Advances in Adoption Research for Practice*. 245-269. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Klitsie, A. & Hoogenboom, J. (2008). *Tijd van onschuld*. Uitgeverij Forum: Amsterdam.
- Kofman, E., Phizaklea, A., Raghuram, P., & Sales, P. (2000). *Gender and International Migration in Europe*. London & New York: Routledge.
- Kohlmann, C. (2003). Leven in Niemandsland. De positie van vrouwen en meiden in de asielopvang. In, Kohlmann, C., Kraus, S. & Orobio de Castro, I. *Vrouwen in het migratiebeleid*. Den Haag: E-Quality.
- Kohlmann, C., Kraus, S. en Orobio de Castro, I. (2003). *Vrouwen in het migratiebeleid*. Den Haag: E-Quality.
- Kolk, B.A. van der (1987). *Psychological Trauma*. Washington DC: American Psychiatric Press.
- Kolk, B.A. van der, Hart, O. van der & Marmar, C.R. (1996). Dissociation and information processing in posttraumatic stress disorder. In, van der Kolk, B.A. McFarlane, A.C. & Weisaeth, L. eds. *Traumatic Stress*, 303-330. New York: Guilford Press.
- Kraus, S. (2003a). Verboden en dus vogelvrij. Prostitutie-migratie. In, Kohlmann, C., Kraus, S. & Orobio de Castro, I. (2003). *Vrouwen in het migratiebeleid*. Den Haag: E-Quality.
- Kraus, S. (2003b). Als we niet kijken zijn ze er niet. Struisvogelpolitiek rond vrouwen en meisjes zonder verblijfsvergunning. In, Kohlmann, C., Kraus, S. & Orobio de Castro, I. *Vrouwen in het migratiebeleid*. Den Haag: E-Quality.
- Leeuw, L. de & van Sebille, W. (1991). *Opgestaan is plaats vergaan. Een bericht van en over afstandsmoeders*. Uitgeverij An Dekker: Amsterdam
- Linden, A. P. van der (2006). *Adoptierecht*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Maris, C. & Saharso, S. (2001). Honour Killing: A Reflection on Gender, Culture and Violence. *The Netherlands' Journal of Social Sciences*, 37(1), 52-73.
- Martin, S.F. (2004). *Refugee Women*. Lanham, Oxford: Lexington Books
- Mykytyn, O. (2010). *Des mères pas comme les autres. Exclusion sociale, marginalité et placement d'enfants en Transcarpatie (Ukraine)*. Genève: Graduate Institute of International and Development Studies, PhD Thesis, no. 853
- O'Leary Wiley, M. & Baden, A.L. (2005). Birth Parents in Adoption: Research, Practice, and Counseling Psychology. *The Counseling Psychologist*, 33(1), 13-50
- Parreñas, R.S. (2005). *Children of Global Migration. Transnational Families and Gendered Woes*. California: Stanford university Press.

- Peristiany, J. G. (1966). ed. *Honour and Shame, the Values of Mediterranean Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Portes, A. & Böröcz, J. (1989). Contemporary immigration: theoretical perspectives on its determinants and modes of incorporation. *International Migration Review*, 23(3), 606-630.
- Post, R. (2007). *Romania. For export only. The untold story of the Romanian 'orphans'*. Brussels: Roelie Post.
- Raad voor de Kinderbescherming. (2006). *Theorieboek Personen- en Familierecht*. Cursusmateriaal, afdeling P&O. Utrecht: Raad voor de Kinderbescherming.
- Reitsma, M.F.G. (2008). *De keuze voor afstand ter adoptie tussen 1956-2006 in Nederland*. Universiteit Leiden: Masterscriptie Gezinspedagogiek.
- Resick, P.A. (1993). The Psychological Impact of Rape. *Journal of Interpersonal Violence* 8(2) 223-255.
- Reysoo, F. (1985). "Wie de wet leest trekke haar zich aan: Seksualiteit in Marokko", *LOVA-Nieuwsbrief*, 6 (1), 6-16.
- Reysoo, F. (1994), L'état ne se déserte pas. Adolescentes marocaines aux Pays-Bas. *Annuaire de l'Emigration*. 532-536. Rabat: Ministère de la Communauté marocaine à l'étranger.
- Reysoo, F. (1998). Law and Practice in Reproductive Health Matters : A Comparison between Morocco and Tunisia. In : InDRA/HAIN, *Gender, Reproductive Health and Population Policies III*. 117-127. Quezon City, Philippines: Health Action Information Network (ISBN 971-8508-23-6).
- Reysoo, F. (1998a). Ongehuwde moeders en onwettige kinderen in Marokko. *Sharqiyyat*, 10, 73-84. Tijdschrift van de Nederlandse Vereniging voor de Studie van het Midden-Oosten en de Islam. Nijmegen: TCMO.
- Reysoo, F. (1998b). *Knowledge Transfer on Sexual Education and Contraceptive Methods among Three Generations Women in Morocco*. Rome, SID (Society for International Development)/UNFPA, unpublished paper 35 p.
- Reysoo, F. , Ouchan, K. (1999) *Karima : Nooitgeschreven brief aan mijn vader*. Amsterdam: Bulaaq. [Karima. Never written letter to my father] Awarded the Jeny Smelik Prize in 2000; 6th reprint.
- Reysoo, F. (1999a). Gender, Reproductive Rights and Health in Morocco : Traps for Unmarried Mothers. *Development*. Special issue: Reproductive Health and Rights : Putting Cairo into Action. 42(1) 63-66. London: Sage
- Reysoo, F. (1999b). Unwed mothers in Morocco. In: *Mediterranéennes / Mediterraneans*. 250-253. Paris: Maison des Sciences de l'Homme.
- Reysoo, F. (2000). Over hier en daar, over migratie en heimwee. *Systeemtheoretische Bulletin*. Tijdschrift over systeemtheoretische praktijk. 265-278. Antwerpen: An Custers.
- Reysoo, F. (2001). Au-delà du détroit de Gibraltar: révolte, ascèse et exemplarité d'une jeune Marocaine. Centlivres, Pierre (dir.), *Saints, sainteté et martyre: la fabrication de l'exemplarité*. 15, 183-198. Neuchâtel: Edition de l'Institut d'ethnologie/ Paris: Editions de la Maison des sciences de l'homme. Recherches et travaux de l'Institut d'ethnologie,.
- Reysoo, F. (2004a). Ongehuwde moeders in Tamil Nadu. Relas van antropologisch veldwerk in Zuid India, *LOVA-tijdschrift*. 25(1) 67 – 72.
- Reysoo, F. (2004b). Féminisation de la migration. In: Reysoo, F & Verschuur, C. éd. *Femmes en mouvement. Genre, migrations et nouvelle division internationale du travail*. 17-27. Berne/Genève: Commission nationale suisse pour l'UNESCO et IUED.

- Reysoo, F. (2005). Un regard sur la migration indépendante des femmes. In, Verschuur, C. & Reysoo, F. eds. *Genre, migrations et nouvelle division internationale du travail*. Paris: L'Harmattan, série : Cahiers Genre et Développement, no. 5.
- Reysoo, F. & Heldens, J. (2005). *De kunst van het interviewen: reflecties op het interview met een guide*. Nijmegen: Kwalon Jaarboek.
- Reysoo, F. (2009). You can't always get what you want. Een verhandeling over de strandjutter en de erfgenaam. In, Bleijenbergh, I., Korzilius, H. & Vennix, J. eds. *Voer voor methodologen. Een liber amicorum voor Piet Verschuren*. 173-187. Den Haag: Uitgeverij LEMMA.
- Reysoo, F. & Bos, P. (2011) forthcoming. N'est pas mère qui veut! Le paradoxe de l'adoption internationale. *Nouvelles Questions Féministes, numéro spécial sur "La production d'enfants: une injonction ambivalente"*, 30(1).
- Richters, A. (1994). *Women, Culture and Violence. A development, health and human rights issue*. Leiden: Women and Autonomy Centre (VENA).
- Rodrigues, M., Patel, V., Jaswal, S. & deSouza, N. (2003). Listening to mothers: Qualitative studies on motherhood and depression from Goa, India. *Social science and Medicine*, 57, 1797-1806.
- Rijksoverheid, website: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/vragen-en-antwoorden/welke-vormen-van-adoptie-zijn-er.html>
- Rubin, R. (1984). *Maternal identity and the maternal experience*. New York: Springer.
- Ruch, L.O., Chandler, S.M., Harter, R.A. (1980). Life Change and Rape Impact. *Journal of Health and Social Behavior*. 21, 248-260.
- Schmidt, G.E. (1996). Sterke en zwakke adopties. Een rechtsvergelijkend onderzoek. Proefschrift. 's Gravenhage: T.M.C. Asser Instituut.
- Schrijvers, J. (1991). Dialectics of a dialogical ideal: Studying down, studying sideways and studying up. In, L. Nencel & P. Pels. Eds. *Constructing knowledge: authority and critique in social science*. 162-180. London: Sage.
- Starzyk, K.B., Fabrigar, L.R., Soryal, A.S. Fanning, J.J. (2009). A painful reminder: the role of level and Saliency of Attitude Importance. *Cognitive Dissonance. Personality and Social Psychology Bulletin*, 35, 126-137.
- Saharso, S. (2002). Eerwraak: een kwestie van cultuur? *Sociale Interventie*, 11(1) 22-29.
- Van Gennep, A. (1960) [1909]. *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tankink, M. (2009). *Over zwijgen gesproken*. Rotterdam: Pharos
- Verschuur, C., & Reysoo, F. eds. (2005). *Genre, migrations et nouvelle division internationale du travail*. Cahiers Genre et Développement, 5, Paris/L'Harmattan/Genève: IUED-efi.
- Wikan, U. (2002). *Generous Betrayal. Politics of culture in the New Europe*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Wikan, U. (2008). *In Honor of Fadime. Murder and shame*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Willemse, K. (2001). 'One foot in heaven': *Narratives on gender and Islam in Darfur, West-Sudan*. Unpublished doctoral dissertation, Leiden: University Leiden.
- Wit, J. de, Veer, G. van der. (1987). *Psychologie van de adolescentie*. Nijkerk: Uitgeverij Intro.
- Wong, D.B. (2006). *Natural moralities: a defense of pluralistic relativism*. Oxford: Oxford University Press.

Wijsen, C., van Lee, L. & Koolstra, H. (2007). *Abortus in Nederland 2001-2005*. Delft: Uitgeverij Eburon.

IJzendoorn, M.H. van (1995). *Gehechtheid van ouders en kinderen: intergenerationele overdracht van gehechtheid in theorie, (klinisch) onderzoek en gevalsbeschrijvingen*. Houten/Zaventem: Bohn Stafleu Van Loghum.

Zinzow, H.M., Resnick, H.S., Amstadter, A.B., McCauley, J.L., Ruggiero, K.J., Kilpatrick, D.G. (2010). Drug- or Alcohol-Facilitated, Incapacitated, and Forcible Rape in Relationship to Mental Health Among a National Sample of Women. *Journal of Interpersonal Violence*. 25(12) 2217-2236.

BIJLAGE 1. De biologische vaders: informatie op basis van rapportages

Uit de dossiers blijkt dat een minderheid van de biologische vaders bij de besluitvorming tot afstand was betrokken. Wat opvalt uit de dossiers is dat de zeggenschap over het al dan niet betrekken van de biologische vader in veel gevallen bij de afstandsmoeder ligt. Soms staat gerapporteerd dat 'angst' er de moeder van weerhoudt om de biologische vader er bij te betrekken. Deze angst heeft dan betrekking op angst voor (extreem) geweld, soms gebaseerd op ervaring. Voor een aantal afstandsmoeders is de identiteit van de biologische vader onbekend, zij zijn zwanger door een one-night-stand of door een verkrachting door een onbekende. In andere gevallen wordt niet duidelijk waarom de moeder de biologische vader niet bij de ATA wil betrekken.

De laatste jaren wordt de rol van de biologische vader bij de besluitvorming tot het afstaan van een kind steeds belangrijker geacht. In sommige delen van het land wil de kinderrechter in bijna alle gevallen van een voornemen tot ATA de vader horen. Deze ontwikkeling is beïnvloed door uitspraken van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens, gebaseerd op het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens⁹⁶. Ook Europees beleid stuurt aan op een grotere rol en meer invloed van de biologische vaders.

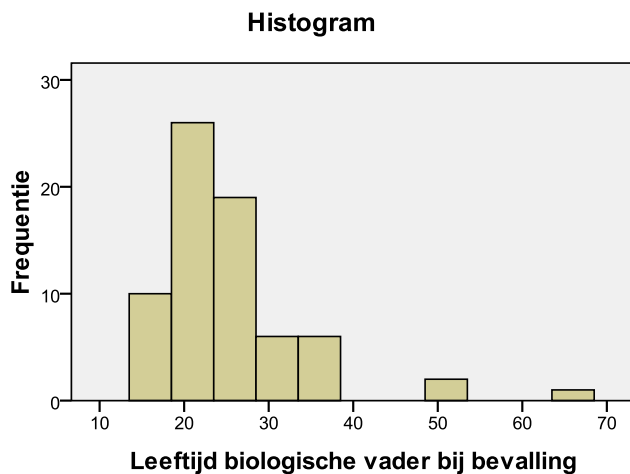
Uit de dossiers blijkt dat de hulpverleners van Fiom en Raad er belang aan hechten om gegevens over de biologische vader te verkrijgen. Dit achten zij in het belang van het kind. Daarnaast geven zij in rapportages regelmatig aan het belangrijk te vinden dat de biologische vader betrokken wordt bij een voornemen tot ATA tenzij er sprake is geweest van (seksueel) geweld en bedreiging. De zeggenschap over het al dan niet betrekken van de biologische vader ligt echter in de onderzochte periode voornamelijk bij de afstandsmoeder. Uit rapportages blijkt dat kinderrechters er niet altijd genoeg mee nemen als de biologische vader niet betrokken is bij de besluitvorming. Soms oefenen kinderrechters druk uit op de afstandsmoeder om de biologische vader alsnog bekend te maken zodat hij voor de zitting uitgenodigd kan worden.

De informatie over de biologische vaders is meestal summier en in de meeste gevallen opgetekend door de hulpverlener en uit de mond van de afstandsmoeder. De meeste kwantitatieve items betreffende de biologische vader hebben veel missende waarden. Zo is de burgerlijke staat van slechts 27 van de 197 mannen bekend, de levensbeschouwing van 19 en de opleiding van 15 mannen. De drie kwantitatieve items met de minste missende waarden worden hieronder uitgewerkt. Bij elk item wordt vermeld van hoeveel biologische vaders dit item gerapporteerd is.

⁹⁶ Bron: juridische afdeling Stichting Ambulante Fiom

Leeftijd biologische vader bij de bevalling

De leeftijd van de biologische vader van de afgestane kinderen bij de bevalling is bekend van minder dan de helft van de vaders (40.6%, $N=80$). De jongste is 16 jaar, de oudste 67 jaar. De gemiddelde leeftijd van deze 80 biologische vaders is 25,6 jaar.

Figuur 4

Histogram van de Leeftijd van de Biologische Vader ten tijde van de bevalling ($N=80$)

Biologische vaders en migratie

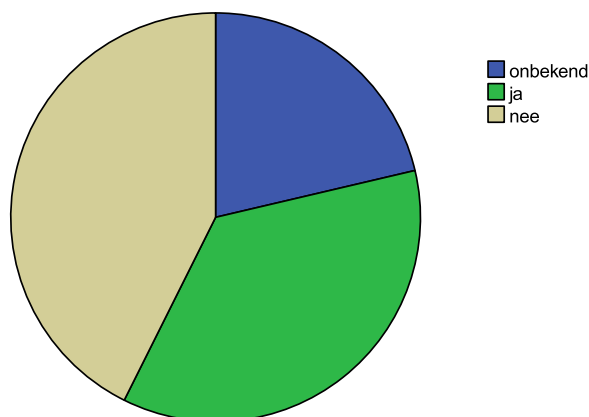
Het geboorteland van de biologische vaders en/of een van beide van zijn ouders is gerapporteerd van 54.3% ($N=107$). Als bekend is dat de vader in Nederland is geboren en er niets staat over het geboorteland van zijn ouders of een eventuele andere nationaliteit of etniciteit, is de vader als niet-migrant beschouwd. Het aantal niet-gemigreerde biologische vaders is 31, dat is 15.7% van het totaal aantal van 197 vaders. Het aantal gemigreerde biologische vaders is 76, dat is 38.6% van het totaal aantal van 197 vaders (Tabel 28).

Tabel 28. De verdeling van de groep Biologische Vaders naar Herkomst (N=197)

Herkomst	Percentage (%)
Nederlandse vaders (niet gemigreerd)	15.7 (N=31)
Geadopteerd uit een ander land dan Nederland ⁹⁷	0.5 (N=1)
Eerste generatie migrant	24.9 (N=49)
Tweede generatie migrant	1.0 (N=2)
Eerste of tweede generatie migranten ⁹⁸	12.2 (N=24)
Onbekend	45.7 (N=90)
Totaal	100.0 (N=197)

Op de hoogte van de zwangerschap?

Van 78.7% van de 197 biologische vaders (N=155) is gerapporteerd of hij op de hoogte was van de zwangerschap voor of kort na de bevalling, gedurende de besluitvormingsperiode van de afstandsmoeder (zie Figuur 5). Er waren meer vaders niet (42.6%, N=84) dan wél (36.0%, N=71) op de hoogte.

Figuur 5

Is de Biologische Vader op de hoogte van de Zwangerschap tijdens de besluitvormingsperiode van de Afstandsmoeder in de maanden rond de bevalling (N=197)

Op basis van de beperkte beschikbare informatie in de dossiers is geïncventariseerd op welke wijze de biologische vaders al dan niet betrokken waren bij de besluitvorming. Hieruit blijkt dat de betrokkenheid en de rol van de biologische vader bij de zwangerschap en het besluitvormingsproces gevarieerd is:

⁹⁷ Adoptie is een bijzondere vorm van migratie. Gezien het onderzoeksthema worden deze migranten apart in deze tabel vermeld.

⁹⁸ Van deze 24 vaders is onbekend of zij eerste- of tweede generatie migrant zijn doordat hun geboorteland niet bekend is.

- De biologische vader is op de hoogte, maar is niet betrokken bij de besluitvorming

Bij een aantal vrouwen staat in de rapportage vermeld dat de biologische vader niets meer laat weten of aangegeven heeft niets met de moeder en het kind te maken te willen hebben. Sommigen van hen zijn bang voor de familie van de biologische moeder. Enkele biologische vaders hebben een relatie met de moeder maar willen geen kind. Anderen hebben geen relatie meer met de afstandsmoeder en willen niets met moeder en kind te maken hebben. Enkele biologische vaders zijn 'verdwenen' of laten niets meer horen nadat ze op de hoogte zijn gesteld van de zwangerschap.

- De biologische vader is betrokken maar denkt niet in staat te zijn voor het kind te zorgen

Een aantal biologische vaders is betrokken maar ziet geen rol voor zichzelf. Enkele biologische vaders vinden zichzelf te jong en staan om die reden achter de ATA. In enkele dossiers wordt gerapporteerd dat de biologische vader voor het kind wilde zorgen, maar geen toestemming kreeg van de afstandsmoeder. Een aantal biologische vaders geeft aan dat zij de zorg voor een kind er niet bij kunnen hebben. Soms is er sprake van verslavingsproblematiek of een op een ander wijze ontregeld leven. Van enkele biologische vaders is niet meer bekend dan dat ze het kind gezien of erkend hebben, maar ATA de beste oplossing vinden.

- De biologische vader is niet betrokken omdat de afstandsmoeder geen toekomst met hem ziet

Een aantal biologische vaders wordt niet betrokken bij de besluitvorming omdat de afstandsmoeder geen toekomst met hem ziet. De relatie is te pril of beëindigd, de biologische vader is in de ogen van de afstandsmoeder onbetrouwbaar, niet genoeg betrokken bij de opvoeding van andere kinderen of hij bleek getrouwd. Deze vaders zijn meestal niet op de hoogte gesteld van de zwangerschap.

- De biologische vader is niet betrokken omdat de situatie geheim moet blijven

In de gevallen waarin er sprake is van geheimhouding, schaamte en schande ziet de afstandsmoeder soms geen mogelijkheid de biologische vader bij de besluitvorming te betrekken. Dit is ook het geval als de afstandsmoeder zwanger is van een ander dan de huidige partner (zie onder). Het is niet altijd duidelijk of de biologische vader al dan niet op de hoogte is van de zwangerschap.

- De biologische vader is niet betrokken omdat de afstandsmoeder hem bedreigend vindt

Van een aantal biologische vaders staat gerapporteerd dat de afstandsmoeder hem bedreigend vindt. Sommigen gebruiken drugs, anderen zijn 'gedragsgestoord' en/of 'gewelddadig'. Bij de afstandsmoeder speelt angst voor represailles als hij van de zwangerschap of de ATA hoort.

- De biologische vader is niet betrokken omdat er sprake is geweest van niet-consensuele seks

Een ander onderwerp waarover is gerapporteerd met betrekking tot de biologische vaders is niet-consensuele seks. Dit is in een aparte paragraaf verder uitgewerkt. De biologische vaders die dit betreft zijn: ex-partner, kennis, stiefvader,

medepatiënt PAAZ, politie of militairen in oorlogssituaties, contactpersoon mensensmokkelnetwerk of een onbekende.

- De biologische vader is onbekend of overleden

Niet alleen bij niet-consensuele seks is de identiteit van de biologische vader soms onbekend, ook in andere situaties kan dat zo zijn. Meestal betreft dit eenmalige ontmoetingen: *'one-night-stand, weet geen naam of adres van biologische vader'* of *'zwanger van eenmalig contact met verwekker, kent hem niet, weet zijn naam niet'*. In twee situaties is gerapporteerd dat de biologische vader ten tijde van de zwangerschap is overleden.

- Het kind is van een andere partner dan de biologische vader

Bij 20 afstandsmoeders staat vermeld dat ze zwanger zijn van een ander dan de huidige partner (hierbij zijn niet de vrouwen meegeteld waarbij sprake is van niet-consensuele seks). Deze biologische vaders zijn meestal naar de achtergrond verdwenen. In sommige situaties wil de afstandsmoeder niet dat de huidige partner op de hoogte is van de zwangerschap. In andere situaties is haar huidige partner op de hoogte en wil hij niet samen voor het kind van een andere man gaan zorgen.

- De biologische vader is niet betrokken maar de reden is onbekend

In enkele rapportages staat dat de afstandsmoeder de biologische vader niet bij de besluitvorming wil betrekken, zonder dat de reden duidelijk wordt.

BIJLAGE 2. Dossier-selectie: het proces

Selectie door de RvdK

De juridische stappen die bij het proces 'Afstand ter Adoptie' gezet moeten worden zijn voor meerderjarige moeders anders dan voor minderjarige moeders.

Meerderjarige-moeders

De RvdK heeft in eerste instantie zaken geselecteerd die vanaf 1998 tot en met 2007 bij de RvdK zijn gemeld⁹⁹ als zijnde Afstand ter Adoptie (ATA). Deze eerste melding vlak na de geboorte van het kind bepaalt het ATA-label. Echter, niet iedere zaak die in eerste instantie als ATA wordt gemeld, wordt uiteindelijk een ATA. De term 'Afstand ter Adoptie' bestaat uit twee begrippen die juridisch verschillende consequenties hebben. In Nederland wordt het besluit om *af te staan* ter adoptie niet door een specifiek juridisch afstandsdocument gemarkeerd, adoptie is daarentegen wel een juridisch besluit. Het kan dus pas met zekerheid worden vastgesteld dat een kind is afgestaan ter adoptie, als er een beschikking bestaat waarin de adoptie is uitgesproken. Maar omdat het verzoek tot adoptie door de aspirant adoptiefouders wordt ingediend, is de adoptiebeschikking niet altijd toegevoegd aan het afstandsdossier. De adoptie-uitspraak is de afronding van de *adoptieprocedure*. Daarom is (een kopie van) de beschikking niet standaard aanwezig in het afstandsdossier maar in het adoptiedossier.

De adoptiebeschikking is feitelijk het document waarbij met zekerheid kan worden vastgesteld dat het kind uiteindelijk is afgestaan *ter adoptie*. Maar in de praktijk bleek dit document om bovengenoemde reden geen geschikt criterium waarop afstandsdossiers konden worden geselecteerd. Daarom heeft de RvdK, na de selectie van de dossiers die in eerste instantie zijn gelabeld als ATA, vastgesteld of ten tijde van afronding van het Raadsonderzoek (het *eindbesluit*)¹⁰⁰ het voornemen tot ATA nog niet was terug gedraaid. De afronding van het Raadsonderzoek wordt bij een doorgezette ATA gemarkeerd door een rekest tot ontheffing: het verzoek van de RvdK aan de rechtbank om de moeder te ontheffen uit het ouderlijk gezag. Een ontheffingsuitspraak is een voorwaarde, voor een kind van een meerderjarige moeder, om in aanmerking te komen voor adoptie. Daarmee was voor de RvdK het rekest tot ontheffing een tweede sluis criterium om een dossier te selecteren voor het onderzoek. Voor de selectie van afstandsdossiers voor dit onderzoek is ook het rekest tot

⁹⁹ De melding bij de RvdK vlak na de geboorte van het kind vindt plaats na de geboorte van het kind. De melding kan worden gedaan door een hulpverlener van de Fiom, maar melding kan ook plaatsvinden via een hulpverlener of dienstverlener van een andere organisatie of instituut, bijvoorbeeld een medewerker van een ziekenhuis of huisarts.

¹⁰⁰ Het Raadsonderzoek wordt op zijn vroegst 3 maanden na de bevalling afgerond, maar meestal is er meer tijd nodig.

ontheffing geen waterdicht selectie criterium. Want na een verzoek tot ontheffing is niet met honderd procent zekerheid vast te stellen of de rechter uiteindelijk de moeder daadwerkelijk heeft ontheven en of het vervolgens ATA is geworden. Ook nadat de RvdK een verzoek tot ontheffing heeft ingediend bij de rechtbank, kan het afstandsproces stoppen; bijvoorbeeld omdat de rechter beslist om de ontheffing niet uit te spreken¹⁰¹, of als het kind alsnog terug gaat naar de moeder, of een pleegkind blijft in plaats van te worden geadopteerd.

Minderjarige moeders

De dossiers van minderjarige afstandsmoeders zijn in eerste instantie net als de dossiers van meerderjarige moeders geselecteerd op basis van het label dat een dossier krijgt bij de eerste melding (ATA). Echter een minderjarige moeder kan niet worden ontheven uit het ouderlijk gezag, omdat ze het gezag vanwege haar leeftijd op voorhand niet heeft. Dit heeft tot gevolg dat het eindbesluit na het Raadsonderzoek niet wordt gemarkeerd door een rekest tot ontheffing. Dit betekent dat dit concrete criterium niet kon worden gebruikt voor de selectie van ATA-dossiers van minderjarige moeders.

Een andere factor die de dossierselectie bemoeilijkte was het feit dat voor het kind van iedere minderjarige moeder het gezag geregeld moet worden. De RvdK is dus betrokken bij alle kinderen van minderjarige moeders. Echter, lang niet iedere minderjarige moeder is voornemens om afstand te doen van haar kind. Dit heeft als consequentie dat dossiers van minderjarige moeders vaak in eerste instantie niet als ATA worden gelabeld, maar als 'kinderbeschermingsmaatregel'. Het voert te ver om voor dit onderzoek alle dossiers van minderjarige moeders te screenen op ATA.

Selectie door de Fiom

Bij de Fiom worden dossiers bij aanmelding¹⁰² geregistreerd als voornemen tot afstand. De Fiom heeft daaruit voor het onderzoek de dossiers geselecteerd die na afronding van de hulpverlening zijn gelabeld als afstandsdossiers.¹⁰³ Dit is een label dat een hulpverlener toekent aan het dossier nadat de hulpverlening is afgerond en op basis van de richting van het besluitvormingsproces op dat moment.¹⁰⁴ Het moment dat de hulpverlening stopt varieert per cliënt. Soms meldt de hulpverleenster kort na de eerste drie maanden in een verslag aan de RvdK dat de moeder bij haar voornemen blijft om afstand te doen. Dit verslag markeert

¹⁰¹ Het voerde buiten de kaders van dit onderzoek om vast te stellen hoe vaak dit in de praktijk gebeurt.

¹⁰² Aanmelding staat bij de Fiom voor de eerste keer dat de hulpvraag binnenkomt.

¹⁰³ De reden dat deze dossiers een specifiek ATA-label krijgen is omdat deze dossiers (minstens) honderd jaar bewaard en beschikbaar dienen te blijven voor de direct betrokkenen.

¹⁰⁴ Er is niet precies bekend hoeveel vrouwen die aanvankelijk voornemens zijn afstand te doen uiteindelijk daadwerkelijk afstaan. De indruk die medewerkers van de Fiom hebben, gebaseerd op hun praktijk, is dat ongeveer twee van de drie (aanstaande) moeders op hun besluit terugkomen. Dit betekent dat deze (aanstaande) moeders er voor kiezen om hun kind zelf groot te brengen of te laten plaatsen in een pleeggezin.

een overgang in het besluitvormingsproces van de moeder en betekent vaak een overgang naar een minder frequent contact tussen hulpverlener en cliënt. Met andere cliënten loopt het contact nog maanden of zelfs jaren door. Als de hulpverlening wordt afgesloten wordt het dossier op basis van de richting van de besluitvorming van de moeder al dan niet gelabeld als ATA. Maar het is niet met 100% zekerheid vast te stellen of de moeder na de afronding van de hulpverlening bij haar voornemen blijft. Het staat ook niet altijd in de Fiom-dossiers vermeld of de rechtbank uiteindelijk de ontheffing uitspreekt. Daarnaast is het bij de Fiom meestal niet bekend of het kind uiteindelijk door de (aspirant) adoptiefouders is geadopteerd. Soms is een kopie van de adoptiebeschikking opgenomen in het Fiomdossier, maar vaak valt het adoptieproces buiten het gezichtsveld van de Fiom.

Met betrekking tot dit onderzoek zijn in eerste instantie door de Fiom ATA-dossiers geselecteerd op basis van de geboortedatum van het kind. De Fiom is uitgegaan van afstand ter *adoptie*. Het criterium daarbij was dat het kind feitelijk geadopteerd moest kunnen zijn, omdat in de periode voor de adoptie-uitspraak het afstandsproces nog omkeerbaar is. De adoptie kan worden uitgesproken na drie maanden (bedenktijd van de moeder) plus een jaar (de tijd die aspirant adoptiefouders voor een kind moeten zorgen, voor ze het kunnen adopteren), in totaal dus na minimaal 15 maanden. Op deze wijze heeft de Fiom dossiers geselecteerd die gelabeld waren als ATA en die moeders betroffen die na oktober 1996 en voor oktober 2007 zijn bevallen.

Selectie voor het onderzoek

Het label dat een dossier krijgt is voor de selectie door beide organisaties een sluis criterium geweest. Bij de RvdK wordt dat label toegekend bij de melding of bij het eindbesluit, bij de Fiom na afronding van de hulpverlening. Echter, na de toekenning van dat label kan het voornemen tot ATA nog veranderen. Een als ATA gelabelde zaak mondt niet altijd uit in een adoptie-uitspraak. Daarnaast is er bij de RvdK kans dat zaken die wel een ATA zijn geworden, niet als zodanig zijn gelabeld. Die zaken zijn dan dus niet geselecteerd. De werkwijze bij het toekennen van labels aan dossiers en de wijze waarop dossiers worden samengesteld en gearhiveerd betekenen dat niet met absolute zekerheid kan worden vastgesteld hoeveel vrouwen in de betreffende periode een kind hebben afgestaan. De discrepantie tussen beide selecties bevestigt dit. Echter doordat de beide selecties konden worden meegenomen in het onderzoek is het aantal gemiste zaken geminimaliseerd.

Door de verschillende aard van de organisaties (Fiom en RvdK) en de verschillende perspectieven (afstandsmoeder versus kind) verschilt de wijze van labellen, documenteren en archiveren. Doordat beide organisaties op verschillende criteria selecteerden kan een groot deel van de discrepantie worden verklaard. De Fiom was uitgegaan van de bevallingsdatum (geboortedatum van

het kind) en heeft met het oog op afstand ter *adoptie* dossiers geselecteerd van moeders die na oktober 1996 zijn bevallen. De RvdK selecteerde op datum van melding vanaf 1998. Sommige vrouwen die eind 1996 of 1997 zijn bevallen, zijn in 1997 door de Fiom bij de RvdK gemeld. Dit verklaart de discrepantie van 22 dossiers die wel door de Fiom, maar niet door de RvdK zijn geselecteerd. Voor de overige 40 dossiers gelden andere oorzaken. Het kan zijn dat de RvdK in eerste instantie een ander label heeft toegekend, bijvoorbeeld 'kinderbeschermingsmaatregel' in plaats van ATA, of dat het dossier anders is afgesloten, bijvoorbeeld 'voogdij aan derden' in plaats van 'adoptie'. Uiteindelijk zijn door de RvdK 34 van deze 40 dossiers alsnog geselecteerd en ter beschikking van de onderzoekers gesteld.

Beide organisaties hebben in de vastgestelde periode te maken gehad met verbeterde automatisering. Hierdoor is het toekennen van labels en de digitale archivering in de loop van de tien jaar verbeterd en meer gestandaardiseerd. Dit heeft tot gevolg dat de selectie van ATA-dossiers in de latere jaren van de vastgestelde periode preciezer was uit te voeren dan in bijvoorbeeld 1997. Voor het onderzoek is het van belang dat de onafhankelijke selecties zo veel mogelijk overeenkomen. Naar aanleiding van de vastgestelde verschillen en door voortschrijdend inzicht is besloten bepaalde dossiers uit te sluiten en andere dossiers (opnieuw) te lichten.¹⁰⁵ Omdat de bevallingsdatum (geboortedatum van het kind) een criterium was dat in beide dossiers terug was te vinden en omdat registratiesystemen zijn gedigitaliseerd en daarmee preciezer zijn geworden is besloten de 'oudere dossiers' (dossiers van vrouwen die zijn bevallen in 1996 en 1997) die wel door de Fiom zijn geselecteerd en niet door de RvdK, uit te sluiten. Dossiers van vrouwen die zijn bevallen na 1 oktober 2006 en in 2007 werden in eerste instantie niet, maar na heroverweging wel geïnccludeerd. Deze heroverwegingen leidde uiteindelijk tot een selectie van 197 dossiers.

¹⁰⁵ Het benaderen van de regionale Fiom-bureaus en ASAA-lokaties (Raadslokatie voor Afstand, Screening, Adoptie en Afstammingsvragen) in het land en daarmee het verzamelen en kopiëren, of ter plaatse inzien van de geselecteerde dossiers na herijking, en de daarmee gepaard gaande bijstelling van de kwantitatieve analyse vergde extra tijd en inspanning. Hierdoor liep het onderzoek enige vertraging op. Echter, bijstelling van de selectie op basis van voorschrijdend inzicht verhoogde de betrouwbaarheid en de validiteit van de bevindingen.

BIJLAGE 3 Itemlijst

(NB. Lay-out is aangepast t.b.v. het rapport)

	Item	Antwoordmogelijkheden		Toelichting
1	Dossier volgnummer			
2	Vestigingsplaats Raad waarvan dossier			
3	Betrokken instelling voor moeder	1. Fiom, bureau: 2. VBOK, plaats:	3. Anders: 4. Geen	
4	Draagmoederschap	1. Ja	2. Nee	<i>afsluiten</i>
5	Fiomdossier aanwezig	1. Ja	2. Nee	9. Onbekend
	Inv1* Indien Fiomdossier niet aanwezig of Fiom niet de betrokken instelling.	zo mogelijk vastleggen: Geboortedata - Geboorteland moeder en ouders van moeder – <i>item 106 en 107.</i>		
7	Ondertekende afstandsverklaring aanwezig	1. Ja	2. Nee	<i>Bij ja, datum:</i>
8	Inv2 Idem als bij item 6 over de biovader			

Fiomdossier

9	Indien Fiomdossier aanwezig: datum aanmelding of eerste gesprek Fiom	dd.mm.yyyy		
10	Aanmelding door:	1. Cliënte 2. Biovader 3. Ouder van cliënte	4. Ouder van biovader 5. Huisarts 6. Hulpverlener 7. School	8. Dominee / priester / imam 9. Ziekenhuis 10. Verloskundige 99. Onbekend
11	Stadium zwangerschap bij aanmelding	weken	99. Onbekend	0 = na de bevalling
12	Datum afsluiting dossier Fiom	dd.mm.yyyy		
13	Datum eventuele heropening dossier (indien van toepassing)	dd.mm.yyyy		Reden:
14	Aantal contacten met maatschappelijk werker Fiom excl. correspondentie			
15	Had cliënte domicilie bij instelling?	1. Ja	2. Nee	9. Onbekend
16	Adres cliënte bij afsluiting bekend?	1. Ja	2. Nee	

Gegevens kind

17	Geboortedatum	dd.mm.yyyy		
18	Geboorteplaats			
19	Geslacht	1. Meisje	2. Jongen	9. Onbekend
20	Inv3 Bijzonderheden kind			
21	Inv4 Datum plaatsing kind in pleeggezin			
22	Inv5 Indien van toepassing: periode opname in kindertehuis			
23	Datum kind in adoptiegezin	dd.mm.yyyy		

Gegevens afstands moeder / cliënte

24	Geboortedatum	dd.mm.yyyy		
25	Geboorteplaats			
26	Geboorteland			
27	Leeftijd bij bevalling			
28	Aantal broers / zussen			
29	Plaats in kinderrij			
30	Land van herkomst moeder cliënte			
31	Opleiding/beroep moeder cliënte			
32	Land van herkomst vader cliënte			

33	Opleiding/beroep vader cliënte		
34	Staan er meer gegevens in het dossier over de ouders van cliënte?	1. Ja: 2. Nee:	
35	Woonplaats cliënte		
36	Woonplaats vast of tijdelijk	1. Vast 2. Tijdelijk 9. Onbekend	
37	Postcode cliënte		
38	Nederlandse nationaliteit	1. Ja 2. Nee 9. Onbekend	
39	Andere nationaliteit		Hier inv.
40	Etnische achtergrond	<i>Achteraf</i> berekenen met de verkregen gegevens	
41	Indien immigrant, wat is het motief?	1. Arbeid 2. Asiel 3. Gezinsmigratie 4. Studie	5. Au pair / stage 6. Anders: 9. Onbekend Indeling ontleend aan CBS.
42	Indien motief asiel, status verblijfsvergunning:	1. Ja, voor bepaalde tijd 2. Ja, voor onbepaalde tijd 3. Nee, uitgeprocedeerd gaat vertrekken uit Nederland 4. Nee, uitgeprocedeerd, blijft illegaal in Nederland	5. Nee, uitgeprocedeerd, onbekend in/uit Ned. 6. Anders: 9. Onbekend Hier invullen wat bekend is bij laatste contact met cl.
43	Tijdelijk naar Ned. gekomen om afstand te doen van haar kind	1. Ja 2. Niet van toepassing	
44	Burgerlijke staat	1. Ongehuwd, zonder vaste partner 2. Ongehuwd, LAT-relatie 3. Gehuwd/samenwonend 4. Gescheiden	5. Weduwe 6. Anders 9. Onbekend
45	Woonsituatie ten tijde van conceptie	1. Bij ouder(s) inwonend, zonder partner 2. Zelfstandig 3. Samenwonend met partner = biovader 4. Samenwonend met partner = niet biovader 5. Met biovader bij ouder(s) cliënte 6. Met biovader bij zijn ouder(s)	7. Bij vriendin 8. Bij familie (anders dan ouders) 9. In gastgezin 10. In opvanghuis 11. Anders 99. Onbekend Bij 'Anders' toelichten
46	Woonsituatie laatste maanden zwangerschap	1. Bij ouder(s) inwonend, zonder partner 2. Zelfstandig 3. Samenwonend met partner = biovader 4. Samenwonend met partner = niet biovader 5. Met biovader bij ouder(s) cliënte 6. Met biovader bij zijn ouder(s)	7. Bij vriendin 8. Bij familie (anders dan ouders) 9. In gastgezin 10. In opvanghuis 11. Anders 99. Onbekend Bij 'Anders' toelichten
47	Woonsituatie na de bevalling	1. Bij ouder(s) inwonend, zonder partner 2. Zelfstandig 3. Samenwonend met partner = biovader 4. Samenwonend met partner = niet biovader 5. Met biovader bij ouder(s) cliënte 6. Met biovader bij zijn ouder(s)	7. Bij vriendin 8. Bij familie (anders dan ouders) 9. In gastgezin 10. In opvanghuis 11. Anders 99. Onbekend Bij 'Anders' toelichten
48	Levensbeschouwing / religie	1. Christelijk	6. Atheïstisch

		2. Islamitisch 3. Hindoe 4. Boeddhistisch 5. Joods	7. Anders 8. Geen 9. Onbekend	
49	Opleiding	... Als geen afgeronde opleiding, wat is het aantal jaren gevolgd onderwijs: 9. Onbekend		
50	Beroep	9. Onbekend	
51	Bron van inkomsten	1. Werk 2. Bijstandsuitkering 3. WW-uitkering 4. Studiefinanciering	5. Ouders 6. Partner 7. Anders: 9. Onbekend	
52	Inv6 Omstandigheden en motieven tot afstand zoals gerapporteerd door de hulpverlener voor de rechtszitting bij ongeveer 3 tot 4 maanden na de bevalling:			
53	Inv7 Zwangerschap niet voorkomen door:			
54	Bij hoeveel weken vermoedde cliënte dat ze zwanger was?	... weken	99. Onbekend	
55	Bij hoeveel weken wist cliënte zeker dat ze zwanger was?	... weken	99. Onbekend	
56	Heeft zij zwangerschapsafbreking overwogen?	1. Ja 2. Nee	9. Onbekend	
57	Indien ja, staat er meer relevante informatie in het dossier hierover?	1. Ja:	2. Nee:	
58	Eerdere ervaring met zwangerschapsafbreking?	1. Ja 2. Nee	9. Onbekend	
59	Relatie met biovader t.t.v. conceptie	1. Relatie 2. Eenmalig contact 3. Een paar keer contact 4. Biovader had relatie/huwelijk met ander dan cliënte	5. Cliënte had relatie/huwelijk met ander dan biovader 6. Incestrelatie 7. Het is niet zeker wie biovader is 8. Anders: 9. Onbekend	
60	Contact met biovader t.t.v. geboorte kind (** doorhalen wat niet van toepassing is)	1. Partnerrelatie 2. Contact maar geen partnerrelatie 3. Contact verbroken voordat zwangerschap bekend was, door: cliënte / biovader**	4. Contact verbroken na bekendwording zwangerschap, door: cliënte / biovader** 5. Anders: 9. Onbekend	
61	Eerder kind afgestaan?	0. Geen 1. Een 2. Twee	3. Meer dan twee 9. Onbekend	
62	Eerdere biologische kinderen	0. Geen 1. Een 2. Twee	3. Drie 4. Vier 9. Onbekend	
63	Heeft de zorg voor biologische kinderen	0. Geen 1. Een 2. Twee	3. Drie 4. Vier 9. Onbekend	
64	Heeft de zorg voor kinderen van anderen	1. Ja: 2. Nee	9. Onbekend	Zo ja, hoeveel en van wie?

65	Moeder cliënte is op de hoogte van de ATA?	1. Ja 2. Nee	9. Onbekend	
66	Vader cliënte is op de hoogte van de afstand	1. Ja 2. Nee	9. Onbekend	
67	Zus(sen) en/of broer(s) is/zijn op de hoogte van de afstand	1. Ja 2. Nee	9. Onbekend	
68	Vriend(en) of vriendin(nen) is/zijn op de hoogte van de afstand	1. Ja 2. Nee	9. Onbekend	
69	Inv8 Welke personen worden in het dossier genoemd als belangrijk voor cliënte mbt de besluitvorming?			
70	Inv9 Welke personen waren er aanwezig bij gesprekken met cliënte bij de instelling? Vermeld erbij welke instelling.			
71	Heeft cliënte met iemand van de Raad gesproken?	1. Ja 2. Nee	9. Onbekend	
72	Is de cliënte bij een rechtbankzitting geweest?	1. Ja 2. Nee	9. Onbekend	Zo ja: datum
73	Heeft cliënte haar kind gezien?	1. Ja, een keer 2. Ja, meerdere keren	3. Nee 9. Onbekend	
74	Wilde moeder contact met of over het kind houden na de afstand?	1. Ja 2. Nee	9. Onbekend	
75	Inv10 Indien ja, op welke manier?			
76	Staat er info in het dossier over gedachtes / gevoelens over de afstand in later stadium?	1. Ja Datum rapportage:	2. Nee	
77	Inv11 Andere informatie die van belang zou kunnen zijn			

Gegevens biovader

78	Geboortedatum	dd.mm.yyyy		
79	Leeftijd bij bevalling			
80	Geboorteplaats			
81	Geboorteland			
82	Land van herkomst moeder biovader			
83	Opleiding/beroep moeder biovader			
84	Land van herkomst vader biovader			
85	Opleiding/beroep vader biovader			
86	Staan er meer gegevens in het dossier over de ouders van biovader?	1. Ja:	2. Nee:	
87	Woonplaats biovader			
88	Woonplaats vast of tijdelijk	1. Vast 2. Tijdelijk	9. Onbekend	
89	Postcode indien bekend			
90	Nederlandse nationaliteit	1. Ja 2. Nee	9. Onbekend	
91	Andere nationaliteit			
92	Etnische achtergrond	Berekenen met de verkregen gegevens		
93	Indien immigrant, wat is het motief?	1. Arbeid 2. Asiel 3. Gezinsmigratie 4. Studie	5. Au pair / stage 6. Anders: 9. Onbekend	Indeling ontleend aan CBS.
94	Indien motief asiel, status verblijfsvergunning:	1. Ja, voor bepaalde tijd 2. Ja, voor onbepaalde tijd 3. Nee, uitgeprocedeerd gaat vertrekken uit Nederland	4. Nee, uitgeprocedeerd, blijft illegaal in Nederland	

			5. Anders: 9. Onbekend	
95	Burgerlijke staat	1. Ongehuwd, zonder vaste partner 2. Ongehuwd, LAT-relatie 3. Gehuwd/samenwonend 4. Gescheiden	5. Weduwe 6. Anders 9. Onbekend	
96	Woonsituatie ten tijde van conceptie	1. Bij ouder(s) inwonend, zonder partner 2. Zelfstandig 3. Samenwonend met partner = cliënte 4. Samenwonend met partner = niet cliënte 5. Met cliënte bij ouder(s) biovader 6. Met cliënte bij haar ouder(s)	7. Bij vriend 8. Bij familie (anders dan ouders) 9. In gastgezin 10. In opvanghuis 11. Anders 99. Onbekend	
97	Levensbeschouwing / religie	1. Christelijk 2. Islamitisch 3. Hindoe 4. Boeddhistisch 5. Joods	6. Atheïstisch 7. Anders 8. Geen geloof 99. Onbekend	
98	Opleiding Als niet afgemaakt, aantal jaren gevolgd onderwijs: 9. Onbekend		
99	Beroep 9. Onbekend		
100	Op de hoogte van zwangerschap tijdens de besluitvorming	1. Ja 2. Nee	9. Onbekend	
101	Moeder van biovader is op de hoogte van de afstand	1. Ja 2. Nee	9. Onbekend	
102	Vader van biovader is op de hoogte van de afstand	1. Ja 2. Nee	9. Onbekend	
103	Staan er gegevens in het dossier over de betrokkenheid en rol van de biovader bij de besluitvorming?	1. Ja 2. Nee		
104	Zijn er in het dossier gespreksverslagen van gesprekken waarbij de biovader zelf aanwezig was?	1. Ja 2. Nee		
105	Inv12 Andere informatie die van belang zou kunnen zijn			
106	Is er een officieel document aanwezig waarin de ontheffing van de voogdij is uitgesproken?	1. Ja 2. Nee		Dossier Raad / Fiom?
107	Is het een adoptie geworden?	1. Ja 2. Nee	9. Onbekend	Bij ja, hoe blijkt dat?
108	Dossier interessant voor kwalitatieve analyse	1. Ja		
109	Eventuele kandidaat voor interview	1. Ja		
110	Zitten er eigen documenten van de cliënte in?	1. Ja 2. Nee		

* Inv. = inventariserende vraag, komt niet kwantitatief maar met tekstveld in SPSS

BIJLAGE 4 Afstandsverklaring

Onderstaande verklaring is letterlijk overgenomen uit een van de dossiers en is een voorbeeld van een afstandsverklaring zoals die werd gebruikt in de periode tussen 1998-2007. Ondertussen is een aangepaste versie in gebruik, waarin expliciet wordt beschreven wat de juridische consequenties zijn van de ATA-procedure.

Afstandsverklaring

Ondergetekende (naam van de afstandsmoeder)

Geboren (geboortedatum van moeder), te (geboorteplaats van afstandsmoeder)

Verklaart afstand ter adoptie te doen van haar op (geboortedatum afstandskind) te (geboorteplaats afstandskind) geboren kind: (naam afstandskind).

Zij verklaart tevens dat zij de Fiom (plaatsnaam van Fiom) machtigt alle processtukken aangaande deze adoptie in ontvangst te nemen.

(Plaats, datum)

(handtekening afstandsmoeder)

Ondergetekende (naam hulpverlener)

Verklaart dat (naam afstandsmoeder)

Haar bekend is en dat deze in haar aanwezigheid hierboven haar handtekening heeft geplaatst.

(Plaats datum)

(handtekening hulpverlener)